

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ЖОҒАРҒЫ СӨТ ЖАНЫНДАҒЫ
СӨТ ТӨРЕЛІГІ АКАДЕМИЯСЫ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ КОНСТИТУЦИЯСЫНЫҢ
25 ЖЫЛДЫҒЫНА АРНАЛҒАН
«КОНСТИТУЦИЯ – ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖҮЙЕНІҢ ДАМУЫНЫҢ НЕГІЗІ»
IV жыл сайынғы
магистранттардың ғылыми-тәжірибелік (сырттай
өткізілген) конференциясы

2020

БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ

IV ежегодная
научно-практическая (заочная)
конференция магистрантов
«КОНСТИТУЦИЯ – ОСНОВА
РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ
КАЗАХСТАНА», ПОСВЯЩЕННАЯ 25-
ЛЕТИЮ КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН

www.academy.sud.kz

УДК 342
ББК 67.400
К 55

*Баспаға Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының Ғылыми кеңесі ұсынған*

Рецензенттер:

Г.У. Балгимекова – Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды Мемлекеттік университеті конституциялық және халықаралық құқық кафедрасының меңгерушісі, PhD, доцент, «Құқықтық зерттеу және мемлекеттану» ғылыми-зерттеу институтының директоры.

Р.Р. Султанов – з.ғ.к., «Surus law Company» ЖШС директоры.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 25 жылдығына арналған «Конституция – құқықтық жүйенің дамуының негізі». Баяндамалар жинағы / Е.О. Егембердиевтің, К.К. Мусиннің, А.О. Балғынтаевтың, Т.С. Нұрышеваның редакциясында. – Нұр-Сұлтан, 2020. - 348б.

ISBN 978 – 601 – 332 – 724 – 2

Жинақта 2020 жылы 10 сәуірде Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының жанындағы Сот төрелігі Академиясында өткен «Конституция – құқықтық жүйенің дамуының негізі» атты Қазақстан Республикасының Конституциясының 25 жылдығына арналған IV жыл сайынғы магистранттардың ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары басылған.

Конференцияның жұмысы қазіргі кезеңде конституциялық және әкімшілік, қылмыстық және қылмыстық-процестік, сондай-ақ азаматтық және азаматтық-процестік заңнамаларын жетілдіру мәселелеріне арналған үш секциялар бойынша жүргізілді.

Жұмыс барысында қазіргі заңнаманың маңызды мәселелері бойынша талқылау жасалып, пікір алмасу өтті.

Баяндамалар жинағы құқықтық қоғамдастықтың кең ауқымы үшін арналған.

УДК 342

ББК 67.400

ISBN 978-601-332-724-2

**©Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының
Жанындағы Сот төрелігі академиясы**

МАЗМҰНЫ/СОДЕРЖАНИЕ

МЕМЛЕКЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЦИКЛ ♦ ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВОЙ ЦИКЛ

<i>Адылов Е.Қ.</i> Қоршаған ортаны қорғау бойынша санитарлық-эпидемиологиялық талаптарды бұзғаны үшін әкімшілік жауаптылық ерекшеліктері	7
<i>Адырбек С.О.</i> Ішкі сенім судья тәуелсіздігінің кепілі	12
<i>Аккалиев Е.С.</i> Активная роль суда при разрешении публичных споров	17
<i>Актанов А.</i> Административная ответственность за правонарушения в области использования водных ресурсов	24
<i>Амангалиұлы С.</i> Судебная риторика и её место в совершенствовании судебной системы Республики Казахстан	32
<i>Ахметова А.Б.</i> Көліктегі әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін көлік құралын басқару құқығынан айыру түріндегі әкімшілік жазаны құқықтық реттеу	37
<i>Багаева С.А.</i> Особенности административно – правового регулирования семейно–бытовых отношений в Республике Казахстан	40
<i>Бакенова А.К.</i> Нравственная культура как основа позитивного имиджа судьи	43
<i>Баяков О.М.</i> Совершенствование досудебного порядка обжалования актов административных органов и действий (бездействия) должностных лиц	48
<i>Бекмурзаева А.С.</i> Административная ответственность за нарушение законодательства о регулировании торговой деятельности	52
<i>Ералиев Д.Е.</i> Қазақстан Республикасының шет елдермен жария-құқықтық даулар бойынша сот медиациясын салыстырмалы-құқықтық талдауы	56
<i>Ерджанов Н.Е.</i> Кәмелетке толмағандарға әкімшілік жазалар және тәрбиелік ықпал ету шаралары бойынша салыстырмалы талдау	62
<i>Жанадилова А.Ж.</i> Әкімшілік құқық бұзушылық үшін жауаптылықты ауырлататын және жеңілдететін мән-жайлар: практика мәселелері	69
<i>Жанаев Е.Д.</i> Мелкое хулиганство как деяние, направленное на нарушение правопорядка	74
<i>Жаңбырбек Ғ.Ж.</i> Правовое регулирование административного задержания	78
<i>Кайсарова С.Е.</i> Процессуальная защита прав посредством внедрения административных исков в Республике Казахстан. Зарубежный опыт	85
<i>Керімбай Т.К.</i> Сот ісін жүргізудегі мемлекеттік тілінің қолдану жағдайы	90

<i>Кульманова А.Ж.</i> Рассмотрение судами споров военнослужащих и сотрудников органов внутренних дел о выселении	94
<i>Мейрамханов К.М.</i> К вопросу о проблемах привлечения к административной ответственности банкротных управляющих	97
<i>Меңлібек С.Ж.</i> Айыппұл салу туралы қаулыны және айыппұл төлеу қажеттігі туралы нұсқаманы орындаудың кейбір мәселелері	102
<i>Мырзабеков Д.Е.</i> Административная ответственность в сфере таможенного декларирования	108
<i>Нугуманова Н.Е.</i> Административная процессуальная правоспособность и дееспособность истца в рамках проекта Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан	113
<i>Омарова М.М.</i> Кәмелетке толмағандардың ұсақ бұзақылық жасағаны үшін жауаптылық мәселелері	119
<i>Орыспаев Қ.О.</i> Жеке тұлғаның еңбек құқықтарына қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауаптылық	126
<i>Сабыррадинов А.О.</i> Көліктегі құқық бұзушылықтар үшін айыппұл жазасын қолдану ерекшеліктері	130
<i>Сақаулов О.Ж.</i> О некоторых вопросах судебной и правоохранительной практики по применению статьи 64-1 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях	136
<i>Төлеуханова Г.А.</i> Некоторые аспекты обеспечения конституционной законности в свете обращения Карагандинского областного суда в Конституционный Совет Республики Казахстан	140
<i>Укибаев Д.Н.</i> Кепіл түріндегі бұлтартпау шарасын санкциялау: негіздері мен процестік тәртібі	145

АЗАМАТТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЦИКЛ ♦ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ЦИКЛ

<i>Алтеев Д.П.</i> Мемлекеттік сатып алу туралы жаңа заңның ерекшеліктері және сот тәжірибесі	150
<i>Ахременко С.А.</i> Злоупотребление процессуальными правами в гражданском процессе: пути решения проблемы	156
<i>Байгенжина Д.С.</i> Признание права собственности в силу приобретательной давности	162
<i>Бибатыров А.А.</i> Рассмотрение судами категории дел, связанных с соблюдением порядка создания и ликвидации акционерного общества	165
<i>Бекмагамбетов Ж.Ж.</i> Рассмотрение судами дел по возмещению вреда, причинённого здоровью	168
<i>Джанабергенов К.М.</i> Коммуникативная компетентность судьи - примирителя при разрешении споров, возникающих в сфере семейно-брачных отношений	172
<i>Ержанов С.А.</i> Инвестиционные споры: вопросы подсудности	178

Макаева С.Ж. Согласительная комиссия – эффективный инструмент для разрешения трудовых споров?	182
Мукешев Д.Н. Особенности обращения взыскания на долю в хозяйственных товариществах	188
Садуова А.Б. Актуальные тенденции избирательного законодательства Республики Казахстан	191
Тен В.В. Анализ судебной практики по разрешению банковских споров в суде (связанных с обращением взыскания на имущество)	197
Турекулов Қ.С. Жер учаскелерін сауда саттықты өткізбестен иеленумен байланысты дауларды шешу ерекшеліктері	201
Турлабекова С.Т. О признании права собственности на самовольную постройку	206
Умиралиева Т.М. Мұра қалдырушының борыштары бойынша мұрагерлердің жауапкершілігі	208
Усмаев Б.Х. Рассмотрение судами споров между землепользователями по наложению границ земельных участков	214
Хасенова А.С. Азаматтық заңнамадағы маңызсыз мәмілелерді құқықтық реттеудің негіздері	217

ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЦИКЛ ♦ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ЦИКЛ

Басыбаева А.Д. Рассмотрение уголовных дел о мошенничестве, сопряженном с использованием служебного положения	225
Баймаханов Ә.С. Қазақстан Республикасындағы жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату	230
Бейсекенов Е.М. Рассмотрение уголовных дел о незаконной охоте	238
Бинали Л. Сравнительная характеристика правовой регламентации сроков и пределов рассмотрения уголовных дел в суде апелляционной инстанции Республики Казахстан и других стран	243
Бөлекбаев Н.С. Аяқталмаған қылмыстарға жаза тағайындау кезінде туындайтын кейбір мәселелер	248
Булекбаев Д. Б. Терроризмге және экстремизмге қарсы іс-қимыл бойынша Қазақстан Республикасының заңнамасы	254
Ералиев С.А. Қылмыстық процестегі тергеу судьясы институты: жағдайы және даму тенденциялары	258
Жайрова Г.Т. Қазақстандағы адам саудасы құрбандарының құқықтарын сотта қамтамасыз ету	264
Жармаханбет Н.З. Қылмыстық заңның кері күшін қолдану мәселелері	272
Иманкулов А.Ж. Жеке басты тінту мен оны санкциялаудың кейбір мәселелері	275
Қойшыбаев Н.М. Қылмыстық процесті жүргізетін органның заңсыз әрекеттері салдарынан келтірілген залалды өтеу бойынша кейбір мәселелері	280

Қуракбаева А.А. Қылмыстық процестегі кінәні мойындау туралы келісім	283
Құдайберген Е.Б. Жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзуға қатысты қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау мәселелері	289
Мейрамова Б.М. Қарақшылықтың құрамын саралау мәселелері	294
Мулакова Д.А. Некоторые вопросы медиации с участием несовершеннолетних в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан	298
Мынбатыров Н.Г. Мүлікті тәркілеуді жүргізу тәжірибесінің мәселелері	304
Нусыпаева К.С. Феномен бытового насилия. Его особенности	307
Омарова М.К. Сот тәжірибесінде ұрлықтың құрамын тонаудан ажыратудың негіздері және ерекшеліктері	310
Оспанбеков А.К. Анализ судебной практики рассмотрения налоговых уголовных правонарушений	317
Рамазанов А.А. Принудительные меры медицинского характера: основания и практика применения	324
Сагинова Г.М. К вопросу о проблемах квалификации мелкого хищения по законодательству Республики Казахстан	329
Таскулов А.И. Соттардың тергеу және анықтау органдарымен прокурордың іс-әрекеттері мен шешімдеріне шағымдарды қарауының кейбір мәселелері	334
Тұрғанбекова Ә.Д. Пара беру – парақорлықтың құрамдас бөлігі	342

Адылов Е.К

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының магистранты,
e-mail:yerlan.adylov@mail.ru

Қоршаған ортаны қорғау бойынша санитарлық-эпидемиологиялық талаптарды бұзғаны үшін әкімшілік жауаптылық ерекшеліктері

Әкімшілік жауаптылық басқа көзделген жауаптылықтармен бірге азаматтардың құқықтарын, мемлекет пен қоғамды сәйкесінше құқық бұзушылықтардан қорғауға арналған. Сондықтан әкімшілік құқық азаматтық, еңбек, салық, кеден, сонымен қатар экологиялық құқық салаларымен тығыз байланысты.

Біздің елімізде ауыр, қайта өңдеу, химия өнеркәсібінің көптеген кәсіпорындары жұмыс істейді. Ал мұндай өндіріс қоршаған ортаның ластануымен тығыз байланысты. Көптеген жағдайларда қоршаған ортаның ластануы экологиялық құқық бұзушылыққа жатады. Қоршаған ортаға эмиссияларға экологиялық рұқсаты бар кәсіпорындар экологиялық құқық бұзушылықтардың субъектісі ретінде кірмейді. Бірақ қоршаған ортаға эмиссиялар нормаларын асырғаны үшін жауаптылық көзделген.

Қазақстан Республикасының экологиялық кодексінің (бұдан әрі - ҚР ЭК) 319-бабына сәйкес экологиялық құқық бұзушылықтың түрлеріне:

- 1) Қазақстан Республикасының экологиялық заңнамасын мүлдітік жауапкершілікке әкеп соғатын бұзушылық;
- 2) қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар;
- 3) экологиялық қылмыстық құқық бұзушылықтар жатады [1].

Қоршаған ортаны қорғау бойынша санитарлық-эпидемиологиялық талаптарды бұзғаны үшін әкімшілік жауаптылыққа келетін болсақ, Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің (бұдан әрі - ҚР ӘҚБтК) 324-бабына сәйкес қоршаған ортаны қорғау жөніндегі санитариялық-эпидемиологиялық және экологиялық талаптардың нормаларын, сондай-ақ гигиеналық нормативтерді бұзу - ескерту жасауға немесе жеке тұлғаларға – он, лауазымды адамдарға, шағын кәсіпкерлік субъектілеріне – он бес, орта кәсіпкерлік субъектілеріне – жиырма айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде, ірі кәсіпкерлік субъектілеріне қоршаған ортаға келтірілген зиян сомасы мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.

Ал, аталған баптың екінші бөлігіне сәйкес лауазымды адамдардың қоршаған ортаны қорғау жөніндегі санитариялық-эпидемиологиялық және экологиялық талаптардың белгіленген нормаларын арттыруға немесе төмендетуге нұсқаулар немесе рұқсаттар беруі – жиырма бес айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.

ҚР ӘҚБТК-нің 697-бабына сәйкес қоршаған ортаны қорғау саласындағы уәкілетті орган көзделген әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істерді қарайды [2].

Беларусь Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің [3] «Экологиялық қауіпсіздік, қоршаған орта және табиғатты пайдалану тәртібіне қарсы әкімшілік құқық бұзушылықтар» атты 15-тарауы ерекше бөлімінің ең көлемді 61 бабынан тұрады. Тараудың атына сай үш қоғамдық қатынастардың келесі салалары қорғалады: экологиялық қауіпсіздік; қоршаған ортаны қорғау; табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану тәртібі. Бұл ретте заңнамада құқық бұзушылықтардың қай түрі белгіленген экологиялық қауіпсіздікке тікелей қол сұғатыны, ал қайсысы экологиялық қатынастардың өзге де салаларын бұзатыны тілекей көрсетілмеген. Бұл жерде олардың арасындағы айырмашылықты әлі де жүргізу қажеттілігін айту керек.

Ал, Ресей Федерациясының әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде [4] «әкімшілік экологиялық құқық бұзушылықтар» түсінігі қарастырылмаған және нақтыланбаған. «Қоршаған ортаны қорғау және табиғат пайдалану саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар» көрсетіліп кеткен кодекстің 8-тарауында шоғырланған. Ал, «халықтың денсаулығына, санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы мен қоғамдық имандылыққа қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар» атты 6-тарауында бірқатар, мысалы 6.3-бабы халықтың санитариялық-эпидемиологиялық салауаттылығын қамтамасыз ету саласындағы заңнаманы бұзу, 6.5-бабы ауыз суға қойылатын санитариялық-эпидемиологиялық талаптардың бұзылуы атты құқық бұзушылықтар қарастырылған.

Экологиялық құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауаптылық бойынша салыстырмалы түрде Қазақстан Республикасы, Ресей Федерациясы, Беларусь Республикасы мысалында қарастыра келе, үш мемлекетте «экологиялық әкімшілік құқық бұзушылықтардың» толық мағынасы берілмегенін, «айыппұлдан» басқа әкімшілік жаза түрлерін қарастырудың қажеттілігі бар екені анықталды.

ҚР Бас прокуратурасы Құқықтық статистика комитетінің мәліметтеріне сай [5], елімізде 2018 жылы 5 077 564 әкімшілік құқық бұзушылық тіркелген болса, оның ішінде 91 118 қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы құқық бұзушылықтар екен. Олардың ішінде 1 099 іс соттармен қаралған, ал 324-бап бойынша 500 құқық бұзушылық тіркілген. Сотпен қаралған әкімшілік істер болмаған.

Ал, 2019 жылы 6 084 055 әкімшілік құқық бұзушылық тіркелген болса, оның ішінде 69 975 қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды пайдалану саласындағы құқық бұзушылықтар, оның ішінде 1 115 іс соттармен қаралып, 324-бап бойынша 133 құқық бұзушылық тіркілген. Аталған бап бойынша тек 4 іс сотпен қаралған.

Аталған сандық көрсеткіштерді және құқықтық актілерді зерделей келе, қоршаған ортаны қорғау бойынша санитарлық-эпидемиологиялық талаптарды бұзғаны үшін әкімшілік жауаптылық соттармен қолданылмайтынын байқаса болады. Бұл жауаптылық сотпен қолдану тұрғысынан әлі зерттеуді қажет

ететіні анық, себебі құқық бұзушылықтың субъектісі шетел азаматтары болса, гипотетикалық тұрғыдан «шетелдіктерді немесе азаматтығы жоқ адамдарды Қазақстан Республикасының шегінен әкімшілік жолмен шығарып жіберу» сияқты әкімшілік жаза түрін қарастырса болады. Ал, шетелдіктерді немесе азаматтығы жоқ адамдарды Қазақстан Республикасының шегінен әкімшілік жолмен шығарып жіберуді тек судья қолдана алады.

Қазақстан Республикасының 2001 жылғы 30 қаңтардағы Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде бұл жауаптылық 240-бабында – қоршаған ортаны қорғау жөніндегі экологиялық талаптарды бұзу үшін көзделінген болатын.

Қарастырылып отырған құқық бұзушылықты құрамы бойынша талдау, туындайтын жауаптылықтың кейбір мәселелерін ашуға мүмкіндік береді.

А.А. Тарановтың пікірінше, құқық бұзушылықтың жалпы объектісі - қоршаған ортаны қорғауды қамтамасыз ету тәртібі болып табылады.

Тектік объектісі - қоршаған ортаны қорғау жөніндегі белгіленген стандарттарды, экологиялық талаптарды сақтау кезінде туындайтын қоғамдық-құқықтық қатынастар.

Объективтік жағы қоршаған ортаны қорғаудың режимдік талаптарын бұзатын құқыққа қарсы әрекеттерде (әрекетсіздікте) көрініс табады.

Қоршаған ортаны қорғауды қамтамасыз ету мақсатында қоршаған ортаны қорғауды қамтамасыз ететін және қоршаған ортаға шекті жүктемеге жол беретін экологиялық талаптар мен стандарттар әзірленеді, бұл табиғатты қорғау заңнамасының пәні болып табылады.

Субъектілері азаматтар, лауазымды тұлғалар, заңды тұлғалар болуы мүмкін.

Субъективті жағы қасақана немесе абайсызда болады [6, 312-313].

Біздің пікірімізше, қарастырылып отырған 240-баптың диспозициясы айқындалмаған, құқық бұзушылықтың нақты сипаты жоқ болғандықтан, жан-жақты және бұлыңғыр болып табылады.

Бұл ретте экологиялық кодекстің 194-бабында шаруашылық және өзге де қызметке қойылатын экологиялық талаптардың түрлері белгіленген, оларды бұзғаны үшін ҚР ӘҚБтК-нің келесі баптарымен жауаптылық көзделген: 344, 344-1, 345, 346, 347, 348, 351, 356, 366, 368, 370, 371, 372, 376, 378, 379, 380, 382, 383, 384, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 414, 415.

Осыған байланысты табиғат пайдаланушыларға ӘҚБтК-нің 324-бабы бойынша қосымша айыппұл салынады, өйткені бұл баптар кез келген құқық бұзушылық үшін айыппұл салуға мүмкіндік береді деген ой туады. Құқық бұзушылықтардың белгілері нақты анықталмаған.

Б.Б.Тажимаев іс жүзінде негізінен әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттамалар әкімшілік құқық бұзушылық белгілерін көрсететін жеткілікті деректер болмаған кезде тиісті құжаттарды растамай ресімделетін көрсетеді.

Айталық, ластану не қоршаған орта сапасы бойынша нормативтерінің асып кету фактісін растайтын аспаптық өлшеудің және/немесе зертханалық талдаудың нәтижелері, фотосуреттер, сондай-ақ лауазымды тұлғаның лауазымдық нұсқаулығының немесе табиғат пайдалану субъектісінің

Жарғысының не Ережесінің көшірмелері және әкімшілік жауаптылыққа тартылатын тұлғаның кінәлілігі мен жауаптылықты дәрежесін белгілейтін басқа да құжаттар.

Көбіне хаттамалар табиғат қорғау заңнамасын бұзу актісі негізінде ғана жасалады. Алайда бұл актілер хаттамаға қоса тіркелмейді.

Кейде хаттамада экологиялық заңнаманың қай нормасы бұзылғаны көрсетілмейді, тек ӘҚБтК-тің бабы ғана көрсетіледі...бұл факт лауазымды адамның сыбайлас жемқорлықпен байланысты құқық бұзушылық жасауы үшін барлық алғышарттар жасайды, ешкіммен бақыланбайды [7].

Осы ретте, ҚР ӘҚБтК-нің экологиялық талаптардың барлық бұзушылықтарына әкімшілік жауапкершілік көзделмеген. Осыған байланысты, экологиялық талаптарды бұзғаны үшін жауапкершілік кезінде кінәлі тұлғалар ҚР ӘҚБтК-нің 324-бабы бойынша тартылады, онда жалпы экологиялық нормаларды бұзғаны үшін жауапкершілік көзделген. Мысалы, "Мақтаарал-Энергия" АҚ-да №1 жұмыс істеп тұрған секцияның беттерінің шаңданғаны анықталды. Тексеру кезінде қала бағытында қатты шаңдану фактісі расталды. Осылайша, кәсіпорын қызметінде ҚР ӘК талаптарының бұзылуы анықталды. Алайда, осы бұзушылық үшін ҚР ӘҚБтК-нің тікелей бабы қарастырылмаған. Жол берілген құқық бұзушылық үшін кәсіпорынға қоршаған ортаға келтірілген залалды өтеуге 1 028 522 теңге сомасында талап қойылып, ӘҚБтК-нің 324-бабы бойынша залал мөлшерінде әкімшілік айыппұл салынды.

Зерттелініп отырған жауаптылық лауазымды адамдардың заңсыз іс-әрекеттері салдыранан туындауы мүмкін. Осы ретте, ҚР ӘҚБтК-нің 324-бабының 2-бөлігінде көзделген лауазымды адамдардың қоршаған ортаны қорғау жөніндегі санитариялық-эпидемиологиялық және экологиялық талаптардың белгіленген нормаларын арттыруға немесе төмендетуге нұсқаулар немесе рұқсаттар беру тек тәртіптік жауаптылықты қолдануды қажет етеді деп ойлаймыз, себебі бұл құқық бұзушылық тікелей құқық бұзушылық лауазымды тұлғалардың атқарылып отырған қызметімен байланысты. Осы жерде заңды тұлғаға берілген «арнайы құқықтан (рұқсаттан) айыру» сияқты әкімшілік жазаны сотпен қолдану көзделінуі мүмкін.

Жауаптылыққа қатысты келесі мәселе, шағын және орта кәсіпкерлік субъектілеріне нақты келісілген мөлшерде жауаптылық көзделген. Ал ірі кәсіпкерлік субъектілеріне қоршаған ортаға келтірілген зиян сомасы мөлшерінде айыппұл қолданылады. Бұл жағдайда айыппұл сомасы Қазақстан Республикасының Үкіметінің 2007 жылғы 27 маусымдағы №535 қаулысымен [8] бекітілген Қоршаған ортаны ластаудан келтірілген залалды экономикалық бағалау ережесіне сәйкес анықталады. Қоршаған ортаға келтірілген зиян сомасы мөлшерінде айыппұл салу мөлшері Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде белгіленбеген. Сол себепті, қаралған құқық бұзушылықтар бойынша келтірілген зиян сомасы мөлшерінде айыппұл салу айталық қаржылық шығындарға әкеліп соқтыруы мүмкін деген қорытынды жасауға болады.

Табиғатқа, көптеген жағдайларда халықтың денсаулығына, келтірілетін орны толмас залалды есептен шығармауымыз керек. Бұдан басқа, экологиялық

құқық бұзушылықтар үшін кінәлі адамдарды бас бостандығынан айыруға дейін қылмыстық жауапкершілік қарастырылғанын есте сақтаған жөн.

Өкінішке орай, бүгінгі таңда экологиялық бұзушылықтардың саны азаймайды. Бұл әкімшілік айыппұлдардың тұрақты төлеміне қарағанда қазіргі заманғы қорғаныс, сүзу және тағы басқа кешендерін қолдану айтарлықтай қымбат және жоғары болады. Дегенмен, барлығы заңды түрде белгіленген салықтар мен алымдарды төлеуге, қоршаған ортаны сақтауға және осы табиғи байлықтарға ұқыпты қарауға міндетті.

Қоршаған орта мен адам арасындағы қатынасты зерттейтін экология ғылымы бүгінде көп салалы әрі жан-жақты зерттеуді қажет ететін жалпы ғылымның іргелі салаларының бірі болып отыр. Ал экологиялық ахуалды құқықтық тұрғыдан зерттеу, оның негіздерін қалыптастыру және жетілдіру бүгінгі заман талабы әрі көп аспектілі күрделі мәселе.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі Кодексі Қазақстан 1 Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі Кодексі Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 9 қаңтардағы N 212 Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K070000212>

2 Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V Қазақстан Республикасының Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235#z324>

3 Кодекс Республики Беларусь об Административных Правонарушениях 194-3 от 21.04.2003 года // https://kodeksy-by.com/koap_rb/4.6.htm.

4 «Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях» от 30.12.2001 N 195-Федеральный Закон (ред. от 18.03.2020) // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661/44743d8648cb45df9055b2b9a43edc176c5fc0d4/.

5 ҚР Бас прокуратурасы Құқықтық статистика комитетінің мәліметтері // <https://www.qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat>

6 Таранов А.А. Комментарий к Кодексу Республики Казахстан об административном правонарушении. В двух книгах. Книга 1. – Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2002, - С. 464

7 Тажибаев Б.К. Практика применения административного права в области охраны окружающей среды // VI международная Атырауская правовая конференция «Актуальные вопросы и анализ практики применения законодательства в нефтегазовой отрасли Республики Казахстан» (г. Атырау, 11 апреля 2008 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33089812#pos=6;-111

8 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 27 маусымдағы № 535 қаулысына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2010 жылғы 26 қаңтардағы № 24 Қаулысы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P100000024>

Адырбек С.О.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі академиясының магистранты,
e-mail: Seiithan7@mail.ru

Ішкі сенім судья тәуелсіздігінің кепілі

Қазақстан Республикасы Азаматтық және Қылмыстық процестік кодекстерінде сот пен іске қатысушылар арасындағы қарым қатынастарды реттеуге, сондай-ақ істі шешуге бағытталған сот ісін жүргізудің қағидаттары бекітілген.

Азаматтық және қылмыстық сот ісін жүргізу осы қағидаттар негізінде жүзеге асырылады.

Сол қағидаттардың бірі және бірегейі дәлелдемелерді ішкі сенім бойынша бағалау.

Қазақстан Республикасы Азаматтық процестік кодексінің (бұдан әрі – АПК) 16-бабының 1-бөлігінде судья істе бар дәлелдемелерді жиынтығында бейтарап, жан-жақты және толық қарауға негізделген өзінің ішкі сенімі бойынша бағалайды, бұл ретте ол заң мен ар-ұятты басшылыққа алатыны көзделген [1].

Сол сияқты, Қазақстан Республикасы Қылмыстық процестік кодексінің (бұдан әрі – ҚПК) 25-бабының 1-бөлігінде судья, прокурор, тергеуші, анықтаушы дәлелдемелерді қаралған дәлелдемелердің жиынтығына негізделген өзінің ішкі сенімі бойынша бағалайды, бұл ретте ол заң мен ар-ожданدى басшылыққа алатыны белгіленген [2].

Қазақстан Республикасы Азаматтық процестік кодексіне берілген түсіндірмеге сәйкес, судьяның ішкі сенімі деп нақты дау бойынша сотқа ұсынылған барлық дәлелдемелерді, процестік заңының талаптарына дәл сәйкестікте және материалдық құқық нормаларын дұрыс қолдану арқылы зерттеу негізінде судьяның қалыптасқан пікірін қарауға болатыны көрсетілген.

Судьяның дәлелдемелерді бағалауы оның сыртқы нұсқамалардан азат ішкі сенімі бойынша жүргізіледі.

Алайда бұл судьяның ішкі сенімі еркін екенін білдірмейді. Ол сот ісін жүргізу қағидаттарына, логикалық ойлау заңдарына, бағалаудың нормативті белгіленген ережелеріне және істе бар объективті деректермен өзінің субъективтік сенімін негіздеу туралы заңның өзге де талаптарына бағынады.

Дәлелдемелерді еркін бағалау қағидатының мәні, мазмұны ішкі сенімді құрайды. Істегі дәлелдемелерді ішкі сенім бойынша бағалау сот төрелігін жүзеге асыру кезінде істің дұрыс шешілуіне байланысты мәселе және өткір пікірталастардың объектісі болып табылады.

Дәлелдемелерді бағалау ережелеріне жатқызылған бірқатар санаттардың мазмұнын терең теориялық тұрғыдан түсіну, істер бойынша дәлелдеуге жататын мән-жайлардың дәлелденгендігі туралы ішкі сенімді қалыптастыру болып табылады.

Азаматтық және қылмыстық сот ісін жүргізу үшін осы ұғымды АПК-де және ҚПК-де белгіленген практикалық қолдануды теориялық негіздеу және зерттеу маңызды.

Осы уақытқа дейін кәсіби судьяның азаматтық және қылмыстық сот ісін жүргізуге қатысушы ретінде ішкі сенімін қалыптастырудың нақты құрылымы әзірленбеген, ішкі сенімділікті қалыптастыруға әсер ететін факторлар айқындалмаған [3].

Судьяның ішкі сенімі бұл оның белгілі бір объектіге жеке қатынасы, яғни іс үшін маңызы бар белгілі бір объектілер бойынша істі қарау және шешу процесінде туындайтын судьяның нақты сезімі немесе сезімдерінің жиынтығы.

Өзіне сенімсіз, өз қабілеттері мен мүмкіндіктері, білімі таяз судья заңды және әділ шешімдер қабылдай алмайды. Істің нақты мән-жайларына өзінің көзқарасын анықтау кезінде судья қабылданған шешімнің дұрыстығы үшін жеке жауапкершіліктің ауырлығын, эмоциялық, ерік-жігерлік және интеллектуалдық шиеленісті әрдайым сезінеді.

Іс жүргізу дәлелдемесі заңда көрсетілген субъектілердің дәлелдемелерді жинау, тексеру және бағалау бойынша жүзеге асыратын заңмен реттелетін қызмет ретінде азаматтық-қылмыстық процестің орталық проблемаларының бірі, барлық іс жүргізу қызметінің негізі болып табылады.

Дәлелдемелерді ішкі сенім бойынша бағалау талабы, тағы бір маңызды шартқа ие: зерттеуші сот ісін жүргізуде дәлелдемелерді бағалауда еркін, өйткені ол қандай-да бір дәлелдемелердің күші мен мәні туралы алдын ала белгіленген қағидалармен байланысты емес.

Азаматтық іс бойынша судьяның ішкі сенімін қалыптастыру процесі талап арыз қабылданған кезден басталады. Процестің бұл кезеңінде судьяда талап арызды қабылдауды, бас тартуды немесе қайтаруды байланыстыратын фактілерге қатысты белгілі бір сезім туындайды.

Процестің осы сатысындағы судьяның түпкілікті ішкі сенімінің мазмұны заң фактілерінің бар-жоғына немесе жоқтығына сенімділік сезімі болады.

Талап арызды қабылдаумен азаматтық процестің екінші сатысы - істі сот талқылауына дайындау сатысы басталады. Осы сатыда судьяның міндеті істің нақты мән-жайларының ауқымын, сондай-ақ осы мән-жайларды анықтау үшін қажетті дәлелдемелер аясын және іс бойынша ақиқатты анықтау процесіне дәлелдемелерді тарту шараларын қабылдау болып табылады.

Судьяның анықталуы тиіс мән-жайлар мен бұл үшін қажетті дәлелдемелер шеңбері дұрыс анықталатынына және дәлелдемелерді жинау мен ұсыну жөніндегі барлық шаралар қабылданатынына сенімділік сезімі пайда болған кезде ғана, судья істі тыңдауға тағайындау туралы ұйғарым шығарады.

Осы сатыда, анықталуға жататын мән-жайлар шеңберін анықтаудың дұрыстығына ішкі сенім негізінде, судья дәлелдемелердің жол берілуі мен қатыстылығына баға береді.

Сот талқылауы сатысында, ішкі сенімді қалыптастыру процесі, неғұрлым күрделі болады. Осы кезеңде материалдық-құқықтық және іс жүргізу, маңызы бар істің әртүрлі мән-жайлары туралы білім, ішкі сенімнің объектісі болады.

Оларға мәлімделген өтінішхаттарды шешу және соттың заңда көзделген әрекеттерді жасауы үшін қажетті білім жатады.

Осы кезеңдегі ішкі сенімнің мазмұны алдыңғы сатыларда қалыптасқан нанымдармен қатар, судьяда істің барлық мән-жайларын және дәлелдемелерді олардың жиынтығында жан-жақты, толық және объективті зерттеу жүргізгеніне сенімділік сезімі болып табылады. Осы сенімділік сезімі пайда болғанда ғана, дәлелдемелерді алдын ала бағалау негізінде істі мәні бойынша қарауды аяқтау мүмкін.

Кеңесу бөлмесіне кеткен кезде судьяда істің нақты мән-жайлары, тараптардың құқықтары мен міндеттері туралы, тұтастай алғанда құқықтық қатынастар туралы жалпы түсінік пайда болады.

Судья кеңесу бөлмесінде өзінің ішкі сенімі бойынша заң мен құқықтық санасын басшылыққа ала отырып, дәлелдемелерге түпкілікті баға береді.

Дәлелдемелерді түпкілікті бағалау процесінде судьяда іс мән-жайларының ақиқаттығына нық сенімділік сезімі пайда болады. Соңғы, сенім қалыптастыру кезеңінде судья қарастырылып отырған іс бойынша алған білімдердің ақиқаттығына (жалғандығына) толық сенімділікке келеді. Судья өз тұжырымдарының шынайылығына сенімді және басқа, қарама-қарсы қорытынды жасауға жол бермейді [4].

Судьяның ішкі сенімін қалыптастыру процесі бұл сотта іс жүргізу кезеңдерімен тығыз байланысты дәлелдемелерді зерттеу жолымен істің мән-жайлары туралы білім жинақтау жолы.

Қылмыстық процестің сот сатыларында сот отырысын немесе алдын ала тыңдауды тағайындау туралы мәселені шешу мақсатында судья қылмыстық істің материалдарын зерделейді; жиналған дәлелдемелерді зерттеуге және жаңа дәлелдемелерді алуға қатысады; өзінің бағасын тараптардың жарыссөзде берген бағаларымен салыстырады; кеңесу бөлмесінде түпкілікті шешім қабылдайды.

Істе бар дәлелдемелерді ішкі сенім бойынша бағалау аталған кезеңдердің барлық сатыларында жүргізіледі.

Бұл кезеңдерде күмәнға орын бар. Алайда күмән субъективті категория. Ол судьяның қандай да бір тұжырымдарға қатысты жай-күйін сипаттайды және ол күмәнданатын ережелерді мұқият және егжей-тегжейлі тексеруге себепші болады.

Күмән ешқашан санада еркін пайда болмайды, әрдайым белгілі бір негіз бар. Күмән-күдіктерді түсіндіретін немесе жеңетін жаңа материалды жинау қажеттігін анық көрсетеді. Күмәндарды жоятын дәлелдемелерді жинау мен тексеру мүмкін болмаған жағдайда ғана бұл күмән жойылмайтын деп танылады және заңда көзделген салдарға әкеп соғады [5].

Ішкі сенім бойынша дәлелдемелерді бағалау – өзінің ақыл-ойы мен ар-ожданынан басқа ештеңеден теперіш көрмеген судьяның ішкі күрделі жұмысының нәтижесі екенін атап өту қажет.

Сондықтан шешім қабылдау кезінде судья: «мен солай қалаймын!» деуге заңдық не моральдық негізі жоқ. Ол «Мен басқаша істей алмаймын!» деп

айтуы керек. Сот төрелігі үшін судьяның жеке қалауына байланысты шешім қабылдау апат болып табылады;

Бір сөзбен айтқанда, шешім заңның мағынасымен, заттардың логикасымен, ішкі сезім және де өмірлік шындықпен дәріптелуі керек. Алайда, судья да кемшіліктерінен айырылмаған адам, сондықтан әртүрлі себептерге байланысты ішкі сенімнің барлық толықтығын қолдана алмайды, өйткені заттарға бір жақты қарап, ақыл-ойдың және т. б. жалаңдығынан зардап шегеді.

Бірақ, кез келген жағдайда, ол заңдылық және адамгершілік тұрғысынан қателесуге құқығы жоқ.

Ішкі сенім шынайы болу үшін ешқандай күмән тудырмайтын іс материалдарынан үзілді-кесілді бір жақты қорытынды болуы тиіс. Судьяның білімінің, тұжырымдар мен шешімдердің дұрыстығына күмәннің болмауы ішкі сенім үшін міндетті.

Күмән қандай-да бір фактілерді немесе олардың арасындағы қандай да бір байланысты бекіту мен жоққа шығару арасындағы ойдың ауытқуының күйі. Әр түрлі мүмкіндіктер арасындағы сананың мұндай ауытқуының әдетте эмоционалды бояуы бар.

Күмән дәлелдеу процесінде зерттеушіні ықтималдықтан сенімді білімге өтуге мүмкіндік беретін жаңа деректерді іздеуге итермелей отырып, оң рөл атқарады. Бірақ қорытынды баға беру кезінде ішкі сенімнің жоқ екендігін айғақтай отырып, күмәннің болуы іс бойынша оң шешім қабылдау мүмкін емес. Дәлелдемелер теориясында «күмән айыпталушының пайдасына түсіндіріледі» деген ереже тұжырымдалады.

Дәлелдеу процесіндегі күмән дәлелдерді қосымша жинау жолымен жойылуы тиіс, ал егер одан әрі зерттеу тиімсіз болса, онда қорытынды бағалау кезінде түсіну қажет.

Сенім сезімі және оған қарама-қарсы күмән сезімі интеллектуалды деп аталатын эмоциялар. Интеллектуалдық эмоциялар немесе уайымдар адамның саналы өміріне құрамдас бөлігі ретінде кіреді және кез келген танымдық қызметте маңызды рөл атқарады.

Ой, сезім мен ерік-жігердің өзара іс-қимылының өнімі ретінде сенім тек ой, дұрыс көзқарас емес, кейде эмоционалды боялған құмарлық идея, ішкі күш, адамның мінез-құлқын реттейтін және бағыттайтын категория ретінде қарастырылады.

Заңның ішкі сенім бойынша дәлелдемелерді бағалауға нұсқауы міндетті жағдай ретінде зерттеушінің кез келген күмәннің болмауымен, қол жеткен білімнің, қабылданған шешімдер мен орындалған әрекеттердің дұрыстығына сенімділікпен сипатталатын психикалық жай-күйін болжайды. Сенімнің болуы істі дұрыс шешудің адамгершілік-психологиялық кепілі болып табылады [6].

Ішкі сенімнің еркіндігін жеке, не негізделмеген және оған тәуелді емес қалаулар ретінде еркін түсіну мүмкін емес. Ішкі сенім судьяның басында қылмыстық істің мән-жайларын объективті түрде дұрыс және толық бейнелеуге тиіс. Бұл мағынада дәлелдемелерді бағалаудың нәтижесі бола

отырып, ішкі сенім объективті ақиқаттың субъективті көрінісі болып табылады.

Өз тұжырымдарының дұрыстығына деген сенімділіктің жай-күйі ретінде ішкі сенім жан-жақты, толық және объективті қаралған дәлелдемелердің жеткілікті жиынтығына сүйенуге тиіс.

Олай болмаған жағдайда, ол объективті ақиқаттан алыстатылған өзіне-өзі сенімді, жазалаусыз және бақылаусыз сенімге айналады. Ішкі сенімнің негізділігі оның заңда көрсетілген ажырамас қасиетін құрайды.

Нақты дәлелдеменің шынайылығы немесе дұрыс еместігі туралы қорытындыға оны іс бойынша басқа дәлелдемелермен салыстыру арқылы қол жеткізіледі, сондықтан дәлелдемелерді бағалау олардың жиынтығында дұрыс тұжырымдауға әкеледі.

Судьяның ішкі сеніміне әсер ететін сыртқы (объективті) факторлар: іс жүргізу заңнамасы; сот практикасы; процессуалды емес факторлар.

Сот отырысы барысында судьяның ішкі сеніміне әсер ететін субъективті факторлар: судьяның жеке басы, ар-ожданы, құқықтық санасы, сезімі, мінез-құлқы.

Соттың қандай да бір іс-әрекеті немесе шешімі заңды болып табыла ма, жоқ па деген сұраққа жауапты соттың өз іс-әрекеттерін (шешімдерін) таңдау еркіндігін бағалауынан емес, сот үшін міндетті әділдік принципіне жауап беретін қолда бар құқықтық мүмкіндіктердің арасынан таңдауынан іздеген жөн.

Мұның барлығы ішкі сенімді жауапсыздықтан және бақылаусыздықтан айырады [3].

Сенім шынайы және жалған болуы мүмкін екенін түсіне отырып, жекелеген авторлар тек шынайы білім шын мәнінде ішкі сенім болып табылады, ал қате сенімділік, ішкі сенім үшін қате қабылданатын әсер болып табылады деп санайды.

Алайда, терминдерді ауыстыру жағдайды құтқармайды, өйткені, екі жағдайда да әңгіме тек қана сананың жай-күйі туралы болып отыр. Жаңылысуда сенім болуы мүмкін. Мәселе, оны қалай деп атауда емес, ал оны тануда, анықтауда.

Ол үшін объективті критерий қажет, бұл сөздің кең мағынасында тәжірибе болып табылады. Өмірдің, практиканың көзқарасы тұжырымның ақиқаттылығын бағалау кезінде анықтаушы болып табылады дәлелдемелерді бағалау кезінде толық көлемде ішкі сенімге қолданылады [6].

Дәлелдемелерді ішкі сенім бойынша бағалау еркін және интуитивті емес, істе бар, дәлелдемелердің жиынтығының негізінде жүзеге асырылады.

Ішкі сенім бойынша дәлелдемелерді бағалау кезінде судья, сыртқы факторлардан тәуелсіз, өз білімі, тәжірибесі және логика заңдары негізінде қорытынды жасауға келеді.

Судьяның ішкі сеніміне әсер ететін маңызды критерийлерге, судья тұлғасының ерекшеліктерін, оның дүниетанымын, моральдық және саяси көзқарастарын, адамгершілік және моральдық қасиеттерін жатқызуға болады. Олардың маңызды мәні әділеттілік, құқықтық сана болып табылады, өйткені

әділетсіз сот, сотталған адам жасаған қылмыс сияқты, жеке адамға да, бүкіл қоғамға да зиян келтіруі мүмкін.

Судьяның ішкі сенімінің негізін әділдік пен объективтілік құрайды. Бұл санаттар субъективті, іс материалдарын сезімтал қабылдауға негізделген. Әділ сот әділдікті қамтамасыз етеді, бірақ сонымен бірге ол ізгілікті жоққа шығармауы тиіс.

Баяндалғандарды қорытындылай келе, шешім қабылдау барысында судья материалдық және іс жүргізу құқығын білу және дәл қолдану, ішкі сенімді қалыптастыру мақсатында іс-құжаттарын егжей-тегжейлі зерттеу, өз іс-әрекеттері мен қабылданатын шешімдерді бағалау критерийі ретінде ар-ожданды басшылыққа алуы қажет деп санаймын.

Өйткені ар-ождан, судьяның қоғам, адамдар алдындағы борышы мен жауапкершілігін субъективті сезінуі болып табылатындықтан, жалған емес шынайы сенім қалыптастыруға елеулі септігін тигізеді. Сәйкесінше заңдылық және әділеттілік қағидаларына сай келетін шешім қабылдауға ықпал етеді.

Бұл ретте, кәсіби қызметінде ар-ожданды басшылыққа алу, судьяның жұмысындағы маңызды адамгершілік бағдарларының бірі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексі 2015 жылғы 31 қазандағы Қазақстан Республикасының № 377-V Заңы, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>

2 Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесілік кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі Қазақстан Республикасының № 231-V Заңы, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>

3 Резник Г.М. Внутреннее убеждение при оценке доказательств. – М.: Юрид. лит., 2004.

4 Голунский С.А. О внутреннем убеждении в суде // Законность. – 2006. – №5. – С. 47–49.

5 Грошевой ЮМ. Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве. Харьков: Вища школа. Изд-во при Харьк. Ун-те, 1975 – 144 с.

6 Школа С.А. Морально-этический компонент внутреннего убеждения судьи // Молодой ученый. – 2014. – №6. – С. 587-589.

Аккалиев Е.С.

магистрант Академии правосудия при
Верховном Суде Республики Казахстан,
e-mail: erjik_akkaliev@mail.ru

Активная роль суда при разрешении публичных споров

Первый Президент Республики – Елбасы Н.А. Назарбаев, утвердив своим Указом от 17 января 2014 года Концепцию по вхождению Казахстана в число

30-ти самых развитых государств мира, обозначил амбициозную цель, ключевым посылом которой стала тема модернизации с учетом лучших мировых практик [1].

Одним из приоритетов такой модернизации является создание системы административной юстиции, как института, являющегося важнейшим атрибутом современного правового государства.

Кроме этого, в Послании народу Казахстана «Конструктивный общественный диалог - основа стабильности и процветания Казахстана» от 2 сентября 2019 года Глава государства Касым-Жомарт Токаев отметил, что в публично-правовых спорах при обжаловании решений и действий органов власти граждане зачастую находятся в неравных условиях. Их возможности несоизмеримы с ресурсами госаппарата [2].

В этой связи, Казахстан активно ведет работу по формированию качественной административной юстиции, которая начата ещё в рамках реализации Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, в которой указано, что «важным направлением на пути к правовому государству является развитие административно-процессуального права, вершиной которого стало бы принятие Административного процедурно-процессуального кодекса (далее по тексту – АППК), который в настоящее время еще на стадии рассмотрения и воплощен в образ проекта.

При этом, для формирования системы административной юстиции, соответствующей международным стандартам правового государства и ее эффективного функционирования в Казахстане, целью которой является защита нарушенных прав и законных интересов физических и юридических лиц от незаконных решений и действий (бездействий) государственных органов и их должностных лиц, необходимо создание действенных институтов и соответствующей системы специальных органов, обеспечивающих судебный контроль за деятельностью органов публичной власти.

Проект АППК объединяет нормы, регулирующие общественные отношения, связанные с осуществлением административно-управленческого процесса, административно-юрисдикционного процесса (который включает в себя производство по рассмотрению жалоб в досудебном производстве) и административного судопроизводства.

Одними из важных и новых для национального законодательства принципов является – активная роль суда.

В различных государствах мира основы института административной юстиции зависят от исторически сложившегося в этих странах типах правовых систем [3]. Между тем полагаем, что споры, возникающие из публично – правовых отношений между частными лицами и публичной властью должны разрешаться специальными судебными органами - административными судами, которые должны быть отделены от судов общей юрисдикции. В международных отношениях административные суды, осуществляя функции «судебного надзора» за деятельностью публичной власти, создавая доверие и надежность общества к институтам государственной власти, а также благоприятную правовую почву для экономической свободы иностранных

инвесторов являются показателем с «good government» («хорошим правительством») [4].

В этой связи, создание административных судов и административного судопроизводства, к объектам рассмотрения которых будут относиться и споры, вытекающие из публичных правоотношений, является важным шагом, который будет способствовать созданию в Казахстане полноценной административной юстиции.

Необходимость обретения административным судопроизводством самостоятельной процессуальной формы вызвано рядом особенностей, одной из которой является «формально» неравное положение участников (сторон) административного процесса, в связи с чем, проектом АППК вводится концептуально новый принцип административного судопроизводства, обеспечивающий уравнивание положения сторон, принцип «активной роли суда».

Положение сторон административного судопроизводства, в связи с тем, что одной стороной всегда выступает государственный орган и его должностное лицо, наделенное публичной властью, априори, не может быть равным. В связи с этим, роль судьи, выражающаяся в ее активном участии в административном судопроизводстве, представляет собой огромное значение для поддержания баланса между сторонами, обеспечивая им равные возможности, то есть, является своего рода компенсаторно-процессуальным механизмом обеспечения баланса правового статуса его сторон [5].

Так, в соответствии со статьей 15 проекта АППК РК, суд, осуществляя руководство судебным процессом, не ограничивается объяснениями, заявлениями, ходатайствами участников административного процесса, представленными сторонами доводами и доказательствами, на основании материалов, имеющих в административном деле, исследует все фактические обстоятельства, имеющие значение для правильного разрешения спора, что соответствует мировым стандартам и практике по отправлению правосудия. Кроме того, при рассмотрении административного дела, судья не скован формальными требованиями и вправе высказать свое предварительное правовое мнение по тем или иным правовым обоснованиям, связанное с фактическими и (или) юридическими сторонами рассматриваемого дела [6].

Вводимый принцип и предоставленное полномочие по его реализации позволяет судье по собственной инициативе или по мотивированному ходатайству участников административного процесса собирать дополнительные сведения и доказательства для полного и объективного исследования фактических обстоятельств административного дела.

Тем не менее, в целях исключения злоупотребления участниками процесса правами, предусмотренные проектом АППК РК, пределы реализации принципа активного участия суда ограничены обязанностью участников административного процесса оказывать суду содействие в исследовании фактических обстоятельств административного дела и сборе доказательств. Таким образом, обязанность суда проводить исследование заканчивается, в частности тогда, когда речь идет об исследовании существенных для вынесения решения обстоятельств которые не мог распознать суд при проявлении

должной добросовестности и которые не были представлены или названы сторонами [7; 5].

Однако необходимо обратить внимание на следующие моменты. В проекте написано: «Судья вправе высказать предварительно свое мнение...». То есть в данном случае законодатель не обязывает судью высказывать свое предварительное мнение, а лишь даёт ему такое право. Поэтому когда и при каких обстоятельствах будет высказано предварительное мнение по тем или иным правовым обоснованиям будет зависеть от компетентности судьи.

Судья высказывает такое мнение по тем или иным правовым обоснованиям, связанным с фактическими, юридическими сторонами рассматриваемого дела. То есть не в целом по делу, не прогноз, не решение, не предварительное решение, а по тем или иным аспектам дела, по правовым вопросам, которые возникают при его рассмотрении.

Кроме того, это положение вводится для того, чтобы исключить неожиданное судебное решение. Сейчас происходит так, что истец с ответчиком судятся, а судья молчит в течение судебного процесса, а в конце выносит решение, которое непонятно для сторон. Когда судья в судебном процессе высказывает свое предварительное мнение, это позволяет сторонам лучше подготовиться, привести какие-то дополнительные сведения. То есть этим самым процесс и качество процесса, и окончательное решение улучшается, поскольку сторонам уже примерно понятно в каком направлении, например, у судьи имеется предварительное мнение.

Принцип активной роли суда, обладая классическим набором полномочий суда, в законодательствах стран постсоветского пространства имеют некоторые дополнения.

В соответствии с Кодексом административного судопроизводства Российской Федерации 8 марта 2015 года (далее – КАС РФ) полномочия судьи значительно расширены возможностью суда выходить за рамки искового заявления хоть и в исключительных случаях. Так, на основании части 1 статьи 178 КАС РФ, суд может выйти за пределы заявленных требований (предмета административного искового заявления или приведенных административным истцом оснований и доводов) в случаях, предусмотренных КАС РФ. В силу пункта 3 статьи 62 КАС РФ обстоятельства, имеющие значение для правильного разрешения административного дела, определяются судом в соответствии с нормами материального права, подлежащими применению к спорным публичным правоотношениям, исходя из требований и возражений лиц, участвующих в деле. При этом суд не связан основаниями и доводами заявленных требований по административным делам об оспаривании нормативных правовых актов, решений, действий (бездействия), соответственно принятых или совершенных органами государственной власти, органами местного самоуправления, иными органами и организациями, наделенными отдельными государственными или иными публичными полномочиями, должностными лицами, государственными или муниципальными служащими, а также по административным делам о защите

избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации [8].

Таким примером служит, установленное пунктом 74 Постановления Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 17 ноября 2015 года № 50 «О применении судами законодательства при рассмотрении некоторых вопросов, возникающих в ходе исполнительного производства», право суда, поскольку суд не связан основаниями и доводами требований об оспаривании постановления судебного пристава-исполнителя, установить обстоятельства, свидетельствующие о необходимости уменьшить размер исполнительского сбора, освободить должника от его взыскания на основании исследованных в судебном заседании доказательств, даже если стороны на данные обстоятельства не ссылались [9].

В отличие от позиции российского законодателя относительно пределов судебного усмотрения по административным делам проектом АППК РК такие пределы ограничены рамками искового требования. В соответствии с частью первой статьи 116 АППК РК суд не связан с заявленным основанием иска, но не вправе выходить за пределы исковых требований. Аналогичной позиции относительно пределов судебного разбирательства придерживаются и административно-процессуальные законодательства таких стран как Германия, Эстония, Латвия.

Так, например, само название параграфа 88 Административно-процессуального кодекса Германии «Связанность суда исковым требованием» указывает привязанность суда к исковому требованию. В соответствии со статьей 41 Административно-процессуального кодекса Эстонской Республики от 29 марта 2015 года, «Суд не может вынести решение относительно требования или основания, которое не представлен в жалобе, а также выйти за пределы требования» [10]. В силу статьи 249 Административно-процессуального закона Латвийской Республики от 1 марта 2017 года суд выносит решение относительно указанного заявителем предмета заявления, не выходя за пределы требования [11].

Однако, анализируя казахстанское законодательство, в частности нормы гражданского, семейного кодексов, а также проекта АППК РК нельзя утверждать, что право суда выхода за рамки искового заявления в законодательстве Республики Казахстан отсутствует.

Российский ученый Г.Л. Осокина анализируя правовое содержание понятия «пределов заявленных требований» говорит о двух видах выхода суда за пределы исковых требований: разрешение судом не заявленных истцом требований, тесно связанных с заявленными, а также изменение иска. Последнее, как указывает Г.Л. Осокина, может существовать в трех своих проявлениях: уточнение судом предмета иска, основания иска и субъектного состава иска [12;202]

Разрешение судом не заявленных истцом требований, тесно связанных с заявленными, прямо предусмотрено законодательством Республики Казахстан. Так, в соответствии со статьей 22 Кодекса Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» от 26 декабря 2011 года (далее - Кодекс «О браке и

семье») суд в случае, если отсутствует соглашение между супругами по вопросам, о том, с кем из них будут проживать несовершеннолетние дети, о порядке выплаты средств на содержание детей и (или) нетрудоспособного нуждающегося супруга, размерах этих средств либо о разделе общего имущества супругов, а также в случае, если установлено, что данное соглашение нарушает интересы детей или одного из супругов, суд обязан в решении определить эти вопросы. На основании пункта 3 статьи 76 Кодекса «О браке и семье» при рассмотрении дел о лишении родительских прав суд решает вопрос о взыскании алиментов на ребенка с родителей, лишенных родительских прав.

Кроме того, в соответствии с проектом АППК РК суд вправе в своем решении указать на совершение ответчиком какого-либо действия для полной защиты прав и свобод физического или юридического лица, даже если истец не просил об этом в иске. Так, в соответствии с частью 2 статьи 157 проекта АППК РК в случае признания незаконности обременяющего административного акта, который на момент принятия решения уже исполнен или исполняется, суд вправе понудить административный орган отменить и потребовать от ответчика совершения действий по возвращению истца в первоначальное положение в установленный в решении срок [6].

Помимо этого, в соответствии со статьей 159 проекта АППК РК при признании иска о совершении действия обоснованным и законным, суд обязывает ответчика совершить конкретные действия и устанавливает срок для их исполнения.

Данное право свидетельствует пункт 28 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан № 20 «О некоторых вопросах применения судами норм главы 29 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан» от 24.12.2010 года, которым предусмотрено, что суд признав незаконным отказ в совершении какого-либо действия (например, отказ в регистрации транспортного средства), возлагает на орган или должностное лицо обязанность в течение определенного судом срока совершить в отношении заявителя конкретные действия (например, зарегистрировать транспортное средство) [13].

Выход суда за пределы искового требования способом изменения иска возможен путем замены одного способа защиты субъективного права или законного интереса истца другим [12;203]. Так, в соответствии со статьей 934 Гражданского кодекса Республики Казахстан от 1 июля 1999 года суд удовлетворяя требования о возмещении вреда, в соответствии с обстоятельствами дела обязывает лицо, ответственное за вред, полностью возместить причиненные убытки или возместить его в натуре (предоставить вещь того же рода и качества, исправить поврежденную вещь и т.п.) [14].

Нельзя не согласиться с выводами российских ученых юристов Г.Л. Осокиной и Д.Б. Прасолова, что изменение судом субъектного состава заявленных требований (а именно случаи привлечения в процесс обязательных ответчиков) относится к выходу суда за пределы заявленных требований [12; 205]. Привлекая к участию в деле ответчика по собственной инициативе, суд

делает для себя возможным принятие решения против лица, об участии в деле которого истцом не заявлялось [12; 205].

Ярким примером такого выхода за рамки исковых требований служит предоставленное право суду частью 5 статьи 28 проекта АППК РК привлечения к процессу второго ответчика, даже если с этим не согласен истец.

На основании вышеизложенного считаю, что проект АППК РК, несмотря на отсутствие нормы, регламентирующей право суда выйти за рамки исковых требований, содержит статьи, указывающие на такую возможность суда. В связи с этим, считаю логичным изменить формулировку статьи 116 проекта АППК РК и изложить абзац второй части первой статьи 116 проекта АППК РК в следующей редакции: «Суд принимает решение по заявленным истцом требованиям. Суд может выйти за пределы заявленных требований (предмета искового заявления или приведенных истцом оснований и доводов) в случаях, предусмотренных законом».

Таким образом, предусмотренный проектом АППК РК правовой статус административного суда, его роль в административном судопроизводстве позволит выйти на новый уровень защиты прав и законных интересов физических и юридических лиц от неправомερных решений и действий государственных органов и их должностных лиц.

Кроме того, осуществление должного «судебного контроля» за деятельностью административных органов будет способствовать прозрачности и эффективности деятельности государственных органов и должностных лиц, соответственно повышению уровня доверия населения к публичной администрации и повышению имиджа судебной системы страны в целом.

Список литературы:

- 1 Курмантаева Л.С. Конкуренентоспособная и независимая судебная система – важный показатель экономического роста и стабильности. // <http://www.zakon.kz/4866693-konkurentosposobnaya-i-nezavisimaya.html>
- 2 Официальный информационный ресурс Премьер-министра РК. Послание Президента РК «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана». // <http://primeminister.kz/ru/address/02092019>
- 3 Загранчук А.А. Модели и формы института административной юстиции в различных системах права // Молодой ученый. — 2014. — №17. — С. 381-384. // <http://moluch.ru/archive/76/12984/>
- 4 Сулейменова Г.Ж. Административные суды в судебной системе Республики Казахстан: проблемы организации и правового регулирования // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33842955#pos=5;-161
- 5 Орлов А.В. Активная роль суда в административном судопроизводстве. // <http://отрасли-права.рф/article/22345>
- 6 Проект Административного процедурно-процессуального кодекса. // <http://sud.gov.kz/rus/content/administrativnyy-procedurno-processualnyy-kodeks-respubliki-kazahstan>

7 Йорг Пуделька. Общие принципы административного судопроизводства. // Ежегодник публичного права 2018: Принципы административных процедур и административного судопроизводства – М.: Инфотропик Медиа, 2018. С. 2-10.

8 Кодекс административного судопроизводства Российской Федерации от 08 марта 2015 N 21-ФЗ. С. 62. // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_176147/cc01ecde52794446da536ab1fb899eaf8ac6a6a3

9 Постановление Пленума Верховного Суда РФ от 17.11.2015 N 50 «О применении судами законодательства при рассмотрении некоторых вопросов, возникающих в ходе исполнительного производства». Пункт 74. // <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=189010&fld=134&dst=1000000001,0&rnd=0.19935530496136145#0024176428985275278>

10 Административно-процессуальный закон Эстонской Республики. Дата вступления в силу редакции 29 марта 2015 года. С.41. Сборник законодательных актов по административному судопроизводству. 3-е издание.- М.: Инфотропик Медиа, 2018.С.641

11 Административно-процессуальный закон Латвийской Республики. Закон с изменениями, которые вступили в силу 1 марта 2017 года. С.249. Сборник законодательных актов по административному судопроизводству. 3-е издание.- М.: Инфотропик Медиа, 2018.С.554.

12 Прасолов Д.Б. Выход суда за пределы заявленных требований в гражданском судопроизводстве. // Вестник гражданского процесса No 1. 2011. С.199-210. // http://elibrary.ru/download/elibrary_19419026_39550149.pdf.

13 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан «О некоторых вопросах применения судами норм главы 29 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан». // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P100000020S>

14 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) от 1 июля 1999 года № 409-І. С. 934. // http://online.zakon.kz/document/?doc_id=1013880.

Актанов А.К.

магистрант Академии правосудия при
Верховном Суде Республики Казахстан,
e-mail: kairgazin99@mail.ru

Административная ответственность за правонарушения в области использования водных ресурсов.

На сегодняшний день, приоритетной задачей водного законодательства Республики Казахстан является обеспечение правовой, экономической и экологической основы поддержки и развития устойчивого водопользования и охраны водного фонда, водоснабжения и водоотведения, которые будут способствовать стимулированию водопользователей к бережному и эффективному использованию воды, предотвращению загрязнения водных объектов.

Вопросы охраны и рационального использования водных ресурсов в Республике являются актуальными. Имея обширную территорию, многоотраслевой народнохозяйственный комплекс, Республика испытывает недостаточную и неравномерную обеспеченность водными ресурсами.

Огромное значение в решении данной проблемы имеет регулирование водопользования.

Правовая основа водопользования в Республике Казахстан определена Водным кодексом от 31 марта 1993 года. Основной его задачей является регулирование водных отношений в целях рационального водопользования, охраны водных ресурсов от загрязнения, засорения и истощения, а также предупреждения вредного воздействия на почву.

Водные объекты подразделяются на: поверхностные водные объекты; подземные водные объекты; морские воды Республики Казахстан; трансграничные воды.

В зависимости от видов пользования водные объекты подразделяются на: водные объекты общего пользования; водные объекты совместного пользования; водные объекты обособленного пользования; водные объекты особо охраняемых природных территорий; водные объекты особого государственного значения.

Поверхностные водные объекты, подразделяются на: водоемы — реки и приравненные к ним каналы, озера, водохранилища, пруды и другие внутренние водоемы, территориальные воды; ледники, болота. Поверхностные водные объекты состоят из поверхностных вод, дна и берегов.

К подземным водным объектам относятся: водоносные зоны, горизонты и комплексы горных пород; бассейн подземных вод; месторождения и участки подземных вод; естественный выход подземных вод на суше или под водой; обводненные участки недр.

К морским водам Республики Казахстан, если иное не предусмотрено международными договорами, ратифицированными Республикой Казахстан, относятся воды Каспийского и Аральского морей в пределах Государственной границы Республики Казахстан.

Трансграничными водами являются поверхностные и подземные водные объекты, которые обозначают и (или) пересекают Государственную границу Республики Казахстан. Порядок использования и охраны трансграничных вод устанавливается Водным кодексом, законодательством Республики Казахстан о Государственной границе и международными договорами, ратифицированными Республикой Казахстан.

Все водные объекты являются объектами общего пользования, если иное не предусмотрено законодательством Республики Казахстан.

Общее водопользование в Республике Казахстан осуществляется бесплатно.

Право пользования водными объектами предоставляется физическим и юридическим лицам местными исполнительными органами областей (города республиканского значения, столицы) по согласованию с уполномоченным органом в области использования и охраны водного фонда.

Право специального водопользования возникает с момента получения лицензии или разрешения, выданных в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан.

К специальному водопользованию относится пользование поверхностными и подземными водными ресурсами непосредственно из водного объекта с изъятием или без изъятия их с применением сооружений или технических устройств для удовлетворения питьевых и коммунально-бытовых нужд населения, потребностей в воде сельского хозяйства, промышленности, энергетики, рыбоводства и транспорта, а также для сброса промышленных, коммунально-бытовых, дренажных и других сточных вод в поверхностные водные объекты.

Право специального водопользования физических и юридических лиц используется исключительно для определенных в лицензии или разрешении целей и не должно нарушать права и законные интересы других лиц и причинять вред окружающей среде.

Специальное водопользование в Республике Казахстан осуществляется на платной основе в соответствии с налоговым законодательством Республики Казахстан.

Водопользователи обязаны:

- 1) рационально использовать водные ресурсы, принимать меры к сокращению потерь воды;
- 2) бережно относиться к водным объектам и водохозяйственным сооружениям, не допускать нанесения им вреда;
- 3) соблюдать установленные лимиты, разрешенные объемы и режим водопользования;
- 4) не допускать нарушения прав и интересов других водопользователей и природопользователей;
- 5) содержать в исправном состоянии водохозяйственные сооружения и технические устройства, влияющие на состояние вод, улучшать их эксплуатационные качества, вести учет использования водных ресурсов, оборудовать средствами измерения и водоизмерительными приборами водозаборы, водовыпуски водохозяйственных сооружений и сбросные сооружения сточных и коллекторных вод;
- 6) осуществлять водоохранные мероприятия;
- 7) выполнять в установленные сроки в полном объеме условия водопользования, определенные разрешением на специальное водопользование или договором на вторичное водопользование, а также предписания контролирующих органов;
- 8) не допускать сброса вредных веществ, превышающих установленные нормативы;
- 9) своевременно представлять в государственные органы достоверную и полную информацию об использовании водного объекта по форме, установленной законодательством Республики Казахстан;

10) принимать меры к внедрению водосберегающих технологий, прогрессивной техники полива, оборотных и повторных систем водоснабжения;

11) не допускать загрязнения площади водосбора поверхностных и подземных вод;

12) обеспечивать соблюдение установленного режима хозяйственной и иной деятельности на территории водоохранных зон водных объектов;

13) не допускать использования подземных вод питьевого качества для целей, не связанных с питьевым водоснабжением, если иное не предусмотрено настоящим Кодексом;

14) соблюдать требования, установленные законодательством Республики Казахстан о гражданской защите, на водных объектах и водохозяйственных сооружениях;

15) обеспечивать безопасность физических лиц на водных объектах и водохозяйственных сооружениях;

16) немедленно сообщать в территориальные подразделения уполномоченного органа в сфере гражданской защиты и местные исполнительные органы области (города республиканского значения, столицы) обо всех аварийных ситуациях и нарушениях технологического режима водопользования, а также принимать меры по предотвращению вреда водным объектам;

17) своевременно осуществлять платежи за водопользование;

17-1) получить экологическое разрешение при осуществлении эмиссий в окружающую среду в соответствии с Экологическим кодексом Республики Казахстан;

18) выполнять другие обязанности, предусмотренные законами Республики Казахстан в области использования и охраны водного фонда, водоснабжения и водоотведения.

Вода является государственной собственностью и предоставляется только в пользование.

Установлены следующие виды водопользования:

-питьевое; сельскохозяйственное;

-бытовое; промышленное;

-лечебное; энергетическое;

-курортное; транспортное;

-рыбохозяйственное и др.

Водопользователь обязан рационально и экономно расходовать водные ресурсы, принимать меры к восстановлению качества воды, способствовать сокращению расхода воды на промышленные нужды и предотвращению их загрязнения.

На водных объектах должна быть обеспечена охрана вод от загрязнения, засорения, которые могут причинить вред здоровью населения, повлечь за собой уменьшение рыбных запасов, ухудшение водоснабжения, снижение естественной способности вод к самоочищению, нарушение гидрологического режима вод.

Согласно статье 140 Водного кодекса Республики Казахстан «Ответственность за нарушение водного законодательства Республики Казахстан», лица, виновные в нарушении законодательства Республики Казахстан в области использования и охраны водного фонда, несут ответственность в соответствии с законами Республики Казахстан [1].

Анализ современного состояния социальных и экологических проблем (неполнота обеспечения населения качественной питьевой водой, в результате химического и микробиологического загрязнения источников водоснабжения, истощение водных ресурсов, ухудшение санитарно-эпидемиологической обстановки) показывает, что непринятие срочных мер приведет к дальнейшему ухудшению состояния водных ресурсов. Охрана и воспроизводство водных ресурсов, защита водных прав граждан становится одной из основных задач нашего государства. В сложившейся ситуации большое значение имеют меры административной ответственности и их реализация.

По сведениям официального сайта "Казгидромет" в Казахстане имеется около 8290 рек и временных водотоков (длиной более 10 км), около 76 тыс. малых водотоков, более 3000 озер с площадью 1 кв. км. Основным видом водных ресурсов республики является речной сток. Сеть наблюдений за состоянием качества поверхностных вод проводится на 404 створах, расположенных на 133 водных объектах, в том числе на 86 реках, 28 озерах, 14 водохранилищах, 4 каналах и на 1 море. О зафиксированных фактах высокого и экстремального высокого загрязнения водных объектах оперативно уведомляются структурные подразделения Комитета экологического регулирования и контроля Министерства экологии, геологии и природных ресурсов РК для принятия необходимых мер[2].

Согласно требованиям части 4 статьи 48 Водного кодекса Республики Казахстан государственный контроль в области использования и охраны водного фонда осуществляется в форме проверки и профилактического контроля в соответствии с Предпринимательским кодексом Республики Казахстан. [1];

Согласно части 1 статьи 119 Экологического кодекса Республики Казахстан государственный экологический контроль осуществляется в форме проверки и профилактического контроля с посещением субъекта (объекта) контроля в соответствии с Предпринимательским кодексом Республики Казахстан, а также в форме профилактического контроля без посещения субъекта (объекта) контроля в соответствии с Предпринимательским кодексом Республики Казахстан и настоящим Кодексом [3].

Согласно пункту 3 статьи 137 Предпринимательского Кодекса Республики Казахстан профилактическим контролем и надзором с посещением субъекта (объекта) контроля и надзора являются контроль и надзор, осуществляемые органом контроля и надзора в отношении конкретного субъекта (объекта) контроля и надзора в соответствии с пунктом 3 статьи 141 настоящего Кодекса, направленные на профилактику, представление рекомендации для устранения причин и условий совершения правонарушений с целью их профилактики и

предупреждения наступления угрозы жизни и здоровью человека, окружающей среде, законным интересам физических и юридических лиц, государства. [4];

Из части 3 статьи 802 Кодекса Республики Казахстан «Об административных правонарушениях» (далее - КоАП) основаниями для возбуждения дела об административном правонарушении согласно подпункту 1) части первой настоящей статьи в отношении субъекта контроля и надзора являются результат проверки, проведенной в порядке, установленном Предпринимательским кодексом Республики Казахстан, а также результат профилактического контроля и надзора с посещением субъекта (объекта) контроля и надзора в случаях, предусмотренных частью третьей пункта 3 статьи 137 Предпринимательского кодекса Республики Казахстан. [5];

Теория и практика водного законодательства позволяет выделить ряд ключевых моментов, характеризующих административную ответственность за правонарушения в области использования водных ресурсов:

1) Основанием является водное административное правонарушение, под которым понимается виновное, противоправное деяние, нарушающее нормы водного и административного законодательства Республики Казахстан, посягающее на правопорядок в области использования и охраны вод, причиняющее либо создающее реальную угрозу причинения вреда водному объекту либо правам и интересам физических и юридических лиц в области использования и охраны вод.

Административная ответственность за водные правонарушения наступает по нормам административного законодательства Республики Казахстан, то есть перечень и меры административных взысканий указаны в Кодексе Республики Казахстан об административных правонарушениях.

Административная ответственность за водные правонарушения распространяется как на физических, так и на юридических лиц, в отличие от уголовной, дисциплинарной, материальной ответственности. Это является очень важным моментом, так как основными загрязнителями являются предприятия – юридические лица.

4) К административной ответственности за водные правонарушения в области использования водных ресурсов виновных привлекают уполномоченные органы в области охраны окружающей среды, а также использования и охраны водного фонда (их должностные лица), определенные статьями 697 и 708 КоАП.

5) Определенный перечень применяемых к виновным административных взысканий. Основной мерой административного взыскания является штраф по части 2 статьи 138, частям 1,3,4 статьи 299, статьям 141, 358, 359, части 2 статьи 360, статьям 361, 362, 363, части 2 статьи 365, статьям 327, 328, 331, 344 КоАП. Однако, по части 1 статьи 365 КоАП используется лишь предупреждение на физических и юридических лиц, по статье 344 предупреждение или штраф на физических лиц в размере 50 месячных расчетных показателей. [5];

6) Особое административно-процессуальное производство, характеризующееся оперативностью, быстротой, упрощенностью.

7) Отсутствие трудовых или служебных взаимосвязей между правоприменяющими органами (должностными лицами) и правонарушителями.

8) Менее суровые взыскания по сравнению с уголовными санкциями. Применение административных взысканий не влечет уголовной судимости, не ограничивает виновных в свободе перемещения, передвижения, права занимать определенные должности, не лишает их личной свободы.

9) Выполнение функции предупреждения экологических правонарушений. Так как, водное правонарушение является разновидностью общего родового понятия – экологического правонарушения. Любой вид ответственности носит превентивный, профилактический характер, но в данном случае привлечение к административной ответственности за водное правонарушение имеет значение для предупреждения экологических преступлений, направленное на сокращение масштабов, снижение степени тяжести нарушений экологизированных норм уголовного, административного и другого законодательства, уменьшение негативных воздействий на окружающую среду, здоровье людей.

Таким образом, охранительное водное правоотношение является одним из важнейших элементов правового регулирования. Оно возникает на основе охранительных правовых норм в результате совершения противоправного посягательства в области использования и охраны водных объектов, и характеризуется применением мер государственного принуждения, призванных восстановить порядок нарушенных общественных отношений в рассматриваемой сфере, предупредить совершение новых водных правонарушений, а также обеспечить сохранение водных объектов и их рациональное использование.

Констатируется, что неблагоприятное состояние водного хозяйства Республики Казахстан отчасти связано с неэффективным использованием всей совокупности мер административной ответственности за правонарушения в области использования водных ресурсов.

Так, при реализации отдельных видов административной ответственности за водные правонарушения имеется ряд недостатков:

Анализ привлечения к административной ответственности на примере Республиканского государственного учреждения «Департамент экологии по Восточно-Казахстанской области» показал, что основными злостными нарушителями водного законодательства являются юридические лица, которыми ежегодно на систематической основе совершаются правонарушения, предусмотренные статьями 327, 328, 331, 344 и 358 КоАП, что явилось следствием не применения им всего спектра административных взысканий, а не только штрафов и предупреждений. Например, если для физических лиц штраф может быть существенной и серьезной мерой наказания, то для юридических лиц он может быть недейственной мерой. Для последних наряду с основным административным взысканием в виде штрафов обязательном порядке следует применять дополнительные административные взыскания в виде конфискации предмета, явившегося орудием либо предметом совершения

административного правонарушения, а равно имущества, полученного вследствие совершения административного правонарушения; лишения специального права; лишения разрешения либо приостановление его действия, а также исключения из реестра; приостановления или запрещения деятельности; принудительного сноса незаконно возводимого или возведенного строения [6].

Согласно частям 1, 2, 3 статьи 42 КоАП предупреждение, административный штраф, административный арест могут применяться только в качестве основных административных взысканий. Лишение специального права, лишение разрешения либо приостановление его действия, а также исключение из реестра, приостановление или запрещение деятельности или отдельных ее видов, а также административное выдворение за пределы Республики Казахстан иностранцев или лиц без гражданства могут применяться в качестве как основных, так и дополнительных административных взысканий. Конфискация, принудительный снос незаконно возводимого или возведенного строения могут применяться только в качестве дополнительного административного взыскания [5].

Одновременное применение основных и дополнительных мер административных взысканий приведет к сокращению числа случаев нарушения водного законодательства в Республике Казахстан и будет способствовать:

- развитию экономики, когда предприятия начнут модернизировать производственное оборудование, внедрять малоотходные технологии, строить необходимые очистные сооружения;

- развитию права водопользования, повышения статуса водопользователя, имеющего четко определенные права и обязанности, которые всегда должны находиться под защитой государства. В таком случае удастся подключить механизм экономической заинтересованности водопользователей в сохранности, улучшении состояния предоставленных им элементов экосистем;

- совершенствованию водного законодательства, устранения в нем противоречий ресурсных и охранительных норм, а также развитие экологизированных норм других отраслей права;

- широкому использованию возможности региональной политики. В условиях расположения Республики Казахстан во множестве природных зон, только региональный подход может в наибольшей степени учесть своеобразие условий отдельных частей Казахстана и в сочетании с республиканским обеспечивать успешное противодействие правонарушениям;

- расширению состава и повышению эффективности работы системы субъектов предупреждения водных правонарушений. В профилактике экологических правонарушений известную роль могут сыграть также политические партии, религиозные организации. Важное место должно принадлежать правоохранительным органам. В ходе профилактической работы они решают задачи по установлению причин экологических правонарушений, разработке и воплощению в жизнь мер их предотвращения;

– привлечению населения к работе по предотвращению водных правонарушений. Предпосылкой этого выступает обеспечение гласности в работе правоохранительных и природоохранительных органов, повышение уровня эколого-правовой культуры населения.

Только объединив усилия всех вышеперечисленных субъектов можно добиться желаемого результата – благоприятного состояния всех водных объектов.

Список литературы:

1 Водный кодекс Республики Казахстан от 09 июля 2003 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 26.11.2019 г.). // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K030000481_

2 Официальный сайт РГП «Казгидромет»// <https://www.kazhydromet.kz/>

3 Экологический кодекс Республики Казахстан от 09 января 2007 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 07.01.2020 г.). // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K070000212_

4 Предпринимательский кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.01.2020 г.) // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375>

5 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.01.2020 г.) // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>

6 Статическая оперативная информация о контрольно-инспекционной деятельности РГУ «Департамент экологии по ВКО» за 2017,2018,2019 гг.

Амангалиұлы С.

магистрант Академии правосудия при
Верховном Суде Республики Казахстан,
e-mail: amangaliuly@gmail.com

Судебная риторика и её место в совершенствовании судебной системы Республики Казахстан

Риторика – это наука, изучающая воздействие одних людей на других с помощью речи. И как отмечал в своих учениях Аристотель: риторика есть способность находить способы убеждения относительно каждого данного предмета.

На фоне этого стоит ли говорить о важности слова непосредственно в судебной речи. Судебная речь есть продукт творчества, такой же, как всякое литературное или поэтическое произведение. В основе последних лежит всегда действительность, преломившаяся в призме творческого воображения. Но такая же действительность лежит и в основе судебной речи. В литературе нет плохих сюжетов; в суде не бывает неважных дел и нет таких, в которых человек образованный и впечатлительный не мог бы найти основы для художественной

речи. Исходная точка искусства (в том числе и судебного оратора) заключается в умении уловить частное, подметить то, что выделяет предмет из ряда ему подобных [1].

Как отмечала в своих трудах М. Федулова, авторитет юриста не в последнюю очередь зависит от его ораторских способностей, от культуры его речи. Под культурой речи мы понимаем такой выбор и организацию языковых средств, которые в определенной ситуации общения при соблюдении современных языковых норм этики позволяют обеспечить наибольший эффект в достижении поставленных коммуникативных задач [2].

По мнению П.С. Пороховщикова, речь судебного оратора представляет собой художественное произведение. Следовательно, в речи судебного оратора должны присутствовать три части. Во-первых, это – объяснение дела. Во-вторых, это – нравственная и законная оценка преступления. В-третьих, в речи судебного оратора должно присутствовать решение вопроса о виновности/невиновности подсудимого. Для того, чтобы в речи имелись все три части, необходимо, чтобы судебный оратор владел точным слогом, а также знанием функционирования языка [3].

Мнение о том, что красноречие судьи не является важным элементом осталось в прошлом. Сейчас огромное внимание уделяется тому как судья говорит и пишет. Причиной явилось то, что стороны не всегда понимают исключительно юридическую терминологию. Что в свою очередь порождает обжалование судебного акта. И как отмечал председатель Верховного Суда РК, судьи всегда должны уметь на понятном и доступном языке донести суть вынесенного судебного акта.

Говоря об ораторском искусстве судей нельзя не вспомнить о такой уникальной системе как – казахский суд биев. Казахский суд биев сохранился и утвердился в памяти поколений как независимое, профессиональное и мудрое правосудие. Именно суд биев является наглядной демонстрацией силы слова. С решениями биев соглашались и не оспаривали. К их словам прислушивались не потому что надо, а потому что доверяли. Сила убеждения в умении доносить правильно свои мысли. Не зря даже при современных реалиях поднимался вопрос внедрения суда биев. Это еще раз подчеркивает её уникальность. И здесь можно вновь вспомнить слова М. Федуловой о том, что авторитет юриста не в последнюю очередь зависит от его ораторских способностей, от культуры его речи [2].

Как отмечает первый президент Республики Казахстан Н. Назарбаев, все государственные служащие должны научиться вести диалог с обществом, говорить с населением страны на доступном и понятном языке, разъяснять суть, логику и результаты проводимых реформ. Это касается и судебной системы.

За годы независимости проделана большая работа по совершенствованию судебной системы Республики Казахстан. Все понимали, что качественное правосудие является важным двигателем развития государства.

Не случайно Президент РК Н. Назарбаев в выступлении на расширенном заседании Правительства РК в Астане 6 мая 2015 г. заострил своё внимание на

вопросах подготовки, переподготовки и повышения квалификации судей и судейских работников, а также отметил особую роль Верховного Суда РК в совершенствовании казахстанской судебной системы.

В целях усиления взаимосвязи обучения и судебной практики, 18-м шагом Государственной программы «План нации. 100 конкретных шагов» было предусмотрено выделение Института правосудия из структуры Академии государственного управления при Президенте РК.

Во исполнение этого приоритетного направления Указом Президента РК от 18 февраля 2016 г. № 1989 было образовано республиканское государственное учреждение «Академия правосудия при Верховном Суде Республики Казахстан» с особым статусом высшего учебного заведения.

Таким образом, годы спустя Верховный Суд РК вновь наделён функциями уполномоченного государственного органа по осуществлению государственной политики в сфере судебного образования [4].

Особое внимание уделяется подготовке качественных кадров. И подготовка не ограничивается лишь знаниями законов, а вместе с этим уделяется внимание риторической компетентности кандидатов и действующих судей.

Весьма важно отметить, что модернизация системы отбора судей РК в целом предполагает проблемы юридического образования комплекс мер, направленных на улучшение системы отбора кандидатов в должности судей, профессиональную подготовку, переподготовку и повышение квалификации судей и сотрудников судов, качественное укомплектование судейского корпуса и кадрового резерва судей, а также развитие системы непрерывного судебного образования в Республике Казахстан.

Большую работу в направлении совершенствования судебной системы проделал председатель Верховного суда Ж. Асанов. На международной конференции на тему: «Судебная риторика: вопросы обучения и практики» Ж. Асанов отметил, что самый главный и единственный продукт всей судебной системы - это судебный акт. К нему много претензий. Зачастую, чтобы просто разобраться в содержании люди вынуждены обращаться к юристам, тратить на это дополнительное время и деньги. Поэтому на пленарном заседании Верховного Суда в марте и апреле 2018 года приняты нормативные постановления, в которых прописали, каким должен быть судебный акт по гражданским, уголовным и административным делам.

Основная задача этих новшеств в том, чтобы каждое судебное решение было чётко структурированным, в нём не должно быть лишней информации, не имеющей отношения к делу. На каждый довод судья должен дать свою ясно аргументированную позицию. Кроме того, введено правило: после оглашения вердикта судья обязательно должен на простом и понятном языке, без громоздких юридических цитат, разъяснить сторонам, почему он принял именно такое решение.

Всё это повышает требования для судей в области знаний и практических навыков подготовки письменных текстов, публичных выступлений, умения

выстраивать коммуникации в среде людей, находящихся в состоянии конфликта, агрессии и другие.

Ж. Асанов особо подчеркнул, что сегодня грамотная судебная риторика - это ключ к эффективности правосудия, снижению конфликтности в обществе, ответ на конкретные запросы и ожидания людей от судебной системы.

В целях улучшения качества судебных решений еще в 2018 году Верховным судом РК был проведён республиканский конкурс «Лучший судебный акт в новом формате» в рамках программы «Сапалы нәтиже».

Организаторы мероприятия нацелились на улучшение качества и структуры судебных актов. В своём обращении по конкурсу председатель Верховного Суда Ж. Асанов подчеркнул: «Решение – это логическое завершение всей работы суда по конкретному делу, «точка» в возникшем споре. Вместе с тем решение суда – это лицо, имидж судебной власти, показатель компетентности судьи. Насколько судебный акт будет понятным для граждан, во многом зависит от его стиля, содержания и структуры».

Во исполнение задач поставленных председателем Верховного Суда РК на местах разрабатываются методические рекомендации по как по составлению, так и по разъяснению судебного решения. Один из таких в 2019 году презентовал судьям председатель коллегии по гражданским делам Восточно-Казахстанского областного суда Дамир Абдугалиев.

В разработке рекомендации приняла участие в качестве консультанта кандидат психологических наук, профессор кафедры психологии и коррекционной педагогики Восточно-Казахстанского государственного университета имени С. Аманжолова Ирина Мацкевич.

«Судебным актом дело разрешается по существу. Решение суда - есть результат отправления правосудия. Обоснованным считается решение, в котором отражены имеющие значение для данного дела факты, подтверждённые исследованными судом законными доказательствами об их относимости, допустимости и достоверности, или являющиеся общеизвестными обстоятельствами, не нуждающимися в доказывании, и в совокупности достаточными для разрешения спора», - отмечено в пособии [5].

Важность принятия серьёзных мер по улучшению качества судебных решений отмечал и глава государства К. Токаев в своем послании от 2 сентября 2019 года.

Также в своем послании глава государства отметил то, что «право судьи на вынесение решения, исходя из закона и внутренних убеждений, остаётся неизменным. Однако следует провести тщательный анализ судебных решений, обеспечить единообразие судебной практики.

В публично-правовых спорах при обжаловании решений и действий органов власти граждане зачастую находятся в неравных условиях. Их возможности несоизмеримы с ресурсами госаппарата.

Поэтому необходимо внедрение административной юстиции, как особого механизма разрешения споров, нивелирующего эту разницу.

Впредь при разрешении споров суд будет вправе инициировать сбор дополнительных доказательств, ответственность за сбор которых, ляжет на государственный орган, а не на гражданина или бизнес.

Все противоречия и неясности законодательства должны трактоваться в пользу граждан [6].

Внедрение административной юстиции предполагает активную роль суда. То есть, естественным образом подразумевает еще большую вовлеченность судьи в процесс. Теперь судьи будут рассматривать дело не только в пределах заявленных требований и не будут изучать только те доказательства, которые предоставили стороны. Судья должен будет проявлять инициативу в поиске истины и истребовать те доказательства, которые не были предоставлены сторонами.

Стоит сказать, что административную юстицию, формат судебных актов и его разъяснение председатель Верховного Суда РК Ж. Асанов отметил также в сборнике «Правосудие Казахстана: реалии, тренды, перспективы», который презентовал на расширенном совещании судей республики по итогам работы за 2019 год.

Выше описанное является свидетельством важности судебной риторики для качества правосудия. Необходимо отметить, что «судебная риторика» в судебных системах развитых стран всегда занимало особое место. И поскольку умение говорить публично издавна считается необходимым профессиональным качеством юриста, мы можем сделать вывод о важной роли риторического образования как судей, так и кандидатов на занятие должности судьи.

Список литературы:

- 1 Сергеич П. «Искусство речи в суде» - Тула: Автограф, 2000 – С. 320.
- 2 Федулова М.А. «Судебная риторика как составная часть ораторского искусства», журнал «Лингвистика» №4, 2009, С. 81-85.
- 3 Иванова А.П. «О языке законов», М.: Норма, 2007, С. 342.
- 4 Аблаева Э.Б. «Профессиональное обучение судей как одно из приоритетных направлений совершенствования судебной системы Республики Казахстан», журнал «Lex Russica» №3 (136), 2018, С. 153-166.
- 5 Методические рекомендации по составлению и разъяснению судебного решения, ВКО, 2019.
- 6 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 2 сентября 2019 года «Конструктивный общественный диалог - основа стабильности и процветания Казахстана»// https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana

Көліктегі әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін көлік құралын басқару құқығынан айыру түріндегі әкімшілік жазаны құқықтық реттеу

Соттардың Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің (бұдан әрі – ҚР ӘҚБтК) 30-тарауы бойынша заңнаманы қолдану мәселелері бойынша негізгі нормативтік құқықтық актілер Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі, «Жол жүрісі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы және 2015 жылғы 7 қаңтардан бастап күшіне енген Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2014 жылғы 13 қарашадағы № 1196 қаулысымен бекітілген Жол жүрісі қағидалары болып табылады. Сонымен қатар, соттар істерді қарау кезінде Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысын, нұсқаулықтарын және көлік және жол шаруашылығы саласындағы қатынасты реттейтін Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының басқа да заңға тәуелді актілерін қолданды [1].

ҚР ӘҚБтК-нің 46, 683-бабының 3 тармағына сәйкес нақты адамға берілген арнайы құқықтан айыруды тек судья қолданады [2].

Көлік құралдарын басқару құқығынан айыру жазасы ҚР ӘҚБтК-тің көзделген жазалардың ең қатаң түрі болып саналады.

Аталған әкімшілік жаза құқықбұзушының көлік құралдарын басқару құқығынан уақытша айырумен көлік құралын басқару құқығына арналған жүргізуші куәлігін алып қоюымен қатар жүреді. Көлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мемлекеттік саясатының маңызды бағыты.

Көлік құралын басқару құқығынан айыру туралы қаулының шығарылуы келесі тәртіпте жүзеге асырылады:

- Әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттаманың уәкілетті органның қызметкерлерімен толтырылуы;

Жүргізуші куәлігін ҚР ӘҚБтК-нің 795-бабының 8-бөлігіне сәйкес егер адам жасаған әкімшілік құқық бұзушылық үшін ҚР ӘҚБтК-нде көлік құралын басқару құқығынан айыру түрінде санкция көзделсе ғана, көлік құралын басқару құқығына арналған жүргізуші куәлігі алып қоюға жатады. Қалған жағдайларда әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама толтырылғаннан кейін көлік құралын басқару құқығына арналған жүргізуші куәлігі дереу иесіне қайтарылады.

Алып қойылған жүргізуші куәлігінің орнына жүргізушіге уәкілетті орган белгілеген нысан бойынша уақытша куәлік беріледі. Құжаттарды алып қою туралы хаттама жасалады, оның көшірмесі өзіне қатысты іс бойынша іс жүргізіліп жатқан адамға немесе оның өкіліне табыс етіледі не әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттамада тиісті жазба жасалады.

Қазақстан Республикасының «Жол жүрісі туралы» 2014 жылғы 17 сәуірдегі Заңының 54-бабының нормаларына сай көлік құралын басқару құқығын беретін жүргізуші куәлігін не жүргізуші куәлігінің орнына берілген уақытша куәлікті жүргізушінің жеке басын куәландыратын құжатпен бірге; көлік құралын мемлекеттік тіркеу туралы куәлікті не көлік құралына меншік құқығын куәландыратын құжатты; механикалық көлік құралының жүргізушісі ішкі істер органдары қызметкерінің талабы бойынша масаң күйін куәландырудан өтуге міндетті [3].

- Іс материалдарын қарау.

Іс материалдары сот кеңсесіне түскеннен кейін судья өз өндірісіне қабылдап, сот отырысын тағайындайды. Аталған күні сот отырысының күні мен уақыты туралы алдын-ала хабарланған құқық бұзушы келмесе, сот оның қатысуынсыз қарайды. Қарау нәтижесі бойынша қаулы шығарылады.

Жоғарыда аталған Заңның 29-бабының 7-бөлігіне сәйкес механикалық көлік құралдарын масаң күйде басқарғаны үшін не осындай күйдегі адамның басқаруына механикалық көлік құралын бергені үшін не жүргізушінің масаң күйде екенін анықтау үшін медициналық куәландырудан өтуден жалтарғаны үшін механикалық көлік құралдарын басқару құқығынан айырылған адамдар осындай құқығын қалпына келтіру алдында, бірақ механикалық көлік құралдарын басқару құқығынан айыру мерзімі өткенге дейін бір айдан ерте емес мерзімде қайта медициналық қарап тексеруден өтуге тиіс.

Зерттеу барысында ҚР ӘҚБтК-тің «Көліктегі, жол шаруашылығындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар» атты 30-тараудың 9 бабы бойынша көлік құралын басқару құқығынан айыру түріндегі әкімшілік жаза түрі көзделген. Олар: 569 баптың бірінші, екінші және төртінші бөліктері, 590-баптың төртінші бөлігі, 596-баптың үшінші бөлігі, 606-баптың екінші бөлігі, 607-баптың екінші бөлігі, 608-баптың бірінші, үшінші, үште-бір, үште-екінші бөліктері, 610-баптың бірінші, екінші бөліктері, 611-баптың екінші бөлігі, 613-баптың екінші, үшінші, төртінші, бесінші бөліктері.

Көлік құралдарын басқару құқығынан айыру негізгі жаза ретінде: алты айға дейінгі, тоғыз айға дейінгі, алты ай, бір жыл, жеті жыл, сегіз жыл, тоғыз жыл, мерзімге, ал қосымша жаза ретінде сегіз жыл мерзімге және тоғыз жыл мерзімге көзделген. Қайталану белгісі және келтірілген зиян бойынша, жүргізушінің көлік құралын алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйде басқаруы, сол сияқты көлік құралын алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйдегі адамның басқаруына беру, ең ауыр тоғыз жыл мерзімге көлік құралдарын басқару құқығынан айыруға алып келеді.

Бұл жерде аталған жазаның көзделген алты айға дейінгі, тоғыз айға дейінгі және алты айға мерзімдерінің практикада орындалуы күмән тудырады, себебі соттар көбіне «дейін» деген сөзге мән бермейді.

Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2017 жылғы 13 шілдедегі № 504 «Психикалық белсенді затты пайдалану фактісін және мас күйін анықтау үшін медициналық куәландыру жүргізу қағидаларын бекіту туралы» бұйрығының 12-тармағына сәйкес алкогольді тұтыну және алкогольдік масаң күйде болу фактісін анықтау үшін медициналық куәландыру жүргізу

кезінде алкогольге ауыздан сыртқа шығарылатын ауаны сандық зерттеу жүргізіледі.

Алкогольдің бар-жоғына ауыздан сыртқа шығатын ауаға зерттеу Қазақстан Республикасында ресми тіркелген және қолданылатын техникалық өлшем құралдарын пайдалану арқылы жүзеге асырылады.

Қанда алкогольдің бар-жоғын зерттеу кезінде көрсеткіштерді бағалау алкогольдің сандық құрамының стандартталған ара қатынасына және осы Қағидаларға 3-қосымшаға сәйкес куәландырылушы адамның клиникалық жай-күйін бағалауға сәйкес жүргізіледі. Психикаға белсенді әсер ететін заттарды тұтыну және масаң күйде болу фактісін анықтау үшін медициналық куәландыру жүргізу қағидаларына 3-қосымшаға сәйкес қандағы алкоголь құрамының стандартталған сандық ара қатынасы және куәландырылушы адамның клиникалық жай-күйін бағалау келесі көрсеткіштермен жүргізіледі: қандағы алкогольдің құрамы 0,5-ден 1,5-ке дейін промилле бағалау «жеңіл масаң күйде болу», 1,5-тен 2,5-ке дейін «орташа дәрежедегі масаң күйде болу», 2,5-тен 3,0-ге дейін – «қатты масаң күйде болу», 3,0-ден 5,0-ге дейін – «алкогольден ауыр улану, қайтыс болып кетуі мүмкін» [4].

Аталған көрсеткіштерде жергілікті соттар қателесіп жатады. Айталық, Солтүстік Қазақстан облысы Шал ақын ауданының 2017 жылғы 29 желтоқсандағы қаулысымен А.Б.Баймусин ӘҚБтК-нің 608-бабының 1-бөлігімен көзделген әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін кінәлі деп танылып осы бап бойынша көлік құралдарын басқару құқығынан 3 (үш) жыл мерзімге айырылған.

Аталаған қаулы апелляциялық инстанцияда қаралып, өз күшінде қалдырылған. Дегенмен, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының мамандандырылған сот алқасы келесі мән-жайларды анықтаған. Іс бойынша жүргізілген медициналық сараптама анықтау шығарылатын ауаны алкогольге зерттеу үшін техникалық құралдар пайдаланбай жүргізілген. Медициналық қызметкер сілекей сынамасына «биологиялық ортаны жедел тестілеуді» қолданған. Сонымен қатар, медициналық қорытындыда алкогольден 0,2 промилле «жеңіл» дәрежеде масаң күйінде болған деп жазылған. Ал, алкотест нұсқамасына сай, тест тек 0,02%, 0,05%, 0,1%, 0,2% - «пайызбен» сілекейдегі алкогольді анықтай алады. Сол себепті медициналық сараптамада алкоголь пайыздармен көрсетілу тиіс еді.

Сондықтан, Солтүстік Қазақстан облысы Шал ақын ауданының 2017 жылғы 29 желтоқсандағы қаулысы күші жойылып, бірінші инстанцияға жаңа қарауға жіберілген.

Жоғары көрсетілгендердің негізінде көліктегі әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін арнайы құқықтардан айыруды сотпен қолдану зерттеуді қажет етеді деген тұжырымға келдік.

Соттардың практикада аталған санаттағы әкімшілік істерді қарастырған кезде әкімшілік заңнамаларды дұрыс қолдану маңызды роль атқарады. Қазіргі уақытта көліктегі әкімшілік құқық бұзушылықтар құқық бұзушылықтардың ең кең тараған көріністерінің бірі, сол себепті осы тақырып қоғамдағы жеткілікті деңгейдегі жан-жақты құқықтық реттеуді талап етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1 Жол жүрісі қауіпсіздігі саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істерді 2015 жылғы және 2016 жылғы алты айдағы соттардың қарау практикасының қорытуы // <http://office.sud.kz/taldau/generalization?code=3596&lang=kk>

2 Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235V Қазақстан Республикасының Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235>

3 Қазақстан Республикасының «Жол жүрісі туралы» 2014 жылғы 17 сәуірдегі № 194 V Қазақстан Республикасының Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000194>

4 Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің 2017 жылғы 13 шілдедегі № 504 «Психикалық белсенді затты пайдалану фактісін және мас күйін анықтау үшін медициналық куәландыру жүргізу қағидаларын бекіту туралы» бұйрығы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1700015519>

Багаева С.А.

магистрант Академии правосудия
при Верховном Суде Республики Казахстан,
e-mail: kanievas@bk.ru

Особенности административно- правового регулирования семейно – бытовых отношений в Республике Казахстан

В основе административно - правового регулирования лежит воздействие государственных органов на общественные отношения и принимаемые ими комплекс юридических средств административно - правового характера, итогом которых, является административно - правовой порядок [1].

Сфера семейно-бытовых отношений относится к частной жизни гражданина, в которой переплетаются частные, личные интересы, так как под семейно-бытовыми отношениями понимаются – отношения между супругами, бывшими супругами, лицами, проживающими или проживавшими совместно, близкими родственниками, лицами, имеющими общего ребенка (детей), но как только в данной сфере происходят конфликты, причиняются телесные повреждения, психические страдания, сфера семейно - бытовых отношений начинает переплетаться и с государственными интересами, и данная сфера становится публичной, поскольку уполномоченным органам необходимо в рамках их компетенции принять меры, возложенные на них государством для защиты жизни и здоровья, прав и свобод участников конфликта.

Оздоровление социальной среды и предупреждение правонарушений в сфере семейно – бытовых отношений, занимает одно из ведущих мест в системе основополагающих целей государственной политики Казахстана.

Одной из самых острых и распространенных социальных проблем является бытовое насилие.

Под бытовым насилием, понимается, согласно пункту 4 статье 1 Закона Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия» от 04 декабря 2009 «умышленное противоправное деяние (действие или бездействие) одного лица в сфере семейно-бытовых отношений в отношении другого (других), причиняющее или содержащее угрозу причинения физического и (или) психического страдания» [2]

Бытовое насилие нарушает такие права человека, как: право каждого на равную защиту перед законом, право не подвергаться жестокому обращению; право на жизнь и физическую неприкосновенность; право на наивысшие стандарты физического и психического здоровья.

По своей природе бытовое насилие имеет разновидности, и подразделяются на физическое насилие, сексуальное насилие, психологическое насилие, экономическое насилие.

1. Физическое насилие - умышленное причинение вреда здоровью путем применения физической силы и причинения физической боли.

2 Сексуальное насилие - умышленное противоправное действие, посягающее на половую неприкосновенность или половую свободу человека, а также действия сексуального характера по отношению к несовершеннолетним.

3. Психологическое насилие - умышленное воздействие на психику человека, унижение чести и достоинства посредством угроз, оскорблений, шантажа или принуждение (понуждение) к совершению правонарушений или деяний, представляющих опасность для жизни или здоровья, а также ведущих к нарушению психического, физического и личностного развития.

4. Экономическое насилие - умышленное лишение человека жилья, пищи, одежды, имущества, средств, на которые он имеет предусмотренное законом право.

В целях защиты потерпевших от бытового насилия, органы внутренних дел осуществляют профилактику бытового насилия, которая включает в себя комплекс правовых мер, направленных на защиту конституционных прав, свобод и законных интересов человека и гражданина в сфере семейно-бытовых отношений, предупреждение и пресечение бытового насилия, а также на выявление и устранение причин и условий, способствующих их совершению.

Так, сотрудники органов внутренних дел наделены правом применять меры индивидуальной профилактики бытового насилия такие как:

1. Профилактическая беседа - проводится субъектом профилактики бытового насилия с лицом, совершившим бытовое насилие. Основными задачами профилактической беседы являются выявление причин и условий совершения бытового насилия, разъяснение социальных и правовых последствий бытового насилия и убеждение в необходимости законопослушного поведения.

2. Защитное предписание - выносится начальником местной полицейской службы органов внутренних дел либо его заместителем, участковым инспектором полиции либо участковым инспектором полиции по делам

несовершеннолетних в отношении вменяемого лица, достигшего на момент его вынесения шестнадцатилетнего возраста. Защитным предписанием запрещается совершать бытовое насилие, вопреки воле потерпевшего разыскивать, преследовать, посещать, вести устные, телефонные переговоры и вступать с ним в контакты иными способами, включая несовершеннолетних и (или) недееспособных членов его семьи. Лицо, в отношении которого вынесено защитное предписание, органами внутренних дел ставится на профилактический учет и за ним осуществляется профилактический контроль. Срок действия защитного предписания составляет тридцать суток с момента его вручения лицу, в отношении которого оно вынесено. Периодичность проверки составляет не менее одного раза в семь календарных дней.

3. Административное задержание - заключается во временном лишении свободы действия и передвижения с принудительным содержанием в специальном помещении лица, совершившего бытовое насилие.

На наш взгляд, субъекты профилактики бытового насилия находятся в тесной взаимосвязи с судами, поскольку наиболее эффективно устанавливать пределы допустимого поведения в семье и пресечений дальнейшего насилия в семье, осуществляется в судебном порядке, в свою очередь эффективность правосудия зависит от органов, которыми осуществляется профилактика бытового насилия.

Так, по ходатайству органов полиции, а также и по собственной инициативе или по ходатайству других участников производства по делу об административном правонарушении в целях правовой защиты от бытового насилия специализированные межрайонные административные суды отправляя правосудия, могут установить особые требования к поведению правонарушителя, которые применяются наряду с наложением административного взыскания (административного взыскание - является мерой государственного принуждения, применяемой судьей за совершение административного правонарушения и применяется в целях восстановления социальной справедливости и воспитания лица, совершившего правонарушение, в духе соблюдения требований законодательства и уважения правопорядка, а также предупреждения совершения новых правонарушений, как самим правонарушителем, так и другими лицами), так и вместо него при освобождении лица, совершившего административное правонарушение, от административной ответственности.

При установлении особых требований суд, руководствуясь статьей 54 КРКоАП устанавливает запреты следующего характера вопреки воле потерпевшего разыскивать, преследовать, посещать потерпевшего, вести устные, телефонные переговоры и вступать с ним в контакты иными способами, включая несовершеннолетних и (или) недееспособных членов его семьи; приобретать, хранить, носить и использовать огнестрельное и другие виды оружия; несовершеннолетним посещать определенные места, выезжать в другие местности без разрешения комиссии по защите прав несовершеннолетних; употреблять алкогольные напитки, наркотические средства, психотропные вещества [3].

Кроме того, как отмечает судья СМАС города Нур-Султан, А. Кайдарова, в рамках проекта «Семейный суд», «если агрессор не работает, целыми днями сидит дома, злоупотребляет спиртными напитками – мы его отправляем в Центр наркологии, где он бесплатно проходит консультацию врача нарколога, психотерапевта, Центр занятости, где ему предложат работу, отправляем в Союз отцов, где с ним могут поработать уважаемые люди, отцы семейств больших» [4].

В течение срока действия особых требований к поведению правонарушителя на него могут быть возложены обязанности являться в органы внутренних дел для профилактической беседы от одного до четырех раз в месяц.

Таким образом, если раньше считалось, что государство ответственно лишь за деятельность своих органов власти (например, за соблюдение прав заключенных), но не за действия частных лиц, и тем более в семье, то сегодня применим принцип соучастия: систематическое предотвращение или пресечение государством нарушений прав человека, в том числе в частной сфере. Утверждение этой тенденции возлагает на государство ответственность не только перед собственными гражданами, но и перед международным сообществом и правом.

Список литературы:

- 1 https://studme.org/162804148056/pravo/administrativno-pravovoe_regulirovanie_ponyatie_yuridicheskie_sredstva_metod_rezhim
- 2 Закон Республики Казахстан от 4 декабря 2009 года № 214-IV «О профилактике бытового насилия» // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000214>.
- 3 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>.
- 4 Названа одна из главных причин разводов в Казахстане // <https://www.zakon.kz/5007430-nazvana-odna-iz-glavnyh-prichin.html>

Бакенова А.К.

магистрант Академии правосудия
при Верховном Суде Республики Казахстан,
e-mail: Alesina93@gmail.com

Нравственная культура как основа позитивного имиджа судьи

Постановка звания судьи, пределы свободы его самостоятельности, обязательные правила его действий и нравственные требования, предъявляемые к нему, дают ясную картину состояния... правосудия в известное время и в известном месте.

Отношение общественного мнения к судьям рисует, в общих чертах, и характер производимого ими суда.

А.Ф. Кони

Высокий статус судьи как носителя судебной власти установлен в Конституционном законе Республики Казахстан от 25 декабря 2000 года №132-П «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан»[1] (далее - Закон “О статусе судей”), а правосудная деятельность в целом находит своё первичное законодательное закрепление в разделе VII Конституции Республики Казахстан от 30 августа 1995 года.[2]

Особенности правового статуса судьи и его деятельности по осуществлению судебной власти обусловлены публично-правовой природой. Так, специфика отношений между государством и судьями заключается в том, что государство наделяет судей правом не только выносить решения от его имени, но и применять меры государственного принуждения в случаях, установленных законодательством. Иными словами, судьи, при осуществлении своих полномочий выражают, прежде всего, волю государства.

Однако широкий комплекс властных полномочий, предоставленный судьям государством, предусматривает и двойную ответственность: как правовую, так и моральную. Это объясняется тем, что судьи в своей деятельности должны ориентироваться в первую очередь на общечеловеческие нравственные ценности и способствовать их утверждению при отправлении ими правосудия. В противном случае это может привести и к злоупотреблению должностными полномочиями и недоверию со стороны граждан.

Поэтому законодатель требует от лиц, занимающих должности судей не только достаточных теоретических знаний, предусмотренных Законом «О статусе судей», но и высокой нравственной культуры, что находит своё отражение в Кодексе судейской этики от 21 ноября 2016 года (далее – Кодекс). Кодекс судейской этики Республики Казахстан впервые был принят на I съезде судей в 1996 году, который впоследствии несколько раз изменялся и дополнялся. На V Съезде судей в 2009 году был принят следующий этический Кодекс, утративший силу в связи с принятием действующего Кодекса судейской этики от 21 ноября 2016 года в рамках Плана нации - 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ Главы государства Нурсултана Назарбаева (далее – План нации).

Основная цель принятия данного Кодекса – формирование у казахстанского общества исключительно положительного мнения о судьях, как о представителях судебной ветви власти.

По своей структуре Кодекс судейской этики состоит из преамбулы и 15 статей, которые разработаны с учетом Бангалорских принципов и положений, закрепленных во Всеобщей декларации прав человека, Международном пакте о гражданских и политических правах, а также в Резолюции Генеральной Ассамблеи ООН «Основные принципы независимости судебных органов». [3]

Примечательно, что, несмотря на нравственные требования в нормах Кодекса, предъявляемые к судьям и к их поведению, само понятие

нравственной культуры в документе не определено. Так, например, в Кодексе устанавливается, что при выполнении своих конституционных обязанностей по отправлению правосудия, а также во внеслужебных отношениях судья обязан соблюдать требования судейской этики и избегать всего, что могло бы опорочить авторитет, достоинство судьи или вызвать сомнения в его объективности и беспристрастности; рассматривать дела с соблюдением всех требований закона и справедливости компетентно, независимо и беспристрастно; за совершение порочащего проступка, противоречащего судейской этике, он может быть привлечен к дисциплинарной ответственности. Кроме того, судья должен осознавать, что он является носителем судебной власти, быть верен судейской присяге, дорожить судейской честью, быть неподкупным и независимым, строя своё поведение на службе и в личной жизни в строгом соответствии с настоящим Кодексом.

Согласно комментариям к Кодексу судейской этики, поведение судьи вне суда, в том числе и в быту, должно проявлять уверенность общества в независимости суда. Потому судья не вправе выходить за пределы налагаемых на него следующих ограничений:

- в виде отказа от посещения общественных мероприятий, проводимых политическими партиями, организациями, преследующими политические цели;
- воздерживаться от посещения мест распития спиртных напитков, азартных игр, не появляться в публичных местах в нетрезвом состоянии.

Разумеется, этот запрет не распространяется на посещение судьей спортивных мероприятий, театров, торгово-развлекательных комплексов, мест проведения мероприятий благотворительного и иного социально-культурного характера. Главное требование к судье при этом - скромное, не выделяющее его поведение, без угрозы принесения ущерба его репутации как представителя судебной ветви власти.

Также судья обязан принимать меры по противодействию коррупции. При исполнении своих профессиональных обязанностей судья предполагает многочисленные контакты с кругом лиц, находящимся прямо или косвенно в процессуальной зависимости, которые могут спровоцировать представителя судебной власти предоставлением подарков, льгот, безвозмездных услуг либо иных благ, но они недопустимы.[4]

Исходя из вышеизложенного, Кодекс судейской этики является примерным сводом этических норм и правил для судьи, несоблюдение которых может привести к умалению авторитета судебной власти и причинению ущерба репутации судьи.

Однако с учётом того, что данный свод не может предусмотреть все линии поведения судьи в той или иной ситуации, в случаях неурегулированных кодексом, судьям следует руководствоваться общепринятыми принципами морали и нравственности.

Немаловажно отметить, что Концепция правовой политики на период с 2010 до 2020 года, утвержденная Указом Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года, определила необходимость дальнейшего повышения эффективности национального правосудия. В рамках данной задачи также

разработана программа повышения имиджа судебной системы Республики Казахстан (далее – Программа), которая определяет приоритеты, направленные на формирование позитивного общественного мнения о работе судов.

Одной из основных составляющих повышения уровня правосудия, а следовательно и улучшения имиджа представителей судебной власти, отмечается в Программе, является усиление этико-правовых начал осуществления правосудия и нравственное воспитание судебных кадров и искоренение коррупции. [5]

Кроме того, Глава государства Касым-Жомарт Токаев также отметил в своем Послании народу Казахстана «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» необходимость принятия серьёзных мер по улучшению качества судебных решений и борьбе с коррупцией с целью создания современного эффективного и «слушающего» государства, что включает и развитие нравственных качеств у его служащих. [6]

Потому в целях выполнения установок Елбасы и Главы государства о повышении качества судебных кадров, судебных актов и судебной деятельности Председатель Верховного суда Республики Казахстан Жакип Кажманович Асанов разработал проект «Семь камней правосудия», который непосредственно направлен на реализацию поставленных руководителями страны задач.

Как известно, Проект семи камней состоит из следующих приоритетных направлений: «Справедливость», «Ответственность и независимость», «Компетентность судей» и «Цифровизация». Согласно этим составляющим Проекта по сей день проводится ряд мероприятий, промежуточные результаты которых были озвучены на расширенном совещании судей республики по итогам работы за 2019 год. Так, Верховным Судом Республики Казахстан разработаны 17 законопроектов по вопросам повышения качества судебной систем, 9 из которых уже введены в действие. [7]

Более того, главой Верховного Суда отмечен резкий рост оправдательных приговоров за последние 2 года: по тяжким преступлениям в 15 раз, а по особо тяжким более чем в 5 раз, что означает улучшение защиты судьями прав граждан, вовлеченных в орбиту уголовного преследования.

В рамках данного совещания были освещены и изменения в судебной системе после введения законодательных новелл. Так, в настоящее время Судебного жюри действует в новом формате и за 2019 год по отрицательным мотивам им было рекомендовано уволить 37 судей. Среди уволенных судей оказались те, кто принял незаконные судебные решения, не прошёл аттестацию и нарушил судебскую этику. Суммарно такое же число судей было уволено за предшествующие 4 года.

Но, несмотря на развитие этических начал представителей судебной власти, в Казахстане судебная деятельность все еще не вызывает доверия со стороны некоторой части населения, о чем свидетельствуют данные социологических исследований с 2000 года по настоящее время. Например, одно из анкетирований показало, что из 500 опрошенных граждан 25,5% не верят ни в эффективность обращения в суд, ни в честность судей. При оценке

этими же респондентами качеств судьи от -5 до +5 ни одно из них не получило в целом положительной средней оценки. К примеру, самая низкая оценка в поле «коррупционированность / неподкупность судей» является - 2,55; зависимость / независимость судьи: -2,11; непрозрачность / открытость суда: -1,93; неквалифицированность/профессионализм: -0,49; предвзятость /объективность: -1,23; бесцеремонность/уважение к участникам процесса:-1,2; несправедливость/справедливость:-1,14; бесчестность/честность: -0,99; вымогательство/порядочность: -1,37; достоинство/подобострашие перед влиятельными лицами: -2,08 и др.[8]

Исходя из результатов представленного исследования, недоверие граждан связано, в первую очередь, с низким уровнем нравственной культуры представителей судебной власти, что включает в себя: их зависимое фактическое положение, подкупность, несправедливое исполнение обязанностей и отсутствие должного отношения к лицам, участвующим в деле.

Отсюда следует вывод, что повышение значимости моральных критериев в деятельности судебных органов, уровня правовой и нравственной культуры судей, выработка у них высоких идейно-духовных качеств, таких, как неподкупность, справедливость, честность, высокая порядочность, уважительное отношение к нормам права, принципиальность и непримиримость в борьбе с противоправным поведением, были и остаются неотъемлемыми условиями дальнейшего укрепления законности и правопорядка, роста авторитета и установления позитивного имиджа судей.

Список литературы:

- 1 Конституционный закон Республики Казахстан от 25 декабря 2000 года № 132-III О судебной системе и статусе судей // www.online.zakon.kz/m/document/?doc_id=1021164
- 2 Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года // www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution
- 3 Кодекс судейской этики от 21 ноября 2016 года // www.online.kz/m/Document/doc_id=39201674
- 4 Комментарии к Кодексу судейской этики // www.krso.kz/ru/act-7
- 5 Программа повышения имиджа судебной системы Республики Казахстан // www.adilsoz.kz/acts/show/id/17
- 6 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана // www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarsta-kasaym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana
- 7 Программа «7 камней правосудия» от 2 ноября 2018 года // www.sud.gov.kz/rus/tag/7-kamney-pravosudiya
- 8 Суды без коррупции. Сборник материалов исследования. Алматы: Общ. фонд «Трансперенси Казахстан», 2003. С. 151-152

Баяков О.М.

магистрант Академии правосудия при
Верховном Суде Республики Казахстан,
e-mail: o.bayakov@gmail.com

Совершенствование досудебного порядка обжалования актов административных органов и действий (бездействия) должностных лиц

В настоящее время в Республике Казахстан активно идет процесс дальнейшего формирования правового государства, основная задача которого – обязанность государства соблюдать и защищать права и законные интересы физических и юридических лиц.

Согласно Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года развитие системы государственного управления в Казахстане неразрывно связано с правовым обеспечением административной реформы, направленной на создание эффективного и компактного государственного аппарата, внедрение новых управленческих технологий, совершенствование административных процедур. А это – уже сфера регулирования такой отрасли права, как административное [1].

Одной из форм защиты интересов граждан и организаций выступает процедура рассмотрения уполномоченными государственными органами жалоб по публично-правовым спорам (*административный (досудебный) порядок обжалования*), задачей которой является повышение уровня доверия к государственным органам, путем избавления от бюрократической волокиты и должностного произвола.

Проектом АППК закреплено понятие административного органа, которым помимо государственного органа, органа местного самоуправления, государственного юридического лица признаются иные организации, которые в соответствии с законами Республики Казахстан наделены полномочиями по принятию административного акта, совершению административного действия (бездействия). Таким образом, в орбиту публично-правовых отношений вовлечены и саморегулируемые организации, наделенные властными полномочиями (*например: Палата частных судебных исполнителей*).

Институту досудебного обжалования, как части административной процедуры, до недавнего времени не уделялось должного внимания со стороны казахстанских ученых, что в конечном итоге сказалось на законодательстве.

По мнению немецкого юриста Й. Пуделька, нет второй такой области права, которой в первые 20 лет независимости постсоветских государств уделялось бы так мало внимания вопреки ее значимости [2].

Во многих странах, в том числе постсоветского пространства, процедура досудебного урегулирования публично-правовых споров получили законодательную регламентацию, следовательно, в отечественном законодательстве, она не должна оставаться незамеченной.

Административный порядок обжалования действий (бездействия) должностных лиц и актов (решений) государственных органов

(административная юрисдикция) в настоящее время урегулирован главой 4-1 Закона Республики Казахстан «Об административных процедурах» (с введением в действие АППК Законы Республики Казахстан «Об административных процедурах» и «О порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц» утратят свою силу.).

Согласно пункту 2 статьи 20-1 Закона подача жалобы в вышестоящий государственный орган (вышестоящему должностному лицу) не препятствует обращению в суд за защитой оспариваемых прав, свобод и (или) законных интересов [3]. В данном случае, законодатель не указывает на обязательность административного (досудебного) порядка обжалования, т.е. такая норма носит диспозитивный характер. В этой связи, зачастую данный механизм не реализуется в полной мере, и участники административной процедуры обращаются за защитой нарушенных прав и интересов непосредственно в суд.

В соответствии с пунктом 5 статьи 91 проекта Административного процедурно-процессуального кодекса (далее – проект АППК, АППК), если иное не предусмотрено законами Республики Казахстан, обжалование в суде допускается после обжалования в административном (досудебном) порядке [4]. Таким образом, проектом предусмотрен обязательный досудебный порядок обжалования административного акта, административного действия (бездействия), не связанного с принятием административного акта.

Пункт 3 статьи 8 проекта АППК устанавливает, что если законодательством установлен досудебный порядок обжалования административных актов, то судебное оспаривание таких актов возможно лишь после соблюдения этого порядка. Согласно заключению ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан» на проект Кодекса «Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан», такая формулировка позволяет толковать, что статья не устанавливает обязательный досудебный порядок для всех административных актов. Тогда как Концепция проекта АППК предусматривает обязательный порядок досудебного обжалования административных актов [5].

В связи с тем, что подобная норма содержится и в других отраслях права полагаем, что в данном случае она сформулирована в соответствии с конституционным принципом права каждого на судебную защиту своих прав и свобод.

Вместе с тем, следует отметить, что сопутствующий АППК проект Закона «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам административного процедурно-процессуального законодательства Республики Казахстан» все же устанавливает обязательность административного порядка обжалования в определенных сферах (*Пример. Предложенная редакция части 3 статьи 148 Земельного кодекса Республики Казахстан: заявление на решения, действия (бездействие) должностных лиц, осуществляющих государственный контроль за использованием и охраной земель, и послужившую основанием для совершения действий (принятия решений) информацию подается в суд после их обжалования вышестоящему должностному лицу.*)

В данном случае административный (досудебный) порядок обжалования не лишает права на судебную защиту, а устанавливает порядок, при котором возможна эта защита.

Досудебный порядок урегулирования спора обусловлен рядом преимуществ.

Во-первых, досудебный порядок урегулирования спора имеет более широкие пределы и возможности разрешения, в отличие от судебного. Рассматривая спор, суд исходит только из принципа законности и решает вопрос именно с позиции закона, отвечает сторонам на поставленный вопрос: законно или незаконно оспариваемое действие или акт. Административный или вышестоящий орган, напротив, могут исходить не только из законности, но и целесообразности, т.е. рассматривать вопрос в рамках предоставленных законом полномочий.

Во-вторых, обращение непосредственно в административный орган или должностному лицу иногда помогает устранить недоразумения, неясности, которые сложились между сторонами вследствие неполной или недостоверной информации или по другим причинам [6].

В-третьих, обязательный досудебный порядок обжалования позволит снизить нагрузку на суды, что в свою очередь позитивно скажется на качестве отправления правосудия по данной категории дел.

Необходимость совершенствования института досудебного урегулирования споров, вытекающих из публичных правоотношений, поддерживается многими казахстанскими учеными, такими как Ж.У. Тлембаева, Б.А. Жетписбаев, Г.А. Худайбердина, А. Габбасов и другие. В частности, по мнению А.Б. Габбасова, одним из положительных аргументов досудебного обжалования является обеспечение самоконтроля администрации путем проверки на соответствие деятельности нижестоящих структур законодательству вышестоящими, тем самым осуществляя внутренний контроль. Кроме того, в случае выявления и устранения самой администрацией своих ошибок либо в случае согласия заявителя с правовыми доводами администрации выстраивается диалог, вследствие которого принимается решение, то есть осуществляется так называемая примирительная роль административного обжалования [7; с.438].

Тлембаева Ж.У. указывая на необходимость совершенствования досудебного урегулирования публичных споров, как одного из факторов, способствующих формированию в Казахстане институтов развитого гражданского общества, также выделяет ряд существенных причин использования средств досудебного урегулирования споров при разрешении административных конфликтов:

- улучшение процессуального положения гражданина в отношениях с административными органами;
- экономическая целесообразность;
- совершенствование способности государственных институтов к управлению конфликтами;

- неудовлетворенность результатами рассмотрения административных споров в суде – судебные средства защиты нередко не соответствуют ожидаемым;

- контрактуализация процедур принятия решений государственными органами [8].

Оценка действующего законодательства Республики Казахстан, регламентирующего обжалование административных актов, позволяет сделать вывод о необходимости дальнейшего совершенствования административного законодательства, в первую очередь более детальная разработка процедуры обжалования, с целью быстрого и эффективного разрешения споров между гражданами, организациями и административными органами.

Ученые-административисты и практики в рамках изучения и реформирования административной юстиции выделяют два юридических основания для использования досудебных процедур: полномочия органов по рассмотрению обращений и жалоб граждан, предусмотренные в положениях об этих органах и нормы законов, возлагающие на государственные органы соответствующие обязанности [9; с.34]. Такие процедуры по рассмотрению публичных споров уже введены в административное законодательство Республики Казахстан, где рассмотрение споров в порядке досудебного урегулирования считается необходимым и весьма эффективным способом их урегулирования, не доводя до суда (*в налоговой, таможенной, экологической сферах, в сфере здравоохранения*).

Начиная с мая 2018 года, с принятием Закона «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования регулирования предпринимательской деятельности», рассмотрение жалобы по экологическим спорам рассматривает апелляционная комиссия, созданная уполномоченным органом в области охраны окружающей среды, в составе которой в обязательном порядке присутствует представитель Национальной палаты предпринимателей Республики Казахстан.

Подобный опыт создания апелляционных комиссий существует в сфере налогового и таможенного законодательства с июля 2017 года [10].

Таким образом, дальнейшее совершенствование административного (досудебного) порядка рассмотрения жалоб по публично-правовым спорам, как части административной процедуры, систематизация норм в рамках проекта Административного процедурно-процессуального кодекса будут способствовать более качественному и эффективному их урегулированию не доходя до суда, тем самым реализуя одну из основных целей административной юстиции, т.е. предоставление возможности оперативно, четко, справедливо и законно регулировать отношения частных лиц с государственными органами.

Список литературы:

1 Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года»// http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858_

2 Пуделька Й. Развитие и перспективы развития административного права на постсоветском пространстве и в государствах Центральной Азии // Право и государство. 2013. № 3. С.26. // <http://km.kazguu.kz/uploads/files/5%20%D0%9F%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%B0%2020-26.pdf>.

3 Закон Республики Казахстан от 27 ноября 2000 года N 107 «Об административных процедурах»// http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z000000107_

4 Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 мая 2019 года № 348 «О проекте Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан»// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000348>

5 Заключение ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан» на проект Кодекса «Административный процедурно-процессуальный кодекс Республики Казахстан»// <http://adilet.zan.kz/rus/wniobzor/spr009>

6 Куанова И. Публично-правовые споры: как оспорить решение государственного органа?//https://inbusiness.kz/ru/author_news/publicno-pravovye-spory-kak-osporit-reshenie-gosudarstvennogo-organa

7 Габбасов А.Б. Досудебное обжалование административных актов. Ежегодник публичного права-2014: «Административное право: сравнительно-правовые подходы». – М.: Инфотропик Медия, 2014. С. 428-442.

8 Тлембаева. Ж.У. Внесудебное урегулирование правовых споров, возникающих из административных и иных публично-правовых отношений в Республике Казахстан: состояние и перспективы развития.//http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37502772#pos=5;-250.

9 Тихомиров Ю.А. Публичная власть и граждане/Администрация и частные лица – европейский и российский опыт поиска взаимопонимания/Совет Европы и Центр стратегических разработок. – М.: Статут, 2006. С. 12-39.

10 Омарова Б.А. Понятие и значение альтернативных форм досудебного урегулирования споров, вытекающих из административных правоотношений//<https://www.zakon.kz/4933986-ponyatie-i-znachenie-alternativnyh-form.html>.

Бекмурзаева А.С.

магистрант Академия правосудия при
Верховном Суде Республики Казахстан,
e-mail: a-bekmurzaeva@inbox.ru

Административная ответственность за нарушение законодательства о регулировании торговой деятельности

Кодексом Республики Казахстан об административных правонарушениях (далее-КоАП) предусмотрена ответственность за административные правонарушения в области торговли предусмотренные главой 15 статьями 190-204 Кодекса.

Субъектами правонарушений в области торговли являются физические лица (должностные лица) и юридические лица. Административным правонарушением в области торговли является противоправное, виновное (умышленное или неосторожное) действие либо бездействие физического лица или противоправное действие либо бездействие юридического лица, за которое ст.ст.190-204 настоящего Кодекса предусмотрена административная ответственность.

Основанием административной ответственности является совершение деяния, содержащего все признаки состава правонарушения, предусмотренного в Особенной части настоящего Кодекса. Административная ответственность за правонарушения, предусмотренные статьями Особенной части настоящего Кодекса, наступает, если эти правонарушения по своему характеру не влекут за собой в соответствии с законодательством уголовной ответственности.

В основном в суды поступают на рассмотрение дела об административных правонарушениях по статье 200 КоАП, за нарушение требований законодательства по реализации алкогольной продукции, а также 204 КоАП за нарушение требований законодательства торговля в неустановленных местах.

Следует отметить, что торговая деятельность регулируется Законом Республики Казахстан «О регулировании торговой деятельности» (далее-Закон). Так статьей 27 Закона и пунктом 102 Правил внутренней торговли (за №264 от 27.03.2015 г.) предусмотрено, что субъект внутренней торговли осуществляет выездную торговлю в специально отведенных местах и (или) маршрутах, определенных местным исполнительным органом.

Акимат на соответствующей территории должен определить места, отводимые для торговли. Например, в постановлении акимат может указать определенный отрезок улицы, коммунальный базар и др., где допускается торговля. Однако практика показывает, что не всегда местные исполнительные органы определяют места для осуществления выездной торговли.

Между тем, состав административного правонарушения, предусмотренного статьей 204 КоАП, сформулирован следующим образом: «Торговля вне мест, установленных местным исполнительным органом...» То есть здесь речь идет не о незаконной торговле вообще или запрете торговать. Торговать можно и нужно, но только в местах, которые для этого установлены. Установить эти места для торговли должен местный исполнительный орган.

Что получается, если такие места не установлены? Состав административного правонарушения по статье 204 КоАП отсутствует: если нет установленных мест для торговли, то, соответственно, нет и торговли вне этих мест. Получается, что предприниматель торгует в неустановленном месте, однако не «вне установленных мест».

Отсутствует один из обязательных признаков, который образует состав административного правонарушения. Без состава административного правонарушения привлекать к административной ответственности нельзя: согласно статье 2 КоАП, основанием административной ответственности является совершение деяния, содержащего все признаки состава правонарушения, предусмотренного в особенной части настоящего кодекса.

Однако, несмотря на отсутствие постановлений акиматов об установлении мест для торговли, участковые инспекторы составляли протоколы об административном правонарушении на предпринимателей, которые торговали не в торговых точках, а просто на улицах, после чего на «незаконных торговцев» налагались административные взыскания.

При составлении протокола должностное лицо обязано указать место, время совершения и существо административного правонарушения (пп. 4) ч. 2 ст. 803 КоАП), в том числе указать, какое нормативное правило, предписание было нарушено лицом, которое привлекается к административной ответственности.

Только за прошедший, 2019 год к административной ответственности было привлечено 108 предпринимателей. Судебные акты не были обжалованы предпринимателями. Причину такого молчаливого согласия можно предположить – незнание предпринимателями своих прав, непонимание того, что сама по себе торговля вне торговых точек не является основанием для привлечения к административной ответственности по статье 204 КРКоАП.

Отсутствие постановлений акиматов об установлении мест торговли свидетельствует о том, что акимат не выполняет возложенную на него законом функцию регулирования вопросов торговли. Это влечет незаконное привлечение торгующих предпринимателей к административной ответственности, препятствует законному пополнению государственного бюджета за счет штрафов, взыскиваемых с предпринимателей за незаконную торговлю.

Таким образом, необходимо исключить из практики привлечение к административной ответственности предпринимателей за аналогичные правонарушения и повысить ответственность местных исполнительных органов относительно своевременного установления мест для торговли.

Кроме того, хотелось бы отметить, что на сегодняшний день основной причиной нарушений в сфере торговой деятельности является стремление бизнеса максимизировать прибыль любой ценой, иногда даже за счёт нанесения ущерба здоровью потребителей. Поскольку штрафные санкции за нарушения зачастую несоизмеримы с теми доходами, которые торгующие предприятия получают, если преступают закон, необходимо ужесточить ответственность для этих организаций.

Во - первых, нужно повысить сумму штрафа за отсутствие надлежащего качества и осуществлять отзыв лицензии. При условии отзыва лицензии необходимо наложить полный запрет на осуществление торговой деятельности. Таким образом, необходимо сформировать естественную мотивацию для бизнеса, чтобы соблюдать закон ему было экономически более выгодно, чем уклоняться от него.

Предприниматели должны понимать, что если в их деятельности будут присутствовать нарушения, то наказание будут неотвратимо, они должны быть готовы в полной мере нести ответственность за свой бизнес.

Можно применить практику, которая широко распространена в Германии, где при выявлении нарушений на предприятие ложится штраф. При повторном

нарушении штраф увеличивают в десятки раз (средний штраф за реализацию просроченной продукции достигает 20 тыс. евро.), а если недостатки не устраняются, контрольное ведомство подаёт в суд. И тогда речь идёт уже об уголовном преступлении и наказании вплоть до лишения свободы бизнесмена.

Во-вторых, так как на данный момент очень остро стоит проблема коррупции в контролирующих органах, необходимо с ней бороться. На сегодняшний день предприниматели достаточно скептически относятся к перспективе такой борьбы, следовательно, необходимы глобальные изменения в следующих областях: в государственной политике относительно контролирующих органов; в принципах работы контролирующих организаций; в потребности привлечения общественности к диалогу между предпринимателями и проверяющими структурами.

В-третьих, так как многие торгующие предприятия в достаточной степени не заботятся о своей репутации и позволяют себе продавать некачественный товар, необходимо усилить элементы гласности и открытости в вопросах правоприменения. Если на какой-либо торговой точке был зафиксирован факт нарушения (в особенности серьёзного, повлекшего за собой нанесение вреда здоровью людей), нужно придать его огласке в средствах массовой информации. Собственник данного предприятия должен в полной мере ощутить спад потребительского спроса, отток покупателей.

В-четвертых, повысить уровень культуры потребления у населения. Механизмом реализации данного подхода является просветительская деятельность государства через средства массовой информации (для взрослого населения) и с помощью проведения соответствующих уроков в детских садах и школах (для детей).

Каждый покупатель должен знать, что он может потребовать у продавца предъявления следующих документов, подтверждающих происхождение, качество и безопасность товара: удостоверение о качестве, сертификат соответствия, заключение на продукцию.

Кроме того, необходимо обеспечить активное участие гражданского общества в процессе защиты своих прав. Люди должны проявлять инициативу в борьбе за свои права, проводить общественные акции. Каждый человек должен понимать, что покупая определённый товар, он является контролёром его качества. Эти принципы нужно прививать детям с раннего возраста: в детских садах, в школах нужно проводить уроки гражданской активности.

Необходимо устанавливать четкие процедуры, по которым государство определяет те или иные критерии безопасности. Следовательно, государственное регулирование должно перейти в разряд установления процедур и контролирования их выполнения.

Список литературы:

- 1 Конституция Республики Казахстан, принятая на республиканском референдуме 30 августа 1995 года <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>
- 2 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях» от 05 июля 2014 года № 235-V ЗПК <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>

3 Предпринимательский кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V ЗРК <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375>

4 Кодекс «О здоровье народа и системе здравоохранения» Республики Казахстан от 18 сентября 2009 года № 193-IV <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K090000193>

5 Закон «О регулировании торговой деятельности» Республики Казахстан от 12 апреля 2004 года № 544 <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000544>

6 Закон Республики Казахстан «О защите прав потребителей» от 4 мая 2010 года № 274-IV <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z100000274>

7 Приказ Министра торговли и интеграции Республики Казахстан от 19 июля 2019 года № 5/1 «О внесении изменений и дополнений в приказ исполняющего обязанности Министра национальной экономики Республики Казахстан от 27 марта 2015 года № 264 «Об утверждении Правил внутренней торговли» <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1900019135>

8 Калиаскарова С.Ж. Административные правонарушения в области торговли и финансов [Электронный ресурс] <https://kokshetau.asia/pravo/24359-administrativnye-pravonarusheniya-v-oblasti-torgovli-i-finansov>

9 Куанова И. Всегда ли незаконно торговля в неустановленных местах? [Электронный ресурс] https://inbusiness.kz/ru/author_news/vsegda-li-nezakonna-torgovlya-v-neustanovlennyh-mestah.

Ералиев Д.Е.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі академиясының магистранты,
e-mail: E_Dauren@mail.ru

Қазақстан Республикасының шет елдермен жария-құқықтық даулар бойынша сот медиациясын салыстырмалы-құқықтық талдауы

Қазақстан Республикасында жария-құқықтық қатынастардан туындайтын дауларда медиацияны қолданудың артықшылықтарымен байланысты мәселелер бүгінгі таңда үлкен өзектілікке ие болуда. Даулы құқықтық қатынастарға қатысушылар дауларды шешудің баламалы тәсілдерін соның ішінде, сот медиациясын, пайдалана отырып, туындаған қайшылықтарды дербес реттеуге неғұрлым мүдделі болып отыр.

Азаматтық істер бойынша мүліктік және мүліктік емес дауларды қарау барысында, жария-құқықтық дауларды есепке алмағанда, медиатордың, соның ішінде судья медиатордың қатысуы арқылы дауларды шешу өзінің оң жемісін беруде. Демек, татуластыру рәсімдері әрқашанда дауды шешудің ең тиімді жолы болып келмек.

Алайда, Қазақстан Республикасы АПК-нің 174-бабының 3-бөлігінде «татуласу рәсімдерін қолдана отырып дауды реттеу туралы өтінішхат, егер осы Кодексте немесе заңда өзгеше көзделмесе, жария-құқықтық қатынастардан

туындайтын істерден басқа, талап қою ісін жүргізудің кез келген ісі бойынша берілуі мүмкін» - делінген [1]. Демек, жария-құқықтық қатынастардан туындайтын істер бойынша татуластыру рәсімдерін, оның ішінде сот медиациясын қолдануға жол берілмейді.

Жария-құқықтық дауларды қарау жүйесін жетілдірудің мүмкін жолдарының бірі ретінде уәкілетті органдар мен лауазымды тұлғалардың қызметінен туындайтын дауларды шешуде медиация рәсімін жүргізу технологиясы мен рәсімін енгізді қарастыру қажет.

Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамада оны іске асырудың басты қорытындылары ұлттық заңнаманың негізгі салаларының айтарлықтай жаңарту, оның ішінде әкімшілік заңнаманы жаңарту мақсаты айқындалған [2].

Аталмыш мақсатқа қол жеткізу үшін «Қазақстан Республикасы Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің» жобасы парламенттің қарауына жолданған. Кодекс жобасының 120-бабының 1-бөлігіне сәйкес «Тараптар өзара жол беру негізінде әкімшілік процестің барлық сатыларында (кезеңдерінде) сот шешім шығаруға кеткенге дейін татуласу немесе медиация туралы келісім жасасу арқылы істі толығымен немесе ішінара аяқтай алады» - делінген [3]. Яғни, жария-құқықтық дауларда татуластыру рәсімдеріне, соның ішінде сот медиациясына жол ашылғалы тұр.

Жария-құқықтық дауларды бөлек әкімшілік құқық институты ретінде бөліп шығарып, оған тиісті құқықтық негізбен қамтамасыз ету жария-құқықтық даулардың басқа даулармен түбегейлі екекшеленетіндігінің бірден-бір белгісі.

Жария-құқықтық дауларда татуластыру рәсімдерін, соның ішінде сот медиациясын енгізу барысында басқа шет елдердің оң тәжірибесін ескеруді қажет. Сонымен қатар, жария-құқықтық дауларда татуластыру рәсімдері, соның ішінде сот медиациясы мемлекеттік басқару функцияларына қол сұқбайды, мемлекеттік-билік өкілеттіктерінің мәнін деформацияламайды, оларға тән формальдылықты өтей отырып, оларды жетілдіреді. Ол көптеген елдерде жемісті пайдаланылады және қажетті заңнамамен регламенттелінеді.

Жария-құқықтық даулардағы сот медиациясының ерекшелігін «Қазақстан Республикасы Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің» жобасын Әзірбайжан Республикасының 30 маусым 2009 жылы қабылданған «Әкімшілік іс жүргізу кодексімен» және Германия Федеративтік Республикасының 21 қаңтар 1960 жылы қабылданған, жаңа редакциясы 19 наурыз 1991 жылы жарияланған «Әкімшілік соттар туралы» заңымен (VwGO (Verwaltungsgerichtsordnung) салыстыра отырып зерттеген жөн. Оның себебі ретінде Әзірбайжан Республикасының Кеңес одағының құрамында болуына байланысты заңнамасының Қазақстан Республикасына ұқсастығымен, ал, Германия Федеративтік Республикасын романо-германдық құқықтық жүйесіндегі әкімшілік юстиция институты кеңінен дамыған мемлекет ретінде түсіндіруге болады.

p/c	Қазақстан Республикасының «Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің» жобасы	Әзірбайжан Республикасының «Әкімшілік іс жүргізу кодексі»	Германия Федеративтік Республикасының «Әкімшілік соттар туралы» заңы
1	Тараптар өзара жол беру негізінде татуласу немесе медиация туралы келісім жасасу арқылы істі толығымен немесе ішінара аяқтай алады. Тараптардың татуласуына жауапкердің әкімшілік қалауы болған кезде жол беріледі [3].	Тараптар дауды толық немесе ішінара шешу мақсатында, егер олар даудың нысанасына қатысты билік ету құқығына ие болған жағдайда, бітімгершілік келісін жасасуы мүмкін [4; 37 б.].	Дауды толық немесе бір бөлігінде шешу үшін қатысушылар, егер олар бітімгершілік келісімнің мәніне билік ете алатын болса, бітімгершілік келісім жасай алады [4; 280 б.]

Жоғарыдағы кестеге сәйкес үш мемлекетте де жария-құқықтық даулар бойынша дауды татуласу рәсімі арқылы аяқтауға жол беріледі. Сонымен қатар, Жария-құқықтық даулар бойынша татуластыру, соның ішінде сот медиациясын жүргізу тәртібі қатысушылардың бостандығы жария құқықтың императивтік нормаларымен шектелетіндігімен ерекшеленеді және дауды шешудің ықтимал шешімдерінің шеңберін тарылтады. Сондықтан осы татуластыру рәсімін жүргізу мүмкіндігі қатысушылардың дискрециялық өкілеттіктерінің болуымен қамтамасыз етілуге тиіс. (*дискреция (лат . discretio; ағылш. discretion) - лауазымды адамның немесе мемлекеттік органның өз қалауы бойынша оның қарауына жататын мәселені шешімі.*)

Қазақстан Республикасының «Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің» жобасының 4-бабы 1-бөлігінің 8) тармақшасына сәйкес «әкімшілік қалауы – әкімшілік органның, лауазымды адамның Қазақстан Республикасының заңдарында берілген әкімшілік актіні қабылдау немесе қабылдамау құқығы, белгілі бір әкімшілік актіні, оның түрі мен мазмұнын таңдау мүмкіндігі, сондай-ақ осы Кодексте белгіленген принциптерге сәйкес келетін әкімшілік әрекетті (әрекетсіздікті) жасау құқығы» - делінген [3]. Демек, жария-құқықтық дауларды шешуде медиация рәсіміне қатысушы әкімшілік органның немесе лауазымды адамның өзіне заңмен берілген рұқсаттың шеңберінде өз қалауы бойынша әрекет еткен жағдайда жол беріледі.

Медиацияның идеясы даулы қарым-қатынас шегінен шығуы мүмкін ерекше шешімдерді іздестіруді көздейді және жария-құқықтық даулар бойынша медиацияға қатысушылардың дискрециялық өкілеттіктерінің болуы осындай тетіктерді қолдану мүмкіндігін жоққа шығармайды.

р/с	Қазақстан Республикасының	Әзірбайжан Республикасының	Германия Федеративтік Республикасының
2	Татуласу немесе медиация туралы келісім жазбаша нысанда жасалады және оған тараптардың немесе олардың өкілдері қол қояды [3].	Бітімгершілік келісімнің мазмұны сот отырысының хаттамасында көрсетіледі [4; 37 б.].	Бітімгершілік келісім соттың хаттамасына немесе өтінішхат жіберілген судьяның немесе уәкілетті судьяның хаттамасына енгізіледі [4; 280 б.].

Жоғарыдағы кестеден тек қана Қазақстан Республикасында заңнамасында татуласу келісімінің жазбаша нысанда жасалу және тараптардың оған қол қою міндетін байқауға болады, ал салыстырудағы басқа елдерде татуласу келісімінің міндетті жазбаша нысаны талап етілместен, татуласу келісімнің сот отырысының хаттамасында көрсетілетіні бекітілген.

р/с	Қазақстан Республикасы	Әзірбайжан Республикасы
3	Сот татуласу немесе медиация туралы келісімді, егер оның шарттары заңға қайшы келетін болса немесе басқа да адамдардың құқықтары мен заңды мүдделерін бұзатын болса не қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қозғайтын болса, бекітпейді [3].	Егер бітімгершілік келісімді жасасу қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпті қорғауға байланысты заңнамаға қайшы келсе, сот бітімгершілік келісімді бекітуден бас тартуы мүмкін. Егер дауды шешу қоғамның ерекше қызығушылығын тудырса, сот бітімгершілік келісімді бекітуден бас тартуы мүмкін [4; 37 б.].

Судьямен татуласу келісін бас тартудың негізі ретінде келісімнің заңнамаға қайшы келуі ғана емес, қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіпті қозғауы немесе бұзуы және қоғамның ерекше қызуғушылығының тудыруы болуы мүмкін.

Бұл нормадан қоғамның қауіпсіздігі мен пікірін мемлекет тарапынан ескерілуін және оны әр мәселе бойынша жекеше қолдану мүмкіндігін байқауға болады.

р/с	Қазақстан Республикасы	Әзірбайжан Республикасы	Германия Федеративтік Республикасы
4	Медиацияны жүргізетін судья медиацияны жүргізу күнін тағайындайды және тараптарға оның өткізілу уақыты мен орны туралы хабарлайды. Сот, егер басқа	Сот, төрағалық етуші судья немесе баяндамашы-судья тараптарға сот ұйғарымы нысанындағы бітімгершілік келісім жасасуды	Сот бітімгершілік келісімі қатысушылардың ұйғарым нысанында келіп түскен соттың, төрағалық етуші судьяның немесе баяндамашы-судьяның ұсынысын қабылдай отырып, соттың атына

<p>адамдардың қатысуы дауды (жанжалды) реттеуге ықпал ететін болса, оларды медиацияға шақыруға құқылы. Медиация туралы келісімнің шарттарын талқылау кезінде хаттама жасалмайды [3].</p>	<p>ұсынуға құқылы. Бұл жағдайда бітімгершілік келісім тараптардың сот ұсынысына жазбаша келісімімен жасалуы мүмкін [4; 37 б.].</p>	<p>жазбаша растау арқылы жасалуы мүмкін [4; 280 б.].</p>
--	--	--

Жоғарыдағы салыстырмалы кестеден Қазақстан Республикасының судья медиатордың рөлі мен салыстырудағы екі мемлекеттегі судья медиатордың функциясын жүзеге асырушы судьялардың рөлдерінде айырмашылықтарды байқауға болады. Атап айтқанда, Әзірбайжан және Германия Федеративтік Республикаларындағы судьялар тараптарға бітімгершілік келісімді ұсынуы және онымен тараптардың келісімдерін беруі арқылы жасасу мүмкін. Қазақстан Республикасының Кодекс жобасында мұндай мүмкіндік жоқ және тек қана медиацияны жүргізу күнін тағайындайтыны, оның өткізілу уақыты мен орны туралы хабарлайтыны жөнінде ғана жазылған.

«Қазақстан Республикасы Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің» жобасында сол кодекспен тікелей реттелмеген мәселелерді Қазақстан Республикасының АПК-не сілтемелер жасау арқылы реттеу тәжірибесін байқауға болады және жоғарыда аталған мәселе Қазақстан Республикасының АПК-імен реттелмеген. Сонымен қатар, әкімшілік заңнаманы, әкімшілік іс жүргізуді реттейтін «Қазақстан Республикасы Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінен» азаматтық іс жүргізуді реттейтін «Қазақстан Республикасының Азаматтық Процестік кодексіне» сілтемелер жасау орынсыз деп санаймын. Себебі, алдын айтып өткендей екі іс жүргізу өзара қатты ерекшеленеді және бір-бірімен сыйыспайтын қағидаттарға ие.

Қазақстан Республикасының «Медиация туралы заңының» 10-бабы 1-тармағында «медиатор медиация барысында бір мезгілде барлық тараптармен де, тараптардың жеке-жеке әрқайсысымен де кездесулер өткізуге және оларға дауды (дау-шарды) шешу жөнінде ауызша әрі жазбаша ұсынымдар беруге құқылы» - делінген [5]. Яғни, медиатор дау бойынша тараптарға дауды шешу жөнінде ұсыным бере алады. Алайда, ол ұсынымның аясы, нысаны, шегі айқандалмаған және судья медиатордың тараптарға медиация келісімін ұсынуын, осы ұсынымға жатқызуға болатыны немесе болмайтыны түсініксіз. Керісінше, бұл ұсыныс тараптармен қандай да бір шешімді қабылдауға үгіттеу, мәжбүрлеу ретінде қабылданып, судьяның бейтараптылығына, объективтілігіне күмән келтіре отырып, даудық бір тараптың пайдасына шешілуіне мүдделі деп пайымдауларына себепкер болуы мүмкін.

Сонымен қатар, судья медиатордың тараптарға келісімді ұсыну мәселесін Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының №10/2018 Бюллетеніндегі «Татуластыру рәсімдерін қолдану бойынша әдістемелік ұсынымдарда» және

«Соттағы татуластыру рәсімдері» пилоттық жобасы бойынша іс жүргізу әрекеттерінің алгоритмінде» ашылмаған [6]. Нақты анықталмаған құқық нормалардың кеңінен қолданулуы мүмкін емес болып табылады.

Атап өйткендей, әкімшілік іс жүргізуге тек қана өзіне тән қағидаттарға ие, соның біреуі, соттың белсенді рөлі, яғни судья тараптар ұсынған дәлелдермен және дәлелдемелермен шектелмейді, әкімшілік істегі материалдар негізінде дауды дұрыс шешу үшін маңызы бар барлық нақты мән-жайларды зерттейді, судья өзінің алдын ала құқықтық пікірін айтуға құқылы, судья өз бастамасы бойынша мән-жайларын толық және объективті түрде зерттеу үшін қосымша мәліметтер мен дәлелдемелер жинайды [3].

Судьяның белсенді рөлі сот медиациясын жүргізу барысында да, кеңінен қолданған жөн. Әзірбайжан және Германия Федеративтік Республикалары тәжірибесіне сәйкес судьяның медиация келісімін тараптарға ұсынуы және тараптардың оны қабылдауы арқылы келісімнің жасалуы судьяның белсенді рөлінің бірден-бір көрінісі. Судьяның белсенді әрекет етуі жария-құқықтық даудың бейбіт жолмен шешілуіне қосар үлесі өте жоғары болады.

р/с	Қазақстан Республикасы	Әзірбайжан Республикасы	Германия Федеративтік Республикасы
5	Татуласу немесе медиация туралы келісім сот шығыстарын, оның ішінде өкілдердің қызметіне ақы төлеуге арналған шығыстарды бөлу тәртібін қамтуға тиіс. Сот шығыстарын бөлу жөніндегі мәселелер Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінің қағидалары бойынша қаралады [3].	Дауды сотта бітімгершілік келісім жасасқанда, оның қатысушылары арасында шығыстарды бөлу туралы басқа келісім болмаған жағдайда, бітімгершілік келісімнің тараптары сот шығындарын тең өтейді [4; 53 б.].	Егер іс бітімгершілік келісім жасасу жолымен шешілсе және қатысушылар шығыстарды өтеуге қатысты шешім қабылдасамаса, онда әрбір тарап барлық шығыстардың жартысын көтеруге міндетті [4; 297 б.].

Сот шығыстарына қатысты үш мемлекеттік заң нормалары бірдей, сот шығыстарын бөлу тәртібі келісімде көрсетілуі тиіс, сот шығыстарын бөлу тәртібі келісімде көрсетілмесе сот шығыстары өзара тең бөлінеді.

Қазақстан Республикасында жария-құқықтық дауларда татуласу рәсімдеріне, соның ішінде сот медиациясын енгізу азаматтар мен ұйымдардың құқықтары мен бостандықтарын әкімшілік органдардың заңға қайшы әрекеттерінен қорғау сапасын арттырады. Қазақстан Республикасының әкімшілік іс жүргізу саласындағы кодекс жобасын шет ел заңнамаларымен салыстыру арқылы әкімшілік заңнаманы жетілдіру бағытының дұрыстығына көз жеткізуге болады. Сонымен қатар, сот медиациясын жүргізу барысында

судьяның келісімді тараптарға ұсынуы және олардың оны қабылдау арқылы келісімнің бекітілуі механизмін қамтитын шет ел мемлекеттерінің құқық нормаларының тиімді тұстарын ескеріп, кодекс жобасына енгізген жөн. Нәтижесінде судьяның белсенді әрекет ету қағидатын тағы бір қырынан аша отырып, тараптардың істі бейбіт жолмен шешу ықтималдығын артуға қол жеткіземіз.

Әдебиеттер тізімі:

1 [Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексі](http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377) 30.10.2015 жыл. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>

2 «Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 24.08.2009 жылғы N 858 Жарлығы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U090000858>

3 «Қазақстан Республикасы Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексінің жобасы туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 30.05.2019 жылғы № 348 қаулысы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1900000348>

4 Кейбір мемлекеттердің әкімшілік заңнамаларына қатысты заң актілері жинағы. - 2-е изд. - Алматы : Фонд Сорос-Казахстан, 2013. - 828 с

5 «Қазақстан Республикасының Медиация туралы заңы 28.01.2011 жыл. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000401>

Ерджанов Н.Е.

Қазақстан Республикасының Жоғарғы сотының жанындағы сот төрелігі академиясының магистранты,
sud.kaz2@mail.ru

Кәмелетке толмағандарға әкімшілік жазалар және тәрбиелік ықпал ету шаралары бойынша салыстырмалы талдау

Әкімшілік құқық бұзушылық жасаған кезі 16 жасқа толмаған болса кәмелетке толмаған тұлғаның жасағаны болып есептеледі. Яғни әр бір әкімшілік құқықбұзушылық жасағаны үшін жауапкершілікке ата-аналары тартылады. Жазаның негізгі түрлері әкімшілік жауапкершілік немесе тәрбиелеу сипатындағы мәжбүрлеу шаралары. «Қазақстан Республикасының балалар құқығын қорғау туралы» ҚР Заңдарының талаптарына сәйкес 20, 24, 48 және 50 бабтары бойынша әрбір кәмелетке толмаған бала ҚР Заңдары мен Конституциясын сақтауға, басқалардың құқығын, ар – намысын құрметтеуге, ата-аналары жұмысқа жарамсыз болған жағдайда қамқор болуға, Республиканың мемлекеттік нышандарын, тарихи және мәдени мұраларды қорғап, тарихи және мәдени ескерткіштерді сақтауға, табиғатты қорғап, табиғи байлықтарға жауапкершілікпен қарауға міндетті делінген. Өз кезегінде ата-

аналар немесе заңды өкілдері қабілеті мен қаражаттық мүмкіндігіне орай баланың өмір сүруіне және жан – жақты дамуына жағдай жасаулары тиіс. Сонымен қатар, ата – аналар баланы тәрбиелеуге, оларға қамқорлық жасауға, материалдық жағдайы, тұрғын үймен қамтамасыз етуге, Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес жауапкершілігіне алуға міндетті. Заңға қайшы, құқықбұзушылық жасаған бала ҚР заңына сәйкес жауап береді. Статистикалық мәліметке сүйенсек құқықбұзушылық көбіне көшеде, қоғамдық орындарды және түнгі мезгілде орын алуда. Осыған сәйкес кәмелетке толмаған баланың құқықбұзушылық жасағаны үшін Кодексте ата-аналары немесе басқа заңды өкілдері әкімшілік жауапқа тартылады делінген[1].

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 127-бабында кәмелетке толмағандардың тәрбиесі мен білім алуына жағдай жасауда өз міндеттерін дұрыс орындамағандары үшін олардың ата-аналары немесе басқа заңды өкілдеріне 7 айлық есептік көрсеткіш көлемінде айыппұл салынады. Ал кодекстің 132-бабы кәмелетке толмаған *түнгі 22-00 – таңғы 6-00-ге дейін* көңіл көтеретін орындарда болуына мүмкіндік бергені үшін кіші және орта кәсіпкерлерге 30 және 45 айлық есептік көрсеткіш көлемінде айыппұл салынады. Яғни бұл тұрғыда ата –анасынада құқықбұзушылық мекеме басшысынада шара қолданылатындығы көрініп отыр.

Кәмелетке толмағандардың түнгі уақытта заңды өкілдерінің еріп жүруінсіз сағат 22-ден таңғы 6-ға дейін ойын-сауық мекемелерінде болуы заңды өкілдеріне 3 айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады. Кәмелетке толмағандардың заңды өкілдерінің еріп жүруінсіз тұрғынжайдан тыс жерде сағат 23-тен таңғы 6-ға дейін болуы заңды өкілдеріне ескерту жасауға әкеп соғады. Осы баптың бірінші және екінші бөліктерінде көзделген, әкімшілік жаза қолданылғаннан кейін бір жыл ішінде қайталап жасалған әрекеттер заңды өкілдеріне 15 айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады ҚР-ның Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің 440-бабы бойынша кәмелетке толмағандардың қоғамдық орындарда алкогольдік ішімдіктерді ішуі, масаң күйде келуі ата-анасына 5 айлық есептік көрсеткіш әкімшілік айыппұл салынады. Тағы бір айта кетер жайт, кәмелетке толмағандардың ата-анасына баласының ұсақ бұзақылық жасағаны жеке адамдарды қорлайтын әрекеттер, қоғамдық орындарды ластағаны және коммуналдық қалдықтарды тастағаны үшін, арнайы қызмет көрсету орындарына жалған шақырғандары үшін 7 және 15 айлық есептік көрсеткіш әкімшілік айыппұл салынады[2].

Соттарда жаза тағайындау кезінде кәмелетке толмаған баланың өмір сүруін, тәрбиесін, психикалық даму деңгейін, сонымен қатар оған басқа ересек адамдардың әсері ескеріледі. Сонымен қатар кәмелетке жасына толмау жазаны жеңілдететін жағдай ретінде ескеріледі. Кәмелетке жасына толмаған тұлға алғаш рет жасаса, онда уәкілді орган оны әкімшілік жауапкершіліктен босатып, оған тәрбиелік ықпал жасайтын шараларды қолданады. Егер кәмелетке толмаған бала әкімшілік құқық бұзушылық жасаса жасаған күнінен бастап 1 ай ішінде немесе анықтаған күнен бастап жазаны тағайындайды. Ал әкімшілік жаза тағайындау туралы қаулының орындалуынан кейін алты айдың

ішінде жаңа құқық бұзушылық жасамаса, онда ол әкімшілік жазаға тартылмаған болып саналады.

1/1. Тәрбиелік ықпал ету шараларына кәмелетке толмағанның ата-анасына, оның заңды өкіліне немесе арнайы мекеменің басшылығына заңды түсіндіру, ата-аналардың немесе олардың орнындағы адамдардың немесе мамандандырылған мемлекеттік органның қадағалауына беру, келтірілген зиянды өтеу міндетін жүктеу, бос уақытын шектеу және оның мінез-құлқына ерекше талаптар қою. Шаралардың бұл тізімі нақты анықталып шектелген болып саналмайды. Өзге де тәрбиелік ықпал ету шаралары қолданылуы мүмкін. Кәмелетке толмағандарға тәрбиелік ықпал етудің қандай шараларына «Әкімшілік құқық бұзушылық туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ Кодексінің 69-б. сәйкес кәмелетке толмаған адамға мынадай тәрбиелік ықпал ету шаралары тағайындалуы мүмкін: заңды түсіндіру, ата-анасының немесе оларды алмастыратын адамдардың не мамандандырылған мемлекеттік органның қадағалауына беру; келтірілген зиянның есесін толтыру міндетін жүктеу, кәмелетке толмаған адамдарды бос уақытын шектеу және мінез-құлқына ерекше талаптар белгілеу. Кәмелетке толмаған адамға бір мезгілде бірнеше тәрбиелік ықпал ету шаралары тағайындалуы мүмкін.

Осы баптың бірінші бөлігінің 4) тармақшасында көзделген тәрбиелік ықпал ету шараларын қолдану мерзімі үш айға дейінгі ұзақтыққа белгіленеді, және 4) тармақшасында көзделген тәрбиелік ықпал ету шараларын үнемі орындамаған жағдайда, мамандандырылған мемлекеттік орган, егер осы Кодекстің 890-бабының бірінші бөлігінде белгіленген ескіру мерзімі өтпеген болса, бұл шараның күшін жою және кәмелетке толмаған адамды әкімшілік жауаптылыққа тарту мәселесін шешу үшін материалдарды сотқа ұсынады.[1]

2. Тақырыбымның басында кәмелетке толмағанның қандай әкімшілік жауапкершілігі және оларға тәрбиелік ықпал ету шараларын қолданылатындығы бойынша тоқталдым. Енді өзіміздің көршілес отырған Өзбекстан елімен салыстырмалы түрде салыстырып, мақаланы оқушыларға ұсынғым келіп отыр.

САЛЫСТЫРМАЛЫ КЕСТЕ - 1

<u>Бап</u>	<u>ҚАЗАҚСТАН</u>	<u>ӨЗБЕКСТАН</u>
ӘҚБтК тің 127- бап	Кәмелетке толмаған адамды тәрбиелеу және (немесе) оған білім беру, оның құқықтары мен мүдделерін қорғау жөніндегі міндеттерді орындамау 1. Ата-ананың немесе басқа да заңды өкілдердің кәмелетке толмаған	47. Невыполнение обязанностей по воспитанию и обучению детей Невыполнение родителями или лицами, их заменяющими, обязанностей по воспитанию и обучению несовершеннолетних детей, в том числе повлекшее совершение

<p>балаларды тәрбиелеу және (немесе) оларға білім беру, олардың құқықтарын және (немесе) мүдделерін қорғау жөніндегі, сондай-ақ оларға күтім жасау және күтіп-бағу жөніндегі міндеттерді орындамауы –</p> <p>он айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға алып келеді.</p> <p>2. Осы баптың бірінші бөлігінде көзделген, әкімшілік жаза қолданылғаннан кейін бір жыл ішінде қайталап жасалған іс-әрекет –</p> <p>он бес айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға не бес тәулікке дейінгі мерзімге әкімшілік қамаққа алуға алып келеді.</p> <p>3. Осы баптың бірінші бөлігінде көзделген, ата-ананың немесе осы міндеттер жүктелген өзге де адамның, сол сияқты педагогтің немесе білім беру, денсаулық сақтау ұйымының немесе өзге де ұйымның тәрбиелеу және (немесе) білім беру жөніндегі міндеттер жүктелген басқа да жұмыскерінің жасаған, кәмелетке толмаған адамның алкогольдік ішімдіктерді, есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді тұтынуына не қаңғыбастықпен немесе қайыршылықпен айналысуына</p>	<p>несовершеннолетним административного правонарушения,</p> <p>влечет наложение штрафа от одной второй до трех базовых расчетных величин.</p> <p>Те же правонарушения, совершенные повторно в течение года после применения административного взыскания, —</p> <p>влечет наложение штрафа от трех до пяти базовых расчетных величин.</p> <p>Воспрепятствование родителями или лицами, их заменяющими, получению детьми обязательного общего среднего, среднего специального, профессионального образования,</p> <p>- влечет наложение штрафа от пяти до десяти базовых расчетных величин.</p> <p>Совершение правонарушения, предусмотренного частью третьей настоящей статьи, повторно в течение года после применения административного взыскания —</p>
--	--

	<p>не оның қылмыстық не әкімшілік құқық бұзушылық белгілері бар қасақана іс-әрекет жасауына алып келген іс-әрекеті –</p> <p>жиырма айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға не он тәулікке дейінгі мерзімге әкімшілік қамаққа алуға алып келеді.</p>	<p>влечет наложение штрафа от десяти до двадцати базовых расчетных величин или административный арест до пятнадцати суток.</p>
<u>Бап</u>	<u>ҚАЗАҚСТАН</u>	<u>ӨЗБЕКСТАН</u>
ӘҚБтК тің 442- бап.	<p>Кәмелетке толмағандардың заңды өкілдерінің еріп жүруінсіз түнгі уақытта ойынсауық мекемелерінде немесе тұрғынжайдан тыс жерде болуы</p> <p>1. Кәмелетке толмағандардың түнгі уақытта заңды өкілдерінің еріп жүруінсіз сағат 22-ден таңғы 6-ға дейін ойынсауық мекемелерінде болуы – заңды өкілдеріне үш айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.</p> <p>2. Кәмелетке толмағандардың заңды өкілдерінің еріп жүруінсіз тұрғынжайдан тыс жерде сағат 23-тен таңғы 6-ға дейін болуы – заңды өкілдеріне ескерту жасауға әкеп соғады.</p> <p>3. Осы баптың бірінші және екінші бөліктерінде көзделген, әкімшілік жаза қолданылғаннан кейін бір жыл ішінде қайталап жасалған әрекеттер – заңды өкілдеріне жеті айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады.</p>	<p>188-2. Допущение нахождения несовершеннолетнего в местах развлечений (досуга) в ночное время</p> <p>Допущение руководителями или другими ответственными лицами ресторанов, кафе, баров, клубов, дискотек, кинотеатров, компьютерных залов, помещений, оборудованных для предоставления услуг доступа к сети Интернет, либо иных мест развлечений (досуга) нахождения несовершеннолетнего в указанных заведениях в ночное время без сопровождения одного из родителей или лица, заменяющего его, -</p> <p>влечет наложение штрафа от десяти до пятнадцати базовых расчетных величин.</p>

Ал Германияда себепсіз сабаққа бармауға мүлдем тыйым салынған. Егер білім алу қабырғасынан себепсіз қалатын болса қалған күніне 80 евро айыппұл төлейді, тіпті Кельнеде 155 евроға дейін айыппұл төленеді. Статистикалық мәліметтерге сүйенсек 2018 жылы 7-10 сынып арасындағы оқушылар 10 күн бойына себепсіз білім алу қабырғасына 18 пайыз оқушы қалғаны анықталған. Алайда, Берлиннің кейбір аудандарында олар айыппұлдардан бас тартуды шешкен, олар бәрібір көмектеспейді деген ойда. Өткен жылы қамқоршылардың ата-аналарының үштен бірі ғана айыппұл төлеген. Теориялық тұрғыдан алғанда, сот төлеуден бас тартқаны үшін алдын-ала қамауға алу түріндегі жазаны тағайындай алады бірнеше күнге. Мектепке бару жағдайы нашар Нукельн аймағында олар бұл мәселеге ерекше қатысы бар шешім қабылдады. Кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі Министрлігі зиянды бұзушылықтардың 180-ге жуық ісін соттарға жолдады. Алайда осы уақытқа дейін түрмеге ешкім қамалмаған[3].

Ал қазіргі таңда Қазақстан Республикасында кәмелетке толмағанның әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны бойынша ата – анасының біріне хаттама толтырылап сотқа жолданылады. Ал егер әкісіне хаттама толтырып әкесі 2 айға шет елгекететін болса онда әкімшілік істі сотқа жолдамай ПБ-нің инспекторлары әкесінің шет елден келгенін күтеді. 2 ай өтуіне байланысты сот әкімшілік жауаптылықтан босатып істі қысқартады. Яғни заңда көзделмеген егер ата – анасының бірі шет елге кеткен жағдайда екінші ата – анасына хаттаманы ауыстыруға немесе қайта толтыруға. Соның салдарынан 2019 жылы ҚР соттарында 1073 әкімшілік іс қысқартылған. Жақсы басқа ата – анасына толтыруға мүмкіндік болмаған жағдайда, дәлелді себептермен 2 ай мерзімі өткені анықталса әкімшілік жауапкершілікке тарту қарастырылмаған. Яғни 1000 жуық кәмелетке толмаған бала және оның ата-анасы жауапкершілікке тартылмай одан әрі бұзақылығын жалғастырылуда.

ҚР ӘҚБтК	127 бап	132 бап	442 бап
Сотқа түскен іс	4802	1124	1765
Жауаптылыққа тартылған	3975	956	1619
Қысқартылған іс	785	153	135
Айыппұл салынған	51644192	26305320,88	23480120
Өндіріліп алынған	14272703	12417564	9056875

«Төрелік» бағдарламасына алынған ақпарат.

3. Мақаламның үшінші бөлігінде кәмелетке толмағандардың әкімшілік құқықбұзушылықтардың алдын алу жөнінде құқықтық санасын қалыптастыру туралы қозғағым келіп отыр.

Жарқын болашақ жарқын да жалынды жастарда. Қазақстан мемлекеті болашақты тек жастармен тікелей байланыстырып, жастардың білімдар, зерек, зерделі болуы үшін олардың талаптанып, көп ізденуіне мүмкіндіктер беріп, үнемі жол ашуда.

Жалпы кәмелетке жасы толмағандардың болашақта қоғамның белді азаматы болуы үшін, олардың құқық табалдырығын «сүрінбей» аттауы үшін құқықтық сананы үнемі жетілдіріп отыруы керек екені айтпаса да түсінікті. Немесе сол құқықтық сананы үнемі жетілдіріп отыру болашақты терең ойлайтын кез-келген жас үшін өмір заңдылығы ретінде қалыптасу керек сияқты. Менің ойымша кәмелетке толмағандардың құқықтық санасын зерделеуге қатысты бағдарлама үнемі жұмыс істеу қажет. Демек, бақылау тобына алынған кәмелетке жасы толмаған құқық бұзушылар мен жасөспірімдердің құқық санасы зерделенеді деген сөз. «Тәрбиесің қиын» балаларға жеке қамқорлық жасау барлық мектептерде жоспарланса да, іс жүзіне келгенде нашар жүзеге асырылған. Балалармен өткізілген әңгімеде тіпті олардың кейбіреулері өздерінің қамқоршыларын да білмеген. Барлық сынып жетекшілері де өз сыныбындағы «тәрбиесі қиын» балалардың қамқоршысы кімдер екенін және бұл қамқорлықтың мәнісі неде екенін білмей келген. Мектептердің тексерулерінде «тәртібі қиын» балалардың отбасындағы тәрбиелік жағдайы жеткілікті зерттеліп, ата-аналарымен және олар жұмыс істейтін кәсіпорын, мекеме және ұйымдардың қоғамдық ұйымдарымен тұрақты байланыс жасамағаны белгілі болған. Кәмелетке толмаған құқық бұзушыны дұрыс жолға салып, қайта тәрбиелеу үшін оның жағымсыз жақтарын ғана біліп қою аздық етеді деп ойлаймын[4].

Мақаламның соңында жалпы кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықты азайту мақсатында бірнеше ұсыныстарым бар. Ең алдымен білім беру қабырғаларында учаскелік инспекторлады ауыстырып жасы үлкен өмір көрген инспекторларды қою. Сонымен қатар мектеп қабырғасында балаларды ынталандырып құқықбұзушылықтың алдын алу шараларын жие ұйымдастыру, яғни бұзақылық жасағысы немесе жасап жүрген балаларды комплекстік профилактикалық іс шаралар өткізуге. Балаларға құқықбұзушылық жасағанда қандай салдар туғызатынын, олардың ата-аналарымен тығыз қарым қатынас жасап отыру қажет.

Егер кәмелетке толмаған бала сабаққа келмей, құқықбұзушылық жасап бастаған сәттен бастап педагог, психолог, девяндтты мінез құлықты балаларға арналған мекеменің өкілдері, учаскеліп инспектор, ата-анасы және мектеп директорының қатысуымен баламен жұмыс жасап, сөйлесіп баланы жауапкершілікке тартқызбай мектеп қабырғасында талқылап, жолға салған жөн деп есептеймін.

Әдебиеттер тізімі:

1 https://www.google.kz/search?q=1.+https%3A%2F%2Fkk.wikipedia.org%2Fwiki%2F&rlz=1C1GCEU_ruKZ865KZ865&oq=1.+https%3A%2F%2Fkk.wikipedia.org%2Fwiki%2F&aqs=chrome..69i57.4004j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8

2 https://www.google.kz/search?q=2.+http%3A%2F%2Fwww.adilet.gov.kz%2Fkk%2Ffaq%2Fkmeletke-tolmagandarga-trbielik-ykpal-etudin-kanday-sharalary-bar&rlz=1C1GCEU_ruKZ865KZ865&oq=2.+http%3A%2F%2Fwww.adilet.gov.kz%2Fkk%2Ffaq%2Fkmeletke-tolmagandarga-trbielik-ykpal-etudin-kanday-sharalary-bar&aqs=chrome..69i57.3511j0j9&sourceid=chrome&ie=UTF-8

3 https://www.google.kz/search?q=3.+http%3A%2F%2Fpravstat.prokuror.gov.kz%2Fkaz%2Fsub%2Fnews%2Fzhasospirim-men-ata-ana-zhauapkershiliktin-zhugikimde&rlz=1C1GCEU_ruKZ865KZ865&oq=3.+http%3A%2F%2Fpravstat.prokuror.gov.kz%2Fkaz%2Fsub%2Fnews%2Fzhasospirim-men-ata-ana-zhauapkershiliktin-zhugi-kimde&aqs=chrome..69i57.775j0j9&sourceid=chrome&ie=UTF-8

4 https://www.google.kz/search?q=4.+https%3A%2F%2Farticlekz.com%2Fkk%2Farticle%2F16653&rlz=1C1GCEU_ruKZ865KZ865&oq=4.+https%3A%2F%2Farticlekz.com%2Fkk%2Farticle%2F16653&aqs=chrome..69i57.662j0j9&sourceid=chrome&ie=UTF-8

5 https://www.google.kz/search?q=5.+https%3A%2F%2Fonline.zakon.kz%2FDocument%2F%3Fdoc_id%3D30164065%23pos%3D3%3B-101&rlz=1C1GCEU_ruKZ865KZ865&oq=5.+https%3A%2F%2Fonline.zakon.kz%2FDocument%2F%3Fdoc_id%3D30164065%23pos%3D3%3B-101&aqs=chrome..69i57.478j0j9&sourceid=chrome&ie=UTF-8

Жанадилова А.Ж.

Қазақстан Республикасы

Жоғарғы Сотының жанындағы

Сот төрелігі академиясының магистранты,

email: Zanger_dan@mail.ru

Әкімшілік құқық бұзушылық үшін жауаптылықты ауырлататын және жеңілдететін мән-жайлар: практика мәселелері

Құқықтық тәртіп пен заңдылық мәселелері ҚР Президенті Қ.Тоқаев пен Елбасы Н.Назарбаевтың бағдарламалық құжаттарында басты орын алады. Қазақстан халқына арналған өзінің Жолдауларында құқықтық жүйеге, оның дамуы мен жетілдіруіне, адам және азаматтың құқықтары мен бостандықтарының қорғалуына ерекше назар аударады [1]. Адам және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғаудағы тәуелсіз сот төрелігінің рөлі ерекше зор. Әкімшілік құқық бұзушылық үшін жауаптылық мәселелерін қарастырған кезде, кінәлі тұлғаның жеке басының жағдайының

ескерілуі адам және азамат құқықтарының қорғалуының кепілі болып табылады.

Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы Кодексінің (бұдан әрі - ҚРӘҚБтК) 56,57-баптарына сәйкес әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін жауаптылықты жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар көзделген [2]. Қазіргі таңда практикада осы аталған мән-жайларды ескеру қиыншылық тудырып келеді. Мәселеге тікелей көшпестен бұрын, алдымен, әкімшілік құқық бұзушылық үшін жауаптылық деген ұғымды анықтап алғанымыз жөн. Әкімшілік жауаптылық ұғымына ҚРӘҚБтК-те түсінік берілмегендіктен, ол туралы ғалымдардың пікірлері сан алуан. Кейбір ғалымдар құқықтың позитивті немесе теріс сипатында талдап, әкімшілік жауаптылық құқықтық жауаптылықтың түрі ретінде тек теріс нысанда көрініс табуы мүмкін деген [3; б.27]. Кейбір заң әдебиеттерінде әкімшілік жауаптылықты әкімшілік жазамен теңдестіріп жатады. Алайда осы бағытта ойлау әкімшілік жауаптылықтың шекарасын неғұрлым азайтады деп көрсеткен зерттеушілердің пікірлерімен келісемін [4; б.23].

Сондықтан, аталған тұжырымдарды ой елегінен өткізе отырып, әкімшілік жауаптылыққа келесідей түсінік беруге болады. Әкімшілік жауаптылық – әкімшілік құқық бұзушылық жасаған кінәлі тұлғаға қатысты ҚРӘҚБтК-тің Ерекше бөлігінде көзделген санкцияны қолдануға бағытталған мемлекетпен бекітілген ықпал ету шарасы. Осыдан әкімшілік жауаптылықтың әкімшілік жазаны қолданумен тығыз байланыстылығы анықталды. Ал әкімшілік жазаны қолдану барысында судья жан-жақты, объективті түрде, жауаптылықты жеңілдететін немесе ауырлататын мән-жайларды анықтап алуы қажет. ҚРӘҚБтК-те жауаптылықты жеңілдететін мән-жай ретінде келесілер көрсетілген: кінәлі адамның өкінуі; залалды өз еркімен өтеуі немесе келтірілген зиянды жоюы; жан толқынысының әсерімен не жеке басының немесе отбасының ауыр мән-жайлары салдарынан жасау; кәмелетке толмаған адамның жасауы; жүкті әйелдің немесе он төрт жасқа дейінгі баласы бар әйелдің жасауы; күшпен немесе психикалық мәжбүрлеу нәтижесінде жасау; бұйрықты немесе өкімді орындау кезінде жасау; әкімшілік құқық бұзушылықты алғаш рет абайсызда жасау [2]. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі қарайтын сот (судья), орган (лауазымды адам) жоғарыда аталғандардан басқа мән-жайларды да жеңілдететін мән-жайлар деп тануы мүмкін [2].

Жауаптылықты жеңілдететін мән-жайлар институты қылмыстық құқықта да кеңінен қолданысқа ие. Аталған институтқа салыстырмалы анализ жасасақ, Қылмыстық Кодекстің 53-бабының 1-бөлігінің 4) тармақшасында көзделген қылмыстық жауаптылық пен жазаны жеңілдететін мән-жайдың бірі ретінде кінәлі адамның жас балаларының болуы көрсетілген [5]. Ал ҚРӘҚБтК-те болса, осындай жеңілдік тек әйел адамға берілген. Қазіргі таңда заман күнде өзгеріске ұшырап отыр. Осы өзгерістердің бірі ретінде, ажырасу мәселесінің күрт өсуі, тіпті, балалар тек қана анасының асырауында емес, сонымен қатар, әкелерінің де асырауында қалып жатқан жағдайлар өте көп. Сондықтан да, құқық та заман талабына сай өзгеріп тұруға тиіс. Біздің

ойымызша, әкімшілік құқық бұзушылық үшін жауаптылықты жеңілдететін мән-жай ретінде көрсетілген он төрт жасқа дейінгі баласы бар әйелдің жасауы дегенді он төрт жасқа дейінгі баласы бар кінәлі адамның жасауы дегенмен ауыстыру қажет.

Қазіргі таңда өзекті мәселелердің бірі ретінде ҚРӘҚБтК-тің Ерекше бөлігіндегі кейбір баптардың санкциялары абсолютті анықтылығы танылады. Санкцияның абсолютті анық болуы әкімшілік жауаптылықты жеңілдететін немесе ауырлататын мән-жайларды ескеруге мүмкіндік бермейді. Сонымен қатар, осындай санкциялардың болуы соттың қоғамдағы әділеттілікті орнықтыратын орган ретіндегі рөлі төмендейді және сенімді жоғалтады. Бұған мысал ретінде келесі жағдайларды қарастырайық.

«Гүлзада» ЖК-нің ҚРӘҚБтК-тің 282-бабы бойынша жасаған әкімшілік құқық бұзушылығы оқиғасын алып қарастырайық. ЖК «Гүлзада» «Premium Bakers» атты дүкенінде кәсіпкерлік қызметін атқарған. Алайда Алматы қаласы Жетісу аудандық мемлекеттік кірістер департаменті тексеріспен келген кезде, алкогольдік өнімдерімен айналысуға арнайы құқығы, яғни мемлекеттік лицензиясы болмағаны анықталған. Сотта ЖК «Гүлзада» өз кінәсін мойындап және жеке кәсіпкердің асырауында 14 жасқа толмаған үш баласының болуын ескерген сот жеңілдететін мән-жай бар екендігін айқындаған. Бірақ, ҚРӘҚБтК-тің 282-бабында абсолютті анықталған жаза көзделгендіктен, 75 АЕК (айлық есептік көрсеткіш) айыппұл салынып, дүкеніндегі барлық алкогольдік өнімдері тәркіленген. Осыған қатысты, тағы бір мысал келтірсек, «Алматы облысы бойынша жерді пайдалану және қорғауды бақылау Басқармасы» Мемлекеттік мекемесі «Жетісу өнімдері» ЖШС-не тиесілі Алматы облысы, Іле ауданы, Жетіген ауылы, өндірістік аймақ территориясы, №13 ғимарат мекен-жайы бойынша 2000 га жер телімінің нысаналы мақсатына сай қолданылуын қайтадан тексеруге шыққанда, аталған мекен-жай бойынша жер телімінің игерілмегені анықталған, болмаса алдыңғы тексерістен нұсқама берілген болатын. Сондықтан да, мемлекеттік мекеме әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттамасын толтырып, сотқа жіберілген. Сот қарауы барысында «Жетісу өнімдері» ЖШС-і нұсқаманы алған сәттен бастап, аталған жер учаскесінде ғимарат тұрғызу үшін тиісті органдардан рұқсат алу процесі болып жатқанын баяндаған, ҚРӘҚБтК-тің 462-бабының 3-бөлігіне сәйкес әкімшілік құқық бұзушылық жасағанын мойындаған. Сот «Жетісу өнімдері» ЖШС-нің эскиздік жобаны алып сәулет органына бекітуге берілгенін, сәулет-жоба тапсырмасын алғанын және аталған жер учаскесінде іргетасы қаланып бастағанын ескере отырып, оны жеңілдететін мән-жай деп таниды. Алайда, ҚРӘҚБтК-тің 462-бабының 3-бөлігі абсолютті анықталған болғандықтан, 100 АЕК (айлық есептік көрсеткіш) айыппұл салынған.

Т. Нұрышева өз мақаласында ҚРӘҚБтК-тің Ерекше бөлігіндегі кейбір баптарда тек қана абсолютті айқындалған жазаның бекітілуі және ондай жағдайда әлеуметтік әділеттіліктің орнайтынына күмән тудырады деп көрсеткен [6; б.30].

Естеріңізге сала кетсек, бұрынғы 2001 жылғы ӘҚБтК (ҚазКСР әкімшілік құқық бұзушылық туралы бұрынғы кодекстері сияқты) әкімшілік жазаның түрі

айыппұлдардың «бастап» және «дейін» деген шкаласы болған. Бұл әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі жүргізуші органына істің нақты жағдайларын ескере отырып, жаза тағайындауға жеке қарауға мүмкіндік берді.

Әкімшілік құқық бұзушылыққа көзделген санкциялардың баламасыз және абсолютті болу идеясы дұрыс емес және ҚРӘҚБтК-те белгіленген әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін жаза қолданудың жалпы ережелеріне қайшы келеді.

Сонымен, ҚРӘҚБтК-тің 55-бабында әкімшілік жаза «құқық бұзушылықтың сипатына, оның жасалу мән-жайларына, құқық бұзушының жеке басына сәйкес келетін әділетті» болуы тиіс делінген [2]. Жеке тұлғаға әкімшілік жаза қолдану кезінде «жасалған әкімшілік құқық бұзушылықтың сипаты, кінәлінің жеке басы, оның ішінде құқық бұзушылық жасалғанға дейінгі және одан кейінгі оның мінез-құлқы, мүлктік жағдайы, жауаптылықты жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар» ескерілуге тиіс. Егер заңды тұлға болса, онда «әкімшілік құқық бұзушылықтың сипаты, мүлктік жағдайы, жауапкершілікті жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар» ескерілуі тиіс [2].

Сонымен қатар, істі қарау кезінде әділдікке қол жеткізу үшін Адам және азамат құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының 10-бабында айтылған. Сот төрелігін іске асыру кезіндегі әділдік туралы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіде де бекітілген (14-баптың 1-тармағы). Баламасыз және жазаның абсолюттілігі - әркімнің өз ісін әділ шешу құқығынан айыру болып табылады.

Сондықтан да, әділдікке апаратын бірден-бір жолы ретінде ҚРӘҚБтК-тің Ерекше бөлігінде санкциясы абсолютті анықталған баптарға баламалы санкцияны енгізу қажет деп санаймыз.

Сонымен қатар, ҚРӘҚБтК-тің 57-бабында жауаптылықты ауырлататын мән-жайлар қарастырылған: прокурордың заңды түсіндіргеніне және (немесе) осыған уәкілетті тұлғалардың оны тоқтату талабына қарамастан құқыққа қарсы мінез-құлықты жалғастыру; бұрын біртекті әкімшілік құқық бұзушылығы үшін әкімшілік жазаға тартылған, ол бойынша осы ҚРӘҚБтК-тің [61-бабында](#) көзделген мерзімі өтпеген адамның оны бір жыл ішінде қайталап жасауы; кәмелетке толмаған адамды әкімшілік құқық бұзушылыққа тарту; кінәлі адамға психикасының ауыр түрде бұзылуынан зардап шегетіні көрінеу белгілі адамдарды не әкімшілік жауаптылық туындайтын жасқа толмаған адамдарды әкімшілік құқық бұзушылық жасауға тарту; ұлттық, нәсілдік және діни өшпенділік немесе араздық уәжі бойынша, басқа адамдардың заңды әрекеттері үшін кек алу, сондай-ақ басқа құқық бұзушылықты жасыру немесе оны жасауды жеңілдету мақсатында әкімшілік құқық бұзушылық жасауы; адамға немесе оның жақындарына қатысты осы адамның өзінің қызметтік, кәсіптік немесе қоғамдық борышын орындауына байланысты әкімшілік құқық бұзушылық жасауы; кінәлі адамға жүктілік жағдайда екені көрінеу белгілі әйелге қатысты, сондай-ақ жас балаға, басқа да қорғансыз немесе дәрменсіз адамға не кінәлі тұлғаға тәуелді адамға қатысты әкімшілік құқық бұзушылық жасау; адамдар тобының әкімшілік құқық бұзушылық жасауы; дүлей зілзала

жағдайларында немесе басқа да төтенше жағдайлар кезінде әкімшілік құқық бұзушылық жасау; алкогольдік, есірткілік немесе уытқұмарлық масаң күйде әкімшілік құқық бұзушылық жасау. Әкімшілік жаза қолданатын сот (судья), орган (лауазымды адам) әкімшілік құқық бұзушылықтың сипатына қарай алкогольдік, есірткілік немесе уытқұмарлық масаң күйде әкімшілік құқық бұзушылық жасауды ауырлататын мән-жай деп танымауы мүмкін [2].

ҚРӘҚБтК-тің 57-бабының б) – тармақшасына сәйкес жауаптылықты ауырлататын мән-жай ретінде адамға немесе оның жақындарына қатысты осы адамның өзінің қызметтік, кәсіптік немесе қоғамдық борышын орындауына байланысты әкімшілік құқық бұзушылық жасауы қарастырылған. Алайда осы жердегі оның жақындары деген ұғым ашылмаған және оған кімдер жататыны белгісіз. Әр адамға жақындары дегенде әр мағынада түсінілуі мүмкін және бұл жерде заң шығарушының кімді меңзегені анық емес.

Сонымен қатар, жауаптылықты ауырлататын мән-жай ретінде кәмелетке толмаған адамды әкімшілік құқық бұзушылыққа тарту көзделген. Алайда аталған ҚРӘҚБтК-тің 128-бабында кәмелетке толмаған адамды әкімшілік құқық бұзушылыққа тарту жекеленіп көрсетілген және өзіндік жауаптылық көзделген. Сондықтан да, кәмелетке толмаған адамды тарту әкімшілік құқық бұзушылығы орын алған кезде, оны ауырлататын мән-жай ретінде емес, осы ҚРӘҚБтК-тің 58-бабына сәйкес бір адам екі немесе одан да көп әкімшілік құқық бұзушылық жасаған кезде әрбір құқық бұзушылық үшін жеке-жеке әкімшілік жаза қолданылады, яғни 128-бапты бөлек көрсетілуі тиіс. Ал ҚР Жоғарғы Сотының 22 желтоқсан 2016 жылғы Соттардың Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің Жалпы бөлігінің нормаларын қолдануының кейбір мәселелері туралы Нормативтік Қаулысының 20 тармағына сәйкес егер кінәлі адам ӘҚБтК-нің 128-бабы бойынша әкімшілік жауаптылыққа тартылмаса, кәмелетке толмаған адамды әкімшілік құқық бұзушылық жасауға тартуды ӘҚБтК-нің 57-бабының 3) тармақшасына сәйкес жауаптылықты ауырлататын мән-жайлар деп ескерген жөн [7]. Алайда, біздің пікірімізше, кәмелетке толмаған адамды әкімшілік құқық бұзушылыққа тарту жауаптылықты ауырлататын мән-жай ретінде емес, жеке осы ҚРӘҚБтК-тің 128-бабы бойынша жауаптылыққа тартылып, 58-бабы бойынша бірнеше әкімшілік құқық бұзушылық жасаған адам ретінде сараланғаны дұрыс.

Әкімшілік жаза кінәлі адамға тән азабын тарттыруды немесе оның адамгершілік қадір-қасиетін қорлауды, сондай-ақ заңды тұлғаның іскерлік беделіне зиян тигізуді мақсат тұтпайды. Сондықтан да, жоғарыда аталған негіздерге сүйене отырып, ҚРӘҚБтК-ке өзгерістер енгізілген жағдайда, қоғамның сотқа деген сенімі артып, әділдік пен заңдылықтың нышаны ретінде орнықтыруына үлесін тигізеді.

Әдебиеттер тізімі:

1 Жусупбекова М.К. Құқықтық тәртіп пен заңдылық тәуелсіз Қазақстанның дамуының негізгі шарттары // Молодой ученый. – 2016. - №5.2. – С. 23-25. – URL <https://moluch.ru/archive/109/26709/>

2 Әкімшілік құқық бұзушылық туралы ҚР Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі №235-V // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235>

3 Додин Е.В. Понятие и виды оснований административной ответственности //Сборник научных трудов Киевской высшей школы МВД СССР. Киев, 1982. С.26-30.

4 Неретин М.С. Административная ответственность и банковский надзор // Административное и муниципальное право. 2008. -№6.-С.21-25.

5 Қазақстан Республикасы Қылмыстық Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>

6 Нұрышева Т.С. Әкімшілік жазаларды тағайындау және қолданудағы кейбір мәселелер // Вестник Института законодательства РК. №1 (55) -2019. – С.28-34.

7 Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының №12 Соттардың Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің Жалпы бөлігінің нормаларын қолдануының кейбір мәселелері туралы Нормативтік Қаулысы 2016 жылғы 22 желтақсандағы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P160000012S>

Жанаев Е.Д.

магистрант Академии правосудия
при Верховном Суде Республики Казахстан
e-mail: erlan08021978@gmail.com

Мелкое хулиганство как деяние, направленное на нарушение правопорядка

Пункт 1 статьи 1 Конституции Республики Казахстан устанавливает, что «Республика Казахстан утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь, права и свободы»[1].

Данное правовое положение Основного закона предусматривает, что никем не может быть нарушен порядок, установленный и гарантированный государством.

По моему мнению, прежде чем раскрыть понятие и особенности мелкого хулиганства как активного действия, направленное на нарушение правопорядка необходимо вначале раскрыть понятие «правопорядок» и его особенности.

Изучение категории “порядок” и «правопорядок» актуализируется с течением времени, так как она довольно прочно вошла в научный и повседневный оборот.

С лингвистической точки зрения Ожегова С.И. “порядок” раскрывается– как “правила, по которым совершается что-нибудь; существующее устройство, режим”[2, с. 356].

В науке административного права данный термин толкуется как социальный, экономический, политический и правовой режим.

Характеристика “правовой” указывает на то, что порядок образуется в связи с правом и базируется на нем. Также анализируемая категория не исчерпается только правом. Для полноценного научного обоснования и интерпретации особую роль выполняет законность, так как правопорядок – есть результат действия права и законности [3, С. 562-567].

Итак, правопорядок (как институт, обеспечивающий приемлемый, необходимый режим) означает реальное обеспечение и реализацию субъективных прав, соблюдение юридических обязанностей всеми гражданами, должностными лицами, органами и организациями.

На основе вышеизложенного можно предположить, что в юридической литературе правопорядок определяется как определенная система общественных отношений, складывающаяся на основе права и законности, как основанная на праве и законности организация общественной жизни, отражающая качественное состояние общественных отношений или как состояние фактической упорядоченности общественных отношений, выражающих реальное, практическое осуществление требований законности.

В частности, по мнению профессора С.С. Алексеева, правопорядок – “это требования не только строжайшего, неукоснительного соблюдения и исполнения норм позитивного права, но и верховенства законов (права) по отношению ко всем иным правовым актам, равенства всех перед законом, обеспечения для всех субъектов полного и реального осуществления субъективных прав, независимого и эффективного правосудия, эффективной работы всех правоохранительных органов” [4, С. 236].

Правапорядок имеет ярко выраженную социально-правовую природу, которая определяется сознательно-волевой деятельностью человека, приобретающей посредством регулирующего воздействия юридических норм черты упорядоченности, и характеризуется правомерным поведением участников общественных отношений.

В философии права правопорядок рассматривается, как “юридическое оформление одного из важнейших свойств развития материи в высшей форме ее проявления — социальной жизни” [5, С. 235].

Необходимо отметить, что правопорядок в самом широком понимании есть результат борьбы таких категорий, как “справедливость — несправедливость”, “нравственность — безнравственность”, “гуманность — антигуманность”.

Правапорядок как социальное явление есть институт динамичное, производное от иных социальных явлений. Социальное содержание и правовое нормирование предопределяется динамикой социального прогресса — чем он выше, тем острее требования к упорядоченности важнейших сторон жизни, а “система добродетелей, так же как и система преступления и порока, меняется вместе с ходом истории». Ретроспективное изучение правопорядка обеспечивает истинность вышеизложенные слова Габриэля Тарда [6, С. 33].

В современной трактовке в юридической литературе “правапорядок” интерпретируется как полноценное функционирование его элементов, таких как:

- законодательное обеспечение интересов личности, толкуемое как реализация конституционных прав и свобод, в обеспечении личной безопасности, в повышении качества и уровня жизни, в физическом, духовном и интеллектуальном развитии человека и гражданина;

- создание условий реализации интересов общества, которые представляются учеными как упрочение демократии, в создании правового, социального государства, в достижении и поддержании общественного согласия, в духовном обновлении Казахстана;

- интересы государства, которые состоят в незыблемости конституционного строя, суверенитета и территориальной целостности Казахстана, политической, экономической и социальной стабильности, в безусловном обеспечении и поддержании законности, в развитии равноправного и взаимовыгодного международного сотрудничества.

В частности, обеспечение общественного порядка может быть представлено как защита интересов государства, так и общества. В связи с этим необходимо раскрыть особенность мелкого хулиганства.

Мелкое хулиганство представляет собой опасность для общества, нарушение права личности на имущество, личного достоинства и так далее.

В статье 434 Кодекса Республики Казахстан «об административных правонарушениях» (далее – КоАП РК), мелкое хулиганство раскрывается как «нецензурная брань в общественных местах, оскорбительное приставание к физическим лицам, осквернение жилых помещений, загрязнение мест общего пользования, парко, скверов, в том числе выброс коммунальных отходов в неустановленных местах, и другие подобные действия, выражающие неуважение к окружающим, нарушающий общественный порядок и спокойствие физических лиц»[7].

Объективная сторона мелкого хулиганства всегда характеризуется противоправным действием физического лица. Хулигану свойственны активные волевые вредоносные поступки, безнравственность поведения, циничное отношение к гражданам.

Аморальность хулигана проявляется в стремлении своими действиями оскорбить, унижить незнакомого ему гражданина (оскорбительное приставание) либо добиться того же вредоносного эффекта путем употребления ненормативной лексики или арготизмов.

При квалификации такой разновидности хулиганских действий, как оскорбительное приставание, следует учитывать и моральный облик потерпевшего. Например, общение двух хулиганов, когда одному из них свойствен более осязаемый потенциал безнравственности, совместимый с физическим или моральным воздействием, а другому - пассивный аморализм, проявляющийся в нецензурной брани, нельзя характеризовать как оскорбительное приставание. Подобное общение двух физических лиц свидетельствует об их взаимной духовной ущербности, существенных изъянах в культурных, образовательных, нравственных устоях жизни.

Оскорбительное приставание характеризуется дерзкими, навязчивыми действиями хулигана, наносящего моральный или физический вред

незнакомому ему лицу, несмотря на противодействие потерпевшего. Хулигану свойственна злость противоправных проявлений, их многократная повторяемость, несовместимая с моральными устоями потерпевшего, которого подобные действия оскорбляют и унижают.

При отграничении мелкого хулиганства как административного правонарушения и хулиганства, квалифицируемого как преступление, следует учитывать следующие обстоятельства:

а) *физическое или моральное воздействие* на потерпевшего в случае мелкого хулиганства всегда характеризуется менее значимой вредоносностью, в отличие от насилия, применяемого к гражданам (или угрозы его применения) при совершении преступления;

б) *объектом противоправных действий хулигана* при совершении административного проступка является нематериальная субстанция - общественный порядок, при этом потерпевшему не причиняется имущественный вред либо последний незначителен. Если хулиганские действия сопряжены с применением оружия либо предметов, используемых в качестве оружия, то подобное правонарушение всегда квалифицируется как уголовное правонарушение;

в) *мелкое хулиганство как административный проступок* несовместимо с квалифицирующими признаками хулиганства как уголовного проступка, такими как групповое правонарушение, действия, сопряженные с сопротивлением представителю власти, и другие, указанные в УК.

Субъект данного правонарушения - вменяемое лицо, достигшее к моменту совершения проступка шестнадцатилетнего возраста.

Субъективная сторона рассматриваемого административного правонарушения характеризуется наличием вины в форме прямого умысла: правонарушитель осознанно стремится к нарушению общественного порядка, предвидя вредоносные последствия своего деяния.

Объектом указанного административного правонарушения является общественный порядок - урегулированные правом правила поведения граждан в их общении с другими физическими лицами.

Общественная опасность и противоправность данного вида деяния характеризует и приводит к нарушению в частности правовой культуры казахстанского общества.

В частности, совершение данного вида правонарушения характеризует о низком уровне правосознания личности правонарушителя, в связи с этим считаю, что необходимо проводить научные исследования, анализ практики рассмотрения дела данного вида правонарушения в целях выявления существенных особенностей и внедрения новых видов мер предотвращения совершения мелкого хулиганства.

В юридической науке выделяют следующие компоненты правовой системы: правовая культура, судебная практика и национальное законодательство. Все эти элементы взаимосвязаны и взаимообусловлены между собой.

В зависимости от уровня развития правовой культуры общества, а именно правосознания граждан, зависит обеспечение и охрана правового порядка. Государство же, в свою очередь, посредством законодательного регулирования и правовых механизмов может обеспечить охрану и защиту прав и свобод граждан, и, следовательно, правопорядок в обществе. Судебная система в этом процессе призвана обеспечить торжество правовой справедливости, восстановление нарушенных прав и защиту законных интересов субъектов правоотношений.

Список литературы:

- 1 Конституция Республики Казахстан, принятая на республиканском референдуме 30 августа 1995 года. http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_
- 2 Ожегов С.И., Шведова Н.Ю.. Толковый словарь русского языка: 72500 слов и 7500 фразеологических выражений. - М.: Азъ, 1992. - 955 с.
- 3 Матузов Н.М., Малько А.В. Теория государства и права. - М.: Юристъ. 2001. – 567 с.
- 4 Алексеев С.С. Общая теория права. Т.1. - М., 1981. – 336 с.
- 5 Борисов В. В. Правопорядок // Курс лекций / - М.: Юристъ, 2000. – 576 с.
- 6 Тард Г. Сравнительная преступность. – М., 1907. – 233 с.
- 7 Кодекс Республики Казахстан «об административных правонарушениях» от 5 июля 2014 года (по состоянию на 21.01.2019 г).

Жаңбырбек Ф.Ж.

магистрант Академии правосудия
при Верховном Суде Республики Казахстан
e-mail: balgal_kz@mail.ru

Правовое регулирование административного задержания

В ряду мер обеспечения производства по делу об административном правонарушении наиболее часто применяется административное задержание.

Юридическая природа административного задержания определяется целями, достижению которых служит данный правовой институт. Безусловно, главной целью административного задержания является прекращение административного правонарушения, когда исчерпаны такие меры как устное требование и предупреждение.

Необходимость исследования административного задержания как значимого института административного процессуального права продиктована ростом административных правонарушений, совершенствованием правовых норм общей системы административного законодательства, и правоприменительной практики уполномоченных государственных органов, отвечающих за обеспечение режима законности.

Анализ теоретико - правовых взглядов ученых, занимающихся проблемами административного задержания и задержания подозреваемого, сводится к общему выводу о том, что основное предназначение данного института состоит «в обеспечении правильного и своевременного рассмотрения дела об административном или уголовном правонарушении, исполнения судебных актов и для дальнейшего избрания меры пресечения» [1].

Нормы административного права, регулирующие основания и порядок применения административного задержания, исследуются учеными-административистами, но имеются существенные разногласия, касающиеся целого ряда позиций, причем как теоретического плана, так и практической направленности. Это подтверждается многочисленными научно-практическими публикациями, в которых обращено внимание на проблемы административного задержания.

Например, в отношении правового статуса задержанного. Одни ученые считают, что в случае административного задержания речь идет об ограничении свободы лица, другие полагают, что суть такого задержания состоит все же в лишении свободы [2].

Немало проблем задержания накопилось и в сфере практического правоприменения. В частности, не решены в полной мере проблемы разграничения фактического и юридического задержания и взаимосвязанные с ними вопросы законности применения административного задержания. В вопросах нормативного регулирования также имеются проблемные вопросы, изложенные ниже, которые необходимо решить в рамках законотворческого процесса.

В аспектах правового регулирования административного задержания целесообразно руководствоваться нормативными правовыми актами действующего законодательства об административных правонарушениях.

Нормативно-правовую основу административного задержания составляют основные законодательные акты следующего содержания.

1. Конституция Республики Казахстан. Несмотря на отсутствие прямого законодательного закрепления порядка административного задержания общим смысловым значением обладают нормы статьи 16. Объявляя «право на личную свободу» конституционным правом, тем не менее, основной закон предусматривает ограничение права на свободу в связи с необходимостью административного задержания. Не допускается незаконное административное задержание либо задержание сверх установленных законом сроков [3].

Вопросы конституционной оценки административного задержания как меры обеспечения производства об административных правонарушениях, связанной с ограничением свободы физического лица, неоднократно становились предметом рассмотрения Конституционного Совета Республики Казахстан. Однако, согласно последнему Посланию Конституционного Совета от 05 июня 2019 года «О состоянии конституционной законности в Республике Казахстан», в законодательных актах, регулирующих отношения ограничения права на личную свободу в соответствующих видах производства, данная правовая позиция Совета реализована не до конца [4].

2. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях Глава 40 ст.787-789.

Анализируя законодательное определение административного задержания, изложенного в статье 787 КоАП РК, можно заключить, что применение кратковременного ограничения личной свободы возможно как в отношении физических лиц (преимущественно на практике), так и к представителям юридических лиц, а также должностных лиц [5]. Отметим, что ранее, до проведения радикальных реформ в отношении КоАП РК, т.е. до 2015 года норма по административному задержанию юридических лиц отсутствовала.

Компетенция по административному задержанию лиц в деятельности уполномоченных государственных органов, порядок и сроки регулируются статьями 787,788,789 Кодекса об административных правонарушениях Республики Казахстан. Закон Республики Казахстан «Об органах внутренних дел» от 23 апреля 2014 года пункта 31 статьи 6, где содержится указание о полномочиях органов внутренних по административному задержанию [6].

Сложившийся на практике порядок административного задержания связан не только с перемещением лица, но и необходимостью оформить следующие процессуальные действия: установить личность правонарушителя, составить протокол об административном задержании, ознакомить с материалами дела, разъяснить процессуальные права задержанного и т.п. Неразъяснение задержанному лицу его прав и обязанностей является существенным нарушением производства по делу об административном правонарушении и влечет ответственность, предусмотренную законодательством Республики Казахстан (часть 5 статьи 788).

Также в законодательном уточнении нуждаются основания применения административного задержания.

Полагаем, что необходимо законодательно закрепить следующие основания применения административного задержания:

- 1) наличие признаков состава административного правонарушения в деянии физического лица;
- 2) неповиновение законным требованиям уполномоченных государственных органов о прекращении нарушений общественного порядка или его угрозе;
- 3) попытка лица, совершившего административное правонарушение скрыться с места совершения правонарушения;
- 4) проявление агрессивного поведения нарушителя по отношению к уполномоченным государственным органам;
- 5) невозможность установления личности лица, в чьих действиях усматривается состав административного правонарушения;
- 6) невозможность составления протокола об административном правонарушении на месте его выявления.

Важно отметить приоритетность международных норм перед внутренним законодательством страны, о чем гласит части 1 и 3 статьи 4 Конституции РК. Действующим правом в Республике Казахстан являются нормы Конституции, соответствующих ей законов, иных нормативных правовых актов,

международных договорных и иных обязательств Республики, а также нормативных постановлений Конституционного Совета и Верховного Суда Республики [3].

Международные нормы предусматривают не только то, что арест или задержание не должны быть результатом произвола, но и то, что они должны осуществляться на основе и в соответствии с процедурой, утвержденной законом. Одна из таких важных норм «Никто не может быть подвергнут произвольному аресту, задержанию или изгнанию» (статья 9 Всеобщей Декларации прав человека).

Также часть 3 статьи 5 Конвенции о защите прав человека и основных свобод гласит: «Каждое лицо, подвергнутое аресту или задержанию незамедлительно доставляется к судье или к иному должностному лицу, уполномоченному законом осуществлять судебные функции, и имеет право на судебное разбирательство в течение разумного срока или на освобождение до суда. Освобождение может ставиться в зависимость от предоставления гарантий явки в суд» [7].

Таким образом, международные правозащитные нормы предусматривают ряд защитных мер с целью обеспечения того, чтобы люди не лишались свободы незаконно и произвольно, и создавались гарантии против других форм злоупотреблений в отношении задержанных.

Особый интерес вызывают вопросы разграничения административного задержания и задержания подозреваемого.

Институты административное задержание и задержание подозреваемого различны:

- по срокам (в КоАП РК – не более трех часов в УПК РК – не более 72 часов); по способам содержания задержанных (при административном задержании задержанный доставляется в специальный приемник, а лицо, подозреваемое в совершении уголовно-наказуемого деяния, водворяется в изоляторы временного содержания системы МВД РК).

- по субъектам правоприменения.

Отметим, что административное задержание прямо связано с доставлением лица.

Согласно части 1 ст. 786 КоАП РК доставление - это принудительное препровождение физического лица, представителя юридического лица, должностного лица, транспортного средства и других орудий совершения правонарушения в целях пресечения правонарушения для установления личности правонарушителя. Цель доставления - составление протокола об административном правонарушении либо вынесение защитного предписания при невозможности составить их на месте выявления административного правонарушения, если составление протокола является обязательным, производится при совершении. Нормами данной статьи определен перечень административных правонарушений, по которым возможна процедура доставления [5].

Изучение содержания норм статьи 786 КоАП РК свидетельствует о том, что имеются некоторые проблемные вопросы. Одной из задач доставления

является вынесение защитного предписания. Защитное предписание как мера профилактики административных правонарушений недостаточно урегулирована нормами КоАП РК.

Защитному предписанию посвящена статья 461 КоАП РК, регулирующая вопросы его нарушения. Но данная норма имеет отсылочный характер, так как все остальные вопросы регулирования института защитного предписания изложены в ст. 20 Закона РК «О профилактике правонарушений» [8].

Также защитное предписание чаще всего применяется к административным правонарушениям семейно-бытовой направленности, и, следовательно, процедура доставления должна применяться и в случае совершения семейно-бытовых административных правонарушений, о чем в статье 786 КоАП не говорится. Отсюда следует, что нет оснований для доставления правонарушителя, совершившего бытовое насилие, особенно в состоянии алкогольного опьянения. Считаем, что данный пробел законодательства об административных правонарушениях негативным образом сказывается не только на профилактике административных правонарушений, но и в целом на обеспечении производства об административном правонарушении, его (раскрытии, предупреждении, выявлении).

Административное задержание с последующим доставлением лица к месту составления протокола об административном правонарушении приводит к ограничению личной свободы. Соответственно, данные процедуры должны быть строго регламентированы, а уполномоченные государственные органы, применяя эти средства принуждения, должны действовать в строгом соответствии с установленными законом процедурами.

При обеспечении порядка административного задержания на практике возникают ситуации, которые затрудняют исполнение правил по задержанию. Такими случаями является невозможность установления личности ввиду отсутствия при нем документов, удостоверяющих личность. Уполномоченные государственные органы формально не вправе применить административное задержание, так как данные процессуальные действия будут противоречить основной его цели – законности. Согласно части 1 статьи 786 КоАП РК в случае отсутствия у задержанного документов, удостоверяющих личность, применяется процедура доставления. После устанавливаются данные о задержанном. Сотрудники правоохранительных органов имеют доступ к специальной единой базе данных по учету граждан. Это позволяет не только получить общие паспортные данные о задержанном, но и определить место жительства, а также историю наличия или отсутствия судимости и предыдущих фактов привлечения данного лица.

Имеют место проблемы, связанные с соблюдением срока административного задержания, т.е. с момента начала и окончания административного задержания. В большинстве случаев административные правонарушения совершаются под воздействием алкогольного опьянения. Казалось бы, трудности могут возникнуть в связи с задержанием таких лиц. Однако, законодателем данная проблема была решена следующим образом. Срок административного задержания в отношении лица, находящегося под

воздействием алкогольного опьянения начинается с момента его вытрезвления, удостоверенного медицинским работником (часть 1 статьи 789) [5]. Естественно, что уполномоченный на задержание сотрудник не может определить наступление такого момента, поэтому прибегают к помощи медицинских работников. Определение момента вытрезвления с помощью медицинских критериев позволяет исключить необоснованное увеличение сроков административного задержания.

Особо следует остановиться на вопросах административного задержания несовершеннолетних лиц.

Согласно части 2 статьи 788 КоАП РК «По просьбе задержанного за совершение административного правонарушения, о месте его нахождения незамедлительно уведомляются его родственники, администрация по месту работы или учебы, защитник, а также посольство, консульство или иное представительство иностранного государства в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан. О задержании несовершеннолетнего уведомление его родителей или лиц, их заменяющих, обязательно» [5].

Как показывает административная практика, доставление несовершеннолетних к месту составления протокола нередко сопровождается нарушениями закона [9]. Распространенными случаями нарушений являются: несообщение родителям или заменяющим их лицам о факте задержания несовершеннолетнего ввиду отдаленного их проживания (например, в иногородней местности); отбор объяснений по поводу совершения административного правонарушения осуществляется без участия законных представителей либо педагогов-психологов; нарушение языка при процессуальном задержании. Заявления, объяснительные и другие материалы по делу заполняются или составляются не на государственном языке, ввиду этого, задержанный, сталкивается с трудностью объясниться на родном ему языке.

При любом способе административного принуждения, в том числе при административном задержании должны содержаться основания или условия для невозможности его применения. В части 6 статьи 788 КоАП РК изложено следующее: «Лицо, задержанное в порядке, установленном настоящим Кодексом, подлежит незамедлительному освобождению при отпадении обстоятельств, послуживших основанием для его задержания» [5].

В целом, считаем, что указанных оснований для освобождения от административного задержания недостаточно, поэтому необходимо дополнить рассматриваемую статью следующим содержанием.

1. Малозначительность административного правонарушения. Так как условие об освобождении от административной ответственности при малозначительности правонарушения было введено специальным Законом от 28 декабря 2017 года необходимо учесть и признать в статье 788 КоАП РК основанием освобождения от административного задержания малозначительность административного правонарушения.

2. При отсутствии в санкциях инкриминуемой статьи правонарушителю административного ареста административное задержание не применяется. Как

правило, срок административного задержания включается в срок административного ареста (части 3 статьи 50 КоАП РК).

Итак, на основании выше изложенного, можно сделать следующие выводы.

Административное задержание является одной из ключевых мер обеспечения производства по делам об административных правонарушениях в системе мер административных принуждений.

Необходимо проводить дальнейшие научные исследования с целью определения более конкретных критериев процессуального порядка административного задержания лица, а также решения ряда других проблем, связанных с применением административного задержания. Как показал анализ действующего административного законодательства, в нормах некоторых статей, посвященных регулированию административного задержания, есть проблемные вопросы, которые необходимо устранить на законодательном уровне.

Список литературы:

- 1 Дугенец А.С. Административно-юрисдикционный процесс: монография. - М., 2003г.
- 2 Бахрах Д.Н. Административная ответственность. – М.: Норма, 2010г.
- 3 Конституция Республики Казахстан 30 августа 1995 года с изменениями 10 марта 2017 года
- 4 Послание Конституционного Совета Республики Казахстан «О состоянии конституционной законности в Республике Казахстан» от 20 июня 2019 года <http://ksrk.gov.kz/solutions/poslanie-konstitucionnogo-soveta-respubliki-kazakhstan-ot-5-iyunya-2019-goda-o-sostoyanii> 12.03.2020г.
- 5 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 05 июля 2014 года// https://online.zakon.kz/m/document?doc_id=31577399#pos=10695;34&sel_link=1002389543 12.12.2019г.
- 6 Закон Республики Казахстан «Об органах внутренних дел» от 23 апреля 2014 года// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31538985
- 7 Конвенция о защите прав человека и основных свобод (Европейская конвенция о правах человека, ETS № 005) (Рим, 4 ноября 1950 года) \\ https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1007545#pos=0;0
- 8 Закон Республики Казахстан «О профилактике правонарушений» от 29 апреля 2010 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z100000271>
- 9 Обзор правового регулирования задержания и обеспечения прав задержанных в законодательстве республики Казахстан с точки зрения международных стандартов. Алматы.- 2008г.// https://online.zakon.kz/document/?doc_id=39879527

Кайсарова С.Е.

магистрант Академии правосудия
при Верховном Суде Республики Казахстан
e-mail: bizked@mail.ru

Процессуальная защита прав посредством внедрения административных исков в Республике Казахстан. Зарубежный опыт.

Основное бремя доказывания в публично-правовых спорах на сегодняшний момент несут граждане и негосударственные юридические лица. Очень часто встречается ситуация когда представитель государственного органа не утруждает себя сбором доказательств, а предельно лаконично в двух-трех предложениях поддерживает оспариваемый в суде акт. Хотя в соответствии с п.24 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 24 декабря 2010 года № 20 «О некоторых вопросах применения судами норм главы 29 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан» участвующий в судебном заседании руководитель государственного органа, органа местного самоуправления и его представитель, должностное лицо или государственный служащий обязан доказать соответствие закону обжалуемого решения, совершенного действия. Зато оппоненту государственного органа приходится очень потрудиться [1; с. 84-85].

Гражданину в процессе противостоят не только государственный орган со своими ресурсами, но еще и прокурор. Он защитник интересов государства.

Структура судов по рассмотрению споров с административными органами в постсоветских странах различаются между собой. Для государств с переходной экономикой в Центральной Азии, образовавшихся после распада Советского Союза, первостепенное значение сначала имела реформа гражданского и экономического права. Кроме того, следует отметить, что стабильные изменения в административном праве зависят не только от формальных реформных шагов (новые законы, новые институты), но и от подлинных инноваций, основополагающих реформ и изменения сознания как профессиональных правоприменителей, так и населения. При этом установка граждан представляется не менее важной, чем повышение профессиональной квалификации юристов. В публичном праве, как и в частном, действует принцип «где нет истца, там нет и ответчика». Для того чтобы реформированное законодательство реализовывалось, оно должно активно применяться и в органах администрации, и в судах [2; с.39].

В Украине порядок обращения с иском к государственному органу в административный суд регулируется Кодексом административного судопроизводства Украины принятого в 2005г.

Административное право во всех трёх странах Южного Кавказа (Грузия, Армения и Азербайджан) в значительной степени использовали немецкую модель.

К принципам современного административного судопроизводства, сформировавшихся в Европе, относится то, что гражданин может обратиться в суд, только если он предъявит иск, согласно которому из-за действия или бездействия государственного органа или должностного лица госоргана были нарушены субъективные права гражданина.

Параграф 42 абзаца 2 Закона об административном судопроизводстве Германии от 21 января 1960 года (VwGO - Verwaltungsgerichtsordnung) формулирует это следующим образом: «Если законом не определено иное, иск допустим только тогда, когда истец предъявит, что административным актом или отказом в его выдаче или бездействием были нарушены его права».

Это урегулирование является важным фильтром для доступа физических и юридических лиц к административным судам. Фильтр «персональной заинтересованности» истца в предмете производства имеет основательные причины: этот принцип должен гарантировать, что не просто абстрактные, теоретические спорные вопросы, а реальные, конкретные, касающиеся индивидуума самого и персонально, спорные дела, будут предметом процесса. При выполнении функции индивидуальной правовой защиты административным судопроизводством реализуется одновременно контроль административных органов судом или контроль гражданами, обращающимися в суд, или иными действующими лицами гражданского общества [3, с.22-23].

В Германии разработана стройная система средств возбуждения административно-правовых споров - исков. Выделяют три вида публично-правовых исков: иски об изменении правоотношения (в том числе, иски об отмене незаконного административного акта); иски об исполнении обязательства (в том числе, иски, содержащие требование издать акт или совершить действие, в котором заинтересован истец); иски об установлении факта наличия или отсутствия административного правоотношения, акта.

Результатом судебного разбирательства может быть отмена незаконного акта управления или его части, указание администрации принять какой-либо акт управления, совершить какое-либо действие в пользу истца.

Производство в административных судах Германии, как и Франции, имеет инквизиционный характер, суд является руководителем процесса: он самостоятельно исследует обстоятельства дела, не связан требованиями, доводами и доказательствами сторон, сам решает вопрос о привлечении к участию в деле других заинтересованных лиц. Однако действует и принцип состязательности и равенства сторон, принцип гласности и публичности судопроизводства [4].

Английская модель административной юстиции создала эффективный механизм судебного контроля за решениями, действиями и бездействиями исполнительной власти. Она представляет собой порядок рассмотрения и разрешения споров, возникающих в сфере публичного управления, трибуналами, как системой квазисудебных органов, и Административным Судом при обращении к нему с иском о судебном контроле [5, с.169-174].

Различия в существующих в мире моделях административной юстиции обусловлены историческими процессами, национальными традициями и

другими факторами. Таким образом, обзор показывает что в перечисленных странах, не существует унифицированного подхода к организации административной юстиции.

В отечественном законодательстве на принятие отдельного Кодекса ориентирует и политическая направленность государства: в Концепции правовой политики Республики Казахстан в период с 2010 по 2020 годы, утвержденной Указом Первого Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года, указано на необходимость отхода от сложившихся традиционных отношений между гражданами, государством и негосударственными организациями [6].

В послании народу «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» от 02 сентября 2019 года Президент Касым-Жомарт Токаев отметил, что «в публично – правовых спорах при обжаловании решений и действий органов граждане зачастую находятся в неравных условиях. Их возможности несоизмеримы с ресурсами государственного аппарата. Поэтому необходимо внедрение административной юстиции, как особого механизма разрешения споров, нивелирующего эту разницу» [7].

В сентябре 2019 года в Мажилисе состоялась презентация Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан.

Принятие Проекта Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан позволит систематизировать нормы регулирующие деятельность административных органов.

Понятие административного иска приводится в проекте Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан, согласно которому иск это - требование, поданное в суд с целью защиты и восстановления нарушенных или оспариваемых прав, свобод или законных интересов, вытекающих из публично-правовых отношений.

Предметом спора выступают обременяющий административный акт - акт, отказывающий в реализации, ограничивающий, прекращающий право участника административной процедуры или возлагающий на него обязанность, а также иным образом ухудшающий его положение; юридически значимое действие (бездействие), совершаемое административным органом, должностным лицом в публично-правовых отношениях, не являющееся административным актом; административный акт - решение, принимаемое административным органом, должностным лицом в публично-правовых отношениях по конкретному случаю, устанавливающее (право предоставляющее, удостоверяющее, подтверждающее, регистрирующее, обеспечивающее), изменяющее или прекращающее права и обязанности определенного лица или индивидуально определенного круга лиц.

Физические и юридические лица в порядке, установленном Кодексом, вправе обратиться в суд с иском о защите нарушенных или оспариваемых законных интересов других лиц или неопределенного круга лиц. Прокурор

вправе обратиться в суд с иском в целях осуществления возложенных на него обязанностей, в порядке, установленном Кодексом.

В проекте АППК РК требования к содержанию административного иска и его основные виды указаны в главе 21 Кодекса. Предлагаемый способ правовой защиты – административный иск. Административный иск – требование, поданное в суд с целью защиты и восстановления нарушенных или оспариваемых прав, свобод или законных интересов, вытекающих из публично-правовых отношений [8].

Предметом спора могут быть конкретные юридические факты (например, результаты определения кадастровой стоимости - при их оспаривании), властные решения, действия, бездействие (при заявлении требования о признании таких решений, действий, бездействия незаконными) и т.д.

Иск о принуждении, об оспаривании подается в целях отмены обременяющего административного акта, либо принятия благоприятного административного акта. Понуждение государственного органа является новым институтом для отечественной судебной системы, по смыслу вытекает, если гражданин подал заявление, и орган отказал, он оспаривает этот отказ путем подачи сразу иска о принуждении.

Иск о совершении действия подается с целью требования от ответчика совершить определенно фактические действия или воздержаться от действий. В случае удовлетворения иска - суд обязывает ответчика совершить конкретные действия и устанавливает срок. Подавая иск о признании, истец может потребовать признать наличие или отсутствие какого-либо правоотношения. Иск предъявляется, если у истца имеется определенная экономическая или моральная заинтересованность и ни один иск иного вида не подходит для разрешения данного вопроса. С юридической точки зрения заинтересованность и его виды как экономическая, моральная не указаны в определении предлагаемого проекта кодекса. Значит на практике данную норму будет толковать правоприменитель, исходя из обстоятельств дела.

В части 2 статьи 116 проекта АППК РК предусмотрено, что при рассмотрении иска, суд обязан проверить, не превышены ли пределы административного усмотрения и их соответствие (соразмерность) целям принятия административного акта.

Во Франции одним из видов административных дел являются полные административные споры (*plein contentieux*), ставящие вопрос не только о законности действий и решений органов власти, но и о восстановлении нарушенных субъективных прав. По таким видам исков судья вправе обязать администрацию выплатить компенсацию, объявить о применении санкций и может даже определить условия процедуры [9].

В Германии в случаях, в которых у административного органа имеется усмотрение и имеется выбор, как минимум, между двумя возможностями (свобода принимать решение по собственному усмотрению: действовать или не действовать; выборочное усмотрение: какая из многих возможных мер будет принята), суд может только отменить противоправный административный акт (например, отказ, принятый с неверным применением усмотрения) и обязать

административный орган вынести новое решение, с учетом правового мнения суда. В последующем административный орган выносит новое собственное решение, учитывая состоявшееся решение суда. Если суд признал определенный способ действия административного органа несоразмерным, то административный орган, вынося новое решение относительно заявления гражданина, должен учитывать это правовое мнение.

В связи с тем, что такое судебное решение обязывает административный орган лишь вынести новый административный акт в отношении истца, с учетом правового мнения суда, то такой вид иска называется также «иск о переиздании административного акта» (*beschneidungsklage*) [10, с.206].

При наличии вариативности усмотрения, с учетом выбора наиболее оптимального и законного, благоприятного для истца исхода разрешения административного дела в административном органе в Проекте можно конкретизировать способ судебной защиты. Суд не связан с заявленным основанием иска, но не вправе выходить за пределы исковых требований. В случае если такой вид иска будет предусмотрен в отечественном законодательстве, суд, при принятии решения может установить какой вариант усмотрения является соразмерным, при этом суд не предопределяет переиздаваемый административный акт административного органа, а дает направление. Данный способ правовой защиты прав и интересов административного истца будет способствовать в последующем объективной правильности принимаемых административными органами, должностными лицами актов.

Административный иск является именно тем процессуальным инструментом, который может обеспечить наиболее полную и всестороннюю защиту прав и законных интересов частного (невластного) субъекта публично-правовых отношений, находящегося в силу специфики данных отношений в более уязвимом положении. Переход к исковой форме административного судопроизводства позволит достичь важных практических результатов, так как в рамках предусмотренной ею процесса лицо сможет использовать весь комплекс процессуальных средств защиты. Кроме того, использование исковой формы разрешения административных споров, основанной на обязанности доказывания, принципах охраны права на доверие и активной роли суда, имеет важное общественно-политическое и мировоззренческое значение. В современном правовом государстве оспаривающий незаконные акты, действия (бездействия) должностного лица или органа управления предстает истцом, отстаивающим свое законное право, а не заявителем, ожидающим ответа.

Список литературы:

1 Подопригора Р. Административная юстиция в Казахстане. Вопросы теории и практики применения административной юстиции в Европейских странах и странах Центральной Азии: Материалы III-й международной школы (научно-практической конференции) административного права, г. Астана, 2-3 ноября 2012 г. – Астана: ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан», 2013. С.81-85.

2 Пуделька Й. Право административных процедур и административно-процессуальное право в государствах Центральной Азии - краткий обзор современного состояния. Ежегодник публичного права 2015: Административный процесс. — М.: Инфотропик Медиа, 2015. С.39-60.

3 Лухтерхандт О. Административная юрисдикция – ключевой институт демократического правового государства. Вопросы теории и практики применения административной юстиции в Европейских странах и странах Центральной Азии: Материалы III-й международной школы (научно-практической конференции) административного права, г. Астана, 2-3 ноября 2012 г. – Астана: ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан, 2013. С.16-24.

4 Концепция проекта Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан// https://online.zakon.kz/document/?doc_id=37362987#pos=0;0

5 Устюжанинова Е.А. Конституционная реформа 2005 года и ее влияние на систему административной юстиции Великобритании // Право. Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, 2016, № 6, с. 169–174.

6 Концепция правовой политики Республики Казахстан в период с 2010 по 2020 г. http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858_

7 Послание «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» от 02.09.2019г. // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana

8 О проекте Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000348>

9 Штанина М.А. Административный процесс. Особенности института административной юстиции и административного судопроизводства в зарубежных странах // https://studme.org/31448/pravo/administrativnyy_protseess

10 Пуделька Й. Виды иска в административном судопроизводстве на примере Германии // Ежегодник публичного права 2015: Административный процесс. — М.: Инфотропик Медиа, 2015. С.205-210.

Керімбай Т.К.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі академиясының магистранты,
email: kerimbai@bk.ru

Сот ісін жүргізудегі мемлекеттік тілінің қолдану жағдайы

Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес Қазақстан Республикасында мемлекеттік тіл-қазақ тілі болып табылады. Мемлекеттік ұйымдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарында орыс тілі ресми түрде қазақ тілімен тең қолданылады. Азаматтық процестік кодексінің 14-бабына сәйкес азаматтық істер бойынша сот ісі қазақ тілінде жүргізіледі, тілін ресми

түрде сот ісін жүргізуде орыс тілі, ал заңдарда белгіленген жағдайларда басқа тілдер де қолданылады.

Сот ісін жүргізу тілі - Қазақстан Республикасында сот ісі мемлекеттік тілде жүргізіледі, ал қажет болған жағдайда, сот ісін жүргізуде орыс тілі немесе басқа тілдер мемлекеттік тілмен тең қолданылады.

Қазақстанда Қазақстан Республикасының Конституциясына, "Қазақстан Республикасындағы тіл туралы" Қазақстан Республикасының Заңына (1997 жылғы 11 шілдедегі), Қазақстан Республикасында Тілдерді қолдану мен дамытудың 2001-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына, Қазақстан Республикасында тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына және тілдік қатынастардың мемлекеттік-құқықтық аспектілерін реттейтін басқа да құжаттарға сәйкес жүзеге асырылады.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында республикада мемлекеттік тілді дамытуға бағытталған іс-шаралар жүргізіле бастады. Мемлекеттік тілді дамыту және енгізу жөніндегі уәкілетті орган — Мәдениет және ақпарат министрлігінің Тіл комитеті құрылды. Республикада тіл саясатын жүзеге асыруға бағытталған іс-шаралар өткізілді және өткізілуде: бюджеттен үлкен қаражат бөлінді; Қазақстан Президенті Н. Назарбаевтың бастамасымен мемлекеттік тілді дамытудың Президенттік қоры құрылды [3].

Сот ісін жүргізуде әркім өзіне түсінікті тілде немесе меңгерген тілде мәлімет алуды қамтамасыз етуге мүмкіндігі бар. Көрсетілген талап осыны қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, бұл заңда тіл туралы заңды бұзғаны үшін жауаптылық та көрініс тапқан: «Қазақстан Республикасының тіл туралы заңдарының бұзылуына кінәлі мемлекеттік органдардың бірінші басшылары, не жауапты хатшылары немесе Қазақстан Республикасының Президенті айқындайтын өзге де лауазымды адамдары, кез келген меншік нысанындағы ұйымдардың бірінші басшылары, сондай-ақ заңды және жеке тұлғалар Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес жауапты болады» [4, 13]

Сот төрелігін мемлекеттік тілде жүргізудің өзекті мәселелеріне тоқталсақ:

1) іс бойынша тараптардың, адвокаттардың, заңгерлердің мемлекеттік тілді білмеуі;

2) заң терминологиясының ерекшелігін ескермеуі;

3) кәсіби біліктілігімен ерекшеленетін заңгер аудармашылардың жеткіліксіздігі

5) мемлекеттік тілдегі заң әдебиетінің аздығы;

7) мемлекеттік тілді жақсы меңгерген судьялар мен мамандар жеткіліксіздігі;

Сот ісін жүргізу тілі сотқа талап арыз (арыз) берілген тілге байланысты сот ұйғарымымен белгіленеді. Бір азаматтық іс бойынша іс жүргізу бастапқы белгіленген сот ісін жүргізу тілінде жүзеге асырылады. Екі тараптың жазбаша өтініші бойынша істі сот талқылауына дайындау сатысында сот ісін жүргізу тілін айқындамамен өзгертуге құқылы. Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексіне түсініктемеде сот ісін жүргізудің белгіленген тілі істі бірінші, апелляциялық және кассациялық сатыларда сотта қарау кезінде бірдей

болып табылатыны көрсетілген. Азаматтық процестің басқа инстанцияларындағы тілдің өзгеруіне жол берілмейді [1; 42].

Алайда, сот тәжірибесінде сот ісін жүргізу тілі қағидатын сақтамаудың мәселелерінің бірі сот төрелігін жүзеге асыру кезінде тараптардың сот ісін жүргізу тілін жетік білмейтіндігі, ал іс мемлекеттік тілде жүргізілсе аудармашының тапшылығына байланысты тіл қағидаты бұзылууда.

Сот ісін жүргізу тілі қағидатын қолдану сот процесіне қатысушы адамдардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етудің құқықтық кепілдіктері болып табылады. Осы қағидатты бұзу сот актісінің күшін жоюға негіз болып табылады. Мәселен, АПК-нің 427-бабы төртінші бөлігінің 3) тармақшасына сәйкес, егер істі қарау кезінде сот ісін жүргізу тілі туралы ереже бұзылған болса, бірінші сатыдағы сот шешімінің күші жойылуға жатады. АПК-нің 451-бабының негізінде кассациялық сатыдағы сот бірінші сатыдағы сот шешімінің күшін жоюға, апелляциялық саты сотының қаулысын АПК-нің 427-бабы төртінші бөлігінің 3) тармақшасында көзделген бұзушылықтарға жол берілген жағдайда істі бірінші немесе апелляциялық сатыдағы соттың өзге құрамында жаңадан қарауға жіберуге уәкілетті [1].

Мәтіндердің дәлме-дәлдігі әр тілдегі мәтіндердің бір-біріне арналған логикалық мазмұнға сәйкестігін білдіреді. Сот төрелігін жүзеге асыру саласында мемлекеттік тілді қолданудың кәсіби-бағдарлы тәсілі судьялар үшін ғана емес, сонымен қатар сот процесінің қалған барлық қатысушылары үшін де өзекті, бұл сот жүйесінің қызметін жетілдіруге және жалпы қабылданған әлемдік стандарттар бойынша кезең-кезеңмен дамуға бағдар беруге мүмкіндік береді.

Зерттелетін мәселенің өзектілігі- сот ісін жүргізудегі дәлме-дәл аудару қамтамасыз ету. Сот ісін жүргізуде аудару дәстүрлі түрде жүзеге асырылады, ең алдымен, мұндай аударма заң мәтіндерін түсіндіру үшін және оларды басқа тілге бара бар беру үшін терең арнайы білімді талап ететіндігіне байланысты, ал заңгер аудармашы жеткілікті лингвистикалық дағдыларына ие емес. Қазіргі кезеңде заңгер тарапынан да, заң білімі жоқ аудармашы тарапынан да заң материалдарын аударуға екі жақты қызығушылық байқалады. Заң терминологиясын қолдану аясы кең және кәсіби қызметтің көптеген бағыттарын қамтиды. [2; 78].

Заң терминологиясының элементтері сот ісін жүргізу процесінде ғана емес, сонымен қатар азаматтық-құқықтық шарттарда, нұсқаулықтарда, сертификаттарда және өзінің кәсіби қызметінде заң кәсібінің өкілдерін пайдаланатын өзге де мақсаттағы мәтіндерде де кездеседі. "Сот жүйесінде мемлекеттік тілді қолдануды кеңейту тұжырымдамасының" 5-тармағына сәйкес Жоғарғы Соттың нормашығармашылық процесін жандандыру аудармашыларға жүктемені едәуір ұлғайтады, іс жүзінде заң актілеріндегі сот-құқықтық терминдердің және сөз тіркестерінің ретсіздігінің проблемаларымен бетпе-бет келуде.

Заң тілінің ерекшелігін, жан-жақты тақырыпты және аударылатын материалдардың едәуір көлемін ескере отырып, сот нормативтік актілері мәтіндерінің тең түпнұсқалық проблемасын шешу үшін кадрлық ресурстарды

ұлғайту және лингвистикалық сараптамалар жүргізу талап етіледі. Заңи аударманың ерекшеліктерімен танысу заң мәтінінің элементтерін тілінен тілге сауатты беру үшін қажет. Заң мәтіндерін аударудағы негізгі қиындықтар әдетте кәсіби заң терминологиясын түсіндіру болып табылады. Дәл осы нақты құқық нормасының терминдері мен олардың артында тұрған заңды ұғымдарын түсіндіру аударма кезінде кедергі болып табылады. Бүгінгі таңда қолданыстағы заң терминдерінің екі тілдегі сөздіктері мүмкін емес.

Талапкердің, жауапкердің және іске қатысушы басқа адамдардың, процеске: айыпкердің, сотталушының, қорғаушының, жәбірленушінің және олардың өкілдерінің сот ісі жүргізілетін тілді білмеуіне байланысты олардың құқықтарын қандай да болсын шектеу және бұл адамдарға процесің кез келген сатысында ана тілін пайдалану мүмкіндігін қамтамасыз етпеу азаматтық іс жүргізу, қылмыстық іс жүргізу заңдарының нормаларын елеулі түрде бұзушылық болып табылады және бұл Азаматтық істер жүргізу кодексінің 307-статьясында, Қылмыстық істер жүргізу кодексінің 330-статьясына сәйкес шешімді немесе үкімді міндетті түрде бұзуға әкеп соқтырады. Барлық реттерде іске қатысушы адамдардан және процеске қатысушылардан олар сот ісі жүргізілетін тілді біле ме, оларға тілмаш қажет пе, соны анықтау керек. Оларға ана тілінде түсініктеме беру, өтініш жасау, мәлімдеме жасау праволары түсіндірілсін. Азаматтық істі сотта қарауға әзірлеу кезінде судья талапкерден, жауапкерден, іске қатысушы басқа адамдардан олар сот ісі жүргізілетін тілді біле ме, оларға тілмаш қажет пе, соны анықтауға міндетті. Егер олардың кейбіреуі сот ісі жүргізілетін тілді білмейтін болса, сот тап осы сатыда бұл адамға ақы талабы арызын немесе шағымының ана тіліне аударылған көшірмесін табыс етуге тиіс.

Сот ісі жүргізілетін тілді білмейтін адамдарға сот ісі жүргізілетін тілдегі қарапайым сөйлеу тілін нашар түсінетін, өз ойын сол тілде еркін жеткізе алмайтын, сөйлеу тілінде және текстерді оқыған кезде қиыншылық көретін адамдар жатады.

Сот ісін жүргізуде тілді қолданудың еркіндігі, конституциялық деңгейдегі адам құқықтары мен бостандықтарының ажырамас бөлігі болып табылады.

Сондықтан да, оны тек қана азаматтық, әкімшілік немесе қылмыстық іс жүргізу құқығының аясында қарастыру мүмкін емес. Осы тұрғыдан алып қарағанда, сот ісін жүргізудің тілін таңдау еркіндігі, Қазақстан Республикасындағы азаматтық сот ісін жүргізудің конституциялық құқықтық қағидаларының негізгілерінің қатарына жатады деп санаймыз.

Мемлекеттік тіл мемлекеттіліктің маңызды белгілерінің бірі болып табылады, қоғам дамуының әлеуметтік және мәдени салаларында маңызды интеграциялық рөлге ие. Көп ұлтты мемлекетте мемлекеттік тілдің ең маңызды функцияларының бірі ұлтаралық қатынас тілі болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1 Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Республики Казахстан. – Астана: Библиотека Верховного Суда Республики Казахстан, 2016.

[Электронный ресурс]. — Режим доступа:
https://online.zakon.kz/document/?doc_id=32469410#pos=2;-155

2 В. М. Семенов. Конституционные принципы гражданского судопроизводства. М., «Юридическая литература», 1982. 152 с.

3 Амирхамзин А. О казахах, о казахском языке / А. Амирхамзин. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа:
http://www.neotech.kz/print/article1_KZ_language.html.

4 Қазақстан Республикасындағы тілдер туралы негізгі заң актілері. — Алматы: Юрист, – 40 б.

Кульманова А.Ж.

Магистрант Академия правосудия при
Верховном Суде Республики Казахстан
e-mail: aitka88@mail.ru

Рассмотрение судами споров военнослужащих и сотрудников органов внутренних дел о выселении

В настоящее время весьма злободневными являются вопросы, связанные с выселением военнослужащих и сотрудников органов внутренних дел из жилищ государственного жилищного фонда. Особенно остро ситуация складывается при применении норм законодательства.

Согласно жилищному законодательству судебное выселение подразделяется на выселение с предоставлением гражданам другого жилого помещения и выселение без его предоставления. В данной статье будут рассмотрены вопросы применения нормы жилищного законодательства, регулирующие вопросы выселения из служебного жилища.

Для начала необходимо определиться с понятием «служебное жилище» которое дается в п. 20 ст. 2 Закона РК «О жилищных отношениях» (далее - Закон) [2]. В соответствии с дополнениями, внесенными в данную статью Законом РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам занятости и социальной защиты населения» от 27 июня 2011 года [4], «служебное жилище – жилище с особым правовым режимом, предоставляемое из жилищного фонда государственного учреждения и предназначенное для заселения гражданами Казахстана на период выполнения ими обязанностей, связанных с характером их трудовых отношений, а также гражданами республики, участвующими в активных мерах содействия занятости в соответствии с законодательством о занятости населения».

Жилище, приравненное к служебному, – жилище, предоставляемое из коммунального жилищного фонда государственным служащим, работникам бюджетных организаций, военнослужащим и лицам, занимающим государственные выборные должности, или из жилищного фонда

государственного предприятия работникам данного государственного предприятия.

Главой 14 Закона регулируются вопросы о прекращении права пользования и выселения из жилищ государственного жилищного фонда и жилища, арендованного местным исполнительным органом в частном жилищном фонде. Следует помнить, что законодательство о жилищных отношениях имеет множество отсылочных норм, которые следует учитывать при разрешении таких споров.

Выселение из жилищ государственного жилищного фонда без предоставления жилья допускается лишь по основаниям, установленным Законом.

Так, ст. 107 Закона предусматривает основания выселения без предоставления другого жилища из государственного жилищного фонда или жилища, арендованного местным исполнительным органом в частном жилищном фонде. Выселение нанимателя (поднанимателя), членов его семьи или других совместно проживающих с ним лиц без предоставления другого жилища допускается в случаях, если: они систематически разрушают или портят жилище; используют жилище с нарушением требований ст.4 настоящего Закона; систематическим нарушением правил общежития делают невозможным для других проживание с ними в одном помещении или в одном жилом доме; без уважительных причин уклоняются в течение шести месяцев подряд от внесения платы за пользование жилищем; лица лишены родительских прав и их совместное проживание с детьми, в отношении которых они лишены родительских прав, признано невозможным; лицо самоуправно заняло жилище; договор найма (поднайма) жилища был признан недействительным по основаниям, предусмотренным п.1 ст. 108 настоящего Закона РК [2]; они приобрели иное жилище на праве собственности, независимо от его места нахождения; возникли основания, предусмотренные ст.ст.111 и 114 настоящего Закона.

В ст.111 Закона указано, что работники, прекратившие трудовые отношения, в связи с которыми им предоставлялось служебное жилище, за исключением случаев, предусмотренных пунктом 2 ст.109 Закона, подлежат выселению со всеми проживающими с ними лицами без предоставления другого жилого помещения. Это означает, что госслужащие и работники бюджетных организаций, прекратившие трудовую деятельность на государственной службе или в бюджетных организациях (в связи с которой было предоставлено жилище, приравненное к служебному) до момента возникновения права приватизации занимаемого жилища, подлежат выселению со всеми проживающими с ними лицами без предоставления другого жилого помещения, кроме случаев увольнения по основаниям:

- ликвидации организации (предприятия);
- сокращения численности или штата работников;
- в связи с болезнью, препятствующей дальнейшей работе;
- в связи с выходом на пенсию.

Не могут быть также выселены семьи работников, погибших при исполнении служебных обязанностей (п.3 ст.101 Закона «О жилищных отношениях»).

В силу служебной необходимости военнослужащие вынуждены часто менять место своего жительства, как и, соответственно, предоставляемое им служебное жилье. На новом месте дислокации военнослужащие, как правило, требуют от командования военных частей компенсацию за оставленное ими жилье, ссылаясь при этом на норму статьи 45 Закона «О воинской службе и статусе военнослужащих» [3], предписывающей обеспечение военнослужащих и членов их семей жилищем на период прохождения воинской службы за счет государства. Неэффективность бесконечной выплаты таких компенсаций налицо.

Следует отметить и тот факт, что на практике были случаи, когда военнослужащим в период прохождения службы ранее предоставлялось жилье из государственного жилищного фонда, которое они впоследствии обменивали на другую квартиру и приватизировали, тем самым используя свое право приватизации.

Вместе с тем в пункте 2 статьи 111 Закона «О жилищных отношениях» указано, что требование о выселении по основаниям указанных в пункте 1 настоящей статьи может быть предъявлено в течение трех лет со дня прекращения трудовых отношений.

Таким образом, из определения данной статьи следует, что если по каким-либо причинам государственный орган пропустил срок для предъявления иска в суд об устранении всяких нарушений его права, то он лишается права об истребовании жилища из незаконного владения. В этом случае законодатель ограничивает государственные органы при упущении ими срока права истребования жилища из незаконного владения, тем самым давая возможность незаконно занимать жилища из государственного жилищного фонда лицам, не имеющим на то право (например, лица, указанные в ч.1 статьи 111 Закона «О жилищных отношениях» РК). Тогда как в жилищных фондах зачастую не хватает жилья для других офицеров, и они вынуждены снимать квартиры. Также наносится значительный ущерб государству.

Вместе с тем согласно п.4 статьи 187 Гражданского кодекса РК [1] на требования собственника или иного законного владельца об устранении всяких нарушений его права, если эти нарушения не были соединены с лишением владения (ст.264, 265 настоящего Кодекса), требования исковой давности не распространяются, то есть применение норм рассматриваемой статьи Гражданского кодекса о применении исчисления срока исковой давности противоречит требованиям других нововведенных статей Закона «О жилищных отношениях» РК.

С учетом изложенного считаю, что выбранная тема актуальна, имеет большую практическую значимость и требует внесения поправок в действующее законодательство, а именно: исключение нормы, предусматривающей сроки исковой давности по требованиям о выселении из служебного жилища в Законе «О жилищных отношениях».

Список литературы:

1 Гражданский кодекс Республики Казахстан (общая часть) от 27 декабря 1994 года № 268-ХІІІ // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001000_

2 Закон Республики Казахстан от 16 апреля 1997 года №94-І «О жилищных отношениях» // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000094_

3 Закон Республики Казахстан от 16 февраля 2012 года №561-ІV от «О воинской службе и статусе военнослужащих» // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000094_

4 Закон Республики Казахстан от 27 июня 2011 года №444-ІV «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам занятости и социальной защиты населения» // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000444>

Мейрамханов К.М.

магистрант Академии правосудия
при Верховном Суде Республики Казахстан
e-mail: megramhanov.k@gmail.com

К вопросу о проблемах привлечения к административной ответственности банкротных управляющих

С 90-х годов XX века актуальность банкротства организации только усиливается из-за перехода к рыночной экономике и сложной экономической ситуации в нашей стране, и столько же времени государство в поисках решения этой проблемы. Когда юридическое лицо теряет способность отвечать по своим финансовым обязательствам, оно может быть признано банкротом. Если восстановить платежеспособность компании не удастся, она ликвидируется и исключается из Единого государственного реестра юридических лиц.

Понятие банкротства юридического лица имеет две основные трактовки. С одной стороны, под банкротством юридических лиц понимается его объективная неспособность продолжать предпринимательскую деятельность. С другой — этот термин подразумевает судебный процесс, направленный на правовое разрешение споров между должником и кредиторами.

Актуальность выбранной темы обуславливается тем, что на современном этапе развития общества, банкротство играет важную роль в отношении кредиторов и граждан, которые не имеют возможности погасить долг в полном размере. Поэтому, очень важно урегулировать денежный конфликт между кредитором и гражданином, то есть должником.

Институт признания человека банкротом практически не изучен. На этом есть множество нерешаемых проблем, справиться с которыми можно только на уровне государственной деятельности.

Все начинается с неплатежеспособности. Если она оказывается вовсе непосильной для должника и последний теряет всякую возможность

рассчитаться с кредиторами, то такой неплательщик тем самым приобретает новое качество - становится несостоятельным. Несостоятельность (банкротство) представляет собой сложное экономико-правовое явление. С одной стороны, несостоятельность является результатом неэффективной предпринимательской деятельности участников экономического оборота, а с другой стороны, данный институт служит стимулом эффективной работы хозяйствующих субъектов. Особенностью института несостоятельности является тот факт, что он призван, с одной стороны, противостоять индивидуальным интересам отдельных лиц, а, с другой стороны – обеспечить баланс интересов этих лиц, а также стабильность рынка в целом. Законодательством установлен порядок признания должника банкротом (ст.4 Закона РК «О реабилитации и банкротстве») [1].

Банкротство устанавливается добровольно на основании заявления должника в суд. Принудительно банкротство устанавливается на основании заявления в суд кредиторов или иных лиц, уполномоченных Законом РК «О реабилитации и банкротстве». Если стоимость имущества юридического лица, в отношении которого принято решение о ликвидации, недостаточна для удовлетворения требований кредиторов, ликвидационная комиссия обязана обратиться в суд о признании такого юридического лица банкротом для проведения процедуры банкротства по правилам, установленным Законом РК «О реабилитации и банкротстве» [1].

Основанием для объявления должника банкротом в судебном порядке является его несостоятельность. При установлении факта несостоятельности должны быть учтены обязательства должника, срок исполнения которых наступил, а также принятые и (или) находящиеся на исполнении. Основанием для обращения кредитора с заявлением в суд о признании должника банкротом или применении реабилитационной процедуры является неплатежеспособность должника [1].

На сегодня процедуру банкротства проходят порядка четырех тысяч субъектов бизнеса, 400 предприятий – на стадии реабилитации. Фактически субъектов бизнеса, находящихся в сложном финансовом положении, значительно больше. Действующий закон не позволяет предпринимателю быстро закрыть неудачный бизнес. В каждом четвертом случае суд выносит отказ в признании банкротом. Суду сложно дать объективную оценку финансового состояния субъекта. Наличие незначительного актива расценивается судом как возможность «рассчитаться по долгам». Аналогичная ситуация возникает при применении процедуры реабилитации. «В каждом третьем случае суд отказывает в ее применении, мотивируя тем, что должник является платежеспособным или не доказал наличие ресурсов для восстановления платежеспособности» [1].

В Казахстане действующий Закон РК «О реабилитации и банкротстве» был принят 7 марта 2014 года. 10 января 2020 года вступили в силу изменения, внесенные в Закон, которые трансформировали критерии для обращения в суд и механизм процедуры банкротства [2].

Перед подачей заявления о банкротстве заявитель (должник или кредитор) должен выбрать временного управляющего, который выступит перед судом в качестве специалиста, и заключить с ним соглашение об осуществлении полномочий временного управляющего. Если заявление подано органом государственных доходов, иной государственной организацией или квазигосударственным предприятием то временного управляющего назначает ДГД соответствующей области не позднее 2 рабочих дней со дня возбуждения гражданского дела. Главной задачей временного управляющего на данном этапе является сбор информации, а также представление суду заключения о финансовой устойчивости должника. Реестр лиц, которые могут выступать в роли временного управляющего (администратора) размещен на сайте КГД РК. В течение 5 рабочих дней со дня подачи заявления о банкротстве, суд возбуждает дело, либо возвращает заявление в случае несоблюдения его формы и порядка подачи [3].

С момента оглашения судом решения о признании должника банкротом, все его органы отстраняются, и управление делами и имуществом должника переходит к временному управляющему, который формирует реестр требований кредиторов, проводит инвентаризацию имущества и первое собрание кредиторов, на котором кредиторы выбирают кандидатуру банкротного управляющего.

По итогам расчетов с кредиторами банкротный управляющий составляет заключительный отчет о своей деятельности, который согласовывает с кредиторами и представляет на утверждение суду. Суд не позднее 15 календарных дней утверждает заключительный отчет, ликвидационный баланс и выносит определение об окончании процедуры банкротства. Банкрот признается освобожденным от долгов, а процедура банкротства завершённой [3].

Банкротный управляющий - это специалист, который управляет компанией в период банкротного производства, то есть с момента признания компании банкротом до ее ликвидации (аннулирования записи о ней в уполномоченном регистрирующем органе). До принятия 7 марта 2014 года [Закона](#) «О реабилитации и банкротстве» банкротного управляющего называли конкурсным управляющим. В различных источниках до сих пор можно встретить такое название [4].

После вынесения судом решения о банкротстве юридического лица временный управляющий созывает первое собрание кредиторов. Кредиторы выбирают кандидатуру банкротного управляющего. Кандидат должен набрать больше половины голосов от всех кредиторов, имеющих право голоса.

Выбрать управляющего можно из числа лиц, зарегистрированных в уполномоченном органе в качестве администратора. Реестр действующих администраторов размещен на сайте комитета государственных доходов kgd.gov.kz. ресурс содержит информацию обо всех администраторах, получивших разрешение на основе пройденных экзаменов и тестов. Помощь в выборе подходящего специалиста могут оказать общественные объединения и ассоциации, работающие в сфере банкротства [4].

Департамент государственных доходов проверяет, является ли избранный кредитором специалистом администратором и нет ли аффилированности, то есть зависимости администратора от участников банкротства. После этого выносится приказ о назначении кандидата банкротным управляющим. Департамент государственных доходов не вправе самостоятельно избирать кандидата на роль банкротного управляющего: если выбранный кандидат не может быть назначен, кредиторы должны выбрать другого [5].

Банкротный управляющий наделяется полномочиями с момента своего назначения. Руководство компании и временный управляющий должны обеспечить ему полный контроль над имуществом, передать всю документацию компании, печати, штампы. Руководство компании полностью отстраняется от управления. Банкротный управляющий заменяет не только единоличный исполнительный орган, то есть директора, но и все остальные органы: совет директоров, правление, общее собрание участников и т. п. [5].

Процедуры банкротства проводятся с целью удовлетворения требований кредиторов и освобождения от долгов несостоятельного должника, не способного удовлетворить требования кредиторов по денежным обязательствам, включая требования по уплате заработной платы и уплате налогов, сборов и других обязательных платежей в бюджет, а также возможностью развития нового бизнеса, оздоровления экономики за счет ухода с рынка нежизнеспособного предприятия [8].

Однако на практике нередки случаи использования института банкротства в целях уклонения от уплаты долгов, после присвоения основной массы имущества руководителями или собственниками (учредителями) предприятий, либо его передачи в корыстных целях в пользу аффилированных лиц. В этой связи, в целях защиты интересов кредиторов в действующем законодательстве Казахстана установлены определенные правовые механизмы. Так, в соответствии со статьей 7 Закона РК «О реабилитации и банкротстве» администратор обязан потребовать в судебном порядке признания сделок недействительными и возврата имущества, переданного должником, в том числе и в аренду или в обеспечение исполнения по ранее заключенным сделкам, за период в течение трех лет до возбуждения дела о банкротстве и приведшим к выводу активов [8].

Кроме того, при осуществлении своих полномочий реабилитационный или банкротный управляющий вправе предъявлять иски по основаниям, предусмотренным законодательными актами Республики Казахстан об истребовании имущества должника у третьих лиц, о расторжении договоров, заключенных должником, и совершать иные действия, предусмотренные гражданским законодательством Республики Казахстан, направленные на возврат имущества должника [8].

С учетом изложенного, действующее законодательство в первую очередь должно быть направлено на предупреждение умышленного банкротства. Приоритетное внимание должно уделяться вопросам расширения оснований и уровня ответственности для привлечения руководителей за доведения до умышленного состояния неплатежеспособности [8].

Кроме того, в целях своевременного реагирования при первых признаках неплатежеспособности, а также защиты прав и интересов кредиторов обязать субъектов предпринимательства обращаться в судебные органы для применения процедур банкротства [8].

Следует отличать ложное банкротство предприятия от преднамеренного банкротства. Заведомо ложное объявление коммерческой организацией или индивидуальным предпринимателем о своей несостоятельности из соображений введения в заблуждение кредиторов для получения материальной выгоды, скидки с долгов, неуплаты долгов – является ложным банкротством. При обнаружении подобных ситуаций кредиторы вправе потребовать от должника возмещения причиненных этим убытков [9].

Преднамеренное же банкротство предприятия в Казахстане - есть умышленное создание неплатежеспособности, коммерческой организации или индивидуального предпринимателя в личных интересах или в интересах иных лиц. При обнаружении управляющим признаков преднамеренного или ложного банкротства он обязан обратиться в правоохранительные органы для привлечения должностных лиц к ответственности [9].

Касательно, административной ответственности банкротных управляющих, то предусмотрена статья 179 «Нарушение законодательства Республики Казахстан о реабилитации и банкротстве банкротным управляющим» в Кодексе Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года (*далее-КоАП РК*), данная статья состоит из 25-ти частей [6].

Необходимо обратить внимание, на диспозицию указанной статьи, поскольку каждая часть изложена, как «неисполнение либо ненадлежащее исполнение обязанностей» в той или иной деятельности в ходе банкротства. При этом, законодатель не дает разграничения понятия «неисполнения» либо «ненадлежащего исполнения» обязанностей банкротным управляющим.

Также, отсутствуют сведения в виде примечания, о том, какие должны наступить конкретные последствия от действий либо бездействий банкротных управляющих, чтобы образовать состав административного правонарушения.

Изучив Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 2 октября 2015 года №5 «О практике применения законодательства о реабилитации и банкротстве», мы не нашли разъяснений касательно административной ответственности банкротных управляющих [7].

Выход из сложившейся ситуации мы видим в необходимости дополнения статьи 179 КоАП РК примечанием, где следует отразить разъяснение на «неисполнение» либо «ненадлежащее исполнение» обязанностей банкротными управляющими, с учетом наступления определенных последствий от их таких действий либо бездействий, которые будут предусматривать административную ответственность.

Список литературы:

1 Процедура банкротства в 2019 году в РК // <https://uchet.kz/news/protsedura-bankrotstva-v-2019-godu-v-rk/>.

2 Закон Республики Казахстан от 7 марта 2014 года № 176-V «О реабилитации и банкротстве» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.12.2019 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31518958#pos=2;-56.

3 Проблемы банкротства в Казахстане озвучил Министр финансов// <https://tengrinews.kz/money/problemyi-bankrotstva-v-kazahstane-ozvuchil-ministr-finansov-385745/>.

4 Процедура банкротства в 2020 году в РК//<https://www.zakon.kz/5007407-protsedura-bankrotstva-v-2020-godu-v-rk.html>.

5 Банкротный управляющий в РК - кто это?// <https://www.zakon.kz/4938184-bankrotnyy-upravlyayushchiy-v-rk-kto.html>.

6 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 05.07.2014г. // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31577399#pos=2965;-6.

7 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 02 октября 2015 года N5 О практике применения законодательства о реабилитации и банкротстве.

8 Преднамеренное и ложное банкротство в Казахстане: тенденции и проблемы // <http://iris.kz/news/prednamerennoe-i-lozhnoe-bankrotstvo-v-kazahstane-tendentsii-i-problemy/>.

9 Банкротство предприятия в Казахстане// <https://megaobuchalka.ru/9/37798.html>.

Меңлібек С.Ж.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы
Соты жанындағы Сот төрелігі
академиясының магистранты,
e-mail: saltanat_men@mail.ru

Айыппұл салу туралы қаулыны және айыппұл төлеу қажеттігі туралы нұсқаманы орындаудың кейбір мәселелері

Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексі (әрі қарай – ҚР ӘҚБтК) әкімшілік құқық бұзушылықтарды реттеуші заңнама болып табылады. Осы кодексте әрбір орын алған әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін жаза түрлері, сонымен қатар орындалу ерекшеліктері көрсетілген. Дегенмен, қазіргі таңда сотпен немесе уәкілетті органмен әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша қолданылған жазалау шаралары тиісті дәрежеде орындалмай отыр. Атап айтсақ, көбінесе құқық бұзушыдан мемлекет мүддесіне өндірілуге жататын айыппұл сомалары тиісті дәрежеде өндірілмей жатады.

Бұл мәселенің өзектілігі ретінде сот немесе уәкілетті орган (лауазымды тұлға) шығарған актінің тиісінше орындалмауы, яғни дәрменсіздігін атап өту керек. Ал, айыппұл салу туралы қаулы немесе айыппұл төлеу қажеттігі туралы нұсқаманың орындалмауы жеке не заңды тұлғалардың әкімшілік құқық

бұзушылық үшін қандай да бір жауаптылықты сезінбеуі деп есептеуге болады. Яғни, заң үстемдігі оның іс жүзінде жүзеге асырылу дәрежесімен тығыз үйлесімдікте түсініледі.

М. Қызыловтың пікірінше, әкімшілік жаза дегеніміз – әкімшілік құқық бұзушылық жасауға кінәлі адамдарға, яғни субъектілерге заңның негізінде уәкілеттенген мемлекеттік органдар мен лауазымды тұлғалар қолданатын шара. Мемлекет әкімшілік көндіру арқылы жаза қолданып отырған құқық бұзушыға моральдық, мүліктік және қаржылық сипаттағы қолайсыз жағдайларды туғызады және белгілі бір мақсатқа жету, яғни тұлғаның және азаматтың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін, халықтың денсаулығын, санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығын, қоршаған ортаны, қоғамдық имандылықты, меншікті, қоғамдық тәртіп пен қауіпсіздікті, мемлекеттік билікті жүзеге асырудың белгіленген тәртібін, ұйымдардың заңмен қорғалған құқықтары мен мүдделерін әкімшілік құқық бұзушылықтан қорғау, сондай-ақ олардың жасалуының алдын алуды көздейді [1, 267].

Әкімшілік жаза қолдану мақсаты жөнінде заң әдебиеттерінде көптеген жылдар бойы қызу пікірталастар болып жатты, ал Б.А. Жетписбаев әкімшілік құқық бұзушылық үшін тағайындалатын жазаның мақсатын былай деп көрсеткен:

- әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру;
- құқық бұзушылық жасаған тұлғаны заңнама талаптарын сақтау және құқық тәртібін құрметтеу рухында тәрбиелеу;
- құқық бұзушының өзінің де, басқа тұлғалардың да жаңа құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу [2].

«Әкімшілік жаза құқық бұзушылық жасаған адамға тән азабын тарттыруды немесе оның адамгершілік қадір-қасиетін қорлауды, сондай-ақ, заңды тұлғаның іскерлік беделіне зиян тигізуді мақсат тұтпайды» [3, 136-137].

Т.С. Нұрышева әкімшілік жазаларды қолдану мәселесіне қатысты мынадай пікір білдірген: «Әкімшілік жазаны қолдану кезінде жеке тұлғаға жасалған әкімшілік құқық бұзушылықтың сипаты, кінәлінің жеке басы, оның ішінде оның құқық бұзушылық жасағанға дейінгі және одан кейінгі мінез-құлқы, мүліктік жағдайы, жауаптылықты жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар, ал заңды тұлғаға әкімшілік жаза қолдану кезінде әкімшілік құқық бұзушылықтың сипаты, мүліктік жағдайы, жауаптылықты жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар ескеріледі» [4].

Әкімшілік жазаның негізгі түрі ретінде әкімшілік айыппұл қолданылады. ҚР ӘҚБтК-не сәйкес, әкімшілік айыппұл – осы кодекстің Ерекше бөлігінің баптарында көзделген жағдайларда және шекте әкімшілік құқық бұзушылық үшін салынатын, әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғалған кезде қолданыста болған заңға сәйкес белгіленетін айлық есептік көрсеткіштің белгілі бір мөлшеріне сәйкес келетін мөлшерде ақша өндіріп алу [5].

Тәжірибе көрсеткендей, әкімшілік айыппұл ең жиі қолданылатын әкімшілік жазалау шарасы болып табылады және әкімшілік құқық бұзушылық жасағандығы үшін мемлекеттік мәжбүрлеу шарасының негізгі құралы ретінде қызмет атқарады.

Жоғарғы Сот төрағасы Ж.К. Асановтың пікірі бойынша, жыл сайын әкімшілік айыппұл салынған құқық бұзушылар саны азаймай, керісінше, көбейіп келе жатыр. Бұл өте қауіпті беталыс. Жазасыз қалу адамдарды құқық бұзушылық жасауға «үйретеді», моральдық талапшылдықтың жалпы деңгейінің төмендеуіне алып келеді. Әкімшілік жазалау шарасы мемлекеттік мәжбүрлеу және құқықтық тәрбиелеу құралы ретінде жұмыс істеуін тоқтатады. Бұл өз кезегінде «төлеуді талап етпейді, демек әрі қарай заңды бұза беруге болады» деген заңға қайшы пікірдің пайда болуына алып келеді [6]. Осыдан келе, әкімшілік айыппұлдың орындалуына қатысты мәселелерге тоқталып өту қажеттігі туындап отыр.

Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің 2019 жылға арналған есебіне сәйкес, еліміздің мегаполисі Алматы қаласы бойынша мемлекет пайдасына өндірілуге жататын айыппұл сомасының 60,1 % ғана өндірілген. Атап айтар болсақ, 14 млрд. 952 млн. теңге көлемінде айыппұл салынса, оның мемлекеттік бюджетке 9 млрд. 85 млн. теңгесі өндірілген [7]. Бұл көрсеткіш әрбір құқық бұзушының санасында жасалған құқық бұзушылық үшін жазасыз қалуы туралы ойдың қалыптасатындығын дәлелдейді және құқық бұзушының өзінің де, басқа тұлғалардың да жаңа құқық бұзушылықтар жасауына себеп болары сөзсіз.

Бұл ретте, ҚР ӘҚБтК-тегі айыппұл салу туралы қаулыны және айыппұл төлеу қажеттігі туралы нұсқаманы орындаудың кейбір мәселелері пысықталып, бірқатар нормалардың толығымен орындалуына кедергі болатын факторлар тізбесі айқындалды. Нәтижесінде, ҚР ӘҚБтК-не өзгертулер мен толықтырулар енгізуді қажет ететін төмендегідей төрт түрлі факторды ұсынамын.

Біріншіден, ҚР ӘҚБтК-нің 52-тарауы әкімшілік жазалардың жекелеген түрлерін орындау тәртібін реттеуге арналған. Осы тараудың 893-бабының 2-бөлігіне өзгерістер мен толықтырулар енгізілгенге дейінгі редакция бойынша былай деп көрсетілген болатын: «Әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін салынған айыппұлды айыппұл салу туралы қаулыны шығарған, айыппұл төлеу қажеттігі туралы нұсқаманы ресімдеген судьяны немесе органды (лауазымды адамды) жазбаша немесе электрондық нысанда кейіннен хабардар ете отырып, белгіленген тәртіппен мемлекеттік бюджетке жеке тұлға енгізеді немесе заңды тұлға аударды» [8].

Ал, 2019 жылғы 30 желтоқсандағы Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының № 300-VI Заңына сәйкес, аталған норманың жаңа редакциясы бойынша: «Әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін салынған айыппұлды Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен мемлекеттік бюджетке жеке тұлға енгізеді немесе заңды тұлға аударды» деп бекітілген [9]. ҚР ӘҚБтК-тің 893-бабы 2-бөлігінің ескі және жаңа редакцияларын салыстыра келе, аталған норманың ескі редакциясындағы өзекті мәселенің қолданыстағы бөлігінде толығымен өз шешімін таппағанын және нақтылықтың жоқтығын аңғаруға болады. Жоғарыда аталып өткендей, әкімшілік құқық бұзушылық үшін салынған айыппұлды орындау мәселесі ҚР ӘҚБтК-нің 52-тарауымен реттеледі, сондықтан

айыппұлдың ерікті түрде орындалу мәселелері заңнамаға сілтеме жасалынбай, осы норма аясында нақтылықпен шешілуге жатады.

Осы тұста, айыппұлды ерікті түрде төлеу мәселесіне қатысты Жоғарғы Сот төрағасы Ж.К. Асанов өз мақаласында атап өткендей, әкімшілік айыппұлды орындауды жүйелі түрде реттеп отыратын, барлық органдарға (лауазымды адамға) ортақ электрондық нысандағы база орнатылуы қажет, сол кезде борышкер айыппұлды төлеген жағдайда, оның қай жерде, қанда жолмен (Еgov, интернет-банкинг, банк кассасы, ҚазПошта, терминалдар) төленгеніне қарамастан, ешқайда бармай-ақ, борышкерлер реестрінен автоматты түрде алынып тасталынады [6]. Бұл пікірмен толықтай келісуге негіз бар, себебі қазіргі электрондық ақпараттық жүйе дамыған қоғамда уәкілетті органдар арасындағы электрондық құжат айналымында бірыңғай база ықпалдастығының болмауы, сәйкесінше, мемлекет бюджетіне түсуі тиіс айыппұл сомаларының едәуір азаюына жол береді. Сондықтан да, осы мәселенің әлі де болса ашық күйінде қалғанын ескере отырып, ҚР ӘҚБтК-нің 893-бабына айыппұлды төлеу мәселесін реттейтін бірыңғай механизмді қалыптастыру мақсатындағы нақты өзгертулер мен толықтырулар енгізуді ұсынамын.

Екіншіден, ҚР ӘҚБтК-нің 894-бабының 1-бөлігіне сәйкес, айыппұл салу туралы қаулыны немесе айыппұл төлеу қажеттігі туралы нұсқаманы сот, уәкілетті орган (лауазымды адам) жауаптылыққа тартылған тұлғаның жалақысынан немесе өзге де кірістерінен айыппұл сомасын мәжбүрлеу тәртібімен ұстап қалу үшін ол жұмыс істейтін не сыйақы, зейнетақы, стипендия алатын ұйымның әкімшілігіне жібереді. Айыппұлды ұстап қалу алты айдан аспайтын мерзімде жүргізіледі [5]. Бұл норманың екі түрлі проблемалық тұстары бар. Оның біріншісі – сот және уәкілетті орган әкімшілік айыппұлды мәжбүрлі орындату бойынша айыппұлды құқық бұзушы жұмыс істейтін не сыйақы, зейнетақы, стипендия алатын ұйымның әкімшілігіне жіберу арқылы, сот орындаушысының әрекеттерін ішінара атқарып отыр. Ал, сот орындаушыларының қызметін реттейтін «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 52-бабына сәйкес, атқарушылық іс-әрекеттер ұсынылған жері бойынша жүзеге асырыла отырып, атқарушылық құжат борышкер жеке тұлғаның тіркелген жері бойынша не оның тұрақты тұратын жері бойынша не жұмыс орны бойынша, сондай-ақ оның мүлкінің тіркелген жері не орналасқан жері бойынша ұсынылады [10]. Осы Заң нормасына сүйене отырып, сонымен қатар қағазбастылықты, әурешілдікті болдырмау мақсатында, орындаушылық функциясын толығымен сот орындаушылары жүзеге асыруы қажет деген пікір қалыптасып отыр. Осылайша, атқару парағын бірден сот орындаушыларына тікелей орындауға жіберу арқылы соттың, уәкілетті органның жүктемесін барынша азайтуға мүмкіндік болады.

Келесі проблемалық тұсы – аталған нормада айыппұл туралы қаулы не нұсқаманы орындауды іске асыратын сот, уәкілетті орган (лауазымды тұлға) және сот орындаушылары арасындағы орындау мерзімдерінің нақты белгіленбеуі. Бұл норма бойынша, айыппұлды ұстап қалу алты айдан аспайтын мерзімде жүргізіледі [5]. Алайда, ҚР ӘҚБтК-нің 890-бабының 1-бөлігіне

сәйкес, егер әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша қаулы, айыппұл төлеу қажеттігі туралы нұсқама – заңды күшіне енген күнінен бастап бір жыл ішінде, ал салық салу және Қазақстан Республикасының монополияға қарсы заңнамасы саласындағы құқық бұзушылықтар үшін заңды күшіне енген күнінен бастап бес жыл ішінде орындалмаса, ол орындалуға жатпайды [5]. Осыдан шығатын қорытынды: қаулы не нұсқама заңды күшіне енген күннен бастап айыппұлды өндіру мерзімдері ҚР ӘҚБтК-нің 894-бабының 1-бөлігінде белгіленген алты айлық мерзім 890-баптың 1-бөлігінде көрсетілген бір жылдық мерзіммен қатар жүреді. Осыған байланысты, айтылған екі өзекті проблема ҚР ӘҚБтК-нің 894-бабы нормасының қолданысқа қажет еместігін айқындап, проблемаларды ескере отырып, кодекске өзгертулер мен толықтырулар енгізуді қажет етеді.

Үшіншіден, ҚР ӘҚБтК-нің 894-896 баптарының нормаларына қатысты. ҚР ӘҚБтК-нің 894-бабының 1-бөлігінде: «Айыппұл салу туралы қаулыны немесе айыппұл төлеу қажеттігі туралы нұсқаманы сот, уәкілетті орган (лауазымды адам) жауаптылыққа тартылған тұлғаның жалақысынан немесе өзге де кірістерінен айыппұл сомасын мәжбүрлеу тәртібімен ұстап қалу үшін ол жұмыс істейтін не сыйақы, зейнетақы, стипендия алатын ұйымның әкімшілігіне жібереді», – делінген [5]. Өз кезегінде, 895-бап заңды тұлғаға айыппұл салу туралы қаулыны мәжбүрлеп орындатуға қатысты. Ал, 896-баптың 1-бөлігі былай деп көрсетілген: «Айыппұл салу туралы қаулы немесе айыппұл төлеу қажеттігі туралы нұсқама «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Қазақстан Республикасының Заңында белгіленген тәртіппен мемлекеттік сот орындаушыларына, жеке сот орындаушыларының өңірлік палаталарына айыппұл салу туралы қаулыны немесе айыппұл төлеу қажеттігі туралы нұсқаманы ерікті түрде орындау мерзімі өткеннен кейін он күн ішінде жіберіледі» [5]. Осы тұста сот немесе уәкілетті орган айыппұл салу туралы қаулыны, айыппұл төлеу қажеттігі туралы нұсқаманы мәжбүрлеп орындату бөлігінде қай баптың нормасына басымдық беріп, басшылыққа алуы керек деген негізді сұрақ туындайды.

Төртіншіден, ҚР ӘҚБтК-нің 896-бабының 1-бөлігі бойынша, айыппұл салу туралы қаулы немесе айыппұл төлеу қажеттігі туралы нұсқама мемлекеттік сот орындаушыларына және жеке сот орындаушыларының өңірлік палаталарына жіберілген кезде оған айыппұл сомасының мемлекет кірісіне түспегені туралы мәліметтер қоса беріледі деп көрсетілген [5]. Ал, «Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы» Заңының 38-бабы 1-бөлігінің 9)тармақшасы бойынша, егер уәкілетті органдар ҚР ӘҚБтК-нің 896-бабында көзделген мәліметтер мен құжаттарды ұсынбаса, атқарушылық іс жүргізуді қозғаудан бас тарту туралы қаулы шығарады [10]. Алайда, уәкілетті органның немесе соттың электрондық базасы бойынша айыппұл сомасының мемлекеттік бюджетке түскен/түспегендігін тексеру мүмкіндігі көзделмеген. Демек, ҚР ӘҚБтК-дегі бұл баптың нормасын тәжірибеде қолдану мүмкіндігі жоқ десек те болады.

Айыппұлды орындауға қатысты проблемаларды қарастыру барысында, ҚР ӘҚБтК-ге өзгертулер мен толықтырулар енгізуді қажет ететін факторлар

жоғарыда санамаланып өтті. Аталған факторлар бойынша қорытынды шығару проблемаларды заңнамалық тұрғыдан қарастырып, шешудің жолы болады.

Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің 2017-2019 жылдарға арналған есебіне сәйкес, республика бойынша тек Алматы қаласының өзінде автоматты режимде жұмыс істейтін сертификатталған арнайы техникалық бақылау-өлшеу құралдарымен және аспаптарымен тіркелген әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша 11 млрд. 247 млн. теңге көлемінде айыппұл салынған, оның мемлекеттік бюджетке 7 млрд. 515 млн. теңгесі өндірілген [7]. Яғни, мемлекет пайдасына өндірілуге жататын айыппұл сомасы 66,8 % ғана құрайды. Демек, әкімшілік құқық бұзушылық автоматты режимде жұмыс істейтін сертификатталған арнайы техникалық бақылау-өлшеу құралдарымен және аспаптарымен тіркелген жағдайда, нұсқама негізінде салынатын айыппұлдарды орындауда заңнамалық тұстарымен қатар, ұйымдастырушылық тұстарына да мән беру қажет.

Жоғарыда аталып өткен бірнеше факторларды алға тарта отырып, айыппұлды орындау мәселесіне аса көңіл бөлу қажет. Еліміз дамыған елдер қатарына еніп, өзін экономикалық, саяси және әлеуметтік тұрғыдан дамытып, қоғамдық өмірдің барлық саласында жетістіктерге қол жеткізіп отыр. Ал, мемлекеттің даму жолындағы көрсеткіштері оның азаматтарының құқықтық санасының деңгейімен де өлшенетіні рас. Заңға бағыну, құқықты құрметтеу арқылы заң билігі үстемдік ететін тұрақты елді қалыптастыра аламыз.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қызылов М. Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқығы. Оқулық. 2-басылым. – Астана: Фолиант, 2012. – 504 бет.

2 Жетписбаев Б.А. Теоретические проблемы административно-правового принуждения в Республике Казахстан. – Алматы: Данекер, 2001.

3 Күнхожаева Г.Н., Жылқыбай Қ.Ұ. Қазақстан Республикасының әкімшілік құқығы. Оқулық. – Алматы: NURPRESS, 2013. – 272 бет.

4 Нұрышева Т.С. Әкімшілік жазаларды тағайындау және қолданудағы кейбір мәселелер. // Вестник института законодательства РК. 2019. №1 (55). [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: <https://cyberleninka.ru/article/n/kimshilik-zhazalardy-ta-ayyndau-zh-ne-oldanuda-y-keybir-m-seleler/viewer>

5 Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының кодексі, 2014 жылғы 5 шілде. [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235>

6 Асанов Ж.К. О «нулевой терпимости» к нереализованным штрафам. // Прокуратура и следствие в странах СНГ. 2014. №6. – С. 28-33.

7 Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті. [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: <http://pravstat.prokuror.gov.kz/kaz/>.

8 Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының 2017 жылғы 28 желтоқсандағы № 127-VI Заңы.

[Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі:
<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1700000127>

9 Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 30 желтоқсандағы № 300-VI Заңы.

[Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі:
<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1900000300>

10 Атқарушылық іс жүргізу және сот орындаушыларының мәртебесі туралы Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 02 сәуірдегі №261-IV Заңы.

[Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі:
<http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z100000261>

Мырзабеков Д.Е.

Магистрант Академии правосудия
при Верховном Суде Республики Казахстан,
e-mail: Danchikmyrza@mail.ru

Административная ответственность в сфере таможенного декларирования

Административная ответственность - вид юридической ответственности, которая выражается в применении уполномоченным органом или должностным лицом административного взыскания к лицу, совершившему правонарушение. Меры административной ответственности применяются в соответствии с законодательством, регламентирующим производство по делам об административных правонарушениях. Административной ответственности подлежат лица, достигшие к моменту совершения административного правонарушения шестнадцатилетнего возраста.

Таможенным делом (регулированием) в Республике Казахстан признается регулирование отношений на части таможенной территории Таможенного союза (территории Республики Казахстан), на которой Республика Казахстан обладает исключительной юрисдикцией, связанных с перемещением товаров через таможенную границу Таможенного союза, их перевозкой по единой таможенной территории Таможенного союза под таможенным контролем, временным хранением, таможенным декларированием, выпуском и использованием в соответствии с таможенными процедурами, проведением таможенного контроля, уплатой таможенных платежей и налогов, а также властных отношений между таможенными органами и лицами, реализующими права владения, пользования и распоряжения указанными товарами.

Основными нормативными правовыми актами в данной области являются:

1. Конституция Республики Казахстан.

2. Таможенный кодекс Таможенного союза от 27.11.2009 года, принятый Договором о Таможенном кодексе Таможенного Союза в г. Минске 27.11.2009 года.

3. Кодекс Республики Казахстан «О таможенном деле в Республике Казахстан» от 26.12.2017 года.

4. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях.

5. Постановления Правительства Республики Казахстан, касающиеся таможенной деятельности.

6. Инструкции и Приказы Министерства финансов Республики Казахстан.

7. Решения комиссии Таможенного союза.

8. Технические регламенты Таможенного союза.

Таможенное законодательство - комплексная отрасль права, представляющая собой систему правовых норм различной право-отраслевой принадлежности, которые устанавливаются (санкционируются) государством и предназначены для регулирования общественных отношений, связанных с перемещением товаров и транспортных средств через таможенную границу, взиманием таможенных платежей, таможенными операциями, таможенным контролем и другими средствами проведения таможенной политики как составной части внутренней и внешней политики государства.

При рассмотрении таможенных споров, возникших после введения в действие Таможенного кодекса Таможенного союза, судам следует иметь ввиду приоритетность законодательства Таможенного союза перед национальным законодательством[1].

Административные правонарушения в области таможенного дела именуется нарушениями таможенных правил. Основными объектами нарушения таможенных правил являются:

порядок перемещения товаров и транспортных средств через таможенную границу Республики Казахстан;

порядок таможенного контроля товаров и транспортных средств, перемещаемых через таможенную границу Республики Казахстан;

порядок таможенного оформления товаров и транспортных средств, перемещаемых через таможенную границу Республики Казахстан;

порядок обложения товаров и транспортных средств таможенными платежами и их уплаты;

порядок предоставления в отношении товаров и транспортных средств таможенных льгот и пользование ими[2].

Отдельные деяния могут посягать одновременно на несколько перечисленных объектов.

К понятию субъекта правонарушений таможенного права законодатель относит физических и юридических лиц (отечественные и иностранные юридические лица, индивидуальные предприниматели, физические лица), а также должностных лиц.

Должностные лица несут ответственность за нарушение таможенных правил, если в их служебные обязанности входило обеспечение выполнения установленных требований, контроль над исполнением которых возложен на

таможенные органы. Привлечение к ответственности юридических лиц и индивидуальных предпринимателей (непосредственных нарушителей) не освобождает должностных лиц и иных работников от ответственности. Должностные лица наравне с физическими лицами подлежат ответственности при совершении противоправных действий или бездействия умышленно или по неосторожности.

Только действие непреодолимой силы может освободить от ответственности юридическое лицо или индивидуального предпринимателя.

В целом применение мер воздействия за нарушения таможенных правил не освобождает лиц, привлекаемых к ответственности, от обязанности уплаты таможенных платежей и налогов. Ответственность наступает, если правонарушения по своему характеру не влекут уголовной ответственности, хотя привлечение к уголовной ответственности за совершение преступлений, производство дознания по которым отнесено к компетенции таможенных органов, не освобождает юридическое лицо и индивидуальных предпринимателей от ответственности за нарушения таможенных правил.

Законодательство предусматривает освобождение от ответственности за нарушение таможенных правил при их малозначительности.

Кодекс об административных правонарушениях РК (далее - КоАП РК) содержит главу 29 «Административные правонарушения в сфере таможенного дела» и включает статьи 521-558. Всего КоАП РК предусмотрено 36 составов, статья 541 исключена[3].

27 ноября 2009 года решением Межгосударственного Совета ЕврАзЭС был принят Договор о Таможенном кодексе таможенного союза [4]. После вступления в силу Таможенного кодекса Таможенного союза в практику таможенных органов Республики Казахстан внедрили новые понятия, по-новому регулируются ряд правоотношений. Кодекс базируется на нормах Международной конвенции об упрощении таможенных процедур (Киотской конвенции) и был принят новый Кодекс РК «О таможенном регулировании в РК» от 26 декабря 2017 года.

Перемещение товаров через таможенную границу Евразийского экономического союза регулируется Главой 3 Кодекса РК «О таможенном регулировании в РК».

Лица, вправе выбрать таможенную процедуру, предусмотренную настоящим Кодексом, путем ее заявления при таможенном декларировании товаров либо при заявлении товаров к выпуску до подачи декларации на товары либо путем ввоза товаров на территорию портовой СЭЗ или логистической СЭЗ. При этом обязанность по подтверждению соблюдения условий помещения товаров под заявленную таможенную процедуру возлагается на декларанта[5].

Согласно статье 175 Кодекса РК «О таможенном регулировании в РК» товары подлежат таможенному декларированию при их помещении под таможенную процедуру. Таможенное декларирование осуществляется декларантом либо таможенным представителем. Таможенное декларирование

осуществляется в электронной форме. Таможенное декларирование в письменной форме допускается:

- 1) при помещении товаров под таможенную процедуру таможенного транзита;
- 2) в отношении товаров для личного пользования;
- 3) в отношении товаров, пересылаемых в международных почтовых отправлениях;
- 4) в отношении транспортных средств международной перевозки;
- 5) при использовании в качестве таможенной декларации транспортных (перевозочных), коммерческих и (или) иных документов, в том числе предусмотренных международными договорами Республики Казахстан.
- 6) в иных случаях, определяемых Комиссией и таможенным законодательством Республики Казахстан, в случаях, предусмотренных Комиссией.

Нарушение декларантом и таможенным представителем порядка таможенного декларирования товаров, то есть несоблюдение установленных таможенным законодательством Евразийского экономического союза и Республики Казахстан требований по порядку заполнения таможенной декларации и таможенного декларирования, включая предварительное, неполное, периодическое и временное таможенное декларирование товаров, по месту таможенного декларирования товаров предусмотрена административная ответственность в виде предупреждения.

В случае повторного нарушения порядка декларирования товаров в течение года после наложения административного взыскания, влечет штраф в размере двадцати пяти месячных расчетных показателей.

Объективная сторона правонарушения, предусмотренного ст. 535 КоАП РК, выражается в форме бездействия и состоит в невыполнении обязанности по декларированию в установленной форме товаров, а именно незаявление таможенной декларации на товары в сроки, предусмотренные ст. 181 Кодекса РК «О таможенном регулировании в РК». Таможенная декларация в отношении товаров, ввезенных на таможенную территорию Евразийского экономического союза, подается до истечения срока временного хранения товаров либо в иной срок, установленный Кодексом РК «О таможенном регулировании в РК». Таможенная декларация в отношении товаров, вывозимых с таможенной территории Евразийского экономического союза, подается до их убытия с таможенной территории Евразийского экономического союза, если иное не установлено Кодексом РК «О таможенном регулировании в РК».

Указанные сроки исчисляются со дня представления товаров таможенному органу в месте доставки. Если последний день срока приходится на нерабочий день, днем окончания срока считается первый, следующий за ним рабочий день таможенного органа. Несоблюдение указанных сроков образует состав нарушения таможенных правил, ответственность за которое предусмотрена ст. 538 КоАП РК. При этом правонарушение начинается на следующий день после истечения сроков подачи таможенной декларации.

Непредставление органу государственных доходов в установленные сроки таможенной декларации, документов и сведений при таможенном декларировании товаров, влечет штраф в размере двадцати месячных расчетных показателей. На 2020 год 1 МРП составляет 2 651 (две тысячи шесть сот пятьдесят одна тысяча) тенге.

Непредставление органу государственных доходов в сроки, установленные таможенным законодательством Евразийского экономического союза и (или) Республики Казахстан, заявления о совершении операций в отношении временно вывезенных транспортных средств международной перевозки, являющихся товарами, помещенными под таможенную процедуру временного ввоза (допуска), влечет штраф в размере пятнадцати месячных расчетных показателей.

Одним из признаков объективной стороны правонарушения, предусмотренного статьи 535 КоАП РК, является характер заявленных сведений, а не отсутствие возможности внести исправления в таможенную декларацию или наличие в ней определенных штампов. В тех случаях, когда заявленные недостоверные сведения не препятствуют принятию решения о выпуске товаров, проставление указанного штампа является решением в отношении самой декларации и свидетельствует о невозможности ее выпуска, а не товаров, которые могут быть выпущены при условии оформления новой декларации.

Противоправным согласно диспозиции данной статьи признается заявление недостоверных сведений только в таможенной декларации или в документе иной формы декларирования. Таким образом, данная статья применима при ненадлежащем выполнении обязанности по декларированию товаров только в случаях, если установленная форма декларирования предполагает наличие документа.

Изучение проблемы ответственности за нарушения таможенного права является очень важной. Актуальность данного вопроса состоит в том, что во взаимоотношениях таможенных органов с субъектами правоотношений часто возникают проблемы законности совершения действий, направленных на осуществление таможенного дела и таможенной политики как со стороны участников внешнеэкономической деятельности, так и со стороны таможенных органов. Такие противодействия таможенному законодательству нарушают порядок таможенного администрирования, а также права участников внешнеэкономических отношений. Необходимость исследования проблемы ответственности за нарушения таможенного права заключается в решении вопросов совершенствования таможенного законодательства, усиления и эффективности ответственности за нарушения и профилактики их совершения.

Административная ответственность наступает, если правонарушения по своему характеру не влекут уголовной ответственности, хотя привлечение к уголовной ответственности за совершение преступлений, производство дознания по которым отнесено к компетенции таможенных органов, не освобождает юридическое лицо и индивидуальных предпринимателей от ответственности за нарушения таможенных правил.

При решении вопроса об ответственности за нарушения таможенного права нельзя не уделять внимание вопросам углубления международного сотрудничества, выхода на качественно новый уровень во взаимоотношениях со странами ближнего и дальнего зарубежья по таможенным вопросам, развития взаимодействия и обмена информацией с таможенными службами сопредельных государств. Необходимо изучать зарубежный опыт по внедрению новых информационных технологий и разработка на этой основе программы "электронной таможни" как составной части "электронного правительства".

Список литературы:

- 1 Айткалиева К. Административные правонарушения в сфере таможенного дела// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36259853#pos=12;-167
- 2 Сарсембаев М.А. Таможенное право РК. Учебное пособие. – Алматы, 2002 г.
- 3 Кодекс Республики Казахстан «Об административных правонарушениях» от 05 июля 2014 года//<https://online.zakon.kz/>
- 4 Договор о Таможенном кодексе таможенного союза// "Таможенный вестник", N 2, январь 2010 год//<https://online.zakon.kz/>
- 5 Кодекс Республики Казахстан «О таможенном регулировании в Республики Казахстан» от 26 декабря 2017 года//<https://online.zakon.kz/>

Нугуманова Н.Е.

Магистрант Академии правосудия
при Верховном Суде Республики Казахстан
e-mail: nazgul-9393@mail.ru

Административная процессуальная правоспособность и дееспособность истца в рамках проекта Административного процессуального кодекса Республики Казахстан

В настоящее время действующие инструменты судебной защиты нарушенных субъективных публичных прав недостаточны. Данное положение дел объясняется не только недостаточностью законодательных положений об административных процедурах, но и отсутствием отдельного нормативного правового акта, регулирующего судебный порядок разрешения публичных споров, со своими особенными принципами и порядком, которые необходимы для справедливого разрешения публично-правовых споров.

Одним из основных направлений административной реформы в Республике Казахстан является введение института административной юстиции, которая представляет собой правовой институт судебной защиты прав, свобод граждан, законных интересов юридических лиц и других организаций путем осуществления контроля за соблюдением законности в системе государственного управления. [1]

Одной из главных целей проекта Административного процессуального кодекса Республики Казахстан (далее – проект АППК) является установление и закрепление в едином законодательном акте правовых основ, принципов, правил осуществления административных процедур и судопроизводства в сфере публичных правоотношений, т.е. внедрение института административной юстиции.

Провозглашение правовым государством основных прав и свобод человека и гражданина, а также законных интересов юридических лиц, не является достаточным. Учитывая, что в Конституции Республики Казахстан содержится перечень основополагающих принципов соблюдения прав и свобод и, при этом лишь из категории основных, а другие вытекают из конституционных или иных законодательных актов. К примеру, пункт 2 статьи 13 Конституции Республики Казахстан, включенный в раздел II «Человек и гражданин», провозглашает право каждого на судебную защиту своих прав и свобод.[2]. Для осуществления прав и свобод человека и гражданина, и законных интересов юридического лица должны быть созданы специальные гарантии реализации всего объема предоставленных правомочий.

В данной статье мы постараемся проанализировать нормы проекта АППК, касающиеся административной процессуальной правоспособности и дееспособности истца.

Понятия административной процессуальной правоспособности и административной процессуальной дееспособности раскрыты в статье 26 проекта АППК.

Понятия «правоспособность» и «дееспособность» неразрывно связаны с понятием «субъекта права». Субъект административного права - это обладатель, носитель определенных прав и обязанностей, которыми он наделен в связи с необходимостью реализации своих жизненных потребностей, полномочий, возложенных на него правовым актом, участием в жизни общества, коллектива, государства. В административном праве нормы реализуются гражданами, их объединениями, государственными органами и т.д., которые и являются в этом случае субъектами административного права, носителями конкретных прав и обязанностей. Полномочия, которыми наделены субъекты административного права, имеют определенные особенности по своему характеру, объему, формам выражения. [3]

Согласно проекту АППК, истцом признается лицо, которое обратилось в суд в защиту своих нарушенных или оспариваемых прав, свобод, законных интересов либо лицо, в интересах которого подан иск прокурором, иным лицом, наделенным законами Республики Казахстан таким полномочием.

Административная процессуальная правоспособность – это способность иметь процессуальные права и нести процессуальные обязанности в административном судопроизводстве, признается в равной степени за всеми физическими и юридическими лицами, административными органами, должностными лицами, если они согласно АППК обладают правом на судебную защиту своих прав, свобод и законных интересов.

Административная процессуальная дееспособность – это способность своими действиями осуществлять процессуальные права, в том числе поручать ведение административного дела представителю, и исполнять процессуальные обязанности в административном судопроизводстве, принадлежит физическим лицам, достигшим восемнадцати лет и не признанным недееспособными, юридическим лицам, административным органам, должностным лицам. [4]

Проектом АППК предусмотрено по делам, возникающим из публично-правовых отношений, право несовершеннолетнего в возрасте от четырнадцати до восемнадцати лет лично защищать свои права, свободы и законные интересы.

Несовершеннолетние, эмансипированные по основаниям, предусмотренным законом, лично осуществляют свои процессуальные права и процессуальные обязанности с момента эмансипации.

Перечень прав и обязанностей истца раскрыт в статье 27 проекта АППК, однако он не является исчерпывающим.

В административном судопроизводстве применяются положения Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан, если иной порядок не предусмотрен АППК. Данная норма применима ко всем институтам административного судопроизводства, в том числе к административной правосубъектности физических и юридических лиц.

Изучая принципы административного судопроизводства и административных процедур, мы наблюдаем, что в проекте АППК помимо общих конституционных принципов, закладываются специальные принципы, такие как: принцип активной роли суда, принцип охраны доверия, принцип единообразной практики применения права, принцип добросовестности, принцип соразмерности, принцип разумного срока административного судопроизводства, принцип запрета на злоупотребление формальными требованиями.

В Послании народу Казахстана «Конструктивный общественный диалог - основа стабильности и процветания Казахстана» Глава государства Касым-Жомарт Токаев отметил, что в публично-правовых спорах при обжаловании решений и действий органов власти граждане зачастую находятся в неравных условиях. Их возможности несоизмеримы с ресурсами госаппарата.

Поэтому необходимо внедрение административной юстиции, как особого механизма разрешения споров, нивелирующего эту разницу. [5]

При разрешении споров, суд будет вправе инициировать сбор дополнительных доказательств, ответственность за сбор которых, ляжет на государственный орган, а не на гражданина или бизнес. Все противоречия и неясности законодательства должны трактоваться в пользу граждан. По сути, суд ревизирует решение административного органа. Такой механизм будет его дисциплинировать. При этом истец, должен также оказывать содействие суду в сборе доказательств и способствовать движению дела.

Так проявляется принцип активной роли суда, закрепленный в статье 15 проекта АППК, который гласит: административное судопроизводство осуществляется на основе активной роли суда. Суд, осуществляя руководство

судебным процессом, не ограничивается объяснениями, заявлениями, ходатайствами участников административного процесса, представленными сторонами доводами и доказательствами, на основании материалов, имеющихся в административном деле, исследует все фактические обстоятельства, имеющие значение для правильного разрешения спора.

Однако необходимо помнить, что суд хотя и не связан с заявленным основанием иска, но не вправе выходить за пределы исковых требований.

Ведет к ответственности и является незаконным - принуждение к отказу от права на обращение в административный орган, к должностному лицу или суд, учинение препятствий на пути к восстановлению нарушенного права.

Важную роль в обеспечении законности в сфере административного процесса играет соблюдение прав, выполнение обязанностей и недопущение злоупотребления правами субъектов административного права.

Поэтому одной из ключевых составляющих правоотношений, в том числе и административно-процессуальных, является изучение вопроса о правовом статусе субъектов этих отношений, исследование объема их правосубъектности и правомочий.

Юридическая природа административно-процессуальных правоотношений обязательно предусматривает наличие в таких отношениях группы субъектов, наделенных властными полномочиями, т.е. носителей публичной власти.

Процессуальный статус субъектов административно-процессуальных правоотношений является производным от общего административно-правового статуса и предусматривает реализацию процессуальных прав и выполнение процессуальных обязанностей в ходе возникновения, изменения или прекращения административно-процессуальных правоотношений. [6]

Особое внимание необходимо уделить принципу право на защиту, о том, что любое лицо вправе в порядке, установленном АППК, обратиться в административный орган, к должностному лицу или суд за защитой нарушенных или оспариваемых прав, свобод или законных интересов. Также, государственные органы в пределах своей компетенции, физические и юридические лица в порядке, установленном АППК РК, вправе обратиться в суд с иском о защите нарушенных или оспариваемых законных интересов других лиц, или неопределенного круга лиц. Предусмотрено право прокурора обратиться в суд с иском в целях осуществления, возложенных на него обязанностей.

Данный принцип касается не только граждан РК, но и иностранных лиц, лиц без гражданства и иностранных юридических лиц, которые пользуются в Республике Казахстан таким же правом на обращение в административный орган, к должностному лицу или в суд за защитой, как и физические и юридические лица Республики Казахстан, а также выполняют процессуальные обязанности наравне с гражданами Республики Казахстан, за исключением случаев, предусмотренных законом. Законодательством могут быть установлены ограничения в отношении иностранных лиц тех государств, в судах которых допускаются ограничения процессуальных прав граждан Республики Казахстан.

Еще одним новшеством проекта является классификация исков на четыре вида: 1) об оспаривании; 2) о принуждении; 3) о совершении действий; 4) о признании. Данная норма предоставляет истцу право выбора иска в зависимости от того, какого результата добивается истец.

Иск об оспаривании, который направлен на судебную отмену административного акта, при этом истец должен утверждать о нарушении его прав и законных интересов.

По иску о принуждении истец добивается принуждения административного органа к изданию благоприятного акта, в принятии которого ему было отказано либо не принято по причине бездействия административного органа. В таких случаях отдельного требования об оспаривании отказа не требуется. Также такой вид иска также может содержать требование не принимать в отношении него обременяющий административный акт.

По иску о совершении действия истец может потребовать от ответчика совершить определенные фактические действия или воздержаться от таких действий. Этот иск не связан с изданием административного акта.

По иску о признании истец может потребовать признать наличие или отсутствие какого-либо правоотношения.

Такое разнообразие видов иска имеет свои функции и цели, которые обеспечивают правовую защиту истца в каждом возможном случае. Важно отметить, что предлагается наделить суд правом оказать содействие истцу в формулировании и (или) изменении исковых требований с предварительным разъяснением правовых последствий. [7]

Сегодня никто не осмелится утверждать, что государственные органы не допускают ошибок в своей деятельности или что между государством и гражданами не может быть конфликтов. Соответственно, должен существовать детально прописанный механизм реакции на нарушения законов, совершаемых в результате неправомерных актов и действий государственных органов. [8]

Отсутствие до настоящего времени законодательного определения административного судопроизводства, являющегося важнейшим административно-правовым средством обеспечения и защиты публичных интересов, вызывает постоянные споры на практике и двусмысленности в теории.

Согласно Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года, административное судопроизводство должно стать полноправной формой осуществления правосудия, наряду с уголовным и гражданским судопроизводством. [9]

Имеющиеся в настоящее время в гражданском процессуальном законе механизмы и институты защиты прав, свобод и законных интересов граждан и организаций недостаточны, что не позволяет суду компенсировать неравное положение сторон в публично-правовых спорах при обжаловании решений и действий органов, когда одной стороной является гражданин, а другой стороной госаппарат.

АППК необходимо рассматривать как инструмент административной юстиции, направленный на защиту гарантированного объема прав субъектов административных правоотношений от нарушений со стороны органов власти.

Так, АППК будет являться основным базовым законодательным актом для административных судов при отправлении ими правосудия. Таким образом, проект будет являться гарантом соблюдения прав и обязанностей субъектов административного судопроизводства.

В связи с этим представляется актуальным изучение таких институтов судопроизводства как административная процессуальная правоспособность и дееспособность истца, поскольку соблюдение прав и обязанностей человека и гражданина, и законных интересов юридического лица, способствуют повышению уровня доверия к судебной системе, что в целом скажется на социально-экономической и правовой сферах, существенно изменит взаимоотношения граждан с государством и повысит доверие населения к правосудию.

Вышеизложенное показывает, что такой институт как административная юстиция необходим правовой системе Республики Казахстан, что позволит в будущем запустить механизм защиты прав, свобод и законных интересов человека и гражданина в полной мере.

Список литературы:

1 Концепция проекта Административного процедурно-процессуального кодекса РК//https://online.zakon.kz/document/?doc_id=37362987

2 Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30.08.1995г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029

3 Шеина И.А. Правоспособность и дееспособность субъектов в административного права//<https://cyberleninka.ru/article/n/pravosposobnost-i-deesposobnost-subektov-administrativnogo-prava>

4 Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 мая 2019 года № 348 «О проекте Административного процедурно-процессуального кодекса Республики Казахстан»//<http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000348>

5 Послание Президента РК «Конструктивный общественный диалог – основа стабильности и процветания Казахстана» от 02.09.2019г.//<https://primeminister.kz/ru/address/02092019>

6 Муза О.В. Особенности административной процессуальной правосубъектности»//<https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-administrativnoy-protsessualnoy-pravosubektnosti>

7 Выступление заместителя руководителя Департамента по обеспечению деятельности судов при Верховном Суде РК Тукиева А. в интервью Zakon.kz «О новом виде судопроизводства»//<https://www.zakon.kz/4990374-o-novom-vide-sudoproizvodstva.html>

8 Подопригора Р.А. Административная юстиция в Казахстане: история, состояние, перспективы // Право и государство. Журнал университета КАЗГЮУ.– 2014. – №4. – С.46-47.

10 Указ Президента Республики Казахстан от 24 августа 2009 года № 858 «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года»//<http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858>

Омарова М.М.

Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының магистранты,
e-mail:maralek_90@mail.ru

Кәмелетке толмағандардың ұсақ бұзақылық жасағаны үшін жауаптылық мәселелері

Кәмелетке толмағандар жасаған құқық бұзушылықтар үшін туындайтын жауаптылық өзекті тақырыптардың бірі.

ҚР Бас прокуратурасы Құқықтық статистика комитетінің мәліметтеріне сәйкес уәкілетті органдармен тіркелген 6 084 055 әкімшілік құқық бұзушылықтардың ішінде ұсақ бұзақылықтардың саны - 61 290. Тағайындалған жауапкершіліктердің түрі бойынша сандық көрсеткіштер келесідей болмақ: айыппұл - 38 131 рет, әкімшілік қамақ - 16 373 рет қолданылған [1].

Ұсақ бұзақылық кейде қылмыс құрамына ауысуы не болмаса басқа да қылмыстардың жасалуына алдын алады. Кәмелетке толмағандар жасаған зорлық-зомбылықпен ұштасқан қылмыстарының арасында көбіне бұзақылық, мұғалімдердің немесе сыныптастарының денсаулығына қасақана ауыр немесе орташа ауырлықтағы зиян келтіру, кемінде қарақшылық шабуыл және кісі өлтіру жатады [2].

Қазіргі таңда кәмелетке толмағандардың құқықтық тәрбиесіне жыл сайын көбірек көңіл бөлінуде. Бұл тенденция Кеңестік Социалистік Республикалар Одағынан (бұдан әрі – КСРО) бері байқалады. Айталық, КСРО құрамында болған Ресей Кеңестік Федерациялық Социалистік Республикасының 1984 жылғы әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінде (бұдан әрі - РКФСР ӘҚБК) 16 жасқа толмаған кәмелетке толмағанның құқыққа қарсы әрекеттері үшін, мысалы спирттік ішімдіктерді ішу; қоғамдық орындарға келу; ұсақ бұзақылық жасау (РКФСР ӘҚБК 158-бабы) немесе бұзақылық жасау (РКФСР ҚК 206-бабы); дәрігердің тағайындауынсыз есірткі заттарын тұтыну немесе «олардың басқа құқық бұзушылықтар жасауы» - ата-аналарының немесе оларды алмастыратын адамдардың жауапкершіліктері көзделген болатын [3].

Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің (бұдан әрі – ҚР ӘҚБтК) 65-бабына сәйкес, әкімшілік құқық

бұзушылық жасаған кезде он алты жасқа толған, бірақ он сегізге толмаған адамдар ҚР ӘҚБтК-нің осы тарауының күші қолданылатын кәмелетке толмағандар деп танылады [4].

Кәмелетке толмағандарға арнайы әкімшілік жаза түрі көзделмейді, дегенмен оларға әкімшілік жазаны қолданудың ерекшеліктері бар. ҚР ӘҚБтК-ның 66-бабының 1-бөлігіне сәйкес, кәмелетке толмаған адамға салынатын әкімшілік айыппұлдың мөлшерін осы бөлімнің ерекше бөлігінің бабында көзделген айыппұл мөлшеріне қарамастан, он айлық есептік көрсеткіштен асыруға болмайды делінген. Кәмелетке толмаған адамның айыппұл төлеуге жеткілікті мүлкі болмаған жағдайда, айыппұл ата-анасына немесе оларды алмастыратын адамдарға салынады [4].

Құқық бұзушылықтардың кәмелетке толмағандармен жасалынуы көбіне жеңілдететін мән-жайларға жатқызылады.

ҚР ӘҚБтК-нің 434-бабына сәйкес, ұсақ бұзақылық, яғни қоғамдық орындарда былапыт сөйлеу, жеке тұлғаларға қорлап тиісу, тұрғын үй-жайларды қорлау және айналасындағыларға сыйламаушылықты білдіретін, қоғамдық тәртіпті және жеке тұлғалардың тыныштығын бұзатын басқа да осындай әрекеттер. ҚР ӘҚБтК-нің 435-бабына сәйкес Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 293-бабының бірінші бөлігінде көзделген, он төрттен он алты жасқа дейінгі кәмелетке толмаған адам жасаған ұсақ бұзақылық немесе бұзақылық - ата-анасына немесе оларды алмастыратын адамдарға жеті айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады [4].

Қарастырылып отырған құқық бұзушылықтың құрамы бойынша келесідей талдау осы екі 434-бап пен 435-бап арасындағы айырмашылықты анықтауға мүмкіндік берді. Көбіне 435-баптың диспозициясында Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 293-бабына сілтеме жасау арқылы құқық бұзушылықтың объективті жағы ашылған.

Ұсақ бұзақылықтың топтық объектісі – қоғамдық тәртіп және имандылық.

Құқық бұзушылықтың тікелей объектісі қоғамдық тәртіп ережелерін сақтау кезінде туындайтын қоғамдық-құқықтық қатынастар болып табылады.

Қоғамдық орындарда тәртіпті қамтамасыз ету процесінде қалыптасатын қоғамдық қатынастар әкімшілік құқық бұзушылық объектісі болып табылады.

Объективті жағы қоғамдық орындарда былапыт сөйлеу, жеке тұлғаларға қорлап тиісу, тұрғын үй-жайларды қорлау және айналасындағыларға сыйламаушылықты білдіретін, қоғамдық тәртіпті және жеке тұлғалардың тыныштығын бұзатын басқа да осындай әрекеттерден көрінеді.

Ұсақ бұзақылық қоғамдық тәртіпті бұзу ретінде сипатталады. Қоғамдық тәртіп деп құқық немесе дәстүрмен, моральмен көзделген қоғамда қалыптасқан адамдар арасындағы қарым-қатынастар жүйесін, өзара мінез-құлық қағидаларын түсіну қажет. Бұзақылыққа қоғамдық орындарда таныс емес немесе таныс адамдарға қатысты орын алған іс-әрекеттерді жатқызу керек.

Он алты жасқа толған есі дұрыс жеке тұлғалар аталған құқық бұзушылықтың субъектісі болып табылады.

Субъективті жағынан, құқық бұзушылықтың қасақана болып табылады [5, 29-30].

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 293-бабының бірінші бөлігінде көзделген іс-әрекетке мыналар жатады: қоғамдық тәртіпті қоғамды құрметтемеу анық көрінетін, азаматтарға күш қолданумен не оны қолдану қатерін төндірумен, сол сияқты бөтеннің мүлкін жоюмен немесе бүлдірумен не барынша арсыздықпен ерекшеленетін әдепсіз әрекеттер жасаумен ұштасқан аса қатыгездікпен бұзу [6].

Кейбір құқық бұзушылық мен ұзақ бұзақылықтың келесідей ұқсастығы мен айырмашылықтары бар.

ҚР ӘҚБтК-нің 440-бабы алкогольдік ішімдіктерді ішу немесе қоғамдық орындарға масаң күйде келу сияқты құқық бұзушылықтар үшін жауаптылықты көздейді. Бұл құқық бұзушылық пен ұзақ бұзақылықтың ұқсастығы екі құқық бұзушылық «имандылыққа» қол сұғады. Бірақ дегенмен, алкогольдік ішімдіктерді ішу немесе қоғамдық орындарға масаң күйде келуде алкогольдік ішімдік ішу - құқық бұзушылықтың міндетті белгісі, ал ұсақ бұзақылықта ол ауырлататын мән-жай ретінде ескеріледі. Ұсақ бұзақылық үшін әкімшілік жауаптылықтың басталуы үшін іс-әрекеттер қоғамдық орындарда былапыт сөйлеу, азаматтарға қорлап тиісу, бөтеннің мүлкін жою немесе зақымдау сияқты әрекеттермен ілесуі керек.

ҚР ӘҚБтК-нің 437-бабымен көзделген жеке тұлғалардың қалыпты демалысы мен тыныштығына кедергі келтіретін, түнгі уақытта (сағат 23-тен таңғы 6-ға дейін) тыныштықты бұзу, оның ішінде тұрғын үй-жайларда және олардың сыртында шұғыл қажеттілікпен байланысы жоқ шу шығаратын жұмыстарды жүргізудің ұсақ бұзақылықтан айырмашылығы соңғысы «қоғамдық орындарда» жасалады.

Ұсақ бұзақылыққа байланысты заңнамаларды зерделеу барысында әкімшілік заңнамаларда «имандылық», «қоғамдық орын», «қоғамдық тәртіп», «былапыт сөйлеу» терминдерінің мазмұны ашылмағанын байқаса болады. Бұл ретте А.И.Бастрыкиннің пікірімен келіссе болады, қоғамдық адамгершілік не болмаса имандылық – жақсылық пен зұлымдық туралы, әділдік, әр-намыс пен абырой туралы түсініктерді бейнелейтін тарихи қалыптасқан адамдармен қабылданған мінез-құлық туралы нормалар мен ережелердің жиынтығы [7, 572].

Ал, «қоғамдық тәртіпке» келетін болсақ, қоғамдық тәртіп деп қоғамда қалыптасқан адамдар арасындағы қоғамдық тыныштықты, жеке адамға қол сұғылмаушылықты және меншіктің қорғалуын, сондай-ақ мемлекеттік пен қоғамдық институттардың қалыпты жұмыс істеуін түсінсе болады.

Осы жерде «қоғамдық орын» мен «былапыт сөйлеу» сияқты терминдер әлі зерттеуді қажет етеді.

Былапыт сөйлеу деп қандай сөздер мен сөз тіркестер саналады, бұл мәселе заңшығарушы органмен құқықтық тұрғыдан зерттелмеген және ашылмаған.

Сондықтан, ҚР ӘҚБтК-нің 434-бабы бойынша әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс өндірісі жүргенде, сот міндетті түрде, қорытынды беруге, лингвист-эксперттерді шақыруы қажет деп есептеймін. Сонымен қатар, «былапыт сөйлеуге» жататын сөздердің тізімін нормативтік тұрғыдан бекіту қажет.

«Қоғамдық орын» мәселесіне қатысты ұсақ бұзақылық қоғамдық орындарда тек азаматтардың қатысуымен ғана емес, олардың қатысуынсызда болуы мүмкін, бірақ салдардың туындауы міндетті. Мысалы, құқық бұзушы түнгі уақытта оны ешкім байқамай тұрғанда, үйдің қабырғасына былапыт сөздерді суреттеген, жазған. Бұл ретте ол өз іс-әрекеттерінің құқыққа қарсы сипатын және сол әрекеттердің материалдық зиян алып келетінін түсінеді. Сондықтан ұсақ бұзақылыққа іс-әрекеттердің қоғамға немесе көпшілікке бағытталуы тән, сондай-ақ туындайтын салдардың көрінеу жариялылығы – міндетті белгілерінің бірі.

ҚР ӘҚБтК-нің 440-бабында «қоғамдық орындардың» толық емес тізімі бар: «жергілікті атқарушы орган алкогольдік ішімдіктерді құйып сатуға рұқсат еткен сауда және қоғамдық тамақтандыру ұйымдарынан басқа, көшелерде және басқа да қоғамдық орындарда...», - делінген. Бұл тізімге қарағанда, Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 18 қыркүйектегі Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы кодексінің 159-бабының 5-тармағында темекі бұйымдарын тұтынуға тыйым салынатын орындардың - «қоғамдық орындардың» көбірек атаулары берілген, бірақ бұл тізім де нақты емес:

1) білім беру ұйымдарында, сондай-ақ кәмелетке толмаған адамдардың демалуына арналған ұйымдарда;

2) денсаулық сақтау ұйымдарында;

3) қоғамдық тамақтану орындарында;

4) кинотеатрларда, театрларда, цирктерде, концерт, көру және көрме залдарында, спорт ареналарында және көпшіліктің демалуына арналған басқа да жабық ғимараттарда, соның ішінде түнгі клубтарда, дискотекаларда;

5) мұражайларда, кітапханаларда және лекторийлерде;

6) поездар мен теңіз және өзен көлігі кемелерінде белгіленбеген жерлерде;

6-1) әуе кемесінің бортында, жолаушыларды тасымалдауды жүзеге асыру кезінде автобустар, шағын автобустар, троллейбустар, таксилер және қалалық рельстік көлік салондарында;

7) әуежайлардың, темір жол, автомобиль және су вокзалдарының ғимараттарында;

8) мемлекеттік органдар мен ұйымдарда;

9) жұмыс орындары болып табылатын үй-жайларда;

10) үйлердің кіреберістерінде тыйым салынады [8].

Кәмелетке толмағандардың ұсақ бұзақылық үшін туындайтын әкімшілік жауаптылық бойынша Қазақстан Республикасының [4], Ресей Федерациясының [9], Беларусь Республикасының [10] әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстеріне салыстыру жүргізілді, оны келесі кестеден көрсе болады.

Кесте-1. Кәмелетке толмағандардың ұсақ бұзақылық үшін туындайтын әкімшілік жауаптылық бойынша салыстырмалы талдау: Қазақстан Республикасы, Ресей Федерациясы, Беларусь Республикасы мысалында.

	Қазақстан Республикасының	Ресей Федерациясыны	Беларусь Республикасыны
--	--------------------------------------	--------------------------------	------------------------------------

	әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 434-бабына сәйкес	ң әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 20.1-бабына сәйкес	ң әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 17.1-бабына сәйкес
1. Құқық бұзушылықты ң сипаттамасы	Ұсақ бұзақылық, яғни қоғамдық орындарда былапыт сөйлеу, жеке тұлғаларға қорлап тиісу, тұрғын үй-жайларды қорлау және айналасындағыларға сыйламаушылықты білдіретін, қоғамдық тәртіпті және жеке тұлғалардың тыныштығын бұзатын басқа да осындай әрекеттер	Ұсақ бұзақылық, яғни қоғамдық тәртіпті бұзу, қоғамды құрметтемеу анық көрінетін, балағат сөздермен сүйемелденген, қоғамдық орындарда, қадір-қасиетті қорлайтын азаматтарға тиісу, сол сияқты бөтеннің мүлкін жою немесе бүлдіру	Қоғамдық тәртіпті, ұйымдардың қызметін немесе азаматтардың тыныштығын бұзатын қоғамға деген анық құрметтемеуден көрінетін қадір-қасиетті қорлайтын азаматтарға тиісу және басқа да қасақана әрекеттер
2. Кәмелетке толмағандар	Әкімшілік құқық бұзушылық жасаған кезде он алты жасқа толған, бірақ он сегізге толмаған адамдар кәмелетке толмағандар деп танылады (65-бап)	Он алты және он сегіз жас аралықтарында әкімшілік құқық бұзушылық жасаған адамдар (2.3-бабы)	14 жастан бастап 18 жасқа дейін (4.6-бабы)
3. Көзделген жауаптылық және кәмелетке толмағандарға қатысты қолдану ерекшеліктері *	бес айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға не он тәулікке дейінгі мерзімге әкімшілік қамаққа алуға әкеп соғады *435-бабына сәйкес ата-анасына	бес жүзден бір мың рубльге дейінгі мөлшерде әкімшілік айыппұл салуға немесе он бес тәулікке дейінгі мерзімге әкімшілік қамауға алуға әкеп соғады	айлық есептік көрсеткіштің екіден отызға дейінгі мөлшерінде айыппұл салуға немесе әкімшілік қамауға алуға әкеп соғады *4.6-бабына

	<p>немесе оларды алмастыратын адамдарға жеті айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады</p> <p>*66-бабына сәйкес Әкімшілік жазалардың басқа да түрлері (әкімшілік қамаққа алуды қоспағанда), сондай-ақ осы Кодекстің 41 және 52-баптарында көрсетілген әкімшілік-құқықтық ықпал ету шаралары кәмелетке толмағандарға жалпы негіздерде қолданылады.</p>	<p>* 14 жастан 16 жасқа дейінгі кәмелетке толмағандар жасаған әкімшілік құқық бұзушылық үшін ата-аналар немесе өзге де заңды өкілдер (қорғаншылар, қамқоршылар) жауаптылықта болады.</p> <p>*әкімшілік қамаққа алу қолданылмайды (3.9-бабы)</p>	<p>сәйкес кәмелетке толмағандарға ерекше бөлімінде көзделмегеніне қарамастан ескерту қолданылады, ал айыппұл және қамау сияқты әкімшілік жаза түрлері қолданылмайды</p>
--	---	---	---

**Ескерту.* Автормен құрастырылған

Бұл жерде 2019 жылдың 18 наурызында Ресей Федерациясының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне енгізілген қазіргі ақпараттық заң талабына сай өзгерістеріне назар аудару маңызды. Ресей Федерациясының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексінің 20.1-бабы (ұсақ бұзақылық) 3-5 бөліктермен толықтырылған. Аталған нормаға сәйкес, енді ақпараттық-коммуникациялық желілерде, оның ішінде «Интернет» желісінде, әдепсіз формадағы, адамның қадір-қасиеті мен қоғамдық имандылықты қорлайтын, сондай-ақ қоғамға, мемлекетке, Ресей Федерациясының мемлекеттік рәміздеріне, Ресей Федерациясының Конституциясына, мемлекеттік билікті жүзеге асыратын мемлекеттік органдарға сыйламаушылық таныту, егер бұл іс-әрекеттер қылмыстық жазаланатын іс-әрекет болмаса, әкімшілік жауаптылықты туындатады [9].

Ұсақ бұзақылыққа қатысты әкімшілік істерді соттармен қарау кезде әкімшілік заңнамаларды дұрыс қолдану маңызды роль атқарады. Аталған санаттағы әкімшілік істерді соттармен қарау практикасында ҚР ӘҚБТК-нің 68-бабын және 69-бабының бірінші бөлігін қолдану жиі орын алуда, кәмелетке толмаған адамға заңды түсіндіру сияқты тәрбиелік ықпал ету шаралары тағайындалады [4]. Яғни, сот әкімшілік құқық бұзушылықты алғаш рет жасаған

кәмелетке толмағанға заңнамада көзделген тәрбиелік ықпал ету шараларын қолдана отырып, әкімшілік жауаптылықтан немесе тағайындалған әкімшілік жазаны орындаудан босатуы мүмкін. Бұл жерде жеңілдететін мән-жайлар ретінде құқық бұзушының кәмелетке толмаған жасын және оның өкінуін, әкімшілік құқық бұзушылықтың алғаш рет жасалғанын ескереді.

Жоғарыдағылардың негізінде, кәмелетке толмағандардың ұсақ бұзақылық жасағаны үшін жауаптылық мәселелері жан-жақты зерттеуді талап ететіні анық.

Әдебиеттер тізімі:

1 ҚР Бас прокуратурасы Құқықтық статистика комитетінің мәліметтері // <https://www.qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat>.

2 Эльдаров М.И. Причины насильственной преступности несовершеннолетних в России // Вестник Южно-Уральского государственного университета. - 2010. - №7. - С. 59-62.

3 Хаметдинова Г.Ф. Становление административной ответственности родителей за ненадлежащее воспитание детей в отечественном праве // Юридическая наука и правоохранительная практика. - 2018. - № 2 (44). - С. 33-41.

4 Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 235-V ҚРЗ. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235#z2871>.

5 Комментарий к отдельным статьям нового Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях (подведомственным ОВД): Научно-практическое пособие / Абеуов Е. Т., Абылкасымова А.Ш., Амангельдиев Д.А. и др. Под общ. ред. кандидата юридических наук генерал-майора полиции Кенжетаева Д. Т. - Караганда: Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова, 2014. - 117 с.

6 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226#z293>.

7 Уголовное право России. Практический курс: учеб.-практ.пособие: учеб.для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция» / [Р.А.Адельханян, Д.И.Аминов, Ю.Н.Ансимов и др.]; под общ.ред. А.И.Бастрыкина; под науч.ред. А.В.Наумова. – 3-е изд., перераб и доп. - М.: Волтерс Клувер, 2007. – 808 с., - 2007. – 808 с. – Авт.указаны на III с.текста. – ISBN 978-8-799-00282-9 (в пер.) - С. 572.

8 Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 18 қыркүйектегі Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K090000193>

9 Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях №195-Федеральный Закон от 30.12.2001года (ред. от 18.03.2020) // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661/44743d8648cb45df9055b2b9a43edc176c5fc0d4/

10 Кодекс Республики Беларусь об Административных Правонарушениях №194-3 от 21.04.2003 года // https://kodeksy-by.com/koap_rb/4.6.htm

Орыспаев Қ. О.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының магистранты,
e-mail: kurmetos@mai.ru

Жеке тұлғаның еңбек құқықтарына қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауаптылық

Адам тұлғасы, оның құқықтары мен бостандығы және оны қорғау кез-келген мемлекет үшін ең басты құндылық болуымен анықталады. ҚР Конституциясының 1-бабының 1-тармағына сәйкес, «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары» болып табылады[1].

Адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумасынан жазылған, олар абсолютті, олардан ешкім айыра алмайды, еліміздің заңдары мен өзге де нормативтік құқықтық актілері осыған қарай анықталатыны белгілі.

Бұл мақала тақырыбының өзектілігі жеке тұлғаның еңбек құқықтарына қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар заң мен сот алдындағы теңдік қағидасының талаптарына сай келмейтінін де, яғни тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез келген өзге жағдаяттар бойынша ешкімді ешқандай кемсітуге болмайтыны нақты көздеме тұрса да, әкімшілік құқық бұзушылықтарға жол берілуі.

Сонымен қатар, жеке тұлғаның еңбек құқықтарына қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауаптылық Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінде (әрі қарай ҚР ӘҚБтК-де) көзделген міндеттеріне толық сәйкес келетінін немесе келмейтінін зерттеуді қажет етеді.

Адамның еңбек ету құқығы ең принципті құқықтардың бірі болып табылады, ал оны іске асыру тәсілдері белгілі бір дәрежеде қоғам дамуының деңгейін сипаттайды. Бүгінгі күні Қазақстан Республикасының азаматтары өздерінің бұл конституциялық құқығын саналуан формаларда іске асыра алады. Бұл ретте оның мазмұны айтарлықтай өзгерді: еңбек азат, және әркім өзінің еңбекке деген қабілеттілігін еркін пайдалану, қызмет түрі мен кәсіпті таңдап алу мүмкіндігіне ие. Мұнымен бір мезгілде мәжбүрлі еңбекке тыйым салынады. Әркім қауіпсіздік және гигиена талаптарына жауап беретін еңбек жағдайларына, еңбегі үшін қандай да бір кемсітушіліксіз сыйақы алуға және еңбекке ақы төлеудің заңмен белгіленген ең төменгі мөлшерінен төмен болмайтын жалақыға, сондай-ақ жұмыссыздықтан қорғалу құқығына ие.

Алайда бұл ретте жұмыс беруші мен қызметкердің мүдделері әрқашанда сәйкес келе бермейді, сондықтан да бұл мүдделердің еңбек қатынастарының кез келген сатысында қақтығысуы мүмкін. Бұл, өз кезегінде, қақтығыстардың туындауына әкеп соғады. Қазіргі уақытта еңбек қатынастары саласында екі жағымсыз үрдіс пайда болды: қызметкерлердің еңбек құқықтары бұзылуының (жұмыстан заңсыз босатулар, жалақы төлемеу және т. б.) өсуі және оларды сотпен немесе уәкілетті органдармен қорғаудың әлсіреуі.

Еңбек құқықтарын қорғау – бұл еңбек құқығы бұзылуының алдын алу бойынша мемлекеттік және кәсіподақ органдарының әр түрлі әрекеттері, ал олар пайда болғанда – осы органдардың қызметкерлерге мұндай құқық бұзушылықтарды (жеке немесе ұжымдық) жоюға, бұзылған еңбек құқықтарын қалпына келтіруге және бұзушыларды жауапкершілікке тартуға көмек көрсету. Қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғау: а) еңбек құқықтарын бұзушылықтың алдын алуды; б) еңбек дауларын шешу кезінде еңбек құқығының бұзылуын қарастыруды; в) бұзылған еңбек құқықтарын қалпына келтіруді; г) құқықты бұзушылық қылығы үшін жауапкершілікке тартуды қамтиды. Жалпы алғанда, қызметкерлердің еңбек құқықтарын қорғау бұл бір мезгілде еңбектегі құқық тәртібін қорғау, бұзылған заңдылықты қалпына келтіру болып табылады. Ал еңбек саласындағы заңдылық – еңбек құқығының барлық субъектілерінің еңбек заңнамасы ұйғарымдарын қатаң және толықтай жүзеге асыруын айтуымызға болады.

Еңбек құқықтарына қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауаптылық әкімшілік құқық бұзушылықтардан қорғауға немесе жасалуының алдын алуға бағытталған деп объективтік тұрғыдан айта алмаймыз. Себебі, әкімшілік жауаптылық тек құқық бұзушылық оқиғасы пайда болғаннан кейін тағайындалатын жазалау шарасы.

Олай дейтін себебім, Ақтөбе облысы Мұғалжар аудандық соты практикасында әкімшілік құқық бұзушылық ісі қаралды.

Аталған іс бойынша «Ел қоныс» шаруа қожалығының басшысы өзінің танысы А.есімді азаматты қой қоздаған уақытта өзіне көмектесуге шақырғанын, еңбегіне мал өнімін өзі қалауы бойынша алуға келіскенін, егер де жұмысты әрі қарай жақсы жүргізіп кете алатын мүмкіндігі болса, сондай-ақ жұмыскердің өзінің қалауы болса еңбек шартын жасақтап, жұмысқа қабылдайтынын көрсеткен. Нақты жұмысқа кірісіп те үлгермегендігі байқалады.

Аталған факт бойынша «Ел қоныс» шаруа қожалығының басшысын ҚР ӘҚБтК-нің 86-бабының 1-бөлігімен, яғни жұмыс берушінің адамды еңбек шартын жасаспай жұмысқа жібергені үшін кінәлі деп танып, 60 айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл тағайындап, оны 30 пайызға қысқартып, 106050 теңге әкімшілік айыппұл жазасы тағайындалған.

ҚР ӘҚБтК-де жұмыс беруші анықтамасы мүлдем берілмеген, ал ҚР Еңбек кодексінің анықтамасына сүйенетін болсақ, жұмыс беруші – жұмыскер еңбек қатынастарында болатын жеке немесе заңды тұлға, ал жұмыскер дегеніміз – жұмыс берушімен еңбек қатынастарында тұратын және еңбек шарты бойынша жұмысты тікелей орындайтын жеке тұлға деп көрсетілген[2].

Жоғарыда аталған әкімшілік құқық бұзушылық іс бойынша «Ел қоныс» шаруа қожалығына жұмыс барысымен, тыныс-тіршілігімен танысуға келгені үшін шаруа қожалығының басшысы жауаптылыққа тартылуы қаншалықты әділеттілік қағидасына сай келеді деп айта алмаймыз.

Сонымен қатар, осы тектес Қарағанды қаласының мамандандырылған әкімшілік сотымен «Комбинат Индивидуального Домостроения» ЖШС-не қатысты ҚР ӘҚБтК-нің 86-бабының 1-бөлігі бойынша әкімшілік құқық бұзушылық туралы ісі қаралып, сот қаулысы шығарылды.

Бұл әкімшілік құқық бұзушылық ісі бойынша «Комбинат Индивидуального Домостроения» ЖШС-і азамат А.-ны қасақана жұмысқа еңбек шартын жасаспай жұмысқа жібергендігі және еңбек ақысын уақытында төлемегендігі аудандық соттың заңды күшіне енген сот шешімімен расталып отыр. Сондықтан «Комбинат Индивидуального Домостроения» ЖШС-не ҚР ӘҚБтК-нің 86-бабының 1-бөлігімен 60 айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл тағайындап, оны 30 пайызға қысқартып, 101 010 теңге әкімшілік айыппұл және 87-бабының 1-бөлігімен 60 айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл тағайындап, оны 30 пайызға қысқартып, 101 010 теңге әкімшілік айыппұл жазасы тағайындалған.

Жоғарыда көрсетілген екі әкімшілік істі салыстыра отырып, зерттейтін болсақ, «Ел қоныс» шаруа қожалығының әрекетінде әкімшілік құқық бұзушылықтың толық құрамы бар деп айту қиынға соғады, ал «Комбинат Индивидуального Домостроения» ЖШС-нің әрекетінде әкімшілік құқық бұзушылық құрамы толық және кінәнің қасақана нысанымен жасалғандығы анық байқалады, алайда заң нормаларының осалдығынан әділеттілік қағидасының қолданылуы өте төмен екендігін байқауымызға болады.

Жеке тұлғаның еңбек құқықтарына қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік жауаптылық мәселесіне келер болсақ, әкімшілік жауаптылық ҚР ӘҚБтК-і міндеттеріне сәйкес келеді ме, оның талаптарын орындайды ма деген сұрақтар туындайды.

ҚР ӘҚБтК-нің 6-бабының 1-бөлігіне сай, әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңнаманың міндеттері – адамның және азаматтың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін, халықтың денсаулығын, санитариялық-эпидемиологиялық саламаттылығын, қоршаған ортаны, қоғамдық имандылықты, меншікті, қоғамдық тәртіпті және қауіпсіздікті, мемлекеттік билікті және мемлекеттік басқаруды жүзеге асырудың белгіленген тәртібін, ұйымдардың заңмен қорғалатын құқықтары мен мүдделерін әкімшілік құқық бұзушылықтардан қорғау, сондай-ақ олардың жасалуының алдын алуға бағытталатыны анық көрсетілген[3].

Әкімшілік жауаптылық құқық бұзушылықты жасаған тұлғаны заңнама талаптарын сақтау және құқық тәртібін құрметтеу рухында тәрбиелеу, сондай-ақ құқық бұзушының өзінің де, басқа тұлғалардың да жаңа құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу мақсатында қолданылады.

Ал, әкімшілік құқық бұзушылық жасаған тұлғаға дене азабын келтіруді немесе адами қадір-қасиетін қорлауды, сондай-ақ заңды тұлғаның іскерлік беделіне зиян келтіруді мақсат тұтпайды.

Алайда, әкімшілік жауаптылық мәселесі бойынша кейбір еңбек құқықтарына қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін ҚР ӘҚБтК-нің 40-бабының талаптарында көзделген алдына қойған мақсаты мен міндетіне сай келмейтін санкцияларды байқаймыз.

Мысалы, Батыс Қазақстан облысы Сырым аудандық сотының 29 шілде 2019 жылғы қаулысымен «Жымпиты аудандық әкімі аппараты» ММ-не қатысты ҚР ӘҚБтК-нің 93-бабының 1-бөлігімен ескерту жазасы тағайындалды.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша К. есімді азамат «Жымпиты аудандық әкімі аппараты» ММ-нің қызметкері болып, өз міндеттерін атқарып жүргенде жазатайым оқиға болып, сараптама қорытындысы бойынша жеңіл дене жарақатын алғаны байқалады.

К. есімді азаматтың дене жарақатын алуына «Жымпиты аудандық әкімі аппараты» ММ-де еңбек қауіпсіздігін қамтамасыз ететін лауазымды тұлғаның болмауы басты себеп болып отыр.

Осыған байланысты, Қазақстан Республикасының еңбек заңнамасының талабына сәйкес өндірістік ұйымдарда еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау қызметінің (маманының) болмауы салдарынан азаматтардың өмірлеріне тікелей қауіп төнуі мүмкін, яғни адамдардың конституциялық құқықтарына тікелей әсер етіп отыр.

Азаматтардың конституциялық құқықтарына тікелей әсер еткен әкімшілік құқық бұзушылық үшін әкімшілік жауаптылық ескертумен шектелгенін әділеттілік тұрғысынан баға беру мүмкін емес.

Қазақстан Республикасында демократиялық құқықтық мемлекет құру үрдісінде адам мен азаматтың құқығы мен бостандығын қамтамасыз етуде мемлекеттік ұйымдардың ұлттық мекемелерімен қатар адам құқығын қорғаудың мемлекеттік емес ұйымдарда маңызды рөл атқарады.

Сондықтан, Қазақстан Республикасында мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдарда азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға кепілдік беріп, оны орындайтындай дәрежеде қалыптастыру керек.

Сонымен қатар, ҚР ӘҚБтК-нің 93-бабының 1-бөлігі бойынша әкімшілік жаза ескертумен қоса, баламалы жазаларды, яғни кәсіпкерлік субъектісіне байланысты тиісті жазаларды айқындап, әкімшілік құқық бұзушылық фактісіне байланысты тиісінше жауаптылық тағайындалатын болса әділеттілік, заңдылық қағидаттары өз орнын табады деп ойлаймын.

Әдебиеттер тізімі:

- 1 ҚР Конституциясы, // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_//
- 2 ҚР Еңбек кодексі, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000928>
- 3 ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235>

Сабираддинов А.О.
Қазақстан Республикасы
Жоғарғы Сотының жанындағы
Сот төрелігі академиясының магистранты,
e-mail: abaj.sabiraddinov@bk.ru

Көліктегі құқық бұзушылықтар үшін айыппұл жазасын қолдану ерекшеліктері

Қазақстан Республикасының әкімшілік заңнамасының міндеттері – адамның және азаматтардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау, қоғамдық тәртіпті және қауіпсіздікті сақтау, заңмен қорғалатын құқықтар мен мүдделерді әкімшілік құқық бұзушылықтан қорғау және олардың жасалуының алдын алу болып табылады [1].

Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің (әрі қарай ӘҚБтК) 30-тарауы көліктегі, жол шаруашылығындағы әкімшілік құқық бұзушылықтарға бағытталған.

Осы тараудағы құқық бұзушылықтарды төрт топқа бөліп қарастыруға болады, атап айтқанда;

- Теміржол көлігінде қозғалыс қауіпсіздігін қамтамасыз ететін қағидаларды бұзу;
- Қазақстан Республикасының әуе кеңістігін пайдалану тәртібін бұзу;
- Теңіз көлігінде қозғалыс қауіпсіздігін қамтамасыз ету қағидаларын бұзу;
- Көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзу.

Жоғарыда аталған жол шаруашылығындағы әкімшілік құқық бұзушылықтардың ішіндегі ең көп кездесетін түрі бұл автокөлік саласындағы әкімшілік құқық бұзушылықтар болып табылады.

Жол жүрісіне қатысушылардың жол жүрісі қағидаларын бұзғаны үшін әкімшілік жауапкершілік ӘҚБтК-нің 30-тарауының 589-бабы мен 628-бабы аралығында қарастырылған, олардың көпшілігі бланкетті болып, әр түрлі жағдайларда жасалған жол қозғалысы ережелерін бұзғаны үшін жауапкершілікті қарастырады.

Жол жүрісі процесіне жаяу жүргінші, жолаушы, немесе жүргізуші ретінде тікелей қатысатын адам - жол жүрісіне қатысушылар деп танылады [2].

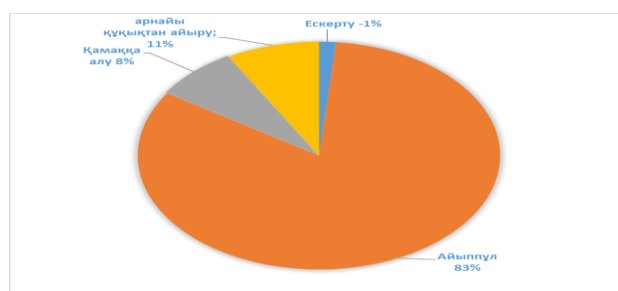
Қазақстан Республикасының әкімшілік заңнамасына сәйкес көліктегі құқық бұзушылықтар үшін жауаптылықтың мына түрлері қолданылады;

- ескерту жасау;
- әкімшілік айыппұл;
- әкімшілік қамаққа алу;
- көлік құралын басқару құқығынан айыру;

Ал, әкімшілік-құқықтық ықпал ету шаралары ретінде жол жүрісі қағидаларын білуін тексеру қарастырылған.

Мемлекет осы жоғарыда көрсетілген әкімшілік мәжбүрлеу шараларын қолдану арқылы көліктегі құқық бұзушылықтармен күресуді, олардың жолын кесуді, жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз етуді, халықтың денсаулығын қорғауды, жол-көлік оқиғаларының зардаптарын жоюды және алдын алуды көздейді. Көліктегі құқық бұзушылықтар үшін мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы ретінде ең көп қолданылатын жаза түрі бұл әкімшілік айыппұл жазасы, дәлел ретінде төмендегі диаграмма тәсілі арқылы көруге болады.

Диаграмма – 1. Көліктегі құқық бұзушылықтар үшін қолданылатын жазалар.

Автормен құрастырылды.

Әкімшілік айыппұл жазаларының басқа әкімшілік жазалардан ерекшеліктері мыналар;

- айлық есептік көрсеткіштің белгілі бір мөлшерімен есептелуі (АЕК);
- жеке тұлғаға салынатын айыппұлдың мөлшерін екі жүз айлық есептік көрсеткіш мөлшерінен асыруға болмайтындығы;
- жеке тұлғаның материалдық жағдайын ескере отырып үш айға дейінгі мерзімге ұзартылуы;
- салынатын әкімшілік айыппұлды 30% - дан аспайтын мөлшерде азайтылуы;
- айыппұл сомасы 50% - ға қысқартылуы;
- салынған әкімшілік айыппұл жаза қолдану туралы қаулы, айыппұл төлеу қажеттілігі туралы нұсқама заңды күшіне енген кезден бастап отыз тәулік ішінде ерікті түрде төленуі;
- айыппұл төлеу мерзімінің ескіруі.

Әкімшілік айыппұл жазасы құқық бұзушылық салдарынан келтірілген мүліктік немесе материалдық шығындардың орнын толтыру болып табылмайды. Әкімшілік айыппұлдар Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен мемлекеттің бюджет кірісіне өндіріп алынады.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы №858 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдасының негізі еліміздің құқықтық жүйесін одан әрі дамыту, адам мен адамзаттың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сақтаудың мемлекеттік кепілдіктерін нығайту үшін ұлттық заңнамаларды жетілдіруге бағытталған [3].

Әкімшілік құқық заңнамасын жетілдіру туралы аталған тұжырымдамада айқындалған болатын. Себебі, құқық салаларының ішінде әкімшілік құқық саласы қоғамдағы кездесетін көптеген мәселелерді шешуде, адам және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын қорғауда, басқа, құқық салаларына қарағанда кең қолданылатын ерекше құқық саласы болып табылады. Бүгінгі таңда, мемлекет жоғарыда аталған тұжырымдамаға сәйкес, көптеген ұлттық заңнамаларға өзгертулер мен толықтырулар енгізіп келеді.

Осы құқықтық тұжырымдаманың негізінде 2014 жылғы 5 шілдеде жаңадан ӘҚБтК қабылданды. Қабылданған Кодекс бұрынғы қолданылып келінген Кодекстен айтарлықтай жанашылдықтарымен ерекшеленді, онда әкімшілік іс жүргізу нормалары бір жүйеге келтірілді. Әкімшілік айыппұл жазаларын қолдану кезінде Кодексте бұрын болмаған жаңа өзгерістер пайда болды. Атап айттар болсақ, қысқартылған іс жүргізу, бұл өз кезегінде ең алдымен адамдардың уақытын үнемдеуге, айыппұл мөлшерін жартылай төлеуге және әкімшілік айыппұл салу туралы қаулыларының тез әрі жылдам орындауына септігін тигізеді. Қысқартылған іс жүргізу өндірісінің ерекшелігі әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша айыппұл түрінде әкімшілік жаза көзделген, сондай-ақ құқық бұзушылықты жасау фактісін мойындайтын және ұсынылған дәлелдемелерге шағым жасамайтын адамға қатысты қолданылады. Ал, соттарға әкімшілік істі қарау барысында жеңілдететін мән-жайларды анықтап жеке тұлғаға салынатын әкімшілік айыппұл сомасын 30% дейін жеңілдету мүмкіндігі берілді.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша қысқартылған іс жүргізудің тіртіптері ӘҚБтК-нің 42-тарауында көрсетілген.

ӘҚБтК-нің 810-бабының 2-бөлігінде көзделген жағдайларда қысқартылған іс жүргізу қолданылмайды. Яғни;

- Ескерту жасауды қоспағанда, баптың санкциясында өзге де жаза түрлері көзделген;
- Құқық бұзушылықты артықшылық берілген немесе иммунитеті бар адамдар жасаған;
- Олар бойынша істерді мемлекеттік кіріс органдары қарайтын әкімшілік құқық бұзушылықтар жасалған;
- Олар бойынша істерді Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі және қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті орган қарайтын әкімшілік құқық бұзушылықтар жасалған жағдайларда, сондай-ақ Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің және қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын реттеу, бақылау және қадағалау жөніндегі уәкілетті органның уәкілетті жұмыскерлері осы Кодекстің 804-бабының екінші және 2-1-бөліктерінде көрсетілген баптар бойынша әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы хаттамалар жасаған жағдайда.

ӘҚБтК-нің 804 немесе 805-бабтарына сәйкес, әкімшілік құқық бұзушылық анықталған және оны жасаған тұлға белгілі болған кезде уәкілетті адам әкімшілік іс жүргізуді қозғайды, тұлғаға айыппұлды Кодекстің Ерекше бөлігінің баптарындағы санкциясында көрсетілген айыппұл сомасының 50%

мөлшерінде жеті тәулік ішінде төлеу құқығын түсіндіріп оған қажет болған жағдайда белгіленген үлгідегі түбіртектегі табыс етеді. Егер де әкімшілік құқық бұзушылық автоматты режимде жұмыс істейтін сертификатталған арнайы техникалық бақылау-өлшеу құралдарымен және аспаптармен анықталса, адамның айыппұлды белгіленген үлгідегі түбіртекпен бірге айыппұл төлеу қажеттігі туралы нұсқама тиісінше жеткізілген кезден бастап жеті тәулік ішінде көрсетілген айыппұл сомасының 50% мөлшерінде төлеуге құқығы болады.

Мұндай іс жүргізу көліктегі құқық бұзушылықтарға қолдану тиімді болып есептеледі. Себебі, әкімшілік жауаптылыққа тартылған адам салынған айыппұлды тездетіп төлеуге тырысады, бұл өз кезегінде әкімшілік айыппұлдардың дер кезінде әрі жылдам орындалуына және мемлекеттің бюджет кірісіне оң нәтижесін тигізеді. Алайда, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істердің ведомствалығы бойынша соттар қарайтын істерге қысқартылған іс жүргізу өндірісі қолданылмайды. Бұл қысқартылған іс жүргізу өндірісін қозғауға және сол тәртіпте істі қарап әкімшілік айыппұл жазасын қолдануға сотқа дейінгі құқық қорғау органдары ғана құқылы.

Соттар әкімшілік айыппұл жазаны тағайындау кезінде жауапкершілікті жеңілдететін мән – жайлардың болуын – осыған ұқсас бап бойынша әкімшілік жауаптылыққа тарту фактілерінің жоқтығын, хаттама бойынша кінәні мойындауды, ауыр зардаптардың жоқтығын, жауаптылықты ауырлататын мән-жайлардың жоқтығын, адамның материалдық жағдайын, оның жеке басын ескеріп ӘҚБтК-нің 829-11-бабының 2-бөлігі бойынша әкімшілік айыппұл сомасын айыппұлдың жалпы сомасынан 30% қысқартуға ғана құқылы.

Көліктегі құқық бұзушылықтар үшін қысқартылған іс жүргізу тиімді екені белгілі болғанымен, қысқартылған іс жүргізу қазіргі қолданыстағы әкімшілік заңнамада шектеулі болғандықтан оны көп жағдайда қолдауға мүмкіндік бермейді. Мысалы: Құқық бұзушы өзіне салынған айыппұлдың 50% мөлшерін төлеу үшін міндетті түрде құқық бұзушылық әрекетін және кінәсін толық мойындауды, келтірілген қандайда бір дәлелдемелерге шағым жасамауын қажет етеді.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 13-бабының 2-бөлігіне сәйкес, әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалуына құқығы бар және осы баптың 3-бөлігіне сәйкес, әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығы бар. Заңда көзделген реттерде заң көмегі тегін көрсетіледі [4].

ӘҚБтК-нің 10-бабындағы кінәсіздік презумпциясына сәйкес, өзіне қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғалған адам кінәсі осы Кодексте көзделген тәртіппен дәлелденгенге және өз өкілеттіктері шегінде істі қараған судьяның, органның (лауазымды адамның) заңды күшіне енген қаулысымен белгіленгенге дейін кінәсіз деп есептеледі. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қысқартылған іс жүргізу тәртібімен қаралған жағдайда, сондай-ақ айыппұл төлеу қажеттілігі туралы нұсқама бойынша өзіне қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғалған адам тиісті шешім заңды күшіне енген кезге дейін кінәсіз деп есептеледі. Сондай-ақ ешкім өзінің кінәсіздігін дәлелдеуге міндетті емес [1].

Сондықтан құқық бұзушының құқықтарын шектемей іс бойынша дәлелдерін, түсініктемелерін, ұсыныстарын келтіруге құқықтарын бере отырып істі жалпы тәртіпте жан-жақты қарап әкімшілік айыппұл жазасын қолданып, айыппұл салу туралы қаулы заңды күшіне енген күннен бастап ерікті түрде төлеу мүмкіндігін қарастырған жөн.

Қолданыстағы әкімшілік заңнамаға сәйкес, егер іс жалпы тәртіпте қаралған жағдайда Қазақстан Республикасының ӘҚБтК-нің ерекше бөлімінде көзделген әкімшілік айыппұлдардың толық көлемін төлеуге мәжбүр болады.

Қысқарталған іс жүргізу тәртібін шетелдік тәжірибелерді қарастыра отырып оларды зерттей келе қабылданғаны белгілі.

Мысалы: Ресей Федерациясының ӘҚБтК-нің 32.2-бабына сәйкес, жол жүрісі саласындағы әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін әкімшілік жауаптылыққа тартылған адам әкімшілік айыппұл салу туралы қаулы шығарылған күннен бастап жиырма күн ішінде әкімшілік айыппұлдың 50% жеңілдікпен төлеу мүмкіндігі қарастырылған [5].

Бұл жерде Ресей мемлекетінің әкімшілік заңнамасы көліктегі құқық бұзушылықтар үшін салынатын әкімшілік айыппұл жазасының жартысын жиырма күн ішінде төлеу туралы ұстанымы біздегі әкімшілік заңнамаға қарағанда тиімдірек екенін байқауға болады. Сонымен бірге, Ресей мемлекетінің әкімшілік заңнамасында көліктегі құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік айыппұл жазалары альтернативтік түрде қолданылады. Мысал ретінде салыстырмалы кесте арқылы көруге болады.

Кесте – 1. Қазақстан Республикасы және Ресей Федерациясы заңнамасындағы көліктегі құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік айыппұл жазалары: салыстырмалы талдау.

Қазақстан Республикасы ӘҚБтК	Ресей Федерациясы ӘҚБтК
590-бап. Көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзу; 5 – АЕК 13, 255 теңге	12.1. бап. Көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзу; 500 рублден 800 рублге дейін (2, 885 теңгеден 4616 теңгеге дейін)
595-бап. Маневр жасау қағидаларын бұзу; 5 – АЕК 13, 255 теңге	12.14. бап. Маневр жасау қағидаларын бұзу; Ескерту немесе 500 рубл (2, 925 теңге)
600-бап Жаяу жүргіншілердің немесе жол жүрісінің өзге де қатысушыларының жүруіне басымдық бермеу; 10 – АЕК 26, 510 теңге	12.18. бап. Жаяу жүргіншілердің немесе жол жүрісінің өзге де қатысушыларының жүруіне басымдық бермеу; 1 500 рублден 2500 рублге дейін (8655 теңгеден 14426 теңгеге дейін)
610-бап. Көлік құралдары жүргізушілерінің жол жүрісі қағидаларын адамдардың денсаулығына зиян келтіруге, көлік	12.24 бап. Көлік құралдары жүргізушілерінің жол жүрісі қағидаларын адамдардың денсаулығына зиян келтіруге алып

кұралдарының немесе өзге де мүліктің бүлінуіне алып келген бұзушылығы 20 - АЕК 53, 020 теңге немесе 6 айға көлік құралын басқару құқығынан айыру	келген бұзушылығы 2, 500 рублден 5, 000 рублге дейін (14426 теңгеден 28, 787 теңгеге дейін) немесе 1 жылдан 1,5 жылға дейін көлік құралын басқару құқығынан айыру [6].
---	---

Автормен құрастырылды.

ӘҚБТК-нің 55-бабының 3-бөлігіне сәйкес, жеке тұлғаға әкімшілік жаза қолдану кезінде жасалған әкімшілік құқық бұзушылықтың сипаты, кінәлінің жеке басы, оның ішінде оның құқық бұзушылық жасағанға дейінгі және одан кейінгі мінез-құлқы, мүліктік жағдайы, жауаптылықты жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар ескеріледі. Альтернативтік жазаның болуы әкімшілік құқық бұзушылық үшін жаза қолдану кезінде әкімшілік жазаның әділ болуына, құқық бұзушылықтың сипатына, оның жасалу мән-жайларына құқық бұзушының жеке басына сай келетін жаза тағайындауға мүмкіндік береді.

Тұжырымдай келе, көліктегі әкімшілік құқық бұзушылықтар үшін тағайындалатын әкімшілік айыппұл жаза мөлшерлерін және әкімшілік іс жүргізу әдістерін келесі жолдармен жетілдірсе болады:

1. Көліктегі құқық бұзушылықтар үшін тағайындалатын айыппұл жазаларына жасалған әкімшілік құқық бұзушылықтың сипатын дұрыс саралай отырып альтернативтік жаза түрлерін қарастыру;

2. Көліктегі құқық бұзушылықтар үшін әкімшілік айыппұл салу туралы қаулылар, нұсқамалар заңды күшіне енген күннен бастап ерікті түрде он тәулік ішінде 50% жеңілдікпен төлеу мүмкіндігін қарастыру;

Осы әдістер негізінде құқық бұзушыларды әкімшілік айыппұлдарды төлеуге ынталдыра отырып, әкімшілік айыппұл қаулыларының уақытылы орындалуы жүзеге асады.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235>.

2 Қазақстан Республикасы Үкіметінің 13 қараша 2014 жылы №1196 бұйрығымен бекітілген Қазақстан Республикасының «Жол жүрісі қағидалары» // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1400001196>.

3 Амангелді Ә. Президент және құқықтық реформа. – Алматы: «Зерде» баспасы, 2014. – 169 б.

4 Қазақстан Республикасының Конституциясы – Алматы: ЖШС «Издательство» «Норма-К» 2018. – 44 б.

5 Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях (ред. от 18.03.2020) // www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34661/.

6 Курсы валют, // www.google.com/search?q=курс+рубля+к+тенге&rlz=1C1A0HY_enKZ791KZ791&oq=курс+&aqs=chrome.5.0j69i57j0l4.7260j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8.

Сакаулов О.Ж.

магистрант Академии правосудия при
Верховном Суде Республики Казахстан,
e-mail: sakaulov@list.ru

О некоторых вопросах судебной и правоохранительной практики по применению статьи 64-1 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях

Производство по делам об административных правонарушениях является одним из важных направлений судебной деятельности, поскольку именно административные правонарушения являются наиболее многочисленными в структуре всех совершаемых в Казахстане противоправных деяний. К примеру, в нашей стране ежегодно совершается более 4 миллионов административных правонарушений [1]. В связи с этим, вопросы осуществления справедливого судебного разбирательства и обеспечения при этом прав личности, интересов общества и государства являются основными приоритетами казахстанского правосудия.

Правовое регулирование административного производства в Республике Казахстан претерпевает перманентные изменения. Причем данные изменения осуществляются в двух основных противоположных друг другу направлениях:

- 1) ужесточение отдельных видов административных взысканий;
- 2) гуманизация административного законодательства в части перевода отдельных административных правонарушений в сферу гражданско-правовой и дисциплинарной ответственности.

Одним из направлений гуманизации законодательства административного законодательства явилось дополнение в 2018 году действующего Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях (далее – КРКоАП) статьей 64-1, предусматривающей основание освобождения лица, совершившего правонарушение, от административной ответственности в связи с малозначительностью совершенного административного правонарушения. Безусловно, такой шаг законодателя вполне обоснован и характеризуется рядом положительных моментов:

- упрощение процедуры производства по делу об административном правонарушении и обеспечение его осуществления в более краткие сроки;
- исключение чрезмерного применения административных взысканий за совершение малозначительных правонарушений;
- усиление процессуальных гарантий лица, в отношении которого ведется производство по делу об административном правонарушении.

Однако при всех положительных моментах современная судебная практика не лишена проблем, связанных с правовым регулированием института малозначительности в административном производстве, а также осуществлением рассмотрения дел о малозначительных правонарушениях и принятию по ним процессуальных решений.

Нормы о малозначительности правонарушений были внесены в Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях сравнительно недавно (Законом Республики Казахстан от 28 декабря 2017 года № 127-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в КРКоАП»). В связи с этим, стоит признать, что судебная практика по рассмотрению дел о малозначительных правонарушениях на сегодняшний день достаточно «молода» и нуждается в своем совершенствовании.

Основными из вышеперечисленных проблем являются следующие:

1) отсутствие надлежащей правовой регламентации понятия малозначительности административных правонарушений и соответствующих критериев ее установления;

2) отсутствие в Республике Казахстан единообразной судебной практики по рассмотрению дел о малозначительных административных правонарушениях, что приводит к субъективному пониманию норм КРКоАП о малозначительности указанных деяний.

В соответствии со статьей 742 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях (далее – КРКоАП) малозначительность административного правонарушения является одним из обстоятельств, позволяющих не привлекать лицо, совершившее правонарушение, к административной ответственности. В статье указано, что производство по делу об административном правонарушении может быть прекращено в случае, предусмотренном статьей 64-1 КРКоАП [2].

Использование такой возможности, как освобождение лица от административной ответственности в связи с малозначительностью правонарушения, не зависит от вида (состава) совершенного правонарушения и распространяется на случаи, когда действие или бездействие физического или юридического лица, формально содержащее все признаки юридического состава не представляет существенной угрозы охраняемым общественным отношениям, что позволяет компетентному субъекту административной юрисдикции освободить лицо от ответственности, ограничившись устным замечанием. Основным критерием малозначительности правонарушения является отсутствие в результате его совершения существенной угрозы охраняемым общественным отношениям.

В материальных составах административных правонарушений важное значение для признания совершенного деяния малозначительным имеет размер причиненного ущерба или вреда (например, незначительное повреждение имущества, для восстановления которого не требуется существенных затрат).

При формальном же составе, решение вопроса о малозначительности административного правонарушения должно базироваться на анализе всех его признаков, а также выяснении причин и условий, способствующих

совершению правонарушения. В частности, необходимо обращать внимание на то, какие общественные отношения образуют объект посягательства.

В качестве критериев малозначительности совершенного правонарушения необходимо учитывать вину, обстановку совершения правонарушения, степень влияния противоправных действий или же бездействие лица, предмет или орудие совершения административного правонарушения, если таковые имеются, а также место совершения правонарушения [3, с.172].

При этом в статье 64-1 изложено, что при малозначительности совершенного административного правонарушения судья, орган (должностное лицо), уполномоченный рассматривать дела об административных правонарушениях, может освободить лицо, совершившее административное правонарушение, от административной ответственности, ограничившись устным замечанием. В примечании к данной статье закреплены обстоятельства, которые учитываются судом, органом (должностным лицом) при принятии решения о прекращении производства по делу в связи с малозначительностью правонарушения, а именно:

- 1) конкретные обстоятельства совершения административного правонарушения;
- 2) личность правонарушителя;
- 3) объект посягательства;
- 4) наличия вреда – его размер [2].

Характеризуя указанные обстоятельства, необходимо отметить, что законодатель установил их в качестве номинальных критериев определения малозначительности совершенных административных правонарушений, поскольку в содержании КРКоАП нет точного определения малозначительности. Наряду с этим, не закреплены конкретные размеры вреда, которые могут характеризовать совершенное правонарушение как малозначительное.

Все это приводит к субъективному пониманию и толкованию содержания статьи 64-1 КРКоАП, а вследствие этого порождает различную судебную практику по применению указанной нормы и принятию необъективных решений о прекращении производства по делу либо наложении административных взысканий на лиц, в отношении которых ведется производство по делу об административном правонарушении. Изложенная проблема касается как деятельности судов, так и деятельности других субъектов административной практики (уполномоченных должностных лиц государственных органов).

В частности, проблемы применения статьи 64-1 КРКоАП имеют место и в деятельности органов внутренних дел (далее – ОВД). Об этом свидетельствуют случаи редкого применения сотрудниками ОВД указанной нормы и принятия решений о прекращении производства по делу в связи с малозначительностью правонарушений. Этому, как правило, способствуют следующие обстоятельства:

- 1) нежелание должностных лиц ОВД прекращать производство по делу из-за погони за количественными показателями служебной деятельности в части

привлечения лиц к ответственности и наложения административных взысканий;

2) неточная правовая регламентация установления малозначительности правонарушений, влекущая в отдельных случаях сложность обоснования законности принятого решения о прекращении производства по делу (при обжаловании решения потерпевшим);

3) опасение в возможном проведении служебного расследования сотрудниками подразделений собственной безопасности по факту превышения должностных полномочий (по причине несовершенства статьи 64-1 КРКоАП, а вследствие этого – возможных коррупционных рисков).

Таким образом, анализ имеющихся проблем судебной и правоохранительной практики свидетельствует о необходимости внесения соответствующих изменений в статью 64-1 КРКоАП с целью установления критериев малозначительности правонарушения в зависимости от состава административного правонарушения и причиненного в результате его совершения вреда потерпевшему. Наряду с этим, необходимо закрепить в указанной статье четкое определение малозначительного административного правонарушения, позволяющее разграничить его с существенными правонарушениями, по делам о которых малозначительность не применима.

Кроме этого, необходимо изложить в статье 64-1 обязанность уполномоченного должностного лица по составлению протокола об административном правонарушении и в последующем вынесению постановления о прекращении производства по делу об административном правонарушении на основании статьи 742 КРКоАП, что позволит фиксировать на ведомственном уровне сведения о совершении лицом малозначительного правонарушения и не допустить в дальнейшем необоснованное многократное освобождение правонарушителя от административной ответственности в связи с малозначительностью совершенного правонарушения.

Таким образом, предлагаемые изменения позволят усовершенствовать механизм применения института малозначительности в производстве по делам об административных правонарушениях и эффективно использовать его в качестве альтернативы привлечения к административной ответственности, обеспечивая при этом профилактическое воздействие на лицо, совершившее административное правонарушение.

Список литературы:

1 Информация Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной Прокуратуры Республики Казахстан // <http://pravstat.prokuror.gov.kz/rus>.

2 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>.

3 Керамова С.Н. Малозначительность административного правонарушения как основание освобождения от административной ответственности // Журнал «Государственная служба и кадры», №2 / 2019. – с.172-175.

Төлеуханова Г.А.
магистрант Академии правосудия при
Верховном Суде Республики Казахстан,
e-mail: gulnazza88@mail.ru

Некоторые аспекты обеспечения конституционной законности в свете обращения Карагандинского областного суда в Конституционный Совет Республики Казахстан

Первый Президент Республики Казахстан - Елбасы подчеркивал, что основные направления современной государственной политики нацелены на утверждение верховенства права при обеспечении высшей юридической силы Основного Закона [1].

Конституционная законность как фундаментальная составляющая современного государства, стремящегося к верховенству права, позволяет обеспечить полноценную реализацию положений Основного Закона.

В государстве с высоким уровнем правосознания и правовой культуры каждый государственный орган, каждое должностное лицо, в соответствии с действующим законодательством, добросовестно осуществляя свои функциональные обязанности, способствует обеспечению конституционной законности в стране.

Тем не менее, первоочередная роль в обеспечении конституционной законности в странах современного мирового сообщества принадлежит органам конституционного контроля.

Под конституционным контролем в современной научно-правовой доктрине понимают осуществляемую уполномоченными органами процедуру контроля за соответствием принимаемых в государстве правовых актов Основному закону страны [2 с. 25].

Мировая практика выделяет три модели конституционного контроля: американскую, европейскую и смешанную.

Говоря об американской модели, отметим, что именно в США впервые появились зачатки конституционного контроля, причем судебного. Так, Верховный Суд США, рассматривая дела У. Мэрбэри против Д. Мэдисона [3] (1803) и Маккулох против Мэриленда [4] (1819), признав принятые конгрессом законы неконституционными, создал судебный прецедент.

На сегодняшний день Верховный Суд США продолжает свою деятельность по осуществлению судебного конституционного контроля, что на наш взгляд является исторически закрепленной и неотъемлемой его функцией.

Европейская модель конституционного контроля, разработанная Г. Кельзенем [5, с. 458], подразумевает создание специализированных органов конституционного контроля – конституционных судов (иногда встречаются

другие названия: Конституционный трибунал – в Польше, Конституционный Совет – у нас, во Франции).

Полагаем, что существование независимых органов конституционного контроля по примеру европейской модели, позволяет принимать более объективные решения, так как отсутствует связанность с обстоятельствами конкретного дела.

Каждое современное государство, посредством существующей у себя модели конституционного контроля, стремится к обеспечению конституционной законности, ибо Конституция – ядро правового государства.

Основной Закон страны, а также Конституционный закон, непосредственно регулирующий деятельность органов правосудия, прямо закрепили обязанность судов – обращение с представлением в Конституционный Совет в случае наличия оснований для признания закона или нормативного правового акта неконституционным [6].

Таким образом, полноценное обеспечение прав человека и конституционной законности зависит от эффективной реализации судами своего права на обращение в Конституционный Совет, в случае обнаружения малейших сомнений в конституционности законов и других нормативных правовых актов [7, с. 8].

Рассмотрим некоторые аспекты, определение которых обусловлено анализом Нормативного постановления Конституционного Совета от 3 июля 2018 года № 5 «О проверке конституционности пункта 5 статьи 27 Закона Республики Казахстан «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» по представлению Карагандинского областного суда.

Конкурентность правовых норм в Законах «Об органах внутренних дел» и «О судебных приставах».

Карагандинский областной суд в представлении аргументирует свои доводы тем, что именно на судебных приставах подпунктом 8 пунктом 2 статьи 7 Закона «О судебных приставах» возложена обязанность осуществления принудительного привода должника.

В обоснование своих доводов субъект обращения приводит: «статью 5 Закона «О судебных приставах» устанавливающую, что сотрудники правоохранительных органов могут оказывать только содействие, помощь судебному приставу в пределах реализации возложенных на них законом задач, но не исполнять другие функции».

В качестве конкурентной нормы субъект обращения приводит не нормы Закона «Об органах внутренних дел», а подзаконный акт – «приказ Министра юстиции РК от 20 января 2011 года № 18 «Об утверждении Типовых форм постановлений частных судебных исполнителей», где в форме постановления о приводе лица, уклоняющегося от явки к судебному исполнителю, исполнение привода возложено на подразделения ОВД».

Доводы субъекта обращения свидетельствуют о том, что закрепление данной обязанности предпочтительней за судебными приставами.

Однако участвовавший в судебном заседании, в ходе рассмотрения гражданского дела по обращению частного судебного исполнителя Сартаева

Д.О. к ГУ «Департамент внутренних дел Карагандинской области МВД Республики Казахстан» в качестве третьего лица, не заявляющего самостоятельных требований, на стороне ответчика РГУ «Администратор судов Карагандинской области» пояснил, что «в функциональные обязанности судебных приставов не входит осуществление привода должника к судебному исполнителю».

Действительно, с учетом анализа действующего законодательства, мы пришли к выводу о том, что на сегодняшний день существует конкурентность правовых норм, регулирующих осуществление принудительного привода должника.

Ввиду того, что исполнение принудительного привода должника связано с ограничением конституционного права на свободу, в целях исключения произвольного толкования субъектами правоприменения норм законов, затрагивающих конституционные права граждан, необходимо внести точность и ясность в правовые нормы, исключив из обязанностей судебных приставов осуществление принудительного привода должника.

Соответствие нормам конституции.

Обращаясь в Конституционный Совет, Карагандинский областной суд, ссылаясь на несоответствие пункта 5 статьи 27 Закона «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей» положениям пунктов 1 и 3 статьи 39 Конституции, аргументировал свои доводы отсутствием указаний в законе целей и понятия привода, наличия коллизии в правовых нормах Законов «Об органах внутренних дел» и «О судебных приставах», касательно обязанности исполнения постановления о принудительном приводе должника.

Полагаем, что ссылка на отсутствие указания в Законе целей и понятия привода, а также конкурентность правовых норм, в плане определения органа, в обязанности которого входит исполнение постановления о принудительном приводе должника не могут служить основанием для признания вышеуказанной нормы Закона неконституционной.

В ряде нормативных постановлений Конституционный совет предоставлял разъяснение по поводу законов, ограничивающих конституционные права и свободы человека.

Закрепленное в разделе II «Человек и гражданин» Конституции пунктом 1 статьи 16 право на личную свободу не подлежит ограничению ни при каких случаях (пункт 3 статьи 39 Конституции).

Разъясняя данную правовую норму, Конституционный Совет отметил, что каждый вправе свободно распоряжаться собственными правами, «если это не связано с уклонением от исполнения конституционных и иных, установленных законом обязанностей, не нарушает прав и свобод других лиц и не посягает на конституционный строй и общественную нравственность (пункт 5 статьи 12, пункт 1 статьи 34, статья 36 Конституции)» [8].

Таким образом:

– как уклонение от явки к судебному исполнителю, в случае невозможности осуществления исполнительных действий без его участия, являющееся злоупотреблением должником права на личную свободу;

– так и неисполнение органами внутренних дел постановления о принудительном приводе должника связаны с уклонением от исполнения конституционных положений: все равны перед законом и судом (пункт 1 статьи 14 Конституции), решения, приговоры и иные постановления судов имеют обязательную силу на всей территории Республики (пункт 3 статьи 76 Конституции), соответственно установленный статьей 21 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан (далее – ГПК) принцип обязательности судебных актов должен исполняться как сторонами исполнительного производства, так и органами внутренних дел.

Согласно разъяснению Конституционного Совета закон, ограничивающий конституционные права и свободы человека должен быть сформулирован [9]:

- с достаточной степенью четкости;
- основан на понятных критериях, позволяющих с определенной точностью определить правомерное поведение от противоправного;
- соответствовать требованиям юридической точности и предсказуемости последствий;
- исключать возможность произвольной интерпретации положений закона.

Неверное определение Карагандинским областным судом понятия и целей принудительного привода должника, отождествление его с мерой обеспечения производства по уголовному или административному делу, свидетельствует о том, что существующие пробелы в законодательстве, не умаляя конституционности института принудительного привода должника, создают основания для произвольной интерпретации положений закона субъектами правоприменения.

В связи с этим, по результатам рассмотрения обращения Карагандинского областного суда, Конституционным Советом было рекомендовано закрепить в действующем законодательстве надлежащий правовой механизм, регулирующий правоотношения, связанные с исполнением постановления о принудительном приводе должника.

Предложения (по обращениям судов в Конституционный Совет).

Предполагается, что судья с учетом обстоятельств конкретного дела проводит сравнительный и логический анализ правовой нормы закона на соответствие нормам Конституции еще на стадии подготовки дела к судебному разбирательству. В случае установления несоответствия норм законов нормам Конституции и нарушения конституционных прав граждан, судья обязан вынести определение о приостановлении производства по делу согласно статье 78 Конституции и подпункту 5 части 1 статьи 272 ГПК.

Таким образом, следует сделать вывод о том, что определение о приостановлении производства по делу в связи с обращением в Конституционный Совет целесообразно выносить на стадии подготовки дела к судебному разбирательству. В целях реализации данного положения рекомендуем статью 165 ГПК дополнить пунктом 15-1 о том, что на стадии подготовки к рассмотрению гражданского дела судья производит следующие

действия «разрешает вопросы связанные с определением соответствия нормам Конституции законов или иных правовых актов, подлежащих применению по конкретному гражданскому делу».

Включение данной правовой нормы имеет рекомендательный характер и направлено на усовершенствование деятельности органов правосудия, ведь выявление неконституционной правовой нормы на стадии подготовки дела к судебному разбирательству позволит рационально использовать средства, затраченные на проведение судебных заседаний, и время, которое является ценным ресурсом современных процессов организации и управления.

Однако здесь следует сделать оговорку о том, что внесение данного изменения не должно исключать права судьи на приостановление производства по делу на его последующих стадиях с целью обращения в Конституционный Совет, так как основания для обращения могут возникнуть и на последующих стадиях рассмотрения гражданского дела, ввиду установления иных обстоятельств по делу, в связи предоставлением сторонами новых доказательств, что предусмотрено пунктом 1 статьи 73 ГПК.

Полноценная реализация органами правосудия права на обращение в Конституционный Совет, правильное обоснование своих выводов, на основании которых необходимо рассмотреть вопрос о неконституционности закона или иного правового акта, а также слаженное взаимодействие органов правосудия и Конституционного Совета в данном направлении, будет способствовать полноценной реализации принципа конституционной законности в Республике Казахстан.

Список литературы:

1 Нурсултан Назарбаев: Успехи Казахстана безусловны и признаны мировым сообществом // <https://24.kz/ru/news/top-news/item/261579-nursultan-nazarbaev-uspekhi-kazakhstan-bezuslovny-i-priznany-mirovym-soobshchestvom>

2 Василевич Г.А. Конституционное правосудие. // Г.А.Василевич. – Минск: Право и экономика, 2012. – 326 с. – (Серия «Юридическое обозрение»)

3 Marbury V. Madison, 5 U. S. 137 (1803) // <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/5/137/>

4 McCulloch V. Maryland, 17 U. S. 316 (1819) // <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/17/316/>

5 Felix Frankfurter, Hans Kelsen, and the Practice of Judicial Review // ZaöRV 73 (2013) // <http://www.zaoerv.de> © 2013, Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht

6 Конституция Республики Казахстан принятая на республиканском референдуме 30 августа 1995 года, Конституционный Закон от 25 декабря 2000 года № 132-III «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.02.2019 г.) <https://online.zakon.kz>

7 Маами К.А. Взаимодействие Конституционного Совета с судами // Электронный ресурс // режим доступа https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31577653#pos=69;-41

8 Нормативное постановление Конституционного совета Республики Казахстан от 27 февраля 2008 года № 2 «О проверке конституционности частей первой и четвертой статьи 361 Уголовного кодекса Республики Казахстан по обращению Капшагайского городского суда Алматинской области» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30165053

9 Нормативное постановление Конституционного совета Республики Казахстан от 18 мая 2015 года № 3 «Об официальном толковании пункта 1 статьи 27 Конституции Республики Казахстан и о проверке на соответствие Конституции Республики Казахстан Закона Республики Казахстан «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию» и Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам защиты детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию» // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=37647015#pos=3;-155

Укибаев Д.Н.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының жанындағы Сот төрелігі академиясының магистранты,
e-mail: ukibaev.d.n@mail.ru

Кепіл түріндегі бұлтартпау шарасын санкциялау: негіздері мен процестік тәртібі

Қазақстан Республикасында қылмыстық заңнаманы жаңғырту және гуманизациялау аясында құқықтық саяси тұжырымдамасын жүзеге асыру барысындағы іс-шаралар жоспарының 63-тармағына сәйкес, бұлтартпау шараларын қолдану механизімін егжей-тегжейлі реттеу мақсатында, күзетпен ұстау бұлтартпау шарасының орнына баламалы кепіл түріндегі бұлтартпау шарасын қолдану негіздері мен тәртібі қайта қарастырылуда.

Қылмыстық істер бойынша іс жүргізу кезінде: ешқайда кетпеу және тиісті мінез-құлқы туралы қолхат; жеке кепілгерлік; әскери қызметшіні әскери бөлім қолбасшылығының байқауда ұстауына беру; кәмелетке толмаған адамды қарауда ұстауға беру; кепіл; ұйқамақ; күзетпен ұстау бұлтартпау шаралары қолданылады [1]. Өз мақаламызда біз аталған бұлтартпау шараларының арасынан кепіл түріне тоқталғымыз келеді.

Кепіл түріндегі бұлтартпау шарасы ҚР ҚПК 145-бабында бекітілген, оған сәйкес, кепіл сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның, прокурордың немесе соттың шақыруы бойынша оларға күдіктінің, айыпталушының келуі жөніндегі міндеттерін орындауын қамтамасыз ету үшін сот депозитіне күдіктінің, айыпталушының өзінің не басқа адамның ақша енгізуінен тұрады. Бұл бұлтартпау шарасы күзетпен ұстау және ұйқамақ бұлтартпау шараларының баламалы түріне бейімделіп келеді. Сауал қою барысында 30 тергеу судьялары, 40 процессуалдық прокурорлар, 45 адвокаттар

және 150 тергеушілер кепілдің тәуелсіз бұлтартпау шарасы ретінде тиімсіз екенін айтып, оны тек күзетпен ұстау бұлтартпау шарасына балама ретінде қолданылатынын айтты [2].

Көптеген азаматтар үшін кепіл түріндегі бұлтартпау шарасы басымдылыққа ие шара болып табылмайды, өйткені оның сомасы азаматтар үшін ауыр болып табылады. Кепіл шарасы қылмыстық процесте айыпталушының немесе күдіктінің қажетті жағдайда қылмысты ашумен айналысатын орган қызметкеріне не сотқа қайта оралатындығына кепіл ретінде қолданылады.

Мамандар үшін кепіл басқа бұлтартпау шараларына қарағанда, қатаң шара деп танылады, себебі адам өзінің материалдық игіліктерімен тәуекел етеді, ал кепіл мөлшері едәуір жоғары болады. Кепілдің түрі мен мөлшері жасалынған қылмыстың сипатына қарай сотпен анықталады, орган мен сот азаматтың не өзге адамның қиын материалдық жағдайда қалмас үшін, сонымен қатар, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның, прокурордың немесе соттың шақыруы бойынша оларға күдіктінің, айыпталушының келуі жөніндегі міндеттерін орындауын қамтамасыз ету үшін, оның қандай сомамен немесе қандай да басқа құндылықтарды кепілге қоя алатындығын дербес шешуі тиіс. ҚР ҚПК 145-бабына сәйкес, кепіл ретінде ақша жылжитын немесе жылжымайтын мүліктер кепіл заты ретінде қарастырылуы мүмкін.

2015 жылдан бері қолданыстағы жаңа Қылмыстық-процестік кодексінде осы бұлтартпау шарасын қолдануды реттейтін 145-бабына жыл сайын бірнеше толықтырулар мен өзгерістер ендірілді. Осыған қарамастан, әлгі күнге дейін тәжірибеде кепілді қолдану барысында көптеген ахуалды мәселелер туындауда.

Қазақстан Республикасының 1997 жылы қабылданған Қылмыстық іс жүргізу кодексінде кепіл бұлтартпау шарасы бірінші редакциясында қарастырылғанымен, оның қатаң құрылған механизмі 2005 жылдан бастап пайда болды. Алайда, бұрындары кепіл бұлтартпау шарасы тәжірибеде сирек қолданылды.

Осы жылдың қаңтар айында бұлтартпау шараларын қолданудың сот тәжірибесінің біркелкілігін қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының кезекті жалпы отырысында «Бұлтартпау шарасын санкциялаудың кейбір мәселелері туралы» нормативтік қаулының жобасы қаралды. Осы жобаны ұсынған, Жоғарғы Соттың судьясы Гүлнар Мергенова тергеу судьялары күзетпен ұстау және ұйқамақта ұстау бостандығын шектейтін бұлтартпау шараларын неғұрлым жұмсақ бұлтартпау шарасын қолдану мүмкін болмаған кезде ғана қолданатынын атап өтті. Оның берген мәліметтеріне сәйкес «2015 жылдан бастап күзетпен ұстаудың қолданылғаны 6,5 %-ға төмендеді, 2018 жылмен салыстырғанда қамауға алу саны 4,2 %-ға қысқарды. Судьялардың айтуы бойынша, ұйқамаққа алу 447-ден 782-ге дейін, кепілді қолдану саны 531-ден 836-дейін артқан» [3].

Нормативтік қаулыда сотқа дейінгі тергеу органы таңдаған бұлтартпау шарасының дұрыстығын бағалау кезінде судьяның ескеруге тиіс болатын критерийлер ашылды. Тергеу судьясының осы бұлтартпау шарасын таңдау себептерін және қатаң бұлтартпау шараларын қолдану мүмкін еместігін

талқылауға, адамның қылмыс жасады деген күдіктің негізділігін тексеруге міндеттейтін заң нормаларына ерекше назар аударылды. Осыған қоса, нормативтік қаулыда тергеу судьяларының азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын шектейтін бұлтартпау шараларын санкциялауының негізгі мәселелерін ашып көрсетеді [4].

Енді осы нормативтік қаулыда бекітілген кепіл бұлтартпау шарасына тиісті ережелерді қарастырып шықсақ. Қаулының 20-тармағында, кепіл тек тергеу судьясының санкциясымен немесе соттың қаулысы бойынша қолданылатыны көрсетілген.

Нормативтік қаулының 21-тармағында «Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын санкциялау туралы өтінішхатын қанағаттандыру үшін негіздер болмаған кезде, тергеу судьясы кепіл түріндегі бұлтартпау шарасын таңдауға құқылы, оның нысанасы ақша қаражаты, құндылықтар, жылжымалы және жылжымайтын мүлік болуы мүмкін» деп көрсетілген. Біздің пікірімізше, бұл тәртіп жоғарыда көрсетілгендей, тергеу судьялары азаматтардың бостандығын шектейтін, күзетпен ұстау және ұйқамақта ұстау, бұлтартпау шараларын неғұрлым жұмсақ бұлтартпау шарасын қолдану мүмкін болмаған кезде ғана қолдану тәртібіне теріс келеді. Осы жерде, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын санкциялау туралы өтінішхатын қанағаттандыру үшін негіздер болмаған кезде тергеу судьясы кепіл түріндегі бұлтартпау шарасын таңдауға немесе күзетпен ұстау және ұйқамақта ұстау түріндегі бұлтартпау шараларын кепіл түріндегі бұлтартпау шарасын қолдану мүмкін болмаған кезде ғана қолдануға құқылы, деп толтырған дұрыс болар.

Күзетпен ұстау түріндегі бұлтартпау шарасын санкциялау туралы өтінішхатты қанағаттандырған кезде сот қаулыда, ҚПК-нің 148-бабының тоғызыншы бөлігінде көрсетілген жағдайларды қоспағанда, кепіл мөлшерін бір мезгілде айқындауға міндетті.

Кепіл енгізуші сот депозитіне ақша енгізгеннен кейін ол сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамға, кепілдің енгізілгені туралы құжатты ұсынады, ал сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамға, ҚПК-нің 148-бабы сегізінші бөлігінің тәртібімен тергеу судьясының шығарған қаулысының негізінде кепілдің енгізілгені туралы күзетпен ұстау орнының бастығына дереу хабарлайды. Күзетпен ұстау орнының бастығы кепіл енгізілгені туралы құжатты алғаннан кейін күдіктіні, айыпталушыны күзетпен ұстаудан босату шараларын дереу қабылдауға міндетті, бұл туралы ҚПК-нің 145-бабының сегізінші бөлігіне сәйкес сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамға, тергеу судьясына және қадағалаушы прокурорға міндетті түрде хабарлайды.

ҚПК-нің 145-бабы екінші бөлігіндегі тәртіппен кепіл түріндегі бұлтартпау шарасына санкция берілген жағдайда, сондай-ақ бұрын таңдалған бұлтартпау шарасы кепілге өзгертілген кезде тергеу судьясы ҚПК-нің 145-бабының төртінші бөлігінде көзделген мөлшері мен оны енгізу мерзімін белгілеуге міндетті.

Егер қаулымен белгіленген мерзімде кепіл енгізілмесе не тергеу судьясы анықтағаннан аз мөлшерде енгізілсе, онда ҚПК-нің 145-бабының төртінші бөлігіне сәйкес сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның өтінішхаты бойынша тергеу судьясы кепілді өзге бұлтартпау шарасына өзгерту туралы мәселені қарайды.

Егер күдікті, айыпталушы өзіне жүктелген міндеттерді бұзбаса немесе дәлелді себеппен бұзса, бірақ оған қатысты неғұрлым қатаң бұлтартпау шарасы қолданылса, үкім немесе қылмыстық іс бойынша іс жүргізуді тоқтату туралы қаулы шығарылса, онда кепіл заты кепіл берушіге дереу қайтарылады.

Неғұрлым қатаң бұлтартпау шарасы қолданылған кезде енгізілген кепілді қайтару туралы шешімді қылмыстық процесті жүргізуші орган прокурордың келісімімен қабылдайды.

Егер кепіл берушілер күдікті, айыпталушы болса, үкімді шығарғанда сот кепілдің тағдырын қарай отырып, азаматтық талап қою, процестік шығындар мен өзге де мүліктік өндіріп алулар болған кезде прокурордың өтінішхаты бойынша кепіл нысанасына немесе оның бір бөлігіне өндіріп алуды қолдану туралы шешім қабылдауға құқылы.

Күдікті, айыпталушы кепілмен қамтамасыз етілген міндеттемелерді дәлелді себептерсіз орындамаған жағдайда, прокурор тергеу судьясына кепілді мемлекет кірісіне айналдыру туралы өтінішхат жібереді, онда осы фактінің дәлелдемелері келтірілуге тиіс.

Сотталушы мұндай міндеттемелерді орындамаса, онда кепілді мемлекет кірісіне айналдыру туралы мәселені сот үкім шығарған кезде шешеді.

Егер күдікті немесе айыпталушы дәлелсіз себептермен тергеушінің, анықтаушының немесе соттың шақыруы бойынша келуден жалтарса не кез келген басқа тәсілмен қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге кедергі келтірсе немесе жаңа қылмыстық құқық бұзушылық жасаса, енгізілген кепілге байланысты міндеттемелер бұзылды деп санаған жөн.

Тергеу судьясы енгізілген кепілмен байланысты міндеттемелердің бұзылғаны туралы мәселені қараған кезде күдіктінің, айыпталушының, сотталушының сотқа дейінгі тергеу органына және сотқа келуден жалтару себептерін тексеруі қажет. Тексеру нәтижелері бойынша шешімдер қабылданады.

Мақаланы қорытындылай келе, келесі тұжырымдарға келуге болады:

Кепіл түріндегі бұлтартпау шарасы сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның, прокурордың немесе соттың шақыруы бойынша оларға күдіктінің, айыпталушының келуі жөніндегі міндеттерін орындауын қамтамасыз ету мақсатында қолданылады. Бұлтартпау шарасын қолдану барысында тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам мен сот үшін қиынға соғады. Себебі, күдіктінің не айыпталушыға ауыртпалық туындамас үшін, тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам оның материалдық жағдайымен толықтай таныс болуы тиіс. Сонымен қатар, кепілгер кепілдің құндылығы мен ауыртпалық туындамайтындығын дәлелдеуі қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V Қылмыстық-процестік кодексі (2020.11.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен). https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575888#pos

2 Сейтенов К. К. О некоторых проблемах судебного и прокурорского санкционирования при применении мер пресечения в Республике Казахстан, Труды Академии управления МВД России. 2017. № 2 (42)

3 ҚР Жоғарғы Сотында бұлтартпау шараларын санкциялау бойынша істерді қарау мәселелері талқыланды. <http://sud.gov.kz/kaz/news/kr-zhogargy-sotynda-bultartpaу-sharalaryn-sankciyalau-boуynsha-isterdi-karau-mseleleri>

4 Бұлтартпау шараларын санкциялаудың кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2020 жылғы 24 қаңтардағы № 1 Нормативтік қаулысы. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P200000001S7>

Д.П. Алтеев,

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі академиясының магистранты,
e-mail: Dan.A7@mail.ru

Мемлекеттік сатып алу туралы жаңа заңның ерекшеліктері және сот тәжірибесі

Мемлекеттік сатып алу – мемлекеттің, қоғам мен бизнестің қарым-қатынасының сапасын іс жүзінде көрсететін және қамтамасыз ететін процесс. Мемлекеттік сатып алу мемлекеттік сатып алу рәсімдерінің қатысушылары немесе әлеуетті қатысушылары болып табылатын кәсіпкерлер үшін ең өзекті мәселелердің бірі болды және болып қала береді.

Сондықтан осы жарияланымда мемлекеттік сатып алудың келесі мәселелер қарастырылатын болады:

- мемлекеттік сатып алуды құқықтық реттеудің жалпы ережелері;
- кәсіпкерлер үшін заңнаманың қандай жаңашылдықтары қызығушылық тудырады;
- мемлекеттік сатып алу қатысушылары үшін заңмен белгіленген мерзімдер және оларды қолдану мен өткізіп алудың салдары.

Мемлекеттік сатып алуды құқықтық реттеу туралы жалпы ережелерден бастайық, олар мемлекеттік сатып алу туралы заңнаманың қалай өзгергені және бұл құқық қолдану практикасына қалай әсер ететіні туралы түсінік береді. Қазақстанда мемлекеттік сатып алуды құқықтық реттеу 1997 жылы «Мемлекеттік сатып алу туралы» Заңның қабылдануымен басталды. Кейіннен осындай атаумен жаңа заңдар 2002 және 2007 жылдары қабылданды. 2016 жылғы 1 қаңтардан бастап «Мемлекеттік сатып алу туралы» 2015 жылғы 4 желтоқсандағы № 434-V Қазақстан Республикасының жаңа Заңы (бұдан әрі – Мемлекеттік сатып алу туралы Заң) қолданысқа енгізілді. Қазақстандағы мемлекеттік сатып алу жүйесі мемлекеттік сатып алу туралы Заңға сәйкес Қазақстандағы мемлекеттік сатып алу жүйесі субъектілерінің жиынтығы және олардың мемлекеттік сатып алу саласындағы қызметін іске асыру барысында бірлігі мен өзара байланысы айқындалған қатынастары болып табылады [1].

Мемлекеттік сатып алу туралы заңнаманы қолдану бойынша түсініктемелер «Соттардың мемлекеттік сатып алу туралы заңнаманы қолдану туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 14 желтоқсандағы № 5 Нормативтік қаулысында (бұдан әрі – ҚР ЖС 2012 жылғы 14 желтоқсандағы № 5 Нормативтік қаулысы) берілген [2], оның ережелерінің көпшілігі азаматтық іс жүргізу заңнамасының жаңаруына және 2015 жылғы 4 желтоқсандағы Мемлекеттік сатып алу туралы Заңның қабылдануына қарамастан өз өзектілігін сақтайды. Мемлекеттік сатып алу туралы заңнаманың негізіне тауарларды, жұмыстар мен көрсетілетін қызметтерді сатып алу туралы Біріккен Ұлттар Ұйымының ЮНСИТРАЛ Заңы үлгі ретінде алынды, оған

сәйкес мемлекеттік сатып алу саласында мемлекеттік сатып алуды регламенттеу қажет:

- сатып алудың барынша үнемділігі мен тиімділігін қамтамасыз ету;
- мемлекеттік тиістілігіне қарамастан, өнім берушілердің сатып алуларына қатысуын кеңейту және ынталандыру, сол арқылы халықаралық саудаға ықпал ету;
- сатып алынатын тауарларға, жұмыстарға немесе көрсетілетін қызметтерге қатысты өнім берушілер арасында бәсекелестікті дамыту;
- сатып алу процесінің объективтілігі мен бейтараптығына және оған қоғамдық сенімге жәрдемдесу;
- сатып алу рәсімдерінің ашықтығын қамтамасыз ету [3].

Көрсетілген мақсаттарды іске асыру мемлекеттік сатып алу қағидаттары мен рәсімдерін, сондай-ақ белгіленген ережелерді бұзғаны үшін жауапкершілікті бекіту арқылы жүзеге асырылады.

Мәселен, Мемлекеттік сатып алу туралы Заңның 4-бабына сәйкес мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру мынадай қағидаттарға негізделеді:

- мемлекеттік сатып алу үшін пайдаланылатын ақшаны оңтайлы және тиімді жұмсау;
- Мемлекеттік сатып алу туралы Заңда көзделген жағдайларды қоспағанда, өнім берушілерге өнім берушілерге мемлекеттік сатып алуды өткізу рәсіміне қатысу үшін тең мүмкіндіктер беру;
- әлеуетті жеткізушілер арасындағы адал бәсекелестік;
- мемлекеттік сатып алу процесінің ашықтығы мен айқындылығы;
- сыбайлас жемқорлық көріністеріне жол бермеу.

Дегенмен, мемлекеттік сатып алулар қызметтің ең сыбайлас жемқорлық салаларының бірі болып қалуда, бұл мемлекеттік сатып алуды өткізу кезінде бөлінетін және игерілетін орасан зор ресурстармен – бюджет қаражатымен байланысты. Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясында мемлекеттік сатып алу жүйесі әрбір төртінші сыбайлас жемқорлық қылмысы жасалатын қызметтің ең сыбайлас жемқорлық саласына жататыны атап көрсетілген [4]. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев мемлекеттік сатып алу жүйелерін жетілдіріп, бизнеске әкімшілік қысымды төмендету міндетін атап өтті [5].

Мемлекеттік сатып алу жүйесін жетілдіру бағыттарының бірі мемлекеттік сатып алуды автоматтандыру және орталықтандыру болып табылады. Осы салаға мемлекеттік сатып алудың веб-порталын мемлекеттік сатып алудың бірыңғай ұйымдастырушысын, мемлекеттік сатып алу саласындағы бірыңғай операторды енгізу оның барлық қатысушылары үшін ашық және түсінікті жүйені қалыптастыруға бағытталған. Сот практикасында мемлекеттік сатып алу процесіне өнім берушілердің түрлі шағымдарының саны қысқарды және даулардың негізгі санаты өнім берушілерді мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылар деп тану болды. Осы аталғанның барлығы мемлекеттік сатып алу саласында оң өзгерістер болып жатқанын көрсетеді.

Мемлекеттік сатып алу туралы Заң қабылданған сәттен бастап оған 25 рет өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Бұл мемлекеттік сатып алуға қатысушыларды қолданыстағы заңнаманы үнемі бақылап отыруға және заңнамалық жаңалықтардан хабардар болуға міндеттейді.

Мысалы, Мемлекеттік сатып алу туралы Заңда «анық емес ақпарат» ұғымы ашылды – бұл әлеуетті өнім берушінің конкурсқа (аукционға) қатысуға арналған өтінімінде қамтылған, сол сияқты әлеуетті өнім берушінің берілген өтінімінің шынайы мазмұнын бұрмалайтын және шындығына сәйкес келмейтін түзетулер арқылы енгізілген жалған мәліметтер (Мемлекеттік сатып алу туралы Заңның 2-бабының 1-тармақшасы). Осылайша, заң шығарушы әлеуетті өнім берушінің біліктілік талаптары бойынша анық емес ақпаратты беруге нақты қандай іс-әрекеттерді жатқызуға болатынын нақтылап берді (Мемлекеттік сатып алу туралы Заңның 10-бабы 1-тармағының 3) тармақшасы). Бұл мұндай әлеуетті өнім берушілерді мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылардың тізіліміне енгізуге әкеп соғады (мемлекеттік сатып алу туралы Заңның 11-бабы 1-тармағы). Мұндай нақтылау әлеуетті өнім берушінің іс-әрекетін бағалауға субъективті көзқарасты қоспағанда, даулар бойынша тұрақты сот практикасын қалыптастыруға ықпал ететіні сөзсіз.

Өнім берушілердің мүддесінде қабылданған басқа да маңызды жаңалық өнім берушіні мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылардың тізіліміне енгізу үшін негіздерді өзгерту болып табылады. Бұрын өнім берушінің мемлекеттік сатып алу туралы шарт бойынша өз міндеттемелерін тиісінше орындамауы мұндай өнім берушіні мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылардың тізіліміне енгізу үшін негіз болып табылды. Мұндай тізілімге енгізілген кәсіпкер оны мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушы деп тану туралы сот шешімі заңды күшіне енген күннен бастап жиырма төрт ай ішінде мемлекеттік сатып алуға қатысуға құқылы емес.

Заңнамалық реттеудің қатаңдығы ҚР ЖС-ның 2012 жылғы 14 желтоқсандағы № 5 Нормативтік қаулысының 5-тармағында берілген заңды түсіндіруді біршама жеңілдетті, оған сәйкес соттар өнім берушінің кінәсін азаматтық-құқықтық жауапкершіліктің негізі ретінде және әділдік пен парасаттылық өлшемшарттарын негізге ала отырып, тапсырыс беруші үшін туындаған теріс салдарлар ретінде назарға алу қажет болды. Заңның бұл түсіндірмесі, егер жол берілген бұзушылық болмашы болса және тапсырыс беруші үшін теріс салдарға әкеп соқпаса, өнім берушіні мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушы деп танудан бас тартуға мүмкіндік берді.

Мысалы, жеке кәсіпкер А. мемлекеттік сатып алу туралы шарт бойынша тапсырыс берушіге нысанды киімдер жеткізуге міндеттенді. Міндеттемелер толық және мерзімінде орындалды, бірақ жұмысшысының зейінсіздігінен нысанды киімдердің түймелері тыйым салынған орынға тігілген. Тапсырыс беруші нысанды киімдердің үлгіге сәйкес келмеуіне байланысты өнім берушіні мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушы деп тану туралы сотқа талап арызбен жүгінген. Алайда кәсіпкер аталған кемшілікті тез жоюға және түймелерді ауыстырып, киімді шарттық үлгіге сәйкес келтіруге дайын болған.

Бірақ, осыған қарамастан, талап қанағаттандырылып, кәсіпкер жиырма төрт айға мемлекеттік сатып алуға қатысу құқығынан айырылған.

Енді Мемлекеттік сатып алу туралы Заңның 12-бабының 4-тармағы мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушылардың тізіліміне мемлекеттік сатып алу туралы жасалған шарттар бойынша өз міндеттемелерін орындамаған не тиісті түрде орындамаған өнім берушілерді енгізудің жаңа ережелерін белгілейді. Жаңа ережелер бойынша тапсырыс беруші, жиынтығында мынадай талаптарды қанағаттандыратын жағдайларды қоспағанда, мұндай өнім берушіні мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушы деп тану туралы талап-арызбен сотқа жүгінуге міндетті:

- 1) өнім берушінің тұрақсыздық айыбын (айыппұл, өсімпұл) төлеуі;
- 2) шарттық міндеттемелерді толық орындау;
- 3) тапсырыс берушіге келтірілген залалдың болмауы.

Егер сот аталған үш мән-жайдың жиынтығын белгілесе, онда мұндай өнім беруші, өзінің мүдделерін тапсырыс берушінің талабына қарсы қорғай алатынын білдіреді.

Мемлекеттік сатып алуға қатысушылар үшін заңмен белгіленген мерзімдерге келетін болсақ, мұнда мыналар маңызды болып табылады. Мемлекеттік сатып алу шарты бойынша тапсырыс беруші өнім берушінің Қазақстан Республикасының Мемлекеттік сатып алу туралы заңнамасын бұзу фактісі туралы өзіне белгілі болған күннен бастап күнтізбелік отыз күннен кешіктірмей сотқа жүгінуге міндетті. ҚР ЖС-ның 2012 жылғы 14 желтоқсандағы № 5 Нормативтік қаулысының 3-тармағына сәйкес бұл мерзімдердің өтуі әлеуетті өнім берушіні мемлекеттік сатып алуға жосықсыз қатысушы деп тану туралы арызды қанағаттандырудан бас тарту үшін негіз болып табылады.

Осылайша, егер тапсырыс беруші көрсетілген отыз күндік сотқа жүгіну мерзімін өткізіп алса, онда бұл мерзім қалпына келтіруге жатпайды және талап-арыздан қанағаттандырылудан бас тартылады.

Мемлекеттік сатып алу туралы Заңның 47-бабына сәйкес әлеуетті өнім беруші тапсырыс берушінің, мемлекеттік сатып алуды ұйымдастырушының, мемлекеттік сатып алуды бірыңғай ұйымдастырушының, комиссиялардың, сарапшының, мемлекеттік сатып алу саласындағы бірыңғай оператордың іс-әрекеттеріне (әрекетсіздігіне), шешімдеріне шағым жасауға құқылы. Шағым жасалған кезде әлеуетті өнім беруші дауды реттеудің белгіленген сотқа дейінгі тәртібін сақтауы тиіс.

Шағым:

– мемлекеттік сатып алудың қорытындылары шығарылғанға дейін (Мемлекеттік сатып алу туралы Заңның 47-бабының 5-тармағы));

– конкурс тәсілімен мемлекеттік сатып алу қорытындылары туралы хаттама орналастырылған күннен бастап бес жұмыс күні ішінде (Мемлекеттік сатып алу туралы Заңның 47-бабының 2-тармағы);

– көрсетілген бес күндік мерзім өткеннен кейін (Мемлекеттік сатып алу туралы Заңның 47-бабының 3-тармағы) [1].

Алғашқы екі жағдайда мемлекеттік сатып алу туралы шарт жасасу мерзімі тоқтатыла тұрады, үшінші жағдайда шағым «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» 2015 жылғы 12 қараша № 392-V Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес электрондық мемлекеттік аудит шеңберінде қаралады [6].

Уәкілетті органның шешіміне әлеуетті өнім беруші жоғары тұрған органға не сотқа шағымдануға құқылы. Сотқа шағым үш ай мерзім белгіленген Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінің ережелері бойынша беріледі және бұл мерзім оны өткізу себептерінің дәлелді екендігі дәлелденген жағдайда қалпына келтірілуі мүмкін (Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінің 294-бабы) [7].

Тәжірибеде шарттар мемлекеттік сатып алу рәсімдерінен тыс шұғыл тәртіппен жасалатын жағдайлар кездеседі: қысқы кезеңде отынды жедел жеткізу, жарыс алдында спорт алаңын дайындау және монтаждау.

Мұндай міндеттемелер Мемлекеттік сатып алу туралы Заңның талаптарына байланысты мемлекеттік сатып алу туралы шарт арқылы ресімделуге тиіс, алайда жеделдігіне, төтенше жағдайға байланысты кәсіпкермен әдеттегі азаматтық-құқықтық шарт жасалады. Өнім беруші мұндай шарттарды орындағаннан кейін жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді, тауарларды төлеумен проблемалар туындайды. Мемлекеттік тапсырыс берушінің мемлекеттік сатып алу жүйесін айналып өтіп ақы төлеуге арналған бюджет қаражаты жоқ. Өнім берушілерге шарттық міндеттемелер бойынша төлемді өндіріп алу туралы талап-арызбен сотқа жүгіну қалады. Мұндай жағдайда кәсіпкерді жағымсыз тосын күтеді. Сот мемлекеттік сатып алу туралы заңнаманы бұзуға сілтеме жасай отырып, төлемді өндіріп алу туралы талап-арыздан бас тартады.

Соттардың барлық қорытындыларын даусыз деп тануға болмайды, бірақ олар осындай істерді қарау кезінде қалыптасқан сот тәжірибесін көрнекі түрде көрсетеді.

Кәсіпкерлерге мұндай қиындыққа түспеуі үшін:

Біріншіден, шұғыл жағдайларда мемлекеттік сатып алу туралы шарт бір көзден алу тәсілімен жасалуы мүмкін: Мемлекеттік сатып алу туралы Заңның 39-бабын мұқият зерделеу қажет, ол шартты осындай жолмен, атап айтқанда, еңсерілмейтін күш жағдайларының туындауы салдарынан тауарларды, жұмыстарды, көрсетілетін қызметтерді сатып алу үшін жасасуға мүмкіндік береді.

Екіншіден, егер шарт мемлекеттік сатып алу туралы заңнаманы айналып өтіп кетсе, онда қалыптасқан сот тәжірибесін негізге ала отырып, өз құқықтарын шарт бойынша төлемді өндіріп алу туралы талап қою арқылы емес, жарамсыз мәміленің салдарын қолдану арқылы жүзеге асыру қажет. Мәміле жарамсыз болған кезде тараптардың әрқайсысы – екінші тарапқа мәміле бойынша алынғанның барлығын қайтарып беруге, ал заттай қайтарып беру мүмкін болмағанда (оның ішінде, алынғандар мүлікті пайдалану, орындалған жұмыс немесе көрсетілген қызмет түрінде болғанда) қайтарылуға жататын мүліктің құнын, мүлікті пайдаланудың, орындалған жұмыстардың немесе

көрсетілген қызметтердің құнын ақшалай өтеуге міндетті (Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 157-1 – бабының 3-тармағы) [8].

Әдебиеттер тізімі:

1 «Мемлекеттік сатып алу туралы» 2015 жылғы 4 желтоқсандағы № 434-V Қазақстан Республикасының Заңы, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000434>.

2 «Соттардың Мемлекеттік сатып алу туралы заңнаманы қолдануы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 14 желтоқсандағы № 5 Нормативтік қаулысы, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P120000005S>.

3 Типовой закон ЮНСИТРАЛ о закупках товаров (работ) и услуг с руководством по его применению // Организация Объединенных Наций – Нью-Йорк, 1995, <https://www.uncitral.org/pdf/russian/texts/procurem/ml-procurement/ml-procure-r.pdf>.

4 «Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1400000986>.

5 Президент Қасым-Жомарт Тоқаев жемқорлыққа қарсы іс қимыл жоспарының жеті негізгі міндеті, 20 мамыр 2019 жыл, https://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/meetings_and_sittings/kazakhstan-prezidenti-kasym-zhomart-tokaevtyn-toragalygymen-sybailas-zhemkorlykka-karsy-is-kimyl-maseleleri-zhoninde-kenes-otti.

6 «Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы» 2015 жылғы 12 қарашадағы № 392-V Қазақстан Республикасының Заңы, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000392>.

7 «Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексі» 2015 жылғы 31 қазандағы № 377-V Қазақстан Республикасының Заңы, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>.

8 «Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі» Жалпы бөлім 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-XIII Қазақстан Республикасының Заңы, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000>.

Ахременко С.А.,
магистрант Академии правосудия
при Верховном Суде Республики
Казахстан,
e-mail: aslana77@mail.ru

Злоупотребление процессуальными правами в гражданском процессе: пути решения проблемы

В настоящее время такое явление, как злоупотребление процессуальными правами все чаще встречается в казахстанской действительности. Эта проблема актуальна и для многих сопредельных с Казахстаном стран (Россия, Украина и др.), ученые, судьи и практикующие юристы которых также постоянно обращаются к этой теме.

В гражданском процессе существует многообразие способов злоупотребления правами. Однако, правовые источники в национальном законодательстве, в том числе и Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан [1] (далее – ГПК РК) не дают ни точного понятия, что является злоупотреблением процессуальными правами, ни описания его признаков и видов, ни определений того, как бороться с этим отрицательным явлением.

В зарубежной процессуальной науке, имеющей многовековую историю, признается, что «ни на нормативном, ни на концептуальном уровне нет общего подхода для разрешения проблемы процессуальных нарушений и введения эффективных санкций за такого рода действия» [2, с.6].

Вместе с тем, Малиновский А.А. отмечает, «что отсутствие в каком-либо законодательном акте (регламентирующем права и свободы) термина «злоупотребление правом» не свидетельствует об отсутствии злоупотреблений субъективным правом в конкретной сфере общественных отношений» [3, с.19].

В настоящее время, именно суды наиболее часто встречаются в своей практике с данным явлением и, в силу его неурегулированности на законодательном уровне, с проблемой противодействия недобросовестности участников гражданского процесса. Так, в Обобщении судебной практики применения судами при рассмотрении гражданских дел в 2016 году норм Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан, направленных на пресечение злоупотребления процессуальными правами, проведенного Верховным Судом Республики Казахстан, указано, что «злоупотребления правами лицами, участвующими в деле, приводило к затягиванию процесса и препятствовало своевременному восстановлению нарушенных прав и защите охраняемых законом интересов граждан».

Таким образом, недобросовестное поведение, в том числе в форме злоупотребления процессуальными правами, является острой проблемой, которая негативно отражается на эффективности правосудия, а, в конечном счете, на имидже судов и доверию к судебной системе со стороны населения.

Отсутствие в гражданском процессуальном законодательстве терминов, раскрывающих понятие, содержание и последствия такого злоупотребления, отрицательно сказывается на реализации задач гражданского судопроизводства в целом.

Здесь следует отметить, что «это еще раз подтверждает тот факт, что в современных условиях быстротекущих социальных процессов юридическая наука и развитие законодательства отстают от юридической практики, судебной прежде всего» [2, с.13].

Проблематика заключается в том, что «в условиях, когда пока еще нет надлежащих научных разработок и эффективных норм в действующем праве, правоприменители, прежде всего, суды, вынуждены оперировать такими юридическими категориями и конструкциями, смысл которых неоднозначен. Однако это вносит рассогласованность в надлежащее функционирование правового механизма, негативно отражается на законности и правопорядке, правах и свободах человека» [2, с.14].

Несмотря на то, что в юридической литературе не существует однозначного понятия злоупотребление правом, а авторы высказывают различные точки зрения по определению его юридической сущности, на сегодняшний день наиболее полно понятие «злоупотребление процессуальными правами отразил известный исследователь А.В. Юдин, который под ним понимает особую форму гражданского процессуального правонарушения, т.е. умышленные недобросовестные действия участников гражданского процесса, сопровождающиеся нарушением условий осуществления субъективных процессуальных прав и совершаемые лишь с видимостью реализации таких прав, сопряженные с обманом в отношении известных обстоятельств дела, в целях ограничения возможности реализации или нарушения прав других лиц, участвующих в деле, а также в целях воспрепятствования деятельности суда по правильному и своевременному рассмотрению и разрешению гражданского дела, влекущие применение мер гражданского процессуального принуждения [4, с. 210].

Хотя и это определение не является универсальным и, по мнению Готыжевой З.М., «дискуссионным является вопрос о рассмотрении действия как единственно возможной формы злоупотребления правом, учитывая то, что в судебной практике нередко происходит смешение таких понятий, как «злоупотребление правом» и «неисполнение процессуальных обязанностей», которые, впрочем, влекут одинаковые правовые последствия» [5, с.170].

В гражданском процессуальном законодательстве отсутствует самостоятельная норма, где были бы установлены признаки злоупотребления процессуальными правами. ГПК РК ограничивается указанием на то, что лица, участвующие в деле, должны добросовестно пользоваться всеми принадлежащими им процессуальными правами, не злоупотребляя правами других лиц, не нарушая их интересы, и не допускать умышленное затягивание сроков рассмотрения и разрешения дела (п. 1 ст. 46) [1].

Далее предусмотрены последствия злоупотребления процессуальными правами лицами, участвующими в деле, путем наделения суда правом отнесения всех судебных расходов на таких субъектов (п. 2 ст. 109) [1].

Таким образом, исходя из законодательного толкования, злоупотребление процессуальными правами является нарушением обязательств по справедливому и разумному использованию процессуальных прав лицом, участвующим в деле, которое влечет наступление негативных последствий для лиц, их совершивших.

По мнению, Гарибян К.К., с которым можно согласиться, злоупотребление процессуальными правами обладает такими характерными признаками, как: «недобросовестное использование закрепленных в законе процессуальных прав; формальная схожесть злоупотребления процессуальными правами с правомерными действиями; злоупотребление процессуальными правами может осуществляться только лицами, участвующими в деле; злоупотребление процессуальными правами влечет наступление неблагоприятных последствий; целью злоупотребления является получение процессуальных выгод лицом, участвующим в деле, что в свою очередь влечет причинение процессуального вреда участникам процесса и (или) препятствование деятельности суда для правильного и своевременного разрешения гражданского дела» [6, с.138].

Заслуживающим внимания представляется сформулированное Гарибян К.К. на основе названных признаков определение злоупотребления процессуальным правом, как особого вида «гражданского процессуального правонарушения, связанного с незаконным, несправедливым, недобросовестным и ненадлежащим использованием лицом, участвующем в деле (его представителем), своих процессуальных прав, которое выражается в виновных процессуальных действиях (бездействии), внешне соответствующим требованиям гражданско-процессуальных норм, но совершаемых с корыстным или личным мотивом (сутяжничество, личная неприязнь и т. п.), причиняющая вред интересам правосудия по гражданским делам и (или) интересам лиц, участвующих в деле (процессуальная шикана), либо недобросовестное поведение в иных формах, влекущее за собой применение мер гражданского процессуального принуждения» [6, с.138].

В настоящее время суд сильно ограничен в возможностях влияния на недобросовестное поведение стороны, что позволяет заинтересованному лицу всячески затягивать разбирательство дела, препятствовать принятию неблагоприятного для себя решения и совершать иные противоправные действия.

Виды злоупотребления процессуальными правами чрезвычайно разнообразны. В аналитическом отчете о результатах научного исследования злоупотребления процессуальными правами и рекомендации по совершенствованию действующего права РК, подготовленном НИИ Академии правосудия при Верховном Суде РК указывается, что «согласно Обобщениям проанализированы различные проявления злоупотребления процессуальными правами. Например, в процессе доказывания, указан следующий «примерный перечень нарушений, явно не содействующих производству в суде:

непредставление отзыва и доказательств, в сроки установленные судом; уклонение от явки в суд по вызовам и извещениям суда; заявление ходатайств перед окончанием судебного разбирательства с целью затягивания процесса; покидание зала судебного заседания до окончания судебного разбирательства; неподчинение распоряжениям председательствующего по делу; предъявление заведомо необоснованного иска; предъявление иска без виновного поведения ответчика и др.». Далее, «наиболее распространенными видами злоупотребления правами представителями, влекущих необоснованное затягивание процесса, в связи с необходимостью отложения судебного разбирательства по делу судами указаны: неоднократное заявление по одному и тому же делу отводов судьбе по основаниям, не предусмотренным законом; представление дополнения к иску, возражения на отзыв, новых доказательств, заявление ходатайств об ознакомлении с документами не на стадии подготовки дела к судебному разбирательству, а в судебном заседании; создание препятствий для примирения сторон» [2, с.30].

Между тем, известно, что различные злоупотребления, а также гражданские процессуальные правонарушения причиняют существенный вред общественным отношениям, складывающимся в сфере гражданского судопроизводства, поскольку они затрагивают права и законные интересы участников процесса. Причиненный вред выражается в необходимости дополнительных затрат времени, материальных средств и психических и физических сил для установления действительных обстоятельств дела и разрешения на их основе заявленных требований [7].

Вследствие отсутствия в гражданском процессуальном законодательстве подробного описания норм злоупотребления, вопрос об установлении факта злоупотребления процессуальными правами зачастую носит достаточно противоречивый характер. Решения о наличии или отсутствия факта злоупотребления принимаются судом по своему усмотрению, основанному на оценке обстоятельств дела.

В этой связи, перспективным направлением противодействия злоупотреблению процессуальными правами представляется совершенствование процессуального регламента, позволяющего упростить проблему установления недобросовестности процессуальных действий (бездействия) лица, участвующего в деле. Таким способом является расширение правовых возможностей суда дисциплинировать и оказывать влияние на процессуальное поведение лиц, участвующих в деле.

Так, на примере установления судом срока представления отзыва и/или доказательств по делу, Жуковым А.А. делается вывод об упрощении тем самым квалификации «непредставления отзыва или несвоевременного представления доказательств по делу в качестве недобросовестного поведения, поскольку в случае нарушения, установленного срока недобросовестность такого лица, участвующего в деле презюмируется, если иное не будет доказано самим таким лицом. В частности, если лицо, участвующее в деле представит доказательства уважительности причин пропуска установленного судом срока на подачу отзыва и/или представления доказательств, только в этом случае не будет

оснований для применения судом санкций. Тем самым перераспределяется бремя доказывания, что существенно образом упрощает проблему установления недобросовестности процессуальных действий (бездействие) лица, участвующего в деле» [8, с.225].

Однако, в силу неисчерпаемости видов злоупотребления процессуальными правами применение судом только этих мер ответственности очевидно недостаточно для борьбы с ними.

Ответственность должна быть наделена юридической силой, т.е. обеспечиваться мерами государственного принуждения. Именно поэтому, по мнению Боловнева М.А., «одной общей нормы, предписывающей вести себя в процессе добросовестно и запрещающей злоупотреблять правами недостаточно. Простые, не обеспеченные силой государственного принуждения, напоминания судьями лицам, участвующим в деле, об обязанности добросовестно пользоваться предоставленными процессуальными правами достаточно инертны и не оказывают требуемого влияния на них. Как итог, гипотезе и диспозиции нормы права требуется санкция в структуре последней» [9, с.154].

Жуковым А.А. также указывается, что «осуществляя свои контрольные дисциплинирующие полномочия, суд лишь в некоторой степени упорядочивает процессуальную активность лиц, участвующих в деле, однако в случае отсутствия каких-либо мер воздействия за отступление от установленного судом порядка, такая контрольная функция теряет всякий смысл. Иными словами, не имело бы никакого смысла устанавливать для лиц, участвующих в деле, сроки для представления доказательств или отзыва на исковое заявление, если за их несоблюдение не последовало бы применение санкции» [8, с.225].

В настоящее время эффективных механизмов обеспечивающих противодействие процессуальным злоупотреблениям, ГПК РК не содержит [1].

«Социальная опасность злоупотребления процессуальными правами заключается в том, что внешне действия лица протекают в рамках правового поля, а на самом деле ими причиняется вред интересам правосудия и интересам других участников гражданского процесса» [10].

Устранению существующих пробелов и противоречий в сфере злоупотребления процессуальными правами, как представляется, способствовала бы реализация единообразного подхода к решению данной проблемы в процессуальном законодательстве, формирование высшим органом судебной власти соответствующей правовой позиции, в которой нашли бы отражение признаки злоупотребления процессуальными правами, были обозначены и структурированы возможные формы их проявления, а также установлены допустимые последствия их совершения.

На наш взгляд, наиболее оптимальным было бы создание в структуре ГПК самостоятельной главы, посвященной гражданским процессуальным правонарушениям в целом, а также описанию признаков злоупотребления правом и ответственности за его совершение в частности.

Список литературы:

1 Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V ЗРК//adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377

2 Аналитический отчет о результатах научного исследования злоупотребления процессуальными правами и рекомендации по совершенствованию действующего права РК. – 2017. // http://sud.gov.kz/sites/default/files/pagefiles/analiticheskiy_otchet_o_rezultatah_nauchnogo_issledovaniya_zloupotrebleniya_prcessualnymi_pravami.pdf

3 Малиновский А.А. Злоупотребление субъективным правом (теоретико-правовое исследование) / А.А.Малиновский. – М.: Юрлитинформ, 2007. – 352 с. – ISBN 978-593295-300-6.;

4 Юдин А.В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве // Журнал российского права. 2016. № 8. С. 208-211.

5 Готыжева А.В. Злоупотребление процессуальными правами: проблемы и пути решения // Вестник Саратовской государственной юридической академии. 2018. № 1(120) // <https://cyberleninka.ru/article/n/zloupotreblenie-protsessualnymi-pravami-problemy-i-puti-resheniya/viewer>

6 Гарибян К. К. О злоупотреблении гражданскими процессуальными правами // ФЕМИДА SCIENCE № 4(10). – 2019 // <http://femida-science.ru/index.php/home/vypusk-10/item/333-problema-zloupotrebleniya-protsessualnymi-pravami-v-grazhdanskom-protsesse>

7 Алиев Т.Т. О гражданской процессуальной ответственности за злоупотребление процессуальными правами и обязанностями. <http://naukarus.com/o-grazhdanskoj-protsessualnoj-otvetstvennosti-za-zloupotreblenie-protsessualnymi-pravami-i-obязанностями>

8 Жуков А.А. Проблемы противодействия злоупотреблению процессуальными правами в гражданском судопроизводстве // Бизнес в законе. 2014. № 2. С. 222-229. // <http://cyberleninka.ru/article/n/problemy-protivodeystviya-zloupotrebleniyu-protsessualnymi-pravami-v-grazhdanskom-sudoproizvodstve/viewer>

9 Боловнев М.А. Эффективность противодействия злоупотреблениям процессуальными правами: диссертация... канд-та юрид. наук, Омск., 2018 // http://usla.ru/science/dissovet/file/base/1/454/dissert_dl.pdf

10 Юдин А.В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве: автореф. дисс.... д-ра юрид. наук, СПб., 2009 // <http://dissers.ru/avtoreferati-dissertatsii-yuridicheskie/a261.php>

Байгенжина Д. С.,
магистрант Академии правосудия
при Верховном Суде Республики
Казахстан,
e-mail: daragul@mail.ru

Признание права собственности в силу приобретательной давности

Актуальность темы данной статьи обусловлена тем, что проблемы приобретательной давности приобретают все большую значимость в российской науке и юридической практике. Повышенное внимание к вопросам приобретательной давности как к основанию возникновения права собственности вызвано активизацией хозяйственной жизни в нашей стране, развитием социально - экономических отношений, вовлечением в предпринимательскую и иную экономическую деятельность все новых видов имущества и имущественных прав.

Несмотря на выработанную практику по рассмотрению гражданских дел о признании права собственности на недвижимое имущество, в правоприменении возникают проблемные вопросы, поскольку институт права собственности на недвижимое имущество в своей совокупности представляет собой сложный и множественный комплекс нормативных процедур.

В связи с тем, что в рамках одной статьи невозможно охватить весь аспект категории дел, регламентирующих данный вопрос, хотелось бы остановиться на проблемных вопросах, возникающих при рассмотрении гражданских дел в порядке приобретательной давности.

Институт приобретательной давности известен цивилистике давно. Многие правовые системы закрепляли и закрепляют такое основание возникновения права собственности на имущество, различаясь лишь в условиях приобретения и сроках давности.

Приобретательная давность - один из способов приобретения права собственности на имущество по средствам длительного владения этим имуществом [1].

Не всякое длительное владение имуществом (движимым или недвижимым) может служить основанием для установления права собственности на него по основанию приобретательной давности.

Для установления права собственности на имущество, по основанию приобретательной давности, необходимо наличие трех основных критериев владения таким имуществом: владение должно быть добросовестным; владение должно быть открытым; владение должно быть непрерывным [2].

Добросовестность владения означает, что лицо стало владельцем имущества правомерно, т.е. оно оказалось у данного владельца в результате событий и действий, которые прямо признаются законом, иными правовыми актами, либо не противоречат им, но не получили правового оформления.

Открытость владения означает, что лицо не принимает никаких мер, направленных на то, чтобы скрыть обстоятельство владения имуществом, несет бремя его содержания.

Непрерывность владения означает, что имущество находится во владении данного лица в течение нескольких лет, без передачи права владения третьим лицам.

Для каждого вида имущества (движимого и недвижимого) предусмотрен свой самостоятельный срок приобретательной давности. Гражданин или юридическое лицо, не являющееся собственником имущества, но добросовестно, открыто и непрерывно владеющее как своим собственным недвижимым имуществом в течение 7 лет, либо иным имуществом не менее 5 лет, приобретает право собственности на это имущество.

Для признания права собственности на основании приобретательной давности необходима совокупность следующих условий: 1) данное имущество должно быть свободно от прав владения третьих лиц; 2) гражданин или юридическое лицо, не являющееся собственниками имущества должно добросовестно, открыто и непрерывно владеть как своим собственным недвижимым имуществом в течение 7 лет (движимым имуществом - не менее 5 лет).

При этом на практике при реализации вышеназванных норм возникает ряд проблем при рассмотрении дел о признании права собственности в силу приобретательской давности.

На сегодняшний день можно встретить противоречивую практику даже в рамках одного суда по определению субъектного состава.

К примеру, истцом по делу является давностный владелец, которым может быть физическое и юридическое лицо.

В судебной практике имеется пример предъявления иска банкротным управляющим в интересах юридического лица-банкрота. Ответчиком является собственник имущества. В случаях, когда прежний собственник имущества не известен давностному владельцу, в качестве ответчика истец может привлечь лицо, которое потенциально может претендовать на имущество.

В этих случаях истцы привлекают в качестве ответчиков наследников умершего собственника либо местный исполнительный орган в лице акимата или акима соответствующей административно-территориальной единицы.

Судебная практика показывает, что в качестве ответчиков истцы также указывают аппарат акима соответствующей административно-территориальной единицы, органы юстиции, кондоминиумы, центры обслуживания населения, управления жилья и жилищной инспекции, отделы финансов.

При этом, в соответствии с положениями Закона Республики Казахстан от 23 января 2001 года «О местном государственном управлении и самоуправлении в Республике Казахстан» управление коммунальной собственностью и осуществление мер по ее защите входит в компетенцию акиматов [3]. Аким представляет интересы соответствующей административно-территориальной единицы во взаимоотношениях с государственными органами, организациями и гражданами, поэтому надлежащим ответчиком по

таким делам является аким соответствующей административно-территориальной единицы.

Также согласно пункту 2 к статье 240 Комментария ГК РК 21 приобретательная давность в силу комментируемой статьи применяется к случаям фактического владения имуществом и поэтому не применима к случаям, когда владение осуществляется на основании какого-либо правового титула, например, на основе долгосрочного договора аренды, права хозяйственного ведения или оперативного управления, пожизненного владения и т.д [4].

Также по пункту 13 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 20 апреля 2006 года № 3 «О практике рассмотрения судами споров о праве на жилище» в срок приобретательной давности не засчитывается время, когда владение жилищем осуществлялось на основании договорных обязательств (аренды, хранения, безвозмездного пользования и т.п.) или жилище было закреплено на праве хозяйственного ведения или оперативного управления [5].

Однако, несмотря на наличие комментариев и постановления целесообразно подобное уточнение ввести в качестве нормы в статью 240 ГК РК.

В связи с тем, что может сложиться впечатление, что не оформленный соответствующим образом договор аренды является основанием признания права собственности на имущество через институт приобретательской давности.

Список литературы:

1 Филиппов А. Н. Учебник русского права: пособие к лекциям. Юрьев, И., Ч. 1., с. 69;

2 Гражданский кодекс Республики Казахстан Кодекс Республики Казахстан от 27 декабря 1994 года// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001000>;

3 Закон Республики Казахстан от 23 января 2001 года «О местном государственном управлении и самоуправлении» // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000148>;

4 Гражданский кодекс Республики Казахстан. Комментарий (Общая часть). Р. А. Маметова, М.К. Сулейменов, Ю.Г. Басин. Книга 2.// <http://bibliotekar.kz/grazhdanskii-kodeks-respubliki-kazahstan>;

5 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 20 апреля 2006 года № 3 «О практике рассмотрения судами споров о праве на жилище, оставленное собственником»// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P06000003S>.

Бибатыров А.А.,
магистрант Академии правосудия
при Верховном Суде Республики
Казахстан,
e-mail: bibatyrov91@bk.ru

Рассмотрение судами категории дел, связанных с соблюдением порядка создания и ликвидации акционерного общества

Акционерные общества возникли в середине 19-го столетия, в период всеобщей индустриализации экономики для удовлетворения колоссальной потребности больших корабельных, железнодорожных и промышленных предприятий.

Согласно Закону РК «Об акционерных обществах» под акционерными обществами понимается юридическое лицо, выпускающее акции с целью привлечения средств для осуществления своей деятельности. Общество обладает имуществом, обособленным от имущества своих акционеров, и не отвечает по их обязательствам [1].

Акционерные общества имеют ряд преимуществ по сравнению с другими формами собственности: общество имеет возможность привлекать средства акционеров для пополнения уставного фонда и расширения своей деятельности, причем эти средства не подлежат возврату (за исключением полной ликвидации общества), так как акции обществом не выкупаются, а лишь перепродаются другим акционерам. Одним из самых главных преимуществ акционерных обществ - это ограниченная ответственность.

Кредиторы могут предъявить иск акционерному обществу как юридическому лицу, но не владельцам акционерного общества как частным лицам. Право ограниченной ответственности значительно облегчает задачу акционерного общества в привлечении денежного капитала.

На данный момент в Казахстане очень важно развить акционерную форму собственности, так как развитие среднего и крупного производства является одной из приоритетных направлений стратегии «Казахстан-2050».

Не каждый индивидуальный предприниматель в силах организовать завод или фабрику, что не скажешь о нескольких предпринимателях, скооперированных для развития одного производственного субъекта.

Структура ведения хозяйства, сложившаяся во времена Советского периода подразумевает, что вся промышленность является собственностью всего народа. Поэтому начальной стадией развития акционерной формы собственности являлось разгосударствление, а затем приватизация государственной собственности.

В республике начала работать программа приватизации, что дало толчок развития акционерных обществ в РК [2].

На начало 1999 года, около 60 % предприятий были переданы частным владельцам (исключая объекты малой приватизации). Процесс приватизации фармацевтических компаний закончился приватизацией 57 % всех аптек

республики. В 2000 году более чем 2.900 общественных объектов в сфере медицинского обслуживания, образования, культуры, туризма и спорта также были приватизированы.

В целом с 1991 года в стране было приватизировано 17 070 предприятий. Приватизация предприятий оказала положительное влияние на их деятельность [3].

13 мая 2003 года за № 415 был принят закон «Об акционерных обществах», в котором говорится, что деятельность акционерных обществ должна быть под контролем государства, но проведение данного контроля должно вестись организованно и в определенные промежутки времени.

Акционерное общество создается путем учреждения вновь и путем реорганизации существующего юридического лица. Акционерное общество, как и другие юридические лица, считается созданным с момента его государственной регистрации.

Создание акционерное общество путем учреждения осуществляется по решению учредителей, принимаемым учредительным собранием. В случае учреждения общества одним лицом, решение о его учреждении принимается этим лицом единолично.

Договор о создании общества не является его учредительным документом. Очень важной новизной Закона «Об акционерных обществах» является п. 4 ст. 7 указанного Закона, согласно которому «Действие учредительного договора (решения единственного учредителя) прекращается со дня государственной регистрации выпуска объявленных акций».

Акционерное общество не может иметь в качестве единственного учредителя другое хозяйственное общество, состоящее из одного лица.

Реорганизация может быть осуществлена в форме слияния, присоединения, разделения, выделения и преобразования.

При реорганизации акционерного общества путем присоединения к другому обществу, первое из них считается реорганизованным с момента внесения органом государственной регистрации в единый государственный реестр юридических лиц, записи о прекращении деятельности присоединенного акционерного общества.

Слиянием обществ признается возникновение нового акционерного общества, путем передачи ему всех прав и обязанностей двух или нескольких акционерных обществ с прекращением последних.

Присоединением акционерного общества признается прекращение одного или нескольких обществ, с передачей всех их прав и обязанностей другому обществу.

Разделением акционерного общества признается прекращение общества с передачей всех его прав и обязанностей вновь создаваемым обществам. Совет директоров реорганизуемого в форме разделения общества, выносит на решение общего собрания акционеров вопрос о реорганизации общества в форме разделения, порядке и условиях этой реорганизации, о создании новых обществ и порядке конвертации акций реорганизуемого общества в акции и другие ценные бумаги создаваемых обществ. При разделении общества все его

права и обязанности переходят к двум или нескольким вновь создаваемым акционерным обществом в соответствии с разделительным балансом.

Выделением акционерного общества признается создание одного или нескольких обществ с передачей им части прав и обязанностей реорганизуемого общества без прекращения последнего.

Ликвидация считается завершенной, а общество - прекратившим существование с момента внесения органом государственной регистрации соответствующей записи в единый государственный реестр юридических лиц.

Судами в основном правильно разрешаются споры, возникающие из деятельности акционерных обществ в соответствии с требованиями Закона РК «Об акционерных обществах», Гражданским Кодексом РК и иных нормативных правовых актов, не противоречащих законодательству РК. Однако при разрешении отдельных споров, связанных именно с деятельностью акционерного общества, где предполагается применение Закона РК «Об акционерных обществах», суды его необоснованно не применяют.

Отдельные нарушения норм материального и процессуального Закона РК «Об акционерных обществах» при рассмотрении дел судами первой инстанции в последующем были исправлены в вышестоящей инстанции: в судах г. Алматы, г. Нур-Султан.

В Верховном суде рассмотрено семь из изученных дел, в результате чего выявлено, что отмена и изменение судебных постановлений в основном связаны с неправильной оценкой доказательств, а в двух случаях допущены нарушения законодательства.

В большинстве случаев по изученным делам иски предъявлялись обоснованно, и судами они удовлетворялись; по 4 делам в иске отказано; 5 исковых заявлений оставлено без рассмотрения; по 4 делам - производство по делу прекращено.

Признание решения общего собрания недействительным зачастую является предметом рассмотрения в судах.

Для признания решения общего собрания недействительным, указываются различные основания, но в большинстве случаев это отсутствие надлежащего извещения акционеров о проводимом собрании, процедурном нарушении, отсутствие кворума собрания [4].

В заключении хотелось бы сказать, что большими преимуществами обладают акционерные общества. Собственника денег привлекает, прежде всего, ограниченная ответственность владельца акции. Самое большее, что ему грозит - потерять сумму, выплаченную за акцию. Подкупает также простота вхождения и выхода из числа собственников (держателей акций), достаточно купить или продать акцию.

Причем уход члена акционерного общества из этой хозяйственной организации никак не отражается на ее существовании. Важно также, что акционерные общества (продающие акции всем желающим их приобрести) способны непрерывно наращивать свой капитал. Огромные размеры капиталов позволяют акционерному обществу создавать крупномасштабное производство благ производственного и потребительского назначения, пользующихся

большим спросом. Здесь имеется самая широкая возможность для внедрения новейших достижений науки и техники, выпуска высококачественной продукции.

Также можно отметить что все гражданские дела связанные с созданием и ликвидацией акционерных обществ рассматриваются специализированными межрайонными экономическими судами РК.

Верховным Судом РК и местными судами создаются все условия для всестороннего и объективного рассмотрения данных категорий дел.

Например, в 2007 году Актюбинским областным судом было проведено обобщение судебной практики по корпоративным спорам от 20 июля 2017 года.

Обобщение показало, что удельный вес дел по корпоративным спорам в общей структуре гражданских дел весьма незначителен. Вследствие этого, статистические данные за 2016 год и первое полугодие 2017 года в сравнительном аспекте не демонстрируют тенденцию к росту либо уменьшению числа таких дел.

Список литературы:

1 Закон РК «Об акционерных обществах» от 13 мая 2003 года № 415// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1039594.

2 Карагусов Ф.С. Основы корпоративного права и корпоративное законодательство Республики Казахстан. Издание второе дополненное. - Алматы: Братусь, 2011.- 368 с.

3 Реформирование экономики Казахстана: проблемы и их решение. Под ред. М.Б. Кенжегузина. - Алматы, 1997 г. – 15 п.л.

4 Сахипова Л.А. Гражданское законодательство. Выпуск №8 «Проблемы правового регулирования деятельности АО» Алматы 1999г.//<http://kzbydocs.com/docs/108/index-3300.html?page=3/>

Бекмагамбетов Ж.Ж.

Академия правосудия при Верховном Суде

Республики Казахстан

e-mail: bekmagambetovzz@mail.ru

Рассмотрение судами дел по возмещению вреда, причинённого здоровью

Актуальность темы статьи обусловлена большим количеством категорий дел, рассматриваемых судами в рамках деликтных обязательств и проблемами практического применения судами норм гражданского законодательства о возмещении вреда, причинённого здоровью гражданина.

Дела о возмещении вреда здоровью гражданину рассматриваются по правилам, предусмотренным ГПК РК и имеют определенные особенности:

1) При подготовке дела к судебному разбирательству потерпевший представляет доказательства того, что конкретный вред причинен конкретными

действиями ответчика, а ответчик, в свою очередь, должен предоставить доказательства отсутствия своей вины.

2) Иски о возмещении вреда, причиненного здоровью предъявляются по выбору истца, помимо места жительства или нахождения ответчика, также по месту жительства истца или по месту причинения вреда (ч. 5 ст. 30 ГПК РК) [1].

3) Исковое заявление государственной пошлиной не оплачивается.

4) Истцами по делам о возмещении вреда, причиненного здоровью, выступают сами потерпевшие граждане, либо иные лица, выступающие в их интересах.

Ответчиками по данной категории дел могут выступать как физические, так и юридические лица.

Четкое определение области применения норм по регулированию обязательств вследствие причинения вреда здоровью человека зависит от строго императивного характера соответствующих норм. Нормами о деликтной ответственности не допускается свободное определение оснований, условий и размера ответственности, как, например, при нарушении договоров, за одним исключением: установленной законом или договором обязанности причинителя выплатить потерпевшему компенсацию сверх возмещения вреда (ст. 917 ГК РК) [2].

В основании возникновения ответственности за причиненный вред лежит гражданское правонарушение, которое выражается в причинении вреда другому лицу.

Чтобы возложить на причинителя вреда ответственность за причинение вреда здоровью необходимо наличие следующих условий:

- наличие вреда у потерпевшего. Вредом, причиненным гражданину, является уменьшение способности к труду по определенной профессии (ст. 937 ГК РК). Имущественный вред, причиненный здоровью гражданина, складывается из затрат в денежном выражении, потраченных на лечение и реабилитацию. Причинение смерти гражданину может быть имущественным вредом в связи с лишением находившихся на иждивении умершего нетрудоспособных членов семьи (супруга, детей, родителей и другие родственников, иждивенцев) материальных средств, которые обеспечивал им умерший и которые служили для членов его семьи основным источником существования [3, с. 35];

- противоправность действий (бездействия) причинителя вреда. Причинить вред можно и правомерными действиями (необходимая оборона или крайняя необходимость). Не подлежит возмещению вред, причиненный в состоянии необходимой обороны, т.е. действий причинителя вреда в целях защиты определенных законом прав и интересов от посягательств на них, если не были превышены ее пределы. При причинении вреда в состоянии крайней необходимости, совершенного для устранения опасности, которая угрожала самому причинителю вреда или другим лицам, в случае невозможности устранения при данных обстоятельствах этой опасности другими средствами, этот вред должен быть возмещен лицом, причинившим вред.

- причинная связь между противоправными действиями (бездействием) и вредом. Особенностью причинной связи как условия ответственности, является необходимость установления двух причинных связей: между действиями (бездействием) причинителя вреда и повреждением здоровья гражданина; между повреждением здоровья потерпевшего и имущественными потерями (утрата заработка, расходах и т.п.).

- вина лица, причинившего вред. Вина причинителя состоит в отношении лица к совершенным противоправным действиям и имеет субъективный характер. Именно субъективной оценкой действий определяются такие формы вины как умысел и неосторожность. Гражданско-правовая ответственность за причиненный вред наступает вне зависимости от формы вины, т.е. на причинителе в равной степени лежит ответственность и в случае умышленных действий, и в случае неосторожных действий. Лицо, причинившее вред, освобождается от возмещения, если докажет, что вред возник не по его вине, поэтому в отношении причинителя вреда действует презумпция вины. При наличии вины в поведении потерпевшего в отношении причинителя вреда наступает полное или частичное освобождение от ответственности.

В п. 5 НП ВС РК от 9 июля 1999 года № 9 указано, при разрешении спора о возмещении вреда здоровью, причиненного вследствие умысла потерпевшего, судам следует учитывать, что согласно ч. 1 ст. 935 ГК РК такой вред возмещению не подлежит [4].

Если была доказана грубая неосторожность в виновных действиях потерпевшего и доказана причинной связью между такими действиями и возникновением или увеличением вреда, то следует говорить об основаниях для уменьшения размера возмещения вреда. При этом степень вины потерпевшего влияет на уменьшение размера возмещения вреда.

Для возложения ответственности за причинение вреда здоровью необходимо наличие четырех условий по деликтным обязательствам образует полный состав правонарушения. Например, С. подала в суд с иск к Н. с требованием возместить имущественный вред, причиненный повреждением здоровья, и компенсировать моральный вред, мотивировала требования виной ответчика в столкновении сторон на лыжной трассе при катании на горных лыжах на базе отдыха «Шахтер» в Каркаралинском районе, в котором С. получила телесные повреждения. Повреждение здоровья истицы вызвало необходимость прохождения лечения в больнице и проведения операции, однако на добровольное возмещение расходов на приобретение медицинских изделий ответчик не согласился. Также С. ссылалась на причиненные физические и нравственные страдания.

Судом первой инстанции иск был удовлетворен исходя из причинения вреда истице ответчиком, чья вина была в отсутствии своевременно принятых мер по предотвращению столкновения с истицей, так как его вина презюмируется.

При отмене решения судебной коллегией было указано, что для того, чтобы наступила деликтная ответственность требуется наличие состава правонарушения, который включает: наступление вреда; противоправность

поведения причинителя вреда, причинную связь между элементами; вину причинителя вреда. В обоснование заявленных требований истица указала, что ответчик допустил противозаконное бездействие, которая выразилась в непринятии мер по недопущению столкновения с ней, хотя по мнению истицы имел возможность это сделать, так как ответчик двигался в прямом направлении и находился выше истицы по склону. Помимо этого, стоит отметить, что истицей не были предоставлены доказательства нарушения ответчиком каких-либо конкретных общеобязательных правил поведения для лиц, катающихся на горных лыжах.

Таким образом, ответственность за причиненный вред, может быть возмещен тем лицом, который решением суда признан виновным. По данному делу каких-либо конкретных доказательств, подтверждающих вину ответчика, повлекшем причинение вреда истице, суду не были представлены. В связи с этим суд первой инстанции в своем решении необоснованно возложил обязанность по возмещению вреда истице на ответчика, так как для наступления деликтной ответственности в виде возмещения вреда, необходимо наличие четырех условий по деликтным обязательствам, который и образует полный состав правонарушения. При отсутствии одного из условий возникает возможность освободить лицо от гражданско-правовой ответственности.

В рамках рассматриваемого вопроса следует указать на проблему разграничения таких категорий, которые используются в ст. 937 ГК РК как объем и размер возмещения вреда.

Объем – устойчивая нормативно-правовая категория, предполагающая существование определенной структуры возмещаемого вреда, то есть это утраченный заработок и дополнительные расходы). Размер возмещения - это доля фактически возмещаемого объема, подлежащая компенсации в каждом конкретном случае в зависимости от фактических обстоятельств (это уже непосредственный размер среднего заработка потерпевшего) [5, с. 58].

Таким образом, в основе возникновения ответственности за причиненный вред лежит гражданское правонарушение, которое выражается в причинении вреда другому лицу. Для возложения ответственности за причинение вреда здоровью необходимо наличие четырех условий: наличие вреда у потерпевшего, противоправность действий (бездействия) причинителя вреда, причинная связь и вина лица, причинившего вред.

Для упрощения процедуры рассмотрения дел о возмещении вреда, причиненного здоровью следует осуществить максимальную систематизацию всего законодательного массива в области возмещения вреда. Разумным представляется создание отдельного нормативно - правового акта, который установит определяющие критерии для выявления наличия факта причинения вреда, расчета сумм выплат, порядка их предоставления и т.д.

Список литературы:

1 Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года №377-V «Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан» (с изм. и доп. по сост. на 10.01.2020 г.)

2 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) от 1 июля 1999 года №409-І (с изм. и доп. по сост. на 10.01.2020 г.)

3 Мазур С.Ф. Спорные вопросы понятия вреда как элемента гражданского правонарушения: Соотношение категорий вред и ущерб // «Черные дыры» в законодательстве. - 2011. №3. С. 315.

4 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 9 июля 1999 года №9 «О некоторых вопросах применения судами Республики законодательства по возмещению вреда, причиненного здоровью» (с изм. и доп. по сост. на 31.03.2017 г.)

5 Сильванович Ю.Н. особенности реализации возмещения вреда, причиненного жизни или здоровью гражданина // Современные проблемы конституционализма. Сборник статей Международной научно-практической конференции. 2018. С. 58-62.

Джанабергенов К.М.,
магистрант Академии правосудия
при Верховном Суде Республики
Казахстан,
e-mail: kurma666@mail.ru

Коммуникативная компетентность судьи - примирителя при разрешении споров, возникающих в сфере семейно-брачных отношений

В соответствии с Посланием Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 20 сентября 2019 года: «право судьи на вынесение решения, исходя из закона и внутренних убеждений, остается незыблемым. Однако следует провести тщательный анализ судебных решений, обеспечить единообразие судебной практики» [1].

Правовое поле подразумевает не только работу с письменными текстами, но и устное общение, особенно общение в ходе слушания. Правильное устное взаимодействие в зале суда считается важнейшим условием отправления правосудия, так как именно оно ведет к разрешению спора в семейно-брачных отношениях и изменению правовой ситуации. В отличие от юриспруденции в зарубежных странах, представляющей собой значительный спектр работы по судебному общению, в том числе по речам судей, в казахстанской судебной практике судья-примиритель не обладает таким уровнем коммуникативной компетентности. Что касается коммуникативной компетенции судей в устном общении, то здесь можно обнаружить некоторые проблемы. В первую очередь, существующие учебники судебной речи почти всегда ориентированы на речевые модели прошлого. В качестве примера приведены речи знаменитых юристов XIX-XX вв. Признавая ценность наследия прошлого, мы тем не менее считаем, что изменения социальных условий и образа мышления людей требуют как смены парадигмы исследований, так и переориентации

практических рекомендаций на современный этап развития казахстанского права [2, с.45].

В Казахстане предпринимаются значительные меры по развитию примирительных процедур и уже дают результаты в виде увеличения дел решившихся без судебного разбирательства.

В нынешних условиях граждане Казахстана осознают преимущества примирительных процедур по сравнению с судебными. Поэтому на данном этапе важно, чтобы государство обеспечивало сторонам право выбирать форму защиты (обращаться в суды для разрешения спора или выбрать другую форму защиты) путем создания законных и доступных процедур разрешения конфликтов.

В соответствии со статьей 76 Конституции судебная власть призвана защищать права, свободы и законные интересы граждан и организаций, обеспечивать соблюдение Конституции, законов, других нормативных актов. Однако примирительная процедура может быть применена с судебной защитой. Эти процедуры не подменяют собой правосудие и не ущемляют конституционное право граждан на судебную защиту. Благодаря таким процедурам стороны могут самостоятельно урегулировать конфликт на взаимоприемлемых условиях, что будет способствовать укреплению их репутации и сохранению партнерства. Разработка согласительных процедур для урегулирования конфликтов также окажет позитивное воздействие на совершенствование судебной системы [3].

В содержании рекомендации № R (86)12 Комитета министров государствам-членам Совета Европы от 16 сентября 1986 года "О мерах, направленных на предотвращение и сокращение чрезмерной рабочей нагрузки судов", государствам-членам предлагают содействовать примирению сторон как вне судебной системы, так и до или во время судебного разбирательства. В этих целях Комитет министров Совета Европы возлагает на суды главную задачу - добиваться примирения сторон и заключения мировых соглашений по всем соответствующим вопросам до или на любом этапе судебного разбирательства [4].

Сегодня необходимо развитие примирительных и медиативных процедур в Казахстане. Стороны в конфликте предпочитают обращаться в суды, а не разрешать свои споры с помощью согласительных процедур. Рассмотрение такого рода процедур имеет особое значение в период кризиса, когда суды перегружены делами. С загруженностью судов поиск альтернативных форм защиты прав и интересов граждан становится все более насущным. Стремление уменьшить судебную нагрузку направлено не только на разгрузку самих судов, но и на создание нормальных условий для участников процесса.

Инициатива по внедрению в национальное законодательство Республики Казахстан согласительных процедур была выдвинута на самом высоком политическом уровне и оформлена поручением Правительства РК обеспечить принятие правовой базы, ориентированной на развитие института медиации, президентом Республики Казахстан на V Съезде судей 18 ноября 2009 года.

Так был сформирован институт медиации, на который возлагались большие надежды, который априори заслужил такой кредит доверия теоретиков и практиков и получил такую высокую оценку. Закрепление в законе этих положений свидетельствует о том, что законодатель стремится сохранить мирное урегулирование споров на этапе подготовки дела.

На сегодняшний день можно констатировать, что согласительные процедуры являются именно процедурой в том смысле, что они представляют собой последовательные действия, которые направлены на достижение конкретного результата. Действия, совершенные в ходе примирения, должны быть законными, т. е. они не должны нарушать законы. Применение таких процедур основано на взаимной добровольности сторон. Процедура направлена на урегулирование конфликта, то есть на организацию и установление отношений между сторонами, на поиск взаимного пути устранения конфликта. Конфликт урегулируется мирным путем. Стороны в конфликте являются основными участниками процесса, однако для содействия урегулированию конфликта может быть использована третья сторона, не имеющая права принимать решение [5].

Согласительные процедуры применяются только по усмотрению самих сторон и поэтому не требуют строгого регулирования. Принятие закона о руководящих принципах применения этих процедур необходимо для унификации использования процедур и повышения доверия населения к этим процедурам.

Существуют значительные перспективы формирования института медиации в Республике Казахстан.

1. Изначально, развитие института медиации позволит применять примирительные процедуры в виде мировых соглашений и примирений, ускоряя реформирование казахстанской судебной системы.

2. Следует наладить работу по распространению информации о институтах медиации при помощи СМИ, что может обеспечить приток желающих альтернативно разрешать возникающие конфликты и споры.

3. В целом считаем, что продвижение института медиации позволяет повысить как гражданское сознание, так и будет способствовать повышению правовой культуре граждан, что соответствует целям и задачам, поставленным Президентом РК в стратегии «Казахстан 2050» [6].

Медиация известна давно, с тех пор как существуют конфликты или споры. При разрешении конфликтов использовали как переговоры между конфликтующими сторонами, так и медиацию, которую можно назвать особым типом переговоров с привлечением нейтрального лица [7, с.67]. Невозможно утверждать, что раньше применялась медиация в том виде, в котором она сформировалась и существует в настоящий момент. Мы можем говорить лишь о применении различных способов примирения участников конфликта с привлечением нейтрального посредника. Такие методы решения споров очень часто использовали в тех случаях, когда переговоры между оппонентами заходили в тупик, и для успешного примирения нужно было, чтобы конфликтующие стороны приняли и поняли точки зрения друг друга. С давних

времен люди убедились в том, что при разрешении серьёзных разногласий, при помощи переговоров легче добиться жизнеспособного и взаимовыгодного решения, нежели использовать нормы или иерархический порядок.

Например, с сентября 2018 года Алматинский районный суд г.Нур-Султан провел работу по реализации начатого Верховным Судом РК пилотного проекта «Семейный суд», в котором был представлен совершенно иной подход в рассмотрении споров в области семейно-брачных отношений, и именно согласно разработанными Верховным Судом РК рекомендациями, - суд, не должен ограничиваться разрешением спора, также необходимо принимать меры по нормализации семейных отношений, сохранению семейной жизни, примирение сторон [8].

В отдельных государствах (Австрия, Германия, Финляндия и Польша) медиативные и примирительные процедуры предписаны в отдельных законах в отношении ювенальной юстиции. В этом случае процедуру посредничества инициирует судья или государственный прокурор и она представляет собой альтернативу судебному разбирательству. В соответствии с законодательством Республики Молдова медиацию и примирительные процедуры нельзя рассматривать лишь как инструмент для достижения цели прекращения уголовного дела. Это понятие гораздо шире. Стороны могут использовать процедуру медиации добровольно, в том числе и после того, как возбужден процесс в судебной инстанции или арбитраже. Причем на любом этапе, «договорившись о разрешении таким путем любого спора в области гражданского, торгового, семейного, административного, уголовного и иных областях права» [9].

Приведем пример разрешения медиатором конфликта между супругами. К посреднику обратилась супружеская пара, находящаяся в стадии развода и переживающая острый конфликт. По их словам, причиной спора стал загородный дом. Они купили этот дом в первый год совместной жизни. Дом не достроили, и молодожены активно участвовали в его обустройстве. По словам пары, дом одинаково важен для обеих сторон. Пара не заинтересована в продаже дома и разделе полученной суммы. Дом был куплен во время брака, брачный договор между ними не был заключен, в соответствии с законом каждый из супругов имеет одинаковое право на этот дом - в размере 50% от его стоимости. Основной целью процедуры посредничества было бесконфликтное разрешение сложившейся ситуации, уменьшение травматических последствий как для детей, так и для самой пары, создание условий для сохранения будущих дружеских и партнерских отношений в разведенной семье. Посредник-медиатор "усадил" стороны за стол переговоров. В результате совместных переговоров со сторонами он выяснил истинные причины их нежелания расставаться с загородным домом и создал условия для того, чтобы стороны понимали друг друга. Оказалось, что главным желанием мужа было желание сохранить дом как символ семейного очага. У него глубокая эмоциональная связь с этим домом, потому что именно там для него произошло много важных событий. Он хотел бы остаться в этом доме, чтобы его дети могли приехать сюда. Он опасался, что его жена в случае развода продаст дом. Жена же

боялась остаться без средств к существованию и не иметь возможности содержать двух несовершеннолетних детей. Имея собственную квартиру, супруг планирует сдать этот дом и жить в квартире, а на деньги, вырученные от сдачи дома в аренду, дать детям хорошее образование и обеспечить им комфортное существование. В этой связи Стороны договорились о том, что муж остается в этом доме, обеспечивая детям образование и достойный уровень жизни до достижения ими совершеннолетия. Сумму содержания, которая устраивала супругу и избавляла ее от опасений, они обсуждали и во время процедуры примирения. Поскольку соглашение, заключенное сторонами, повлияло на алиментные обязательства одного из супругов, соглашение было нотариально заверено и вступило в силу.

На момент подготовки дела к судебному разбирательству проводится беседа со сторонами, которые имеют несовершеннолетних детей, с целью установления уровня конфликта и выявления дальнейшей тактики работы со сторонами, проводимая судьей-примирителем, с участием психолога. При возникновении споров имущественного характера (при разделе имущества, наследственных споров) беседы со сторонами ведутся с участием медиатора. При отсутствии обстоятельств, убедительно свидетельствующих о непоправимости распада семьи, стороны располагают сроком на примирение и возможностью проконсультироваться с психологами, юристами по семейным делам.

Психолог предлагается с целью восстановления дружеских отношений между супругами в тех случаях, когда брак сохранить уже невозможно, ввиду того, что состояние ребенка зависит от характера отношений, преобладающих у родителей после развода, их умения поддерживать дружеские чувства и совместно воспитывать детей.

До начала разговора с супругами, имеющими несовершеннолетних детей, им предоставляется письменная информация по влиянию развода родителей на психику и поведение детей; о том, как отразится на них развод родителей, о реакции детей различных возрастных групп; о возможном наступлении последствий, переживаний детей; о вариантах правильного поведения родителей в ходе расторжения брака; о общении с ребенком и его воспитании после развода родителей. Рост требований о расторжении брака и связанных с ним споров о разделе имущества, алименты указывают на то, что супруги, в случае возникновения конфликта, обращаются в суд, не находя других способов разрешения спора, при этом мысль о расторжении брака должна возникать не как правило, а как исключение из условия, когда все способы разрешения конфликта и варианты устранения причин их возникновения исчерпаны [10, с.43].

Также присутствует проблема, которая заключается в том, что, хотя прокуроры и адвокаты имеют перед собой хотя бы старые модели и ориентиры, судьи полностью лишены какой-либо методологической поддержки для формирования устного взаимодействия в зале суда. Однако грамотное и правильно построенное речевое поведение судьи является частью его общей

профессиональной компетенции и является конкретной гарантией отправления правосудия.

Описанные выше проблемы могут быть решены путем изучения и обобщения реального коммуникационного опыта современных судей с целью выработки четких и доступных рекомендаций по судебному языку для сотрудников судебных органов. Таким рекомендациям противопоставлялись бы учебники судебной риторики, оторванные от жизни и зачастую морально устаревшие.

Многие судьи выстраивают совместную линию поведения, успешно используя средства вежливости. К сожалению, есть и проявления безрассудства, которые не могут быть оправданы позицией судей и властью, данной им. Разумеется, судья не обязан рассматривать решения, которые относятся исключительно к его компетенции. При этом обсуждать (или создавать иллюзию обсуждения) технические детали возможно. Решение принадлежит судье, однако ситуация принимается совместно со сторонами [11, с.96].

Практика демонстрирует, что, несмотря на регламентированный и ритуализированный характер судебного общения, есть место неформального общения, которое может реализовать как кооперативную, так и некооперативную стратегию в речевом поведении. Некооперативная стратегия реализуется, когда один человек смеется (высмеивает) другого или ситуацию, в которой он находится. Кооперативный смех, напротив, формируется вокруг общей ситуации и им обеспечивается эмоциональная разрядка для судьи и сторон.

Таким образом, при исполнении своих обязанностей судья выбирает конкретную линию поведения: кооперативную либо некооперативную. Опасность некооперативного поведения характеризуется, что оно может привести к непониманию, внутреннему напряжению, дискомфорту участников слушания, что в конечном счете сказывается на исходе судебного процесса. С другой стороны, кооперативное поведение позволяет поддерживать необходимый баланс и уровень коммуникативной гармонии в контексте конфликтного общения супругов, которое представляет собой судебное общение. Кооперативное поведение не означает, что судья приспосабливается к ожиданиям участников слушания. Это означает, что судья дает возможность участникам судебного заседания сохранять достоинство в условиях конфликтного общения и сам проявлять поведение, достойное уважения.

Список литературы:

1 Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана // https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana

2 Грамотность судебного акта. Лингвистический аспект: практ. пособие. - Киров: Второй арбитражный апелляционный суд, 2012. - 112 с.

3 Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по

состоянию на 23.03.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029#pos=1006;-47

4 Комитет министров - государствам-членам относительно мер по недопущению и сокращению чрезмерной рабочей нагрузки на суды. Рекомендация Комитета министров Совета Европы // <http://docs.cntd.ru/document/901945347>

5 Закон Республики Казахстан от 28 января 2011 года № 401-IV «О медиации» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.12.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30927376

6 Стратегия «Казахстан-2050» // [Электронный ресурс].- http://www.akorda.kz/ru/page/page_kazakstan-respublikasynyn-prezidenti---elbasyn-a-nazarbaevtyyn-

7 Хан В., Уразалин Г. Правовая регламентация института медиации в уголовном процессе Казахстана // Закон и время.- 2013.- № 07 (151).- С. 67.

8 Касымова М. Реализация пилотного проекта «Семейный суд» // <https://www.zakon.kz/4939859-realizatsiya-pilotnogo-proekta-semeynyy.html>

9 Ульяновски К. Медиация по уголовным делам. Действующее законодательство Республики Молдова // http://mediators.ru/rus/about_mediation/international_law/moldova_1

10 Дубровская Т.В. Метакоммуникативная деятельность судьи в структуре судебного дискурса (на материале русского и английского языков) / Т.В. Дубровская // Обыденное метаязыковое сознание: онтологические и гносеологические аспекты: коллективная монография. Ч. IV. Кемерово, 2012. - С. 273 - 287.

11 Дубровская Т.В. Судебный дискурс: речевое поведение судьи (на материале русского и английского языков) / Т.В. Дубровская. М.: "Академия МНЭПУ", 2010. - 351 с.

Ержанов С.А.
магистрант Академии правосудия
при Верховном Суде Республики
Казахстан,
e-mail: sailau1991@mail.ru

Инвестиционные споры: вопросы подсудности

Инвестиционным спором является спор, вытекающий из договорных обязательств между инвесторами и государственными органами. При этом, инвесторами являются физические и юридические лица, осуществляющие инвестиции на территории Казахстана.

С момента вступления в силу нового Кодекса, появилась специальная подсудность по рассмотрению инвестиционных споров в зависимости от вида инвестора.

Подпунктом 3 пункта 3 ст. 77 Конституции РК установлено, что при применении закона судья должен руководствоваться следующим принципом: никому не может быть без его согласия изменена подсудность, предусмотренная для него законом.

Подсудность (англ.jurisdiction) – относимость конкретного гражданского дела к ведению конкретного суда, уполномоченного рассмотреть его по первой инстанции принять по нему решение (разрешить дело по существу).

Истец, принимая решение об обращении в суд, должен правильно определить подсудность своего искового заявления, то есть определить, какой суд в соответствии с законодательством РК вправе рассмотреть заявление с тем, чтобы исключить последствия процессуальной ошибки.

На сегодняшний день, инвестиционные споры рассматриваются в суде города Нур-Султан по общим правилам судопроизводства. Специализированной коллегией Верховного Суда Казахстана рассматриваются инвестиционные споры с участием крупного инвестора (по правилам суда первой инстанции) [1].

На практике же имеется различное толкование норм гражданского процессуального кодекса по вопросу подсудности споров с участием инвесторов. Например:

Постановлением судебной коллегии по гражданским делам Верховного Суда Республики Казахстан от 21 февраля 2018 года решение специализированного межрайонного экономического суда Восточно-Казахстанской области от 16 января 2017 года и постановление судебной коллегии по гражданским делам Восточно-Казахстанского областного суда от 04 апреля 2017 года по гражданскому делу по заявлению ТОО «В» к РГУ «Департамент государственных доходов по Восточно-Казахстанской области» о признании незаконным и отмене уведомления отменены, дело направлено на новое рассмотрение в суд города Астаны.

Также, гражданское дело по заявлению ТОО «В» к РГУ «Департамент государственных доходов по Восточно-Казахстанской области» о признании незаконным и отмене уведомления с ходатайством о пересмотре решения СМЭС Восточно-Казахстанской области от 19 октября 2017 года, постановления судебной коллегии по гражданским делам Восточно-Казахстанского областного суда от 12 декабря 2017 года переданы на рассмотрение в судебном заседании коллегии по гражданским делам Верховного Суда Республики Казахстан.

Данные постановления мотивированы тем, что по указанным делам судами первой и апелляционной инстанции Восточно-Казахстанской области нарушены правила подсудности, так как споры возникли между инвестором ТОО «В» и государственным органом, и данные споры связаны с инвестиционной деятельностью инвестора.

Однако, ранее по аналогичным спорам об оспаривании уведомлений налогового органа относительно доначисления и исключения из зачета налогов по взаимоотношениям между ТОО «В» с ТОО «К», вытекающих из соглашений об оказании управленческих и агентских услуг, где стороной по делу является

ТОО «В», судебной коллегией по гражданским делам Верховного Суда Республики Казахстан указывалось на отсутствие оснований для пересмотра судебных актов судов Восточно-Казахстанской области, не указывалось о нарушении правил подсудности.

Более того, определением специализированной судебной коллегии Верховного Суда Республики Казахстан от 20 октября 2016 года оставлено без изменения определение суда города Астаны от 15 сентября 2016 года, которым подсудность гражданского дела по заявлению ТОО «В» к РГУ «Департамент государственных доходов по ВКО» об оспаривании уведомления по результатам налоговой проверки определена в специализированный межрайонный экономический суд Восточно-Казахстанской области.

Определение мотивировано тем, что в данном деле имеет место спор инвестора с государственным органом, однако этот спор не является инвестиционным, так как заявителем оспаривается решение государственного органа по исключению из зачета налога на добавленную стоимость по счетам-фактурам ТОО «К» за оказанные последним управленческие и агентские услуги ТОО «В». Спор связан с деятельностью не самого товарищества, а ТОО «К», не являющимся инвестором.

Судом города Астаны направлено по подсудности в Верховный Суд Республики Казахстан гражданское дело по заявлению ТОО «А» к Министерству по инвестициям и развитию РК о признании незаконным и отмене приказа о досрочном прекращении в одностороннем порядке действия контракта, поскольку в ходе подготовки дела к судебному разбирательству установлено, что в соответствии с приложением к контракту на недропользование инвестиции ТОО «А» по проекту составляют более 230 млн.долларов США, что по фиксированному курсу доллара США на дату разработки рабочей программы 184,1 тенге составляет сумму около 44 млрд.тенге. Таким образом, суд пришел к выводу, что между сторонами возник спор, связанный с исполнением взаимных обязательств по договору на осуществление инвестиций и заявитель является крупным инвестором.

Также, определением суда города Астаны направлено по подсудности в Верховный Суд Республики Казахстан гражданское дело по заявлению АО «Д» к РГУ «Департамент государственных доходов по Восточно-Казахстанской области» о признании незаконным и отмене уведомления о результатах налоговой проверки в части начисления корпоративного подоходного налога и пени, признании незаконным и отмене акта документальной налоговой проверки в части уменьшения убытка, включения в состав совокупного годового дохода доходов и исключения из вычетов расходов, приведших к уменьшению убытка. Судом установлено, что в соответствии с условиями инвестиционного контракта заявителю предоставлены инвестиционные налоговые преференции в виде освобождения от уплаты КПП сроком действия на 5 календарных лет со дня принятия в эксплуатацию объектов производственного назначения государственными приемочными комиссиями. Учитывая, что данным спором затрагиваются, в том числе вопросы, касающиеся активов Общества в рамках реализации инвестиционного

контракта, инвестиции Общества в фиксированные активы составляют сумму более 21 млрд.тенге, тем самым Общество является крупным инвестором, поэтому судом данное дело направлено по подсудности в Верховный Суд Республики Казахстан [2].

Как видите, отсутствие нормативного закрепления разъяснений приводит к произвольной трактовке подсудности дел, как инвесторами, государственными органами, так и судами. Поэтому принятие нормативного постановления, регламентирующего процедуру разрешения инвестиционных споров, в котором найдут свое отражение вопросы, связанные с разграничением подсудности, конкретным перечнем таких споров, будет способствовать соблюдению единообразной судебной практики.

Соглашаясь с мнением профессора Сулейменова М.К., полагаю, что нормативное постановление Верховного Суда, может содержать разъяснения норм действующих законов РК, исходя в частности, из следующих положений:

1) Споры инвесторов с государственными органами, связанные с осуществлением инвестиционной деятельности, делятся на две группы:

а) инвестиционные споры, то есть споры между инвесторами и государственными органами, вытекающие из договорных обязательств инвестора и государственных органов;

б) иные споры между инвесторами и государственными органами, не связанные с договорными обязательствами инвестора и государственных органов;

2) Верховному Суду РК подсудны инвестиционные споры между крупными инвесторами и государственными органами;

3) Суду города Астаны подсудны инвестиционные споры между инвесторами, не относящимися к категории крупных инвесторов, и государственными органами, а также иные споры между инвесторами (включая крупных инвесторов) и государственными органами, не вытекающие из договорных обязательств инвесторов и государственных органов;

4) Районным и приравненным к ним судам подсудны споры, не связанные с осуществлением инвестиционной деятельности, при условии, что стороной спора не являются государственные органы, то есть споры между инвесторами и другими юридическими или физическими лицами [4].

Также, для установления единообразной практики определения подсудности по инвестиционным спорам и спорам, связанным с инвестиционной деятельностью, необходимо на законодательном уровне предусмотреть ведение уполномоченным органом по инвестициям реестра крупных и иных инвесторов с регулярной его актуализацией.

Согласно подпункту 1 части 4 статьи 427 ГПК РК при нарушении правил подсудности решение суда первой инстанции в любом случае подлежит отмене.

Отмена судебного акта приводит к волоките, продолжительному рассмотрению спора, в свою очередь негативно влияет на инвестиционную привлекательность страны.

В своем интервью агентству Bloomberg Президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев подчеркнул: - «Цель моей стратегии - защитить иностранные

инвестиции здесь в Казахстане для того, чтобы улучшить инвестиционный климат в стране. Нам необходимо улучшать инвестиционный климат, сделать так, чтобы бизнес чувствовал себя комфортно в Казахстане» [5].

Споры между инвесторами и государственными органами, в особенности по вопросам взимания налогов, таможенных платежей, а также платежей за загрязнение окружающей среды, традиционно занимали особое место в общей картине инвестиционной привлекательности Казахстана. Действительно, квалифицированный и беспристрастный суд, пожалуй, является одним из ключевых критериев обеспечения безопасных и предсказуемых условий для инвестиций.

Список литературы:

1 Тимошенко А., Амреев Б. Разрешение инвестиционных споров: государственный или арбитражный суд? [//https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39550679](https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39550679)

2 Абдрахманова Г. Инвестиционные споры: вопросы подсудности [//http://infozakon.kz/courts/8273-investigacionnye-spory-voprosy-podsudnosti.html#](http://infozakon.kz/courts/8273-investigacionnye-spory-voprosy-podsudnosti.html#)

3 Инвестиционные споры: подсудность Верховного Суда и ответы на другие актуальные вопросы»// <https://sud.gov.kz/rus/content/investigacionnye-spory-podsudnost-verhovnogo-suda-i-otvety-na-drugie-aktualnye-voprosy>

4 Сулейменов М.К. Инвестиционные споры: зарубежный опыт и законодательство Казахстана [//https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39749995#pos=5;-155](https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39749995#pos=5;-155)

5 Касым-Жомарт Токаев: Моя цель - защитить иностранные инвестиции в Казахстане//http://lenta.inform.kz/kz/kasym-zhomart-tokaev-moya-cel-zaschitit-inostrannye-investicii-v-kazahstane_a3542667

Макаева С.Ж.,
магистрант Академии правосудия
при Верховном Суде Республики
Казахстан,
e-mail: Han_kzas@mail.ru

Согласительная комиссия – эффективный инструмент для разрешения трудовых споров?

Согласительная комиссия – постоянно действующий орган, создаваемый в организации, ее филиалах и представительствах на паритетных началах из равного числа представителей от работодателя и работников, который рассматривает индивидуальные трудовые споры [1].

В казахстанском законодательстве термин «согласительная комиссия» совсем не нов. Предыдущая версия Трудового кодекса Республики Казахстан, которая действовала до 1 января 2016 года, предусматривала создание

согласительной комиссии. Главным отличием старой и новой редакции Трудового кодекса в отношении согласительной комиссии является то, что до 1 января 2016 года согласительная комиссия была органом по рассмотрению индивидуальных трудовых споров наравне с судами Республики Казахстан, т.е. стороны трудового договора по своему выбору могли обратиться за разрешением индивидуального трудового спора непосредственно в согласительную комиссию (при ее наличии) и (или) суд Республики Казахстан.

Практика показывает, что большинство индивидуальных споров разрешались в судебном порядке и институт согласительной комиссии как таковой в Республике Казахстан не работал.

С принятием новой редакции Трудового кодекса, согласно пункту 1 статьи 159, все индивидуальные трудовые споры должны разрешаться в первую очередь согласительной комиссией, и только по неурегулированным вопросам либо при неисполнении решения согласительной комиссии – судами.

Данное условие соотносится с пунктом 6 статьи 8 Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан, из которого следует, что, если законом установлен или договором предусмотрен досудебный порядок урегулирования спора для определенной категории дел, обращение в суд может быть после соблюдения этого порядка [2].

Согласительная комиссия - обязательный орган для всех организаций Республики Казахстан, кроме организаций, являющимися субъектами малого предпринимательства. Индивидуальные споры руководителей исполнительного органа организаций рассматриваются только судами.

Трудовой спор - это разногласия между работником и работодателем по вопросам применения законодательства о труде, о выполнении условий трудового договора, не урегулированные между работником и работодателем.

Работодатель включает в состав согласительной комиссии своих представителей своим актом – приказом, распоряжением. Как правило, членами согласительной комиссии становятся руководитель или его заместитель, юрист, сотрудник отдела кадров. Опыт показывает, что включение в состав согласительной комиссии первых руководителей вряд ли можно признать удачным: трудно сохранить объективность при оспаривании собственного приказа, других членов согласительной комиссии давит авторитет руководства.

Введение в состав согласительной комиссии юриста помогает рассмотреть вопрос в соответствии с положениями трудового законодательства, однако часто ограничивает такое рассмотрение обычно правовыми рамками. Но согласно пункту 8 статьи 159 Трудового Кодекса стороны согласительной комиссии обязаны проводить ежегодное обучение членов согласительной комиссии не только основам трудового законодательства Республики Казахстан, но и развитию умения вести переговоры и достижению консенсуса в трудовых спорах. Необходимо обратить внимание на такие качества, как умение слушать, здравомыслие, справедливость, толерантность, умение находить выход из сложившейся ситуации. Однако, пока неясно, должно ли такое обучение проводиться специализированным учебным заведением или может осуществляться организацией самостоятельно.

Несмотря на то, что данные положения Трудового Кодекса действуют уже четвертый год, проведенные совместно с Профсоюзным центром Северо-Казахстанской области семинары «Основы трудового законодательства Республики Казахстан о рассмотрении индивидуального трудового спора в согласительной комиссии» показали, что работа по ежегодному обучению практически отсутствует, членам согласительной комиссии нужны ответы на многочисленные вопросы [3].

Для того, что бы инициировать рассмотрение трудового спора, сторона по трудовому договору должна подать заявление, которое подлежит обязательной регистрации согласительной комиссией в день подачи. Спор должен быть рассмотрен в течение 15 рабочих дней в присутствии самого заявителя либо его уполномоченного представителя в пределах делегированных ему полномочий.

После рассмотрения спора, согласительная комиссия должна в трехдневный срок со дня принятия решения выдать копию решения обеим сторонам. Решение согласительной комиссии подлежит исполнению в установленный ею срок, за исключением спора о восстановлении на работе. Решение согласительной комиссии о восстановлении работника на прежней должности подлежит немедленному исполнению.

При восстановлении работника на прежней должности работодатель должен выплатить работнику среднюю заработную плату за все время отстранения от работы или разницу в заработной плате за время перевода работника на нижеоплачиваемую должность, но не более чем за шесть месяцев.

Что касается сроков обращения, то стороны могут обратиться в согласительную комиссию в течение года с момента, когда стороне стало известно либо должно стать известно о нарушении ее прав. А если спор касается восстановления на прежнем месте работы, то в этом случае работник вправе обратиться в согласительную комиссию в течение одного месяца со дня вручения копии акта работодателя о прекращении трудового договора. Если данный вопрос не был урегулирован согласительной комиссией или работодатель отказывается исполнить решение согласительной комиссии, работник может обратиться в суд в течение двух месяцев со дня вручения копии решения согласительной комиссии.

Неурегулирование спора согласительной комиссией в установленный срок является основанием для обращения в суд. Также непосредственно в суд могут без обращения в согласительную комиссию сразу обращаться только работники субъектов малого предпринимательства и руководители исполнительного органа юридического лица при наличии спора.

При этом течение срока обращения по рассмотрению индивидуальных трудовых споров приостанавливается в период действия договора о медиации по рассматриваемому трудовому спору, а также в случае отсутствия согласительной комиссии до ее создания.

Как видно из судебной практики, работодатели не торопятся с созданием согласительной комиссии, если нет потенциального трудового спора. И только в случае возникновения спора работодатель инициирует создание согласительной комиссии: разрабатывает соглашения и согласовывает его с

представителями работников, назначает своих представителей и предлагает работникам выбрать своих представителей для участия в качестве членов согласительной комиссии [4].

Поскольку согласительная комиссия определяется как постоянно действующий орган для всех организаций, за исключением тех, что относятся к субъектам малого предпринимательства, организациям необходимо уделить внимание приведению действующей практики в соответствие с нововведениями законодательства и задуматься о создании согласительной комиссии до наступления ситуации, когда ее отсутствие приведет к признанию действий организации неправомерными.

Как быть, если срок обращения в согласительную комиссию пропущен? Ответ дан в пункте 4 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 6 октября 2017 года № 9 «О некоторых вопросах применения судами законодательства при разрешении трудовых споров»: даже в случае пропуска срока обращения в согласительную комиссию заявление должно быть рассмотрено согласительной комиссией с вынесением решения, что в дальнейшем позволит стороне, не согласной с этим решением, реализовать свое право обращения с иском в суд. Пропуск срока для обращения в согласительную комиссию может стать основанием для отказа в удовлетворении заявления. При этом разбирательства по обстоятельствам спора не требуется. Вместе с тем пропущенный срок может быть восстановлен согласительной комиссией [5].

Таким образом, согласительную комиссию можно расценивать как некий фильтр – только пройдя через него, спорящая сторона получает доступ к судебной защите.

Согласно пункту 4 указанного Нормативного постановления, «суд не связан с выводами согласительной комиссии, и индивидуальный трудовой спор разрешается по существу в пределах заявленных истцом требований». Следовательно, не обязательно и даже не следует указывать в решении суда, к какому решению пришла согласительная комиссия при рассмотрении трудового спора. Вместе с тем в решениях судов иногда указывается, какое решение вынесла согласительная комиссия. Как правило, оно совпадает с тем выводом, к которому пришел суд в результате длительного разбирательства.

Это показывает, что согласительная комиссия, если к ее созданию и деятельности подходить неформально, может выполнять функцию не только досудебного, но и внесудебного разрешения трудового спора – она способна компетентно и объективно рассмотреть конфликтную ситуацию и вынести решение, с которым стороны согласятся, так как доверяют своим коллегам – членам согласительной комиссии [3].

Хотелось бы также отметить, что пункт 3 статьи 159 Трудового Кодекса предусматривает возможность привлечения по инициативе согласительной комиссии посредника для оказания помощи в разрешении трудового спора. Сам процесс и условия привлечения посредника прямо в законодательстве не отражены, соответственно данный вопрос должен быть регламентирован в

положении или соглашении о согласительной комиссии, который разрабатывается в каждой организации индивидуально.

Посредничество - это содействие процессу достижения договоренности между двумя сторонами, которое осуществляется третьей стороной. Посредничество как примирительная процедура при разрешении трудовых споров - способ урегулирования спорной ситуации с участием третьей нейтральной стороны. При этом цели обращения к примирительной процедуре могут быть самыми разными, например: одна из них это осознанная необходимость найти взаимоприемлемое для всех сторон решение и сохранить дальнейшее сотрудничество сторон.

При разрешении трудовых споров в качестве посредников, как правило, приглашаются лица, имеющие достаточные знания и опыт в области трудового законодательства, а также обладающие знаниями в области технологии ведения переговоров. Посредник стимулирует конструктивное обсуждение спорных вопросов и способствует пониманию сторон, прежде всего через внедрение определенных процедурных правил, формирование повестки дня переговоров, воздействия на психологическую атмосферу, в которой проходят переговоры.

Посредничество является творческим процессом, в котором большую роль играют интуиция и опыт, которые должны помочь посреднику найти такую тактику действий, которая будет адекватным:

- 1) специфике конфликта;
- 2) стилям поведения в конфликте и на переговорах между сторонами конфликта;
- 3) целям посредничества [6].

Законодательное закрепление согласительной комиссии не стало безусловным основанием для формирования комиссий. Ненадлежащая пропаганда данного института, отсутствие юридической ответственности за его неформирование приводят на практике к ситуации, когда работник не может обратиться ни в комиссию, ни в суд за защитой прав, что ведет к необоснованному затягиванию рассмотрения споров.

Следует отметить, что нередко незаконность решений согласительных комиссий в своей основе имеет недостаточную объективность их членов. Одна из специфичных черт трудовых правоотношений состоит в том, что выполнение трудовой функции осуществляется в условиях подчинения работниками условиям трудовой деятельности, определяемым работодателями. Трудовая деятельность требует определенного согласования между сторонами трудового договора, подчинения одной стороны другой. Работник и работодатель не равнозначные субъекты трудового отношения, наемный труд требует подчинения одной стороны отношению другой. В связи с чем, фактически индивидуальный трудовой спор рассматривается работниками конкретного работодателя, которые находятся у него в подчинении в рамках трудовых правоотношений. Изначально в работе комиссии заложено противоречие относительно качества объективности рассмотрения спора.

Продемонстрированные предпосылки необъективности рассмотрения споров комиссиями может усугубляться недостаточной компетентностью ее

членов. Разрешение индивидуальных трудовых споров требует достаточных знаний трудового законодательства, актов работодателя, умения правильно толковать и применять закон к конкретной ситуации с учетом имеющихся значительных «пробелов» в правовом регулировании трудовых и непосредственно связанных с ними отношений [7].

Сектору экономики, предоставляющему услуги по проведению обучения, тренингов, семинаров, следует обратить внимание на современные законодательные возможности продвижения нового продукта на этом рынке услуг по обучению членов согласительной комиссии основам трудового законодательства Республики Казахстан, развитию умения вести переговоры и достижению консенсуса в трудовых спорах.

Таким образом, для защиты законных прав и интересов работодатели и работники должны ответственно подойти к вопросу создания и работы согласительной комиссии. Уполномоченному государственному органу по труду следует устранить недостатки с учетом сложившейся практики, а также мнений ученых в области трудового права.

Список литературы:

1 Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V ЗРК // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000414>

2 Гражданский Процессуальный Кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года, № 377-V ЗРК // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377>.

3 Куанова И. Согласительная комиссия - досудебный и внесудебный способы урегулирования трудового спора // https://inbusiness.kz/ru/author_news/soglasitelnaya-komissiya-%E2%80%93-dosudebnyj-i-vnesudebnyj-sposoby-uregulirovaniya-trudovogo-spora.

4 Дуйсенбаев Г., судья Верховного Суда Республики Казахстан, «Трудовые споры: как работает согласительная комиссия» // <https://www.zakon.kz/4842317-trudovye-spory-kak-rabotaet.html>.

5 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 6 октября 2017 года № 9 «О некоторых вопросах применения судами законодательства при разрешении трудовых споров» // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P170000009S>

6 Исламов П.Э. «Согласительная комиссия и разрешение трудовых споров» // <https://blog.mdm.kz/conciliation-commission>.

7 Хамзина Ж.А. Трудовые споры: правовая конструкция для рассмотрения // <https://www.zakon.kz/4832056-trudovye-spory-pravovaja-konstrukcija.html>.

Мукешев Д.Н.,
магистрант Академии правосудия
при Верховном Суде Республики
Казахстан,
e-mail: mukeshev.dn@gmail.com

Особенности обращения взыскания на долю в хозяйственных товариществах

Переход Казахстана к рыночной экономике потребовал возрождения организационно-правовых форм коммерческих организаций способных обеспечить беспрепятственное движение товаров, работ, услуг.

Хозяйственные товарищества являлись одной из древнейших форм организации коллективного предпринимательства. В дореволюционный период хозяйственные товарищества рассматривались как основные формы вовлечения частных лиц в коммерческий оборот с правами юридических лиц. Хозяйственные товарищества активно использовались, главным образом, купцами для ведения торговых дел. Они существовали в следующих организационных правовых формах: артериальное товарищество; товарищество на вере; акционерные товарищество [1, с. 42].

В период новой экономической политики успешно осуществляли предпринимательскую деятельность следующие виды хозяйственных товариществ: простое, полное, на вере, с ограниченной ответственностью.

По национальному законодательству хозяйственные товарищества могут создаваться в форме полного товарищества, командитного товарищества, товарищества с ограниченной ответственностью, товарищества с дополнительной ответственностью [2].

Наиболее распространенной организационно-правовой формой хозяйственного товарищества является товарищество с ограниченной ответственностью.

Правовое положение товарищества с ограниченной ответственностью в соответствии с Гражданским кодексом Республики Казахстан определяется специальным Законом Республики Казахстан «О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» (далее - Закон).

Отношение вклада каждого участника к общей сумме уставного капитала является долей участника в уставном капитале. Вкладом в уставный капитал товарищества с ограниченной ответственностью могут быть деньги, ценные бумаги, вещи, имущественные права, в том числе право землепользования и право на результаты интеллектуальной деятельности и иное имущество [3].

Особенности обращения взыскания на долю в хозяйственных товариществах представляется малоизученным среди отечественных юристов и юристов стран постсоветского пространства, поскольку имеется необходимость более четкая правовая регламентация данного института. Необходимо отметить, что в странах постсоветского пространства хозяйственные

товарищества именуется хозяйственными обществами, соответственно «товарищество» именуется «обществом».

Так, отечественные авторы Диденко А.Г. и Нестерова Е.В. рассматривают данный институт как один из способов принудительного выбытия участника из товарищества. Принудительный выкуп доли участника осуществляется в судебном порядке по требованию товарищества либо третьих лиц. Указанный способ выбытия применим к участникам товариществ с ограниченной и дополнительной ответственностью. Обращение взыскания на долю участника в имуществе хозяйственного товарищества (общества) по его личным долгам допускается лишь при недостатке иного имущества для покрытия его долгов. В случае отказа товарищества и его участников выкупить долю, кредитор вправе требовать продажи доли с публичных торгов, что фактически также является принудительным выкупом доли [4, с. 159].

Профессор Белорусского государственного экономического университета Каратаев С.М. рассматривает данное правовое явление с точки зрения налогообложения. Он считает, что начисляемая участнику величина действительной стоимости его доли в уставном фонде общества, на которую обращено взыскание, должна являться объектом обложения подоходным налогом, несмотря на то, что фактически начисленная участнику действительная стоимость доли участнику не выплачивается, а напрямую перечисляется кредитору [5, с. 69].

Статьей 37 Закона регламентирован порядок обращения взыскания на долю участника товарищества с ограниченной ответственностью его кредиторами.

Кредиторы участника товарищества с ограниченной ответственностью вправе требовать в принудительном порядке на основании решения суда обращения взыскания на долю или на часть доли такого участника в имуществе товарищества.

Кредитор, обращающий взыскание на долю (часть доли), в отношении которой он не имеет прав залогодержателя, заявляет товариществу с ограниченной ответственностью требование о принудительном выкупе доли (части доли) у должника и погашении долга из вырученных от выкупа сумм. Выкуп доли (части доли) осуществляется товариществом или его участниками по цене, определяемой сторонами, при согласии на это участника, чья доля выкупается.

При согласии товарищества с ограниченной ответственностью и участника, на долю которого обращается взыскание, такая доля (часть доли) может быть продана третьему лицу.

В случае, если в течение трех месяцев со дня заявления требования кредитора товарищество или его участники, или третьи лица не выкупят долю (ее часть) и не произведут удовлетворение требования, кредитор вправе потребовать продажи доли (ее части) с публичных торгов в порядке, предусмотренном гражданским процессуальным законодательством Республики Казахстан. Остальные участники товарищества сохраняют при

этом преимущественное право покупки доли, предусмотренное статьей 31 Закона [3].

Из смысла статьи 37 Закона следует, что вопрос обращения взыскания на долю в товариществе рассматривается в порядке изменения способа и порядка исполнения решения суда.

По моему мнению, обращение взыскание на долю в товариществе по обязательствам участника-должника должно быть предметом рассмотрения самостоятельного иска, поскольку в данном случае затрагиваются интересы как самого товарищества, так и других участников. Кроме того, имеется возможность установить иных кредиторов, а также имущественные требования иных лиц.

Данную позицию усиливает и тот фактор, что заявление об изменении способа и порядка исполнения решения суда рассматривается судом в течение десяти рабочих дней со дня поступления заявления в суд, тогда как самостоятельный иск рассматривается в течение 2 месяцев с момента окончания подготовки по делу. Необходимо учитывать, что предметом обращения взыскания на долю в товариществе в большинстве случаев выступает недвижимое имущество.

Более того, у суда возникнет возможность выяснения у товарищества и его участников того обстоятельства обращался ли кредитор с требованием о принудительном выкупе доли (части доли) у должника и погашении долга из вырученных от выкупа сумм.

В связи с чем, в пункт 1 статьи 37 Закона необходимо внести дополнение, после слов «в имуществе товарищества» дополнить словами «путем предъявления самостоятельного иска в суд».

Рассмотрение вопроса об обращении взыскания на долю в товариществе по обязательствам участника в порядке самостоятельного предмета спора будет способствовать защите прав и законных интересов субъектов предпринимательства и недопущению ухудшению имущественного положения товарищества по денежным обязательствам одного из участников.

Вместе с тем, для устранения расширительного толкования пункта 1 статьи 37 Закона необходимо внести изменения, а именно после слов «на основании решения суда» дополнить словами «о взыскании суммы». Суду существующая редакция предоставляет право расширительного толкования, поскольку из буквального смысла нормы следует, что обращение взыскания производится на основании решения суда, тогда как правовая природа данного явления относится к последствиям неисполнения решения суда о взыскании суммы участником-должником товарищества.

Подытоживая вышеизложенное, можно прийти к выводу о необходимости внесения изменений и дополнений в действующее законодательство, изложенные в статье, с целью основательной правовой регламентации института обращения взыскания на долю в хозяйственных товариществах. Более того, предложенные дополнения будут служить гарантией защиты прав товарищества и его участников, в том числе и участника-должника.

Список литературы:

1 Машкин Н.А. Проблемы и опыт правового регулирования хозяйственных товариществ в период НЭП (1921-1929 гг.) // Человеческий капитал. – 2015. – № 5 – С. 40-48.

2 Закон Республики Казахстан от 2 мая 1995 года N 2255 «О хозяйственных товариществах» // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U950002255> .

3 Закон Республики Казахстан от 22 апреля 1998 г. № 220-1 «О товариществах с ограниченной и дополнительной ответственностью» // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z980000220> .

4 Диденко А.Г., Нестерова Е.В. Зарубежное право: теория и практика. - «Нур-пресс» - Алматы, 2006. - 216 с.

5 Коротаяев С.М. Обращение взыскания на долю участника общества: особенности учета и налогообложения // http://edoc.bseu.by:8080/bitstream/edoc/72431/1/Korotayev_S.L..pdf

Садуова А.Б.,

магистрант Академии правосудия при
Верховном Суде Республики Казахстан,
e-mail: bailovam@icloud.com

Актуальные тенденции избирательного законодательства Республики Казахстан

Политический курс на сохранение общественного согласия и политической стабильности для Казахстана является основой развития, условием реализации стратегических задач, поставленных Елбасы в Стратегии «Казахстан-2050».

Политическая система Казахстана имеет четко сформированную структуру и обеспечивает баланс трех ветвей власти. Она основана на демократических принципах избирательности, осуществлении права избираться и быть избранным. В ней заложен механизм возможности гибкого реагирования на внутренние и внешние вызовы, обеспечивая сохранение стабильности и согласия. При этом важно помнить, что ни одна избирательная кампания в силу своей политизированности, публичного характера и сложности складывающихся правоотношений не обходится без конфликтных ситуаций, разрешаемых в рамках установленных правовых процедур.

Исходя из этого, избирательные споры можно определить, как разрешаемые в конституционно-правовом, административном или судебном порядке конфликты, возникающие между участниками (субъектами) избирательного процесса на основе как объективной (правовой), так и субъективной оценки применения сторонами законодательства о выборах в периоды назначения, подготовки, проведения и установления результатов выборов в органы государственной власти и местного самоуправления, а также в период между выборами.

Во время проведения избирательных кампаний и непосредственно самих выборов довольно часто возникают ситуации, связанные с ограничением избирательных прав граждан, обжалование которых осуществляется в административном или судебном порядке. Также немало конфликтных ситуаций возникает из-за недостаточного уровня правовой культуры избирателей и некомпетентности организаторов выборов. От этого непосредственно зависят количество и характер возникающих избирательных споров, а также продолжительность их разрешения.

Избирательные споры вытекают из публичных, а не частных правоотношений. То есть данные отношения основаны не на равенстве, а на власти и подчинении. Они носят вертикальный, а не горизонтальный характер. И поэтому в Гражданском процессуальном кодексе Республики Казахстан (далее - ГПК РК) введен специальный подраздел, который содержит общие положения, относящиеся к данной категории дел, и определяет особенности судопроизводства по делам, связанных с защитой избирательных прав и прав на участие в референдуме [2].

Преимущества судебной защиты избирательных прав обусловлены особенностями осуществления правосудия по избирательным спорам, которое может быть определено как осуществление судом правоприменительной деятельности, основанной на соблюдении закрепленных в Конституции Республики Казахстан демократических принципов и выражающейся в рассмотрении и разрешении дел, возбужденных по обращениям участников избирательного процесса или других управомоченных субъектов, в рамках установленного законом процессуального порядка, обеспечивающего возможность применения к правонарушителям мер государственного принуждения, в условиях соблюдения законности, справедливости и общеобязательности принимаемых судебными органами решений [1].

Особенность в рассмотрении дел о защите избирательных прав граждан и общественных объединений, участвующих в выборах, референдумах, заключается в том, что для обращения в суд и рассмотрения дела в суде установлен специальный сокращенный срок. Задачей отправления правосудия по делам данной категории является своевременное рассмотрение и разрешение гражданских дел в целях защиты нарушенных или оспариваемых прав, свобод и законных интересов граждан. При этом предварительное обращение в вышестоящую избирательную комиссию, комиссию референдума не является обязательным условием для обращения в суд. Однако, одновременное разрешение одного и того же спора в суде и вышестоящей избирательной комиссии и комиссии референдума не допускается.

В соответствии со статьей 49 Конституционного закона «О выборах в Республике Казахстан» суды обязаны принимать заявления членов избирательных комиссий, граждан, представителей зарегистрированных в установленном законом порядке общественных объединений, касающиеся вопросов проведения голосования, в том числе о нарушениях законодательства о выборах, поступившие в период подготовки и проведения выборов, и

рассматривать их в пятидневный срок, а поступившие менее чем за пять дней до голосования и в день голосования – немедленно [3].

Принимая во внимание общественную значимость споров предусмотрены сокращенные сроки рассмотрения дел. Суды организуют свою работу во время избирательного процесса, в том числе в выходные дни и в день выборов, таким образом, чтобы обеспечить прием и рассмотрение жалоб в сроки, установленные конституционными законами «О выборах в Республике Казахстан», «О республиканском референдуме».

Пунктом четвертым статьи 26 Конституционного закона «О выборах в Республике Казахстан» предусмотрено право каждого гражданина (выборщика) проверить данные о себе в списках избирателей и обжаловать свое отсутствие в списке, неправильное включение в список, а также допущенные в списке неточности в данных об избирателе (выборщике) [3]. Решение избирательной комиссии, отклонившей заявление о необходимости включения в списки избирателей, исключения из них либо исправлений в списках избирателей, может быть обжаловано по месту нахождения избирательной комиссии в соответствующий суд, который рассматривает жалобу в день ее поступления. При положительном для заявителя решении исправление в списке избирателей (выборщиков) или включение избирателя, не включенного в список, производится избирательной комиссией немедленно.

В отличие от нормы закона в ранее действовавшей редакции, статьей 288 ГПК РК предусмотрено, что решение суда первой инстанции может быть обжаловано, опротестовано в апелляционном порядке, независимо от того, признано заявление обоснованным или нет, удовлетворены требования заявителя либо оставлены без удовлетворения. Однако, в целях восстановления нарушенного права гражданина в случае удовлетворения судом его заявления решение должно быть немедленно исполнено, независимо от того будет обжаловано в апелляционном порядке или нет [2].

Необходимо признать, что современное выборное законодательство, основу которого составляют нормы действующей Конституции и Закон «О выборах в Республике Казахстан» от 28 сентября 1995 г., достаточно подробно регламентирует различные формы участия граждан республики в избирательном процессе, в целом, и в отдельных его стадиях, в частности. Законодательством о выборах в Республике Казахстан предусмотрена обязанность государственных органов, организаций, органов местного самоуправления, а также их должностных лиц оказывать содействие избирательным комиссиям в осуществлении их полномочий, представлять им необходимые сведения и материалы, давать ответы на обращения избирательных комиссий в трехдневный срок, а в день выборов и предшествующий ему день – немедленно, что позволяет избирательной комиссии, вышестоящей комиссии оперативно принимать меры для разрешения возникающих конфликтных ситуаций [3].

В своей совокупности они в целом создают необходимые юридические предпосылки для организации и проведения различных избирательных

кампаний и способствуют становлению демократического механизма реализации избирательных прав граждан.

Вместе с тем имеющийся опыт правоприменительной деятельности свидетельствует о том, что в современном выборном законодательстве Республики Казахстан не в полной мере регламентирован целый ряд вопросов, имеющих достаточно важное и принципиальное значение. В частности, имеющийся избирательный закон допускает некоторые пробелы и двусмысленные толкования различных аспектов выборной деятельности, в том числе, относящихся непосредственно к конституционному праву граждан избирать и быть избранными (т.е. субъективному избирательному праву), что, безусловно, напрямую затрагивает и нарушает концептуальное положение о народовласти и демократическом представительстве населения в государственных органах. Данное обстоятельство ни в теоретическом, ни в практическом плане не может быть признано удовлетворительным, особенно учитывая, что задача обеспечения избирательных прав граждан является генеральной линией в развитии избирательного законодательства на современном этапе, а само казахстанское избирательное право мыслится как совокупность правовых норм, регулирующих прежде всего порядок осуществления права граждан избирать и быть избранными в органы государственной власти и в органы местного самоуправления.

Соответственно исчерпывающе четкое и непротиворечивое определение и закрепление в законодательстве исходных начал, касающихся участия граждан в выборах, являются в современных условиях одним из приоритетных направлений правового обеспечения, становления и развития представительных основ демократии. По мнению А.А. Белкина, «именно принципы субъективного избирательного права должны быть безусловно положены в основу концепции правового регулирования выборов, так как, без них содержательное наполнение методов и способов юридического воздействия на участников общественных отношений, опосредующих организацию и проведение выборов, будет лишено социально значимых ориентиров и координат» [4].

Согласно ст.3 Конституционного Закона «О выборах в Республике Казахстан» участие гражданина в выборах реализуется на основе всеобщего, равного и прямого избирательного права при тайном голосовании [3]. Эта норма носит универсальный характер, распространяется на все виды и уровни выборов и находит свою конкретизацию в различных подзаконных актах, регулирующих отдельные аспекты выборов. Всеобщее избирательное право устанавливает возможность гражданина избирать, участвовать в предусмотренных законом и проводимых законными методами иных избирательных действиях, а по достижении возраста, установленного законодательством, - быть избранным в органы государственной власти и органы местного самоуправления. При этом реализация избирательных прав не зависит от пола, расы, национальности, языка, происхождения, имущественного и должностного положения, места жительства, отношения к

религии, убеждений, принадлежности к общественным объединениям, а также других обстоятельств.

Исключительно важное значение для обеспечения всеобщности избирательных прав граждан и гарантируемых законом пределов их реализации имеет вопрос об избирательных цензах, представляющих собой установленные законодательством ограничения активного и пассивного избирательного права, обусловленные теми или иными обстоятельствами. Отечественная законодательная практика устанавливает круг известных ограничений избирательной правосубъектности (цензов) некоторых категорий граждан, из которых исходит традиционное определение всеобщности избирательного права, гласящее: «Сущность этого принципа заключается в том, что государство предоставляет избирательные права всем свободным и дееспособным ... гражданам...» [5].

В научном обороте распространено также определение, данное Б.А.Страшуню и В.В.Маклаковым: «Этот принцип означает, что избирательные права (или хотя бы активное избирательное право) признаются за всеми взрослыми и психически здоровыми гражданами» [6].

Содержанию вышеназванных определений всеобщности избирательного права соответствует положение Конституционного Закона «О выборах в Республике Казахстан», установившее основные критерии, которым должно соответствовать лицо, наделенное субъективным избирательным правом.

В отношении лиц, желающих реализовать свое пассивное избирательное право, законодательство Республики Казахстан предусматривает дополнительные ограничения.

Таким образом, отечественное выборное законодательство определило круг условий, при несоответствии которым лицо теряет свое избирательное право. Соответственно, провозглашая в законе принцип всеобщего избирательного права, законодатель осознает, что даже при самом минимальном количестве цензов оно, в буквальном смысле, таковым не является. Минникес И.В. на основании этого несоответствия предлагает вообще «убрать из законодательства эту декларацию (имеется в виду положение о всеобщности выборов) или провозгласить ее воплощение в жизнь перспективной целью развития избирательного права в будущем» [7].

Говоря о принципе прямого избирательного права, нельзя не отметить, что иногда он отождествляется не только с непосредственным, но и с личным участием каждого гражданина в выборах. Учитывая, что законодательство отдельных стран допускает голосование за других избирателей, вовсе не излишней представляется возможность дополнения перечня основных принципов субъективного избирательного права граждан Казахстана таким существенным условием его реализации, как личное голосование. Аналогичные прецеденты имеются в конституционном законодательстве некоторых стран. Например, в соответствии с Конституционным законом Республики Албания от 29 апреля 1991 г. «Об основных конституционных положениях» (глава V, ст. 19) избирательное право граждан этой страны является личным, равным и осуществляется путем тайного голосования. [8]

Внесение данной нормы в выборное законодательство объективно увеличит возможность пресечения некоторых нарушений избирательной процедуры, таких как вбрасывание бюллетеней, голосование по подложным документам и др. Тайное голосование должно исключить возможность какого-либо контроля со стороны любых органов или должностных лиц, а также общественных объединений и граждан за волеизъявлением избирателей. Поэтому законодательство Республики Казахстан рассматривает соблюдение тайны голосования как одну из важнейших обязанностей избирательных комиссий, в том числе и при голосовании вне помещений избирательных участков.

Вместе с тем следует заметить, что только данными традиционными видами юридической ответственности законодательство не ограничивается. Нельзя забывать и о собственных санкциях избирательного законодательства, которые предусматривают возможность признания выборов недействительными по решению Центральной избирательной комиссии в случае нарушений избирательных прав граждан.

Конституция гарантирует гражданам целый ряд прав в публичной сфере. Однако, существующие возможности для защиты этих прав недостаточны. Так в Казахстане ограничена возможность граждан по участию в конституционно-правовых спорах. Административная юстиция, по-видимому, призвана решать и те вопросы, которые в других странах решаются органами конституционного контроля или правосудия.

Согласно положениям «Концепции правовой политики Республики Казахстан», указано, что следует обеспечить последовательную реализацию в законодательстве курса на строительство демократического, правового, светского и социального государства, основанного на принципах приоритета прав и свобод человека и гражданина, верховенства права, разделения единой государственной власти на ветви и их согласованного функционирования с использованием системы сдержек и противовесов.

Внедрение административной юстиции даст возможность оперативно, четко, справедливо и законно регулировать отношения частных лиц с государственными органами. При этом, задача административной юстиции – охрана прав и свобод граждан от незаконных действий (бездействий) органов государственного управления.

Реализация обозначенных предложений будет также способствовать большей справедливости и прозрачности электорального законодательства, приблизит его к международным стандартам и лучшим демократическим моделям, повысит мотивацию избирателей и позволит гражданам Казахстана избирать наиболее достойных представителей общества во властные структуры нашего государства.

Список литературы:

1 Конституция Республики Казахстан, принятая на республиканском референдуме 30 августа 1995 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>

2 Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V ЗРК // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377>

3 Конституционный закон Республики Казахстан закона «О выборах в Республике Казахстан» от 28 сентября 1995 года N 2464 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z950002464>

4 Белкин А.А. Социальное воспроизводство и государственное право. - Изд-во Ленингр. ун-та, 1991. – 111 с.

5 Шишкина Н.Э. Основы избирательного права: Учебное пособие / Избирательная комиссия Иркутской области. - Иркутск, 1998. - 96 с.

6 Страшун Б.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Т. 1-2. Общая часть. - М., 1996. – 328 с.

7 Минникес И.В. Принципы избирательного права // Академический журнал. - 2000. - №3 // <http://sgal.bgu.ru/pub.aspx?id=1555>

8 Конституции государств Центральной и Восточной Европы / Отв. ред.: Варламова Н.В.; Вступ. ст.: Страшун Б.А. - М.: МОНФ, 1997. - 578 с.

Тен В.В.,

магистрант Академии правосудия при
Верховном Суде Республики Казахстан,

e-mail: ten88s@bk.ru

Анализ судебной практики по разрешению банковских споров в суде (связанных с обращением взыскания на имущество)

Задачи исполнительного производства представлены обязательным и своевременным исполнением судебных решений, определений и постановлений по гражданским и административным делам, приговоров и постановлений по уголовным делам в части имущественных взысканий, а также исполнение в предусмотренных законодательством случаях решений и постановлений иных органов. Исполнение исполнительных документов, которые перечислены в ст. 5 Закона РК «Об исполнительном производстве и статусе судебных исполнителей», возложено на судебных исполнителей территориальных органов и отделов уполномоченного органа по обеспечению исполнения исполнительных документов. В случаях, которые предусмотрены законодательством, исполнение исполнительных документов осуществляют при содействии государственных органов. Судебный исполнитель является должностным лицом, выполняющим возложенные на него законодательством задачи в области исполнения судебных актов и активов других органов. Предъявляемые судебным исполнителем требования по исполнению судебных актов и актов других органов обязательны для всех органов, организаций, должностных лиц и граждан. Судебного исполнителя назначают на должность и освобождают от должности руководитель территориального органа по результатам объявленного конкурса на замещение вакантной должности государственного служащего [1].

Судами по-разному разрешаются споры в области оспаривания оценки имущества при наличии вступившего в законную силу решения суда, которым обращается взыскание на заложенное имущество.

В частности, по делу по иску ТОО «I» к частному судебному исполнителю С., ТОО «С», третьему лицу АО «И» по признанию отчетов об оценке недействительными, иск был удовлетворен, признаны недействительными отчеты по оценке движимого и недвижимого имущества, взысканы в пользу истца с ответчиков судебные расходы (данный факт был рассмотрен в исковом порядке).

Отменяя решение суда первой инстанции, суд апелляционной инстанции не выразил согласия с выводом суда первой инстанции, указывая на то, что должник ТОО «I», не предпринимал мер к исполнению судебного акта, заявлял о несогласии с отчетом по оценке имущества, в то же время не были предоставлены альтернативные отчеты по оценке своего имущества, также не были оплачены услуги специалиста в ходе назначения судебным исполнителем повторной оценки имущества.

Кассационная коллегия не выразила согласия с выводами апелляционной инстанции, отменив при этом только решение, не подвергла пересмотру определение апелляции об отмене решения суда первой инстанции, без его отмены указала на восстановление в силе решения городского суда от 04 декабря 2017 года.

Надзорной судебной коллегией по гражданским и административным делам Верховного Суда РК, было отменено постановление кассационной инстанции с восстановлением постановления апелляции и указано, что не требуется новых доказательств по делу, так как обстоятельства, имеющие значение для дела, установлены полно, судом кассационной инстанции сформулирована неправильная юридическая оценка и были допущены ошибки в использовании норм материального права.

Закон Республики Казахстан от 26 ноября 2019 года № 273-VI внесены изменения в Закон об исполнительном производстве, что также требует внесения поправок в соответствующие Нормативное постановление Верховного Суда [2].

Рассмотрим еще один пример из практики по оспариванию результатов торгов. При рассмотрении жалоб на действия судебных исполнителей, связанных с назначением и проведением торгов по реализации арестованного имущества, судами выявляются факты грубых нарушений закона со стороны судебных исполнителей, что можно считать основанием для признания торгов недействительными.

АО «F» обратилась в суд с иском к частному судебному исполнителю Ц, АО «B», третьи лица Ж. А. Т., Ж. Г. Б. о признании действий частного судебного исполнителя Ц. незаконными, отмене результата электронного аукциона, признании договора купли-продажи недействительным и возврате государственной пошлины, мотивируя тем, что частным судебным исполнителем не установлено наличие у должника денежных средств на счетах в банках, при санкционировании судом постановления об обращении

взыскания на имущество должника частный судебный исполнитель не поставил суд в известность, что имущество залоговое. Частный судебный исполнитель нарушил очередность обращения взыскания на имущество должника.

Решением городского суда в иске АО «F» отказано, суд первой инстанции мотивировал тем, что истец не привел достаточных доказательств в обоснование иска, истец не указал какие именно права нарушены и в чем это было выражено (было рассмотрено в исковом порядке)

Отменяя решения суда первой инстанции, апелляционной коллегией было указано, что при рассмотрении дела судом первой инстанции не были соблюдены требования п.4 ст.364, п.4 ст.366 ГПК, то есть суд неправильно применил нормы материального и процессуального права, а также судом был разрешен вопрос о правах и обязанностях лиц, не привлеченных к участию в деле.

Принимая новое решение по делу об удовлетворении исковых требований истца апелляционной инстанции было указано, что частный судебный исполнитель нарушил требования «Об утверждении Правил реализации арестованного имущества при исполнении исполнительных документов», в процессе рассмотрения дела, частный судебный исполнитель не представил доказательств по правомерным действиям, о передачи правоустанавливающих документов покупателю без государственной регистрации.

Присутствуют также дела, когда суды, формируя оценку законности действиям судебного исполнителя, не дают правовой оценки доказательствам, которая имеет важное правовое значение при разрешении спора.

Согласно примеру из практики, по гражданскому делу по жалобе ТОО «G» Т., Д. к ЧСИ К. о признании незаконными действий частного судебного исполнителя в области реализации недвижимого имущества, апелляционной инстанцией, оставляя решение первой инстанции без изменения, было дополнительно указано, что на земельном участке присутствуют временные строения, гаражи для техники, склад для фуражного зерна, кошары на 200 голов скота. Согласно материалам гражданского дела, присутствуют пояснения третьих лиц Н., Ж., А. из которых можно сделать вывод, что они не имеют другого источника дохода, заняты на производстве, с семьями проживают во временных строениях, так как на землях сельскохозяйственного назначения разрешено строительство временного жилища. С разрешения органа Госэнергонадзора электроустановку ТП-10\04 подключили к действующей сети.

Но суд первой инстанции выше указанные доказательства не изучил и не сформировал соответствующую правовую оценку, хотя вышеуказанные обстоятельства наличия неучтенного имущества должника, которое было передано вместе с земельным участком, без учета его стоимости, не только подтверждены материалами дела, но и не оспорены ответчиками, покупателями, которыми в судебное заседание были предоставлены фотографии рассматриваемых объектов и пояснено суду, что это имущество они не приобретали, хотя оно было получено вместе с земельным участком. Это имущество неразрывно взаимосвязано со спорной землей и существенно

повышает его стоимость на рынке и подлежит обязательной оценке и включению в проведенный аукцион. Но частный судебный исполнитель данных действий не произвел и тем самым грубо нарушил права должника и в результате существенно снизил стоимость его имущества.

Процедура проведения торгов регламентируется Правилами, которыми устанавливается порядок реализации арестованного имущества в ходе исполнения исполнительных документов.

В процессе рассмотрения споров по признанию торгов недействительными судам необходимо: установить повлияли ли нарушения, которые были допущены сторонами, на результаты торгов, в чем выражены нарушения, сформулировать вывод о законности либо незаконности торгов. На незаконность торгов может воздействовать нарушение законодательства, непосредственно направленное на подготовку к реализации имущества, или непосредственно связанное с проведением торгов.

В частности, нарушение порядка опубликования извещения по проведению торгов (отсутствие в извещении о торгах сведений, которые предусмотрены названными Правилами, ненадлежащая форма доведения сведений о публичных торгах (без опубликования в печатных СМИ) и т.п. Нарушение обозначенных требований является обстоятельством, которое является достаточным для признания торгов недействительными.

Основания недействительности торгов также может быть определено с нарушениями, которые приводят к неправильному определению победителя (будет занижена цена имущества, может быть необоснованное отстранение от участия в торгах и т.д.), привели или могли привести к нарушениям выставления на торги имущества, которое предметом торгов быть не могло (в частности, на торги выставлено чужое имущество, отсутствовали (либо отпали) основания обращения взыскания, взыскание обращено на имущество третьей очереди при наличии имущества первой очереди и т.д.).

Таким образом, на основании выше изложенного можно сделать вывод, что разрешение банковских споров, связанных с обращением взыскания на имущества имеет многогранный характер и связано с большим количеством сложностей. Проблемы могут возникать как в действии должника, судебного исполнителя, ошибках суда и по причине сложности самого механизма разрешения данных споров.

Список литературы:

1 Амренов Т. При обращении взыскания на имущество // <https://www.zakon.kz/4894204-pri-obrashchenii-vzyskaniya-na.html>

2 Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 25 ноября 2016 года № 7 «О судебной практике рассмотрения гражданских дел по спорам, вытекающим из договоров банковского займа» // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P160000007S>

Жер учаскелерін сауда саттықты өткізбестен иеленумен байланысты дауларды шешу ерекшеліктері

Тұңғыш Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласынан кейін санамыздың ісімізден озық жүруінің маңызды екендігін, жүйелі түрде талдай білу қажет екендігін түсінгендейміз. Осы тұрғыда қазіргі Қазақстандағы жер учаскесіндегі сауда саттықты өткізбестен дауларды шешу ерекшеліктерін талдауды қажет етеді [1].

Жер – Қазақстан Республикасы егемендігі, табиғи ресурсы, өндірістің жалпыға ортақ құралы және кез келген еңбек процесінің аймақтық негізі белгілейтін аумақтық кеңістік.

Жер учаскесі меншік иесінің немесе жер пайдаланушының өзіне тиесілі жер учаскесінің шекараларындағы жер қойнауын пайдалануы Қазақстан Республикасының Жер кодексіне сәйкес көзделген құқықтарды іске асыру мақсаттары үшін рұқсат етіледі және жер учаскесінің нысаналы мақсатына және «Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы» Қазақстан Республикасы Кодексінің талаптарына сәйкес жүзеге асырылатындығы белгілі.

Жер қойнауы немесе жер қойнауын қолдану туралы заңдардың міндеттемелері – Қазақстан Республикасының құқықтарын, сонымен қатар оның табиғи ресурстарын қорғау, Қазақстандағы Жер қойнауын ұтымды пайдалану, сақтау және қорғау, Жер қойнауын қолданушылар мүдделерін қорғау, ауыл шаруашылық жүргізудегі барлық нысандарының бірдей дамуына жағдай жасау, жер қойнауын пайдалану жөніндегі қатынастар саласында заңдылықты күшейту мақсатындағы толыққанды Операция жүргізуді реттеу болып табылатындығы түсінікті.

Қазақстан Республикасының Жер кодексіне сәйкес кең таралған пайдалы қазбаларды айырып алу құқықтарын және өз мұқтаждары үшін жер асты суларын пайдалану құқықтарын беру жер қойнауының тиісті бөлігі орналасқан жер учаскесін жеке меншікке немесе жер пайдалануға берумен бір мезгілде жүргізетіндігі анық [2].

Жер кодексінің [43](#) және [48-баптарының](#) ережелерін қолдануға қатысты сауда-саттықты (конкурстарды, аукциондарды) өткізбестен мемлекеттік меншіктегі жерлерден жер учаскесіне құқық беру Жер кодексінің [48-бабының](#) 1-тармағында көзделген жағдайларда ғана жүзеге асырылады [2].

Жер кодексінің 48-бабының 1-тармағына сәйкес жер учаскесін жалдау Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексінің 284-бабы бойынша инвестициялық жобаларды іске асыру үшін, халықаралық шарттарға сәйкес халықаралық ұйымдарға, Қазақстан Республикасының мемлекеттік жер пайдаланушыларына, мемлекеттік органдар өткізетін объектілерді салу жөніндегі конкурстарды жеңіп алғандар үшін, жеке және заңды тұлғалар үшін

сәулет-қала құрылысы және құрылыс құжаттамасына сәйкес кеңейту және реконструкциялау үшін, өздеріне меншік және жер пайдалану құқығымен тиесілі жер учаскелеріне инженерлік-коммуникациялық желілер мен жүйелерді салу үшін жеке және заңды тұлғаларға, кондоминиум объектісін пайдалану және ұстау үшін кондоминиумға қатысушыларға, жайылымдық және шабындық алқаптарды халықтың жеке ауласын ұстау, сондай-ақ бақша өсіру жөніндегі мұқтажын қанағаттандыру мақсатында пайдалану үшін, "Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы" Қазақстан Республикасының Кодексіне сәйкес жер қойнауын пайдалануға арналған лицензия немесе жер қойнауын пайдалануға арналған келісім шарт негізінде жер қойнауын пайдалану мақсаттары үшін, сондай-ақ пайдалы қазбаларды өндіру, жер қойнауы кеңістігін пайдалану жөніндегі операцияларды жүргізу үшін қажет инженерлік, көліктік және өзге де инфрақұрылымды салу және (немесе) орналастыру үшін, Қазақстан Республикасының инвестициялар саласындағы заңнамасына сәйкес жасалған келісімшарттың негізінде мемлекеттік заттай гранттар ретінде, аумақтық сулар алып жатқан су қоры жерлерінің құрамынан жасанды ғимараттар салу үшін, теміржол, автомобиль, теңіз және ішкі су, әуе, құбыржолы көлігінің мұқтажы үшін, байланыс пен энергетика мұқтажы үшін, сондай-ақ мемлекеттік маңызы бар өзге де объектілерді салу үшін, халықтың мұқтажын қанағаттандыру мақсатында, жеке тұлғаларға орман өсіру үшін берілетіндігі туралы құқықтары айтылады. Бұл өз кезегінде жоғарыда айтылған құқықтар сауда-саттықты өткізбестен иеленуге, яғни жалдай алуға мүмкіндік береді [2].

Осы орайда Жер кодексінің 48-бабының 3-тармағына сәйкес сатуға арналған жер учаскесі жер учаскесінің шекарасы айқындалғаннан, жер учаскесінің нысаналы мақсаты және оның кадастрлық (бағалау) құны анықталғаннан, сауда-саттық (конкурстар, аукциондар) өткізу туралы шешім қабылданғаннан, сауда-саттық (конкурстар, аукциондар) өткізу туралы хабарлама жарияланғаннан кейін сауда-саттыққа шығарылатынды айқын.

Жер учаскесі Қазақстан Республикасының заңнамасын бұза отырып пайдаланылған жағдайларда, онда Қазақстан Республикасының Жер кодексінің 93 бабына сай жер учаскесінің меншік иесіне немесе жер пайдаланушыға Қазақстан Республикасының заңнамасын бұзу фактісі анықталған кезден бастап үш ай мерзіміне нұсқама беріледі [2].

Қазақстан Республикасы жер учаскесі туралы заңнамасын бұза отырып пайдалану жағдайларына:

- 1) жер учаскесін нысаналы мақсатына сәйкес пайдаланбау;
- 2) жер учаскесін ұтымды пайдалану қағидаларында айқындалған талаптарды бұза отырып пайдалану;
- 4) жер учаскесін экологиялық жағдайды едәуір нашарлатуға әкеп соғатындай етіп пайдалану жатады.

Жалпы айта кететін жәйт, жерлерді тиімді пайдалану үшін нарықтық айналымға енгізу мақсатында Жер кодексінің тоғыз бабына өзгерістер енгізілгені белгілі. Сонымен қатар, Жер кодексінің 24-бабындағы өзгерістерге сәйкес мемлекет меншігіндегі ауыл шаруашылығы мақсатындағы жер тек

аукцион арқылы ғана жекеменшікке сатылатыны белгілі. 101-бапқа сәйкес жалға алу құқығы оралмандарға, шетелдіктерге, азаматтығы жоқ адамдарға, шетелдік заңды тұлғаларға жиырма бес жылға дейінгі мерзімге берілетін болады. 48-бапқа сәйкес жер учаскесін сатып алу жер учаскесінің кадастрлық құнын арттыру шартымен сауда-саттықтың аукциондық нысаны арқылы және жер учаскесін оның кадастрлық құнын арттыру шартымен кемінде, екі аукцион өткізу қорытындылары бойынша сату мүмкін болмаған кезде жер учаскесінің кадастрлық құнын төмендету шартымен сауда-саттықтың аукциондық нысаны арқылы ерекше тәртіппен жүзеге асырылады. Бұл орайда жер учаскесін оның бағалау құнының елу пайызын төмен бағаға сатуға жол берілмейді [2].

Сауда-саттықтағы (конкурстардағы, аукциондардағы) объектінің ең төменгі бағасы Жер кодексінің 14-1 және 153-баптарында белгіленген мемлекеттік жер кадастрын жүргізетін «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы белгілеген жер қатынастары жөніндегі уәкілетті органы құзыреттері шегінде бекіткен кадастрлық (бағалау) құнынан төмен емес мөлшерде белгіленеді [3].

Жер учаскелеріне бекітілген базалық ставкаларға сәйкес, топырақтың құнарлылығына қарай ауыл шаруашылығы мақсатындағы жердің 1 га құны: суармалы егістік үшін – 82,0 – 127,0 мың теңге, тәлімі егістік – 14,0 – 31,0 мың теңге, жайылым – 2,0 – 10,0 мың теңге, шабындық 12,0 – 13,0 мың теңгені құрайды [3].

Шетелдік азаматтар, азаматтығы жоқ адамдар және шетелдік заңды тұлғалар аукционға қатыса алмайды. «100 нақты қадам» Ұлт Жоспарының 36-қадамында, жер учаскелернің пайдалану мақсатын өзгертуге рұқсат алу ресімдерін жеңілдету көзделген [4].

Қазіргі қолданыстағы жер заңнамасының талаптарына сәйкес, жер учаскесінің нысаналы мақсатын өзгерту туралы өтініш келіп түскен кезінен бастап күнтізбелік отыз күнге дейінгі мерзімде қаралады. Аталған қызмет түрі мемлекеттік қызмет көрсету тізіліміне енгізілген. 97-баптың 3-тармағына енгізілген өзгерістер бойынша ауылшаруашылық өндірісін жүргізу үшін берілген жер учаскелерінде ауыл шаруашылығын жүргізуге байланысты объектілер салу кезінде мұндай жер учаскесінің нысаналы мақсатын өзгерту талап етілмейді. Облыс аумағында барлығы 61 мың 126 ауылшаруашылық субъектілері бар. Жер көлемі 8 млн. 500 мың га, оның 6%-ы ғана жекеменшікте, көлемі 550 мың 300 гектарды құрайды. Қалған шаруашылықтардың 94% жер көлемі, яғни 7 млн. 950 мың га уақытша жер пайдалану құқығында [3].

Жер қатынастарын реттеу және ауыл шаруашылығы мақсатында пайдаланылмайтын жерлерге мониторинг жүргізу үшін облыстың ауылдық округтер, аудандар (қала) бойынша ауылшаруашылық алқаптарының кешенді картасы әзірленеді. Облыс көлемінде әзірленген карта әрбір жер пайдаланушыға жер алқаптары бойынша толық мәлімет алуға, сонымен қатар, мемлекеттік маңызы бар инвестициялық жобаларды, жерлерді мемлекет мұқтажы үшін алып қою мақсатында оларды резервке қою кезінде жер учаскесін таңдауға мүмкіндік береді. Картаның мәліметтері (жер санаттары, пайдаланылмай жатқан жерлердің көлемі, суару жүйелерінің жағдайы) жыл

сайын жаңартылып тұрады. Қазақстан Республикасы Жер кодексіне енгізілген өзгерістерге түсіндірме жұмыстарын жүргізу мақсатында облыстық кәсіпкерлер палатасымен аудан, қала жер пайдаланушылармен бейнеконференциялар өткізілді.

Жер учаскелерін беру Қазақстан Республикасы Жер кодексінің нормасына бойынша жергілікті атқару органдарының құзіретіне кіреді, ал жергілікті атқару органдарының шығарған шешімдерін бақылауды орталық уәкілетті орган - Қазақстан Республикасының Ауыл шаруашылығы министрлігінің Жер ресурстарын басқару комитеті жүргізеді.

Қазіргі таңда жер дауы қоғамдық мәселе болып өршуде. Осыған орай, тәжірибеден мысалдар келтіре отырып кішігірім даулы сұрақтарға тоқтала кетсек.

Бүгінгі таңда жергілікті билік тарапынан халыққа, кәсіпкерлерге жер үлестіргенде бей-берекетсіздікке жол беріліп жатқанын кей жағдайда байқаймыз. Жер телімдерінің аукционсыз және конкурстарсыз жаппай беріліп жатады. Кәсіпкерлердің жағдайы айта берсек көп. Мысалыға алатын болсақ, аудан, облыс, қала әкімдіктері бір адамға тиесілі 10 соттық жерле бірнеше, кейде үш адамға дейін беріп жіберіп жататындығын, ол азаматтарды бір-бірімен дауласуға әкеліп жататынын байқаймыз. Логикалық тұрғыда 10 соттық жер 30 соттық жерге айланып келеді. Мектептегі балаға дейін 10 соттық жерді 30 соттық болып үлкеймейтіндігін «беске» біледі. Бұндай мәселерер әкімдіктердің өз құзыреттерін, міндеттерін дұрыс атқармауына болып отыр.

Тағы да айта кететін мысал, үш азаматқа қала әкімінің қаулысымен бір ғана жер телімі берілген. Сол берілген жерге байланысты олардың араларында шешуі жоқ дау-дамай пайда болып, олар сотқа жүгінуде. Ендігі сұрақ, ал әділеттілік осы үшеуінің қайсысына тән?- деген. Ия, сотта жерді бөлген әкімнің қаулысына сәйкес жер комитетінен өзіне бөлінген жерге мемлекеттік актіні алған, оны жылжымайтын мүліктерді тіркеу орнынан өткізіп, ол жайында анықтама алған, жердің заңды иегері екендігін бекіттіріп алған арыз иесінің құжаты заңды болып табылатындығы белгілі.

Осы орайда айта кету қажет, Қазақстан азаматтары, кәсіпкерлер жер алуда өздерінің жер алу кезіндегі құқықтарын уақытында заңдастыруды жүзеге асырмайды және алған уақыттан бастап пайдаланбайды. Ал екінші адам ол жерді белгілеген күннен бастап сол жерге құрылыс жұмыстарын бастап кетеді. Құрылыс жұмыстарын жүргізе отырып ол жерді заңдастырып алып жататын жәйттар жиі кездеседі. Құжаттарды толық дайын болып, реттелген осындай жерді алуға ешқандай заңсыздыққа жол берілмейді. Себебі, жерді уақытында қолданбаған азаматтарды жер құқықығынан айыру жолдары да қарастырылған.

Еске сала кететін болсақ қазіргі таңда қала, аудан әкімдіктерінен тұрғын үй салу жерлері бөлініп берілуде. Алайда, азаматтар жергілікті органдардан сол жерге акт алмайды, осы себеппен ол жерлер тіркеу орындарына өткізілмеген. Сонымен қатар, аталған жерлер белгілі мерзімде қоландылмай бос жатқан жағдайда жергілікті органдардың нысанды орны мақсатына кіріп кетіп жатады. Осы орайда, берілген жерге үй сала бастағанда, осы жерге әкімнің бұрынғы

қаулысы негізінде ие болған тұлға дауласады. Бұл да әрине азаматтардың салғырттығынан, жер мәселесін соңғы орында қоятындығының куәсі.

Соңғы жылдары жергілікті атқаруы орган мамандарының тарапынан жіберген қателіктерінің кесірінен қолдану үшін шаруашылық мақсатында берілген жерлер бойынша туындаған даулар өршіп тұр.

Мәселе жергілікті атқарушы органның қызметкерлерінің аукционды өткізбестен немесе аукцион мен конкурс жарияланғаны туралы интернет ресурстарына шығармауынан туындап жатарды. Осылай әр салғыртықтан заң талаптары бұзылуда.

Кәсіпкерлер өз жұмыстарын жалғастырып, шаруашылықтарын бастап кетіп жатады. Қызметкерлерді жұмысқа тартып, мемлекеттік тиісті салығын уақытында төлеп отыр. Қалалық және аудандық жерді қорғау басқармалары прокурорлардың тексеруі мен анықтауы кезіндегі заң бұзушылықтары негізінде сотқа жүгінеді.

Бұндай жағдайда кәсіпкерлерді кінәсі жоқ деп есептеймін. Кәсіпкерлерді, азаматтарды қолдау туралы Үкіметтің тапырмасына құлақ аспайтын мамандар көп. Көп жағдайда белгілі бір адамның мүддесі үшін жасалып жатады. Оң шешімін таба қоймайтын Жер дауы мәселесі Қазақстанда өршіп тұр.

Ескере кету қажет, жоғарыда аталған мәселенің барлығы мемлекетке, оның заңдарымен жұмыс жасайтын мамандарына деген сенімде жатқан сияқты.

Қазіргі таңда Елбасы тапсырмасына сәйкес жер дауларына қадағалауды күшейтуде. Бұл жариялық пен ашықтықты талап етеді деген сөз.

Әдебиеттер тізімі:

1 Мемлекет басшысының 2017 жыл 12 сәуірдегі «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы //

http://www.akorda.kz/kz/events/akorda_news/press_conferences/memleket-basshysynyn-bolashakka-bagdar-ruhani-zhangyru-atty-makalasy

2 Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 20 маусымдағы № 442 Жер кодексі // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K030000442_

3 Соттардың жер заңнамасын қолдануының кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 16 шілдедегі N 6 Нормативтік қаулысы. Нормативтік қаулының тақырыбына өзгеріс енгізілді - Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2018 жылғы 19 қаңтардағы № 1 нормативтік қаулысымен // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P07000006S_

4 100 нақты қадам Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 20 мамырдағы бағдарламасы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000100>

О признании права собственности на самовольную постройку

В пункте 1 статьи 6 Конституции Республики Казахстан закреплено, что в нашем государстве признаются и равным образом защищаются государственная и частная собственность [1].

Однако, в последнее время участились и стали злободневными вопросы самовольного захвата земельных участков, возведения самовольных построек, что нарушает не только вещные права граждан, но и интересы государства [2].

При этом следует отметить, что рост количества объектов незаконного строительства наблюдается в городах республиканского значения, причины которому чрезвычайно разнообразны. Полагаем, что к ним можно отнести отсутствие должного контроля со стороны местных исполнительных органов, сложную бюрократическую процедуру получения необходимых разрешительных документов для строительства объектов недвижимости, процедуру оформления прав на недвижимость в целом, требующую большого количества времени и денежных затрат.

В этой связи, вопрос узаконения прав на самовольные постройки является актуальным. Порядок признания права собственности на самовольную постройку регламентирован нормами гражданского законодательства, в частности статьей 244 Гражданского кодекса Республики Казахстан (далее - ГК), предусматривающая исключительно судебную процедуру признания права собственности на самовольную постройку.

Согласно пункту 1 статьи 244 ГК самовольной постройкой являются жилой дом, другое строение, сооружение или иное недвижимое имущество, созданные на не сформированной в земельные участки земле, принадлежащей государству, на земельном участке, который не принадлежит лицу, осуществившему постройку, а также созданные без получения на это разрешений, необходимых в соответствии с земельным законодательством Республики Казахстан, законодательством Республики Казахстан об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности в Республике Казахстан и иным законодательством Республики Казахстан [3].

Из положений приведенной нормы статьи следует, что для признания постройки самовольной, необходимы следующие условия:

- объектом строительства должно быть вновь созданное недвижимое имущество;
- постройка возведена без получения необходимых разрешительных документов;
- лицо, осуществившее постройку не является собственником земельного участка, либо строение возведено на земельном участке, принадлежащем государству.

Соответственно, если строение возведено без получения разрешительных документов лицом на принадлежащем ему земельном участке, где он одновременно выступает собственником и застройщиком, полагаем, что такое строение не является самовольной постройкой. Также не является самовольной постройкой недвижимое имущество подвергшееся перепланировке (переустройству), поскольку законодателем предусмотрен иной порядок их узаконения.

Приведенные выводы согласуются с положениями статьи 74 Закона Республики Казахстан «Об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности в Республике Казахстан», из пункта 1 и 5 которого следует, что приемка в эксплуатацию законченных строительством технически несложных объектов производится собственником самостоятельно. Акт приемки построенного объекта, оформленный по форме, является исключительным исходным документом при регистрации имущественного права на построенный объект и подлежит обязательному учету в местных исполнительных органах, осуществляющих функции в области архитектуры и градостроительства [4].

В связи с изложенным, полагаем необходимым внести дополнения в третий абзац пункта 3 статьи 244 ГК, изложив в следующей редакции «.. Право собственности на самовольную постройку может быть признано судом также за лицом, *не являющимся застройщиком*, в законном пользовании которого находится земельный участок, где осуществлена постройка..».

Полагаем, что указанное дополнение внесет ясность в действующую норму статьи 244 ГК, и исключить поступление исков со стороны лиц, являющихся одновременно собственниками земельного участка и застройщиками, тем самым способствует развитию института внесудебного урегулирования споров.

Действующая редакция статьи 244 ГК предусматривает исключительно судебный порядок признания права собственности на самовольную постройку. То есть, суд является единственным механизмом узаконения самовольного строительства (подлежащего сносу), при условии:

- если сохранение постройки не нарушает права и охраняемые законом интересы других лиц либо не создает угрозу жизни и здоровью граждан,
- а также, если земельный участок в установленном порядке будет предоставлен под размещение возведенной постройки лицу, не являющимся собственником [3].

Соблюдение приведенных условий, представление соответствующих доказательств, служит основанием для удовлетворения исков о признании права собственности на самовольную постройку.

При этом следует, отметить, что разрешение споров по данной категории, не исключит проблемы по возведению гражданами Казахстана объектов незаконного строительства. В этой связи, видится необходимость упрощения процедуры получения необходимых разрешительных документов для строительства объектов недвижимости, процедуру оформления прав на недвижимость в целом.

Список литературы:

1 Конституция Республики Казахстан, принятая на республиканском референдуме 30 августа 1995 года // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

2 Таумбеков Д. О признании права собственности. Самовольная постройка // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31624086#pos=6;-106

3 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принятый Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.01.2020 г.) // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1006061#pos=2704;-43

4 Закон Республики Казахстан «Об архитектурной, градостроительной и строительной деятельности в Республике Казахстан» от 16 июля 2001 года №242 // http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z010000242_

Т.М. Умиралиева,

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі академиясының магистранты,
e-mail:Orhidei2@mail.ru

Мұра қалдырушының борыштары бойынша мұрагерлердің жауапкершілігі

Қазақстанның мұрагерлік құқығы, мұраның құрамына кіретін мүліктен басқа, мұра қалдырушы қайтыс болғаннан кейін бірден мұрагерлерге ауысатын құқықтар мен міндеттерді қарастыратын әмбебап құқық мирасқорлығы қағидатын бекітеді.

Аталған қағидаттың болуы - мұра қалдырушының қарыздары бойынша жауапкершіліктің бар екендігінің айқын дәлелі. Қайтыс болған азаматтың мұрасы басқа адамдарға әмбебап құқық мирасқорлығы талаптарымен, егер қолданыстағы азаматтық заңнаманың мұрагерлік құқық бөлімнің ережелерінен өзгеше туындамаса, бірыңғай тұтас нәрсе ретінде және бір-ақ мезгілде ауысады. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің (әрі қарай – ҚР АҚ) 1040-бабына сай мұраның құрамына мұра қалдырушыға тиесілі мүлік, сондай-ақ оның қайтыс болуына байланысты қолданылуы тоқтамайтын құқықтары мен міндеттері кіреді [1].

Жоғарыда келтірілген заң нормаларының мағынасынан, мұрагерлер мұра қалдырушының кредит берушісінің алдында борыштарының бар екендігін біліп не білмегендігіне қарамастан, қайтыс болған азаматтың міндеттері мұрагерлеріне бірден берілетіндігі туралы қорытынды жасауға болады. Дегенмен, ҚР АҚ-де мұра қалдырушының борыштары бойынша мұрагерлердің жауапкершілігі жөнінде арнайы институт көзделмеген.

Сот тәжірибесінің қорытуы көрсеткендей, кредит берушілердің мұра қалдырушының борыштарын өтеу туралы істерді қарау барысындағы басты мәселе - ҚР АҚ-нің 1038-бабына сәйкес әмбебаптық құқық мирасқорлығы

шарттары негізінде, қайтыс болған азаматтың мұрасының бірыңғай тұтас ауысатынын мұрагерлердің түсінбеуі [2].

Сонымен қатар, әр түрлі құқықтық қатынастарда әр түрлі мағынада қолданылатындықтан, азаматтық заңнамада «борыш» терминінің нақты анықтамасы берілмеген. Тар мағынасында, ақшалай сипаттағы борышқордың міндеті ретінде түсініледі.

Мұрагерлер мұраны қабылдау кезінде мұрадан алынатын тек қана мүліктік және материалдық игіліктерді назарға алып, қайтыс болғаннан кейін тоқтамайтын, мұра қалдырушының міндеттерін, яғни кредит берушілердің алдындағы өз жауапкершіліктерін естен шығарып жататын жайттар аз емес. Осы сипаттағы проблемалар, банктік қарыз шарты бойынша кепілге қойылған мүлік болып табылатын, жылжымайтын мүлікті мұрагерлердің тиісті түрде тіркемеуіне алып келеді. Сонымен қатар, мұрагерлердің мұраға қалдырылған мүлікке құқықтарын мемлекеттік тіркеу, мұрагердің міндеті емес, құқығы болып табылады. Тап осындай жайттар проблемалық сұрақтарды туындатады. Ең көп таралған проблемалардың бірі – мұрагерлердің жылжымайтын мүлікті мемлекеттік тіркеуге байланысты шараларды тиісінше атқармауы. Бұл өз кезегінде кредит берушілердің құқығын шектейді [2].

Мұрагерлік құқыққа қатысты сұрақтар заң жүзінде шешімін тапқанына қарамастан, тәжірибе көрсеткендей, аталған қатынастарды реттейтін нормалар толықтай жетілдірілмеген.

Мәселен, кредит берушілердің мұрагерлерден мұра қалдырушының борыштарын өндіріп алу және мұра қалдырушының борыштары бойынша мұрагерлердің жауапкершілігі жөніндегі мәселелер мұқият зерттеуді талап етеді.

Кредит берушілер өз құқықтарын қорғай отырып, сотқа талап қою арызымен жүгінген кезде ҚР АҚ-нің 1081-бабына сілтеме жасайды. Аталмыш бапқа орай, мұра қалдырушының кредит берушілері өздерінің мұра қалдырушының міндеттемелерінен туындайтын талаптарын өсиетті орындаушыға немесе әрбір мұрагерге ауысқан мүлік құнының шегінде ортақ борышқорлар ретінде жауап беретін мұрагерлерге қоюға құқылы [1].

Алайда, кредит берушілер мұра құрамын қалыптастыру және нақтылау барысында нотариус пен мұрагерлерге, мұра қалдырушының борыштарын мұрагерлерден өндіру туралы талаптарының бар екендігі туралы хабарламайды. Мұра қалдырушының борыштары, оның мұрасының құрамына жатады. Сол себепті де, мұрагер мұраны қабылдағанға дейін, мұраның құрамының тізіміне мұра қалдырушының борыштары енгізілу қажет. Бірақ, тәжірибеде бұл жағдай орын алып жатқан жоқ [3].

Жоғарыда баяндалған, отандық заңгер И.Е.Акатовтың пікірімен келісемін, себебі мұрагерлер мұраны қабылдағанға дейін, мұра қалдырушының борыштары бойынша кредит берушілердің өз наразылықтарын нотариусқа ұсыну немесе ол жөнінде мұрагерлерге тиісінше хабарлау реті құқықтық тұрғыда реттелмеген. Бұл орайда, мұрагерліктің активінен қарағанда, міндеттемесі басым жағдай туындауы мүмкін.

Қандай да бір елдің құқықтық жүйесін зерделеу барысында, нормалардың тәжірибеде қолдану тиімділігіне жан – жақты мән беру қажеттілігі туындайды. Осыған байланысты, романо-германдық құқықтық жүйесіне жатқызылатын Ресей Федерациясының заңнамасына шолу жасасақ.

Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінің 1175-бабына сай мұраны қабылдаған мұрагерлер, мұра қалдырушының қарыздары бойынша ортақ және әрбір мұрагер мұраға қалдырылған мүлік құнының шегінде жауап береді [4].

Кредит берушілер:

- мұрагерлер мұраны қабылдағанға дейін өсиетті орындаушыға немесе мұраға қалдырылған мүлікке;

- мұраны мұрагерлер қабылдағаннан кейін, мұраны қабылдап алған мұрагерлерге өз наразылықтарын қоюға құқылы.

Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінің 1175-бабында кредит берушінің наразылықты нотариусқа ұсыну мүмкіндігі қарастырылмағандығына қарамастан, егер наразылық мұраға қалдырылған мүлікке берілсе, бұл жағдайда кредит берушінің наразылығы нотариусқа берілуі мүмкін. Наразылық жазбаша нысанда ұсынылу қажет. Бұрын егер қандай да болмасын мұрагердің өтініші бойынша мұрагерлік ісі жүргізілмеген жағдайда, қайтыс болған азаматтың мұрагерлік ісі наразылық бойынша ашылады. Кредит берушілер тарапынан наразылықты ұсынудағы мақсат, мұрагерлерге мұра қалдырушының орындалмаған міндеттері бар екендігі жөнінде хабарлау [5,495-496 б.].

Бір жағынан, аталмыш жағдай кредит берушілердің мұрагерлерді өз бетімен іздестіру шараларын жүргізуді жояды және міндеттеменің орындалуына мүмкіндік береді. Екінші жағынан, мұра қалдырушының борыштарының бар екендігін білместен, мұраны қабылдау мұрагерлердің құқығын бұзады. Бұл тәжірибе мұрагерлік құқықтық қатынастардан туындайтын жауапкершіліктерді шешуде пайдалы және тиімді болуы мүмкін, алайда неғұрлым тереңірек зерттеуді қажет етеді.

Мұра ісін жүргізуші нотариус, тиісті дәлелдемелерді сұрату жолымен, мұра құрамын тексереді және бекітеді [6].

ҚР АҚ-нің 1073-бабы 2-тармағының талаптары бойынша мұрагерлікке құқық туралы куәлік мұра ашылған күннен бастап алты ай өткеннен кейін беріледі, осы уақыт аралығында нотариуспен мұраның құрамы бекітіледі [1].

Бұл орайда, мұра құрамына енгізу үшін кредит берушілер мұра қалдырушының борыштары бойынша талаптары мен наразылықтары туралы нотариусқа хабар беруі қажет. Яғни, мұрагерлер мұраны қабылдағанға дейін және оған нотариус мұрагерлік туралы куәлікті бергенге дейінгі мерзім түсініледі [3].

Алайда, тәжірибеде кредит берушілер мұра қалдырушының борыштары бойынша талаптар мен наразылықтарды нотариусқа ұсынбайды, сондықтан борыштар мұраның құрамына енгізілмейді. Нәтижесінде, кредит берушілердің алдындағы мұра қалдырушының міндеттерін мұрагердің қабылдауы, мұраны қабылдау ретінде рәсімделмейді.

Мұраны қабылдау – мұрагердің ерікті, саналы түрде жасаған әрекетін білдіреді. Бұл орайда, мұрагер мұра қалдырушының барлық құқықтары мен

міндеттерін өзіне қабылдайды. Мұраны қабылдау мұраны толықтай иеленуді қамтамасыз етеді. Сәйкесінше, бұл жағдайда мұрагерлер өздеріне беріліп жатырған мұра құрамын міндетті білуге тиіс.

Біздің пікірімізше, мұра құрамына кредит берушілердің талаптарын енгізбеу, бір жағынан олардың өз талаптарын мұрагерлерге ұсыну кезінде кедергілер жасаса, екінші жағынан мұра қалдырушының көп мөлшерде қарызы бар екендігінен хабардар мұрагерлердің мұраны қабылдаудан бас тарту құқығын бұзады.

Отандық заңгер И.Е.Акатов ҚР АҚ-нің 57 тарауын жаңа 1040-1-баппен «Мұра қалдырушының мұрасының құрамына кредит берушілердің талаптарын енгізу тәртібі», келесідей мазмұнда толықтыруды ұсынды: «Мұра қалдырушының кредит берушілері мұра ашылғаннан бастап алты айдың ішінде мұра қалдырушының міндеттерінен туындайтын өз талаптарын, мұраның ашылған жері бойынша нотариусқа немесе заңға сай мұрагерлікке құқық туралы куәлікті беруге уәкілетті органға өтініш беру арқылы мәлімдеуге құқылы. Аталған ережелерді сақтамау, кредит берушілерді мұра қалдырушының борыштарын мұрагерлерден өтеуді талап ету құқығынан айыруға алып келеді.» [3].

Аталған ұсыныспен келісе отырып, өз тарапымнан мұндай заң нормасы мұрагерлердің де, кредит берушілердің де құқығын қорғайтынын, сондай-ақ кредит берушілерге заңмен арнайы міндеттер жүктелетінін және осы норма шеңберінде кредит берушілерге нотариусқа тиісті сұраныстар жолдап, оларға жауаптар алуға бірқатар мүмкіндік тудыратынын қоса айтқым келеді.

Банктер, банктік қарыз шарттарынан туындайтын міндеттер бойынша кредит берушілер ретінде, Республикалық нотариаттық палатаға қайтыс болған борышкердің мұрагерлік ісінің ашылғандығы туралы ақпарат беру жөнінде сұраныс хатты жолдайды. Өз кезегінде, Республикалық нотариаттық палата бірқатар себептерді көрсете отырып, сұратылған ақпаратты беруден бас тартады.

Біріншіден, «Нотариат туралы» Заңның 3-бабының 6-тармағында нотариаттық іс - әрекеттер және нотариаттық өндірістегі құжаттар туралы мәліметтер берілетін органдар мен тұлғалардың тізімі бекітілген. Алайда, банктер бұл тізімге енгізілмеген [6].

Екіншіден, қолданыстағы заңмен мұра қалдырушының кредит берушілерінен наразылықты қабылдау бойынша нотариустың міндеті қарастырылмаған. Осыған байланысты, өздеріне нотариаттық әрекеттер мен құжаттар туралы мәліметтерді беру жөнінде сұраныстар келіп түскен нотариустар, аталған сұраныстарға жауап беруден уәжді түрде бас тартуда.

Үшіншіден, нотариаттық іс-әрекеттерді жүзеге асырмағандықтан, өңірлік нотариаттық палаталардың осыған ұқсас мәліметтерді беруге құқығы жоқ.

Осылайша, мұрагерлік істің ашылғандығы туралы мәліметті алу құқығына ие болмағандықтан, мұра қалдырушының кредит берушілерінің, атап айтсақ банктердің сұраныс хаттары шешілмей қалып жатады.

Бұл кезекте, «Нотариат туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 3-тармағының «Мүдделі тұлғалардың жазбаша сұраныс хатының негізінде,

оларға мұрагерлік істің ашылғандығы туралы мәліметтер берілуі мүмкін» дегендей мазмұмен толықтырылуы, жоғарыда келтірілген мәселелерді шешуге мүмкіндік берері анық.

Бұдан басқа, заемшы қайтыс болған жағдайда банктік қарыз шарттары бойынша міндеттеменің тоқтатылуы немесе жалғастырылуы туралы сұрақтар жиі туындайды.

Аталған сұрақты қарау барысында келесі мәселені ескермеске болмайды. ҚР АҚ-нің 367-бабына сай азаматтың қайтыс болуы міндеттеменің толық немесе ішінара тоқтатылуына себеп болады. Алайда, міндеттеменің тоқтатылуы, егер міндеттемені орындау борышқордың жеке өзінің қатысуынсыз (мәселен, жазушы қайтыс болған кезде авторлық шарт тоқтатылады) жүргізілмейтін болса не міндеттеме басқаша түрде борышқордың жеке басымен ажырамастай байланысты болса ғана орын алады [7].

Егер міндеттемені орындау борышқор ие болған нақты бір қабілеттерге байланысты болса, онда борышқордың қайтыс болуына байланысты міндеттеме тоқтатылады. Борышқордың жеке басымен байланысты емес өзге жағдайларда міндеттеме тоқтатылмайды, мұрагерлік құқық мирасқорлығы принципі бойынша құқықтар мен міндеттердің мұрагерлерге берілуі орын алады [8].

Банктік қарыз шарты бойынша борышқор қайтыс болған жағдайда туындайтын сұрақтар негізінде қабылданған сот актілерін және істерді талдау, тиісті қатынастарды реттейтін нормаларды қолдануда бірдей сот тәжірибесінің жоқ екендігін көрсетті. Осыған байланысты, көптеген құжаттарды талқылау қажеттілігі туады.

«Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» ҚР Заңының 34-бабы 14-тармағының мағынасынан, банктер нақты бір қарыз сомасын беру және банктік қарыз шартын жасау туралы шешім қабылдау кезінде, ең алдымен нақты бір қарыз алушының мүліктік жағдайына және оның төлем қабілетіне сенетіндігін көруге болады [9].

Сол себепті де, заемшының заемды алу және оны қайтару бойынша банктің алдындағы міндеттемелері, борышқор – заемшының жеке басына тікелей қатысты және оның өзінің қатысуымен ғана жүзеге асады. Сәйкесінше, заемшы қайтыс болғаннан кейін ҚР АҚ-нің 376 бабының талаптары негізінде банктік қарыз шарты бойынша міндеттемелер тоқтатылады [3].

Банктік қарыздардың қайтарылу қажеттілігіне сілтеме жасап, жоғарыда келтірілген тұрғыда заңды қолдануға қарсыластардың бар екендігін жоққа шығаруға болмайды. Дегенмен, банктерде қарыздар бойынша тәуекелдерді барынша азайту жөнінде көптеген механизмдердің қызмет атқаратыны ескерілуі тиіс. Атап айтсақ, төлемге қабілетті тұлғаны тарту арқылы заемның қайтарылуын қамтамасыз ету, кепілдік, кепіл болушылық.

Тәжірибеде банктер қайтыс болған азаматтың мұрагерлеріне талап қою арыздарымен сотқа жүгінеді. Өздерінің материалдық және физикалық жағдайларына байланысты, қайтыс болған азаматтың міндеттемелерін орындай алмайтын, мұра қалдырушының кәмелет жасына толмаған, тіпті оның егде жастағы ата-анасына қатысты талап қою арыздары ұсынылып жатады.

Борыштардың мұраға қалдырылуы туралы сұрақты қарастыру кезінде келесіге аса мән берілу қажет. Кезінде мұра қалдырушы иленген барлық құқықтық қатынастар бір субъектіге, мұрагерге берілгендіктен, мұрагер мұра қалдырушының борыштарына жауап береді.

Борыштардың мұраға қалдырылуы және мұрагерлердің мұра қалдырушының борыштары бойынша жауапкершілігі мәселелерін қарастыра отырып, нормаларды ғылыми талдау нәтижесінде көрініс алған дәлсіздіктің және құқық қолдану тәжірибесіндегі қарама – қайшылықтардың негізінде, Қазақстан Республикасының мұрагерлік құқығынан туындайтын қатынастарды реттейтін кейбір нормаларды әлі де болса, жетілдіруді қажет ететіндігін көреміз.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (ерекше бөлім) 1999 жылғы 1 шілдедегі №409 [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K990000409_.

2 Банк судебных актов Верховного Суда и местных Судов [Электронный ресурс]. – сайт Верховного Суда Республики Казахстан, <http://supcourt.kz/rus/acts/>.

3 Акатов И.Е. К вопросу о наследовании долгов [Электронный ресурс]: <https://www.zakon.kz/4771450-k-voprosu-o-nasledovanii-dolgov-akatov.html>.

4 Гражданский кодекс Российской Федерации 26 ноября 2001 года №146-ФЗ [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?rnd>.

5 Зайцева Т.И., Крашенников П.В. Наследственное право. Комментарий законодательства и практика его применения. /Т.И.Зайцева, П.В.Крашенников – 6-е изд. – М.: Статут, 2009. – 557 с.

6 «Нотариат туралы» 1997 жылғы 14 шілдедегі № 155-1 Қазақстан Республикасының Заңы [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51008028.

7 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (жалпы бөлім) 1994 жылғы 27 желтоқсандағы №268-ХІІ. [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_.

8 Сулейменов М.К., Басин Ю.Г. Комментарий к Гражданскому кодексу Республики Казахстан (Общая часть) [Электрондық ресурс]. - https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1019750.

9 «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» 1995 жылғы 30 тамыздағы №2444 Қазақстан Республикасының Заңы [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002444_.

Усмаев Б.Х.,
магистрант Академии правосудия при
Верховном Суде Республики Казахстан,
e-mail: usmaev2020@mail.ru

Рассмотрение судами споров между землепользователями по наложению границ земельных участков

В последние годы судебная практика продемонстрировала множество примеров обращения в суд с требованием признать недействительными результаты межевания земельных участков и установить новые границы земельного участка, поскольку границы земельного участка были согласованы в нарушение установленной законом процедуры.

При рассмотрении дел по спорам, возникающим из земельных правоотношений, соблюдение правил подсудности имеет особое значение для урегулирования дел, предъявление иска лицами с правом требования и правильного определения объекта иска. Содержание претензий и других заявлений в данной категории споров должно соответствовать требованиям статьи 148 Гражданского процессуального кодекса [1]. Земельный участок относится к недвижимости в соответствии со статьей 117 пункта 1 Гражданского кодекса [2]. Для имущественных претензий в соответствии со статьей 31 Гражданского процессуального кодекса предусмотрена исключительная подсудность - по месту нахождения недвижимого имущества [1].

Не менее важным для правильного разрешения дела является стадия подготовки дела к слушанию, надлежащее ведение которого затем обеспечит всестороннее и полное изучение обстоятельств дела. Таким образом, при подготовке дела к слушанию суды должны определить характер отношений между сторонами, причины и время возникновения спорных отношений, предоставить правоустанавливающие и идентификационные документы на земельный участок

Правоустанавливающими документами - это документы, на основании которых граждане и юридические лица имеют права, соответствующие земле (право частной собственности, право пользования землей, сервитут и другие права собственности на землю). К ним могут относиться, в частности, правовые акты, предоставляющие право на земельный участок, договоры купли-продажи (обмен, дарение или другая сделка по отчуждению земельного участка) и судебные решения, в которых признается право на земельный участок. частная собственность на земельный участок, права землепользования и другие права собственности на землю [3].

Идентификационные документы - это документы, выданные органом, ответственным за земельные отношения, включают закон о праве частной собственности на землю, закон о праве постоянного пользования землей и закон о праве временного пользования.

При разрешении спора о владении одним и тем же земельным участком двумя или более собственниками (землепользователями), а также нарушении границ смежных участков суды должны учитывать требования, изложенные в разделе 43 Земельного кодекса [4]. Проверить причины возникновения прав на землю для каждой из сторон, при необходимости, соблюдайте порядок выделения земли, а также правоустанавливающие документы, хронологию регистрации прав на землю.

В соответствии п.10 статьи 43 Земельного Кодекса для использования и распоряжения земельным участком необходимо установить его границы в натуре (на земле) и оформить правоустанавливающие документы [4].

Суды должны помнить, что исполнительный орган может изменить или отменить свое решение о предоставлении права на земельный участок до тех пор, пока не будут выполнены указанные в нем требования, например, до тех пор, пока лицо не получит государственный акт о участке земли. С момента получения этих документов пользователь территории наделяется правом на земельный участок в форме частной собственности, постоянного или временного землепользования, поэтому спор о праве может быть разрешен только в судебном порядке.

Если существуют равные права на одну и ту же землю или часть земли, суды должны исходить из приоритета прав, ранее возникших в отношении недвижимости, установленного к дате, когда закон возник в соответствии с гражданским законодательством.

В споре между владельцами соседних участков, которые не являются их первоначальными владельцами, при установлении границ, суды должны исходить из исторически установленных границ земли. Спор между владельцами двух земельных участков не должен приводить к нарушению прав других лиц. Судебные решения не должны способствовать возникновению новых судебных споров между владельцами других земельных участков.

При рассмотрении исков, связанных с выделением земельного участка, когда член крестьянского хозяйства выходит из его состава, суды должны учитывать, что земля, выделенная крестьянскому хозяйству, находится на праве общего совместного или общего долевого землепользования, либо на праве общей совместной или общей долевой собственности, если иное не предусмотрено договором. В связи с этим суды должны выяснить форму владения землей или ее использования для земли, условия соглашения между членами крестьянского хозяйства и другие обстоятельства для решения вопроса о выделении земли и определении границ в соответствии с требованиями с 54 по 59 статей Земельного кодекса [4].

После прекращения фермерской или крестьянского хозяйства распределение прав собственности, земли и прав землепользования между участниками происходит в соответствии с условиями и в порядке, указанном пунктами 2, 3, 4 статьи 49 Предпринимательского кодекса Республики [5], а также в ст. 225 ГК РК [2].

По мнению судов, фактическая площадь земли должна быть как можно быть максимально приближена, указанной в правоустанавливающих

документах (юридической), в то же время права третьих лиц (других смежников) не должны нарушаться. Если границы земельного участка были установлены заранее и прилегающая территория незаконно сокращена, несмотря на установленные на месте границы, суд руководствуется принципом обеспечения баланса прав и законных интересов каждой из сторон.

Требования к установлению границ земельного участка, выдвигаемые при подаче искового заявления, возникают из-за конкретного нарушения прав его собственника, поэтому необходимо представить их вместе с требованием об устранении этого нарушения.

В рамках судебного разбирательства суд определит, в какое время появились границы участков истца и ответчика и границы которых появились на месте ранее. В случае, если эта информация не подтверждается документами из-за их отсутствия, приоритет имеют те границы, которые существуют на территории более 15 лет, определяются природными объектами или защищены объектами искусственного происхождения. Другой суд выяснит субъективное право на землю.

При рассмотрении спора в суде состав ответчиков и третьих лиц очень важен; он зависит от индивидуальных особенностей дела.

В зависимости от категории спора правообладатели смежных участков участвуют в качестве ответчиков, в отношении границ которых выявлено наложение, а АИС ГЗК в качестве третьего лица. В этом случае участие третьих лиц в деле может каким-либо образом повлиять на исход судебного заседания - они могут располагать необходимой информацией, которая обеспечит получение судом необходимых доказательств (например, кадастровых вопросов и управления земельными ресурсами), которые понадобятся для дальнейшей экспертизы в области землеустройство.

Если смежный владелец был надлежащим образом уведомлен о процедуре утверждения границы и не явился, местоположение земельного участка следует считать согласованным. Следует отметить, что закон прямо не запрещает оспаривать результаты землеустройства в этом случае, хотя и не устанавливает положений права смежного пользователя оспаривать границы земельного участка в случае отказа в процедуре его утверждения. Из-за этой правовой неопределенности, судебная практика противоречива. В нескольких случаях суды отказывают в удовлетворении иска, указывая, что процедура согласования местоположения границ участка была соблюдена и что владельцы смежных участков могли учитывать их интересы при определении границы. В некоторых случаях иски этих людей удовлетворяются.

В ходе расследования дела контрольные замеры земельного участка должны проводиться по указанию суда. Ввиду того, что строгое соблюдение рассматриваемой процедуры не дает полной гарантии отсутствия нарушений прав и законных интересов союзников, при рассмотрении такого спора представляется правильным оценить, помимо рассмотрения процедурных вопросов, установленная граница влияет на возможность формирования и использования земельных участков смежных землевладельцев, как она

соотносится с расположенными на участке строениями, а также иные фактические обстоятельства дела.

Список литературы:

1 Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015 года № 377-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.01.2020 г.) // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000377>

2 Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.01.2020 г.) // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K940001000_

3 Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 16 июля 2007 года № 6. «О некоторых вопросах применения судами земельного законодательства» // http://adilet.zan.kz/rus/docs/P07000006S_

4 Земельный кодекс Республики Казахстан от 20 июня 2003 года № 442-II (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.01.2020 г.) // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K030000442_

5 Предпринимательский кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.01.2020 г.) // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1500000375>

Хасенова А.С.,

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі академиясы магистранты,
e-mail: hasenovaanar@mail.ru

Азаматтық заңнамадағы маңызсыз мәмілелерді құқықтық реттеудің негіздері

Нарықты қалыптастыру кезеңінде шарттық қатынастардан туындайтын даулар едәуір көбейіп, азаматтық айналымға қатысушылар арасында кедергісіз мәмілелер жасауға жол ашылды.

Ол өз кезегінде жасаған мәмілелерінде жарамсыздыққа әкелетін белгілері бар іс-әрекеттерді жасауына да әсер етіп, келісім шарттардың тұрақсыздығын тудырды. Алайда, өзара тиімді мәміле жасасу мүмкіндігі кәсіпкерлік қызметтің негізгі қозғаушы күші, ол өз кезегінде экономикалық қатынастардың қарқынды дамуының басты шарты болып табылады. Ал, жекелеген азаматтар үшін заңда көзделген құқықтарын жүзеге асыру болып табылады.

Осы санаттағы істерді қарау кезінде мәмілелердің жарамсыздығы институтын құқықтық реттеудегі олқылықтар - басты мәселе болып табылады.

Мәміле жасасу арқылы азаматтық құқық субъектілері азаматтық құқық объектілеріне меншік құқығын және өзге де заттық құқықтарды ғана емес, сондай-ақ бір-бірінің алдындағы түрлі құқықтар мен міндеттерге ие болады.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы қолданыста, онда осы саладағы заңнаманы жетілдіру қажеттігі тікелей көрсетілген [1]. Осыған байланысты заңнама нормаларын дұрыс түсінуді және қолдануды қамтамасыз ететін құқықтық реттеудің қажеттілігі артады, азаматтық-құқықтық дауларды барынша дұрыс және икемді шешуге мүмкіндік береді.

Осы тұжырымдамада көзделген міндетті іске асыру мақсатында Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2016 жылғы 7 шілдедегі №6 «Мәмілелер жарамсыздығының және олардың жарамсыздығының салдарларын соттардың қолдануының кейбір мәселелері туралы» Нормативтік қаулы (бұдан әрі – нормативтік қаулы) әзірленіп қабылданды. Осы нормативтік қаулы «Азаматтық заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша кейбір заңнамалық актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» «ҚР 2017 жылғы 27 ақпандағы №49-VI Заңын қабылдау үшін негіз болды» [2]. Аталған нормативтік актілерде мәмілелердің жарамсыздығын даулы және маңызсыз мәмілелерге бөлу ұғымы енгізілген.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының Азаматтық процесілік кодексінде (бұдан әрі - АПК) осы санаттағы істер бойынша талап қою бағасын белгілеу тәртібі мәселесі реттелген, бұл әрбір нақты жағдайда мемлекеттік баж сомасын белгілеу арқылы заңнамалық деңгейде айқындық енгізді.

АПК-нің 104-бабы бірінші бөлігінің 13) тармақшасына сәйкес талап қою бағасы сотқа талап қойылған күнгі мүліктің нарықтық құнымен анықталады. Егер талап-арыз жарамсыз мәміле бойынша мүлікті заттай қайтару мүмкін болмаған жағдайда, қайтаруға жататын мүліктің құнын, мүлікті пайдалану құнын, орындалған жұмыстарды немесе көрсетілген қызметтерді ақшалай түрде өтеуге байланысты болса, АПК-нің 104-бабы бірінші бөлігінің 1) тармақшасына сәйкес талап-арызда анықталады және көрсетіледі. Аталған жағдайларда мемлекеттік баж сотқа берілетін мәмілелерді жарамсыз деп тану туралы талап арыздардан мүліктік сипаттағы талап арыздардан алынады ("салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы" кодекстің (Салық кодексі) 535-бабы 1-тармағының 1) тармақшасы. Мүлікті қайтаруға немесе оның құнын өтеуге байланысты емес мәміленің жарамсыздығы туралы талап қою бойынша мемлекеттік баж мүліктік емес сипаттағы талап арыздардан алынады

Егер мәмілені жарамсыз деп тану туралы талап – арызды қабылдау сатысында сот талап-арызда талап-арыз нысанасы көрсетілмеген-мәмілені жарамсыз деп тану салдарларын қолдану туралы талап қоймағанын анықтаса, онда бұл мән-жай талап-арызды қабылдаудан бас тарту немесе оны қайтару үшін негіз бола алмайды. АПК-нің 152-бабы бірінші бөлігі 3) тармақшасының нормалары бұл жағдайда қолданылмайды, өйткені талап арызда осы талаптың болмауы АПК -нің 152-бабы негізінде талап арыздың қайтарылуына әкеп соқтыратын жойылмайтын кемшілікке жатпайды [3].

Нормативтік қаулының 3-тармағында мәміленің жарамсыздығы салдарларын қолдану туралы талапты сот істі сот талқылауына дайындау сатысында нақтылайтыны көзделген. Сонымен қатар, судья қандай фактілердің

туындауына, өзгеруіне немесе тоқтатылуына әкеп соқтыратынын анықтауға тиіс делінген [2].

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің нормаларына сәйкес (бұдан әрі – кодекс) мәміле сот оны осындай деп (дауланатын мәміле) тануына байланысты кодексте немесе өзге де заңнамалық актілерде белгіленген негіздер бойынша не осылай тануына (маңызсыз мәміле) қарамастан, заңнамалық актілерде тікелей көзделген негіздер бойынша жарамсыз болады [4]. Мәмілелердің мұндай бөлінуі құқық қолдану тәжірибесінде маңызды.

Егер сот тараптар іс бойынша дәлелдемелер ретінде қандай да бір мәмілелерге сілтеме жасайтын дауды қараған кезде мәміленің нысанына, мазмұнына, қатысушыларына, сондай-ақ олардың ерік білдіру бостандығына қойылатын талаптарды бұза отырып жасалғанын анықтаса, онда сот мүдделі тұлғаның талап-арызы бойынша бұл мәмілені заң талаптарына сәйкес сот жарамсыз деп танылуын анықтайды (даулы мәміле). Немесе заңда тікелей көрсетумен байланысты, яғни мұндай тануға қарамастан (маңызсыз мәміле) жарамсыз болады. Егер мәміле даулы болып табылатыны анықталса, онда сот тараптарға осы мәмілені жарамсыз деп тану туралы дербес талаппен сотқа жүгіну құқығын түсіндіруге тиіс.

Алайда, егер заңда тікелей көрсетілуіне байланысты мәміле жарамсыз деп анықталса (мысалы, АҚ 23-бабында (АҚ 159-бабының 3-тармағы) көзделген мәмілелерден басқа, он төрт жасқа толмаған адам (жас бала) жасаған мәміле жарамсыз деп танылады, онда сот мәмілені толық немесе оның жекелеген шарттары бөлігінде жарамсыз деп бағалайды, мәміленің жарамсыздығын көрсетеді және оның жарамсыздығының салдарын қолданады. Мұндай жағдайларда мәмілені жарамсыз деп тану туралы талап арызбен сотқа жүгіну талап етілмейді.

Маңызсыз мәміленің жарамсыздығының салдарын қолдану туралы талап қою, маңызсыз мәмілені жарамсыз деп тану туралы талаптың мәлімделгеніне қарамастан, кез келген мүдделі тұлға қоя алады.

Заңмен белгіленген мәміленің маңызсыздығы мүдделі тұлғаға мұндай мәміленің жарамсыздығын сот арқылы тануды талап етуге кедергі келтірмейді.

Егер сот тараптар іс бойынша дәлелдеме ретінде сілтеме жасайтын мәміле даулы болып табылатынын анықтаған жағдайда, онда сот тараптарға осы мәмілені жарамсыз деп тану туралы дербес талап қоюмен сотқа жүгіну құқығын түсіндіруге тиіс. Бұл АҚ-нің 9-бабының нормаларынан туындайды, оның мәні мен мазмұнынан, мәмілені жарамсыз деп тану туралы талаппен сотқа жүгіну АҚ-нің 9-бабында бекітілген азаматтық құқықтарды қорғау тәсілдерінің бірі болып табылады.

Мәмілелердің жарамсыздығына байланысты қатынастарды міндеттемелік құқықтық қатынастармен араластыруға болмайды. Шарт нысаны болып табылатын мүліктің (тауар) тауардың құны төленбеуі немесе мүліктің (тауар) табыс етілмеу негізі бойынша келісім шартты, оның ішінде сатып алу - сату шартын жарамсыз деп тануға жол берілмейді. Мұндай жағдайда шарт

міндеттемелерін бұзу айқын көрінеді, бұл шарт тарапына төленбеген соманы тиісті өсімпұлдарды өндіріп алуды, не тауарды беруді АҚ 401-404 - баптарында көзделген жағдайларда және тәртіппен шартты өзгертуді немесе бұзуды талап етуге мүмкіндік береді.

АҚ-нің 157-бабына сәйкес мәміленің жарамсыздығының негіздері, сондай-ақ оны жарамсыз деп тануды талап етуге құқығы бар тұлғалар АҚ-нің ғана емес (158, 159, 160, 337, 411-баптары және басқалар), сондай-ақ өзге де заң актілерімен белгіленетінін негізге алған жөн [4].

Құқық қолдану қызметінде жалпы ереже бойынша екіжақты реституция туралы нормалар қолданылады, яғни тараптардың әрқайсысы мәміле бойынша алғанның бәрін келесі тарапқа қайтаруға міндетенеді.

Н.И.Мамонтов былай деп жазады: «егер құқық субъектілері мәмілеге қатысты өздеріне тиесілі субъективті құқықтарды жүзеге асыру бойынша белсенді әрекеттерді жүзеге асырмаған болса құқықтық нормалар өздігінен құқықтық салдарларды (азаматтық-құқық қатынастары) құра алмайды [5].

Егер реституцияны теориялық тұрғыда қарастыратын болсақ, ҚР АҚ 157-1 бабының 3-тармағынан заң шығарушы орган реституциялық қызмет ету аясын кеңейткенін көруге болады, оны «мәміле жарамсыз болған кезде тараптардың әрқайсысы – екінші тарапқа мәміле бойынша алынғанның барлығын қайтарып беруге, ал заттай қайтарып беру мүмкін болмағанда (оның ішінде, алынғандар мүлікті пайдалану, орындалған жұмыс немесе көрсетілген қызмет түрінде болғанда) қайтарылуға жататын мүліктің құнын, мүлікті пайдаланудың, орындалған жұмыстардың немесе көрсетілген қызметтердің құнын ақшалай өтеуге міндетті».

Демек, реституцияны құқық бұзылғанға дейін болған жағдайды қалпына келтіру қорғаныс тәсілі ретінде қарастыруға болады.

С.В.Скрябин мәмілелердің жарамсыздығы салдарларын келесідей жіктеуді ұсынады: реституциялық салдарлар, маңызсыз мәмілелер, реституциялық салдарларға қатысы жоқ түрі, шығындарды өтеу. Бірінші мысалда автор өз жұмысында ҚР АҚ 9-бабы және 157-бабы арасындағы теңдіктің бар екендігін көрсетеді, ҚР АҚ 9-бабы 1-тармағында «жағдайды қалпына келтіру» азаматтық құқықтарды қорғау әдістерінің бірі ретінде көрсетіледі, бүгінгі таңда ҚР АҚ 157-1-бабында бекітілген қолданыстағы нормада мәміле бойынша тараптардың әрқайсысы барлық алғанын қайтаруды қамтитын жарамсыз мәміле салдары ретінде анықталады. Сонымен қатар бастапқы жағдайға қайтаруды қамтитын реституция мәні виндикациялық және кондикциялық талап арыздар мәнін де қамтиды. ҚР АҚ 260-бабы және 953-бабы мазмұны жоғарыда аталған екі әдіс те тараптардың бастапқы жағдайларын қалпына келтіруге бағытталған.

С.В.Скрябин еңбегінде «қатысушылар үшін қандай да бір теріс салдар туғызбайтын маңызсыз мәмілелер» жеке бір топқа бөлініп көрсетіледі. Бұл топқа «қалпына келтірілген» мәмілелер, сонымен қатар мәмілені жасанды деп таныған өзге мәмілеге конвертациялау (АҚ 160-бабы 2-тармақ) жатады. Сот мәмілені жарамсыз деп тани отыра, оның жарамсыздығына қатысты қандай да бір салдарларды қолданбастан оны ары қарай орындауға рұқсат бермеумен ғана шектелуі мүмкін. Сонымен қатар ҚР АҚ 157-1-бабында мәміленің

жарамсыздығының құқықтық салдарлары туралы бекітілген нормалар жалған немесе қулықпен жасалған мәмілелерге қолданылмайды [6].

Құқықтық негіздер болған кезде мәміле жарамсыз деп танылады және мұндай мәміленің жарамсыздығы ол жасалған сәттен басталады, өйткені мұндай мәміле оны жасаған тараптар қол жеткізген заңды салдарларды туғызбайды, ал оның жарамсыз болуына әкеп соғады. Тиісінше мәміленің жарамсыздығы-бұл себеп, ал реституция, егер мәміле жарамсыздығының өзге салдары АҚ – де көзделмеген болса-оның салдары.

Меншік иесінің мүлікті бөтеннің заңсыз иелігінен талап етуі (виндикация) АҚ – нің 260-бабына сәйкес бір жағдайларда мәміле болмаған жағдайда оның болмауы салдарынан жарамсыз деп танылмай, меншік құқығын қорғау ретінде, ал басқа жағдайларда- бар мән-жайларды ескере отырып, жарамсыз мәміленің салдары ретінде қолданылуы мүмкін делінген.

Мәміленің жарамсыздығының салдарын дұрыс қолдану мақсатында соттар мәміле бойынша тараптардың бірі мүлік иесі болып табылатынын не табылмайтынын, жарамсыз мәміле бойынша тарапқа қандай нақты салдарлардың туындағанын анықтағаннан кейін ғана, осындай салдарлардың АҚ-нің қандай нормасымен реттелетінін шешу қажет.

Д.Тумабеков «меншік иесі өзгенің заңсыз иелік етуінен (виндикация) өз мүлкін талап етуі АҚ 260-бабына сәйкес бір жағдайларда мәмілені оның жоқ болуына байланысты жарамсыз деп танусыз құқықты қорғау ретінде, ал басқа жағдайда бар жағдайларды ескере отырып мәміле жарамсыздығының салдары ретінде қолдана алады деген пікірді алға тартады» [7].

АҚ нормаларымен адал алушыдан мүлікті талап ету бойынша шектеу жағдайлары көзделеді. АҚ-нің 262-бабына орай ұсынушыға арналған ақша, сондай-ақ бағалы қағаздар адал алушыдан талап етіле алмайды. АҚ 261-бабының 3-тармағына сәйкес, егер мүлік сот шешімдерін орындау үшін белгіленген тәртіппен сатылса, осы баптың 1-тармағында көрсетілген негіздер бойынша мүлікті талап етуге жол берілмейді. Мұндай құқықтық реттеу сот актілерін орындаудың тұрақтылығын қамтамасыз ету және адал иеленушіні қорғау мақсаттарына жауап береді. Осы норманың мәні мен мазмұны бойынша сот шешімін орындау тәртібімен сатылған мүлікті талап ету сот орындаушысының заңсыз әрекеттері, оның ішінде өткізілген сауда-саттық нәтижелері танылған жағдайда ғана мүмкін болады.

Мәміле жарамсыздығының ерекше салдары жалған немесе қулықпен мәмілелер жасаған кезде туындайды. Жалған немесе қулықпен жасалған мәміле деп те аталады, тек сыртқы түр үшін жасалады. Онда қатысушылардың өздері үшін құқықтар мен міндеттер жасау ниеті, заңды салдар туғызу ниеті жоқ. Мәміле бойынша тараптардың белгілі бір іс-әрекеттерінің (әрекетсіздігінің) болуымен немесе болмауымен және іс бойынша басқа да дәлелдемелермен (мысалы, мүлікті берудің болмауы және тағы сол сияқты) расталуы мүмкін белгілі бір заңды салдардың туындауына ерік-жігерінің болмауы жалған мәмілелердің жарамсыздығына әкеп соғады [3].

Мысалы, автокөлікті сатып алу-сату шарты оны басқару және билік ету құқығына сенімхат берумен бүркемеленсе, қарыз шарты кепіл шартын, сыйға

тарту шарттарының немесе сатып алу-сату шарттары арқылы бүркемеленеді. Тұрғын үйді өсиет арқылы беру осы үйді сыйға тарту шартымен бүркемеленеді. Басқа мәмілені жасыру мақсатында жасалған мәміле жарамсыз. Сондықтан, мәміле сипатын ескере отырып, тараптар шын мәнінде айтқан мәмілеге қатысты ережелерді қолдану қажет. Тараптардың іс-әрекеттері мен дәлелдерін, олар шын мәнінде ойлаған мәмілеге қатысты ережелерді қолданып, дұрыс бағалану қажет деп ойлаймыз.

АК 261-бабы 1-тармағы келесідей баяндалады: «Егер мүлік оны иеліктен айыруға құқығы болмаған адамнан өтеулі түрде алынып, алушы мұны білмесе және білуге тиіс болмаса (адал алушы), мүлікті меншік иесі немесе меншік иесі мүлікті иеленуге берген адам жоғалтқан, не мұның екеуінен де ұрланған, не олардың иеленуінен бұлардың еркінен тыс өзге жолмен шығып қалған ретте ғана меншік иесі бұл мүлікті алушыдан талап етіп алдыруға құқылы». Жағдайды басқаша елестетуге болады: А есімді азамат меншік құқығы бойынша Б. есімді азаматқа тиесілі болып табылатын мүлікті заңсыз сатып алады, ары қарай А. есімді азамат аталған мүлікті В. есімді азаматқа сатады, өз кезегінде азамат В. аталған мүлікті ақылы негізде сатып алған, тіпті аталған мүлікті азамат А. құқыққа қайшы сипатта сатып алғанынан мүлдем бейхабар. Мысалы, аталған мүлікке біраз уақыттан соң сот оған тыйым салады, салдарынан мүлікті сот орындаушысы электронды аукцион арқылы сауда-саттық өткізіп сатып жібереді. Баяндалғаннан ҚР АК 261-бабына сәйкес Б. есімді меншік иесі мүлік сот шешімін орындау мақсатында сауда-саттықта сатылып кеткендіктен мүлікті алдырта алмайтынын көрсетеді. Сонымен қатар нормативтік қаулыда мұндай құқықтық реттеу сот актілерін орындау тұрақтылығына және адал сатып алушы құқықтарын қорғауға септігін тигізеді. Аталған норманы осылайша түсіндіруде азаматтық құқықтың жеке меншікке қол сұқпау, азаматтық құқықтарды кедергісіз жүзеге асыруды қамтамасыз ету, азаматтық құқықтар ұстанымы ретіндегі азаматтық құқықтарды сотта қорғау ұстанымдарына қарама-қайшылық байқалады.

С.В.Скрябин өз еңбектерінде осы норманың әрекет етуінің мысалын келтіреді: «сот шешімін орындау мақсатында «Иртыш-Березина» холдингтік компания мүлкін өтеу жарияланды: Өскемен қаласында сауда-саттықта пәтер Орлов деген азаматқа сатылды, Орлов кейіннен ол пәтерді Гавриковаға сыйға тартады. Макрушин мырза Мартыненко және оның отбасы мүшелерінің мүддесі үшін Шығыс Қазақстан облыстық әділет басқармасына пәтердің Мартыненко және оның отбасы мүшелеріне тиесілі екендігін, «Иртыш-Березина» холдингтік компаниясына ешқашан тиесілі болмағанын алға тартып, пәтердің сауда-саттықта сатылуын заңсыз деп тану және осы пәтерді бөтеннің иелік етуінен алдырту туралы арыз береді. Үлбі аудандық сотының шешімімен арыз жартылай қанағаттандырылады, пәтер сатылған сауда-саттық жарамсыз деп танылады. Пәтерді Гаврикованың иелігінен алдыртуға рұқсат берілмеді, себебі ҚР АК 261-бабына сәйкес мүлік адал сатып алушыдан алынбайды. Меншік иелеріне келтірілген зиян шығыны әділет басқармасынан өтелінді, себебі зиян келтіруде кінәлі сауда-саттықты жүзеге асырған сот орындаушысы болып табылады».

Бұдан әрі мәмілелерді жарамсыз деп тану туралы нормаларын қолдануға қатысты тағы бір азаматтық істі қарастырайық.

Астана қаласы Есіл аудандық соты А.М.А. есімді азаматтың Р.В.В., А.Р.И., А.Д.Б. есімді азаматтарға қатысты мәмілелерді жарамсыз деп тану туралы арызы бойынша азаматтық іс қарастырылды. Тараптар түсініктемелері бойынша арызданушы № 4691 пәтерін тапсыру туралы шарты негізінде пәтер иесі болып табылады. Арызданушының өз мүлкін алдырту ниеті болмаған. Аталған пәтерді арызданушының жеке кәсіпкер болып табылатын жұбайы жалға тапсырып жүрген. Одан кейін пәтер иесі сатып алу-сату шартына сәйкес нотариус Д.Л.К. растауымен оның атынан А.Д.Б. деген азаматқа сатқан, А.Д.Б. 5 күннен соң пәтерді А.Р.И. деген азаматқа сатып жіберген, ал А.Р.И. болса 6 күннен соң нотариус Б.Е.К. растаған сатып алу-сату шартына сәйкес пәтерді Р.В.В. деген азаматқа сатып жіберген. Пәтер құны шартқа қол қойылғанға дейін толықтай төленген, ол туралы қолхат бар. Р.В.В. өкілі талап арызды қанағаттандырудан бас тартуды және азамат Р.В.В. аталған пәтерге меншік иесі құқығын қалдыра отырып адал сатып алушы деп тануды өтінеді. Мұның үстіне нотариус Д.Л.К. сатып алу-сату шартын растамағаны анықталады, бірақ нотариус Б.Е.К. нотариалдық әрекеттерді жүзеге асыру тәртібіне сәйкес дауланатын мәмілелерді нотариалдық куәландыру деректерін растаған. Сарапшылар қорытындыларына сәйкес сатып алу-сату шарты рельефті клише көмегімен жасалғаны, ал жазбалар мен қолдарды арызданушы емес өзге тұлға жүзеге асырғаны анықталды. Мұндай жайттар барысында сот талап қоюшының талаптарын қанағаттандыру қажет және мүлікті өзгенің заңсыз иелік етуінен алдырту туралы талаптарын қанағаттандыру қажет деген шешімге келеді.

Аталған сот шешімін қарастыру барысында келесі сипаттағы сұрақ туындап отыр. Сот шешімінің дәлелдеу бөлігінде мәміленің маңызсыздығы туралы нормалар көрсеткен, ал талап нысанасы келсек ол ҚР АҚ 158-бабы 1-тармағына сәйкес дауланатын мәміле болып табылады.

Кейіннен, мәміле жарамсыздығының салдарлары туралы нормалар, атап айтқанда мүлікті бөтеннің заңсыз иелік етуінен талап ету қолданылады.

Біріншіден, талап арызда мәміле жарамсыздығының салдарларын қолдану туралы талап қойылмаған, ал шешімде аталған мәселе дайындық барысында нақтыланғаны туралы ескерту жоқ. Бұдан бөлек, сот шешімінде мәміле жарамсыздығының салдарларын қолдану соттың құқығы екендігін көрсете отырып, шешім қабылдаған кезінде жоқ норма – ҚР АҚ 157-бабы 3-9-тармақтарына сілтеме жасаған. Мұның үстіне адал сатып алушы Р.В.В. құқықтық жағдайы туралы түсініктеме берілмеген. Аталған пәтерді ол – өтемді төлеммен сатып алғаны жөнінде ақшаны алғаны туралы қолхат алған [8].

Нормативтік қаулының 13-тармағында адал сатып алушыдан мүлікті алдырту барысында критерийлердің бірі мүлікті ақысыз сатып алу деп көрсетілген. Екіншіден, аталған мәмілелер құқық тәртібі және адамгершілік нормаларына қарама-қайшы жасалғаны түсіндіріледі, бірақ заңнамада адамгершілік нормаларына қарама-қайшылық деген критерий жоқ.

Қортындылай келе азаматтық құқықтар мен заңды мүдделерді қорғаудың жеке әдістері ретінде маңызсыз мәмілелер салдарларын қолдануды қарастыруға болады деген түйінге келеміз.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы N 858 Жарлығы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U090000858_

2 Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының азаматтық істер жөніндегі сот алқасы судьясының 2017 жылғы 5 қарашадағы қаулысы (3 г-4379-15)

3 ҚР Азаматтық процестік кодексі 2015 жылғы 31 қазан №377-V ҚРЗ // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>

4 ҚР Азаматтық кодексі жалпы бөлім. Қазақстан Республикасының Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ (11.12.2018), // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_

5 Мамонтов Н.И. «Гражданско-правовые последствия недействительности сделки» Гражданское право как наука: проблемы истории, теории и практики: Материалы междунар. Науч.-практ. Конф. В рамках ежегодных цивилистических чтений, посвященной 70-летию М.К. Сулейменова. Алматы, 29-30 сентября 2011 г. / От Ред. М.К. Сулейменов. - Алматы.2012. - 800 с.

6 Скрябин С.В. «О недействительности сделки и ее последствиях» (11.01.2019) // <http://www.zakon.kz/4842050-o-nedeljstviteľnosti-sdelok-i-ee.htm>

7 Алимбеков М.Т., Тумабеков Д.А. «О некоторых вопросах недействительности сделок, об истребовании имущества из чужого незаконного владения» (25.11.2018) // <https://www.zakon.kz/4524757-o-nekotorykh-voprosakh.html>

8 Астана қаласының Есіл ауданының 2017жылғы 6 қазандағы №7140-17-00- 20/7708/17 шешімі.

Басыбаева А.Д.

Академия правосудия при
Верховном Суде Республики Казахстан,
e-mail: aliya.bassybayeva@mail.ru

Рассмотрение уголовных дел о мошенничестве, сопряженном с использованием служебного положения

Охрана прав собственника является неременной составляющей деятельности любого государства, которое обязано гарантировать стабильность отношений собственности, обеспечивая условия их защиты.

Граждане Республики Казахстан должны быть уверены, что закон на их стороне.

Мошенничество является особо распространенным видом преступления, занимающим по статистике второе место после краж. На актуальность этого вопроса обратил внимание Глава государства в своем Послании народу Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность», обозначив усиление защиты права собственности в качестве одного из главных приоритетов нашего государства [1].

Обман как способ совершения мошенничества может выражаться не только в искажении фактов, существовавших в прошлом или существующих в настоящем, но и в утверждениях об обстоятельствах, которые по уверению мошенника, должны произойти в будущем.

При мошенничестве путем злоупотребления доверием виновный, используя доверительные отношения между ним и собственником или иным законным владельцем имущества, совершает его обман либо вводит в заблуждение.

Следует отметить, что при хищении, совершаемом путем мошенничества, ложные сведения об определенных обстоятельствах, дающих право на получение имущества, не просто сообщаются, а подтверждаются обманными действиями, направленными на то, чтобы ввести в заблуждение лицо, во владении или ведении которого находится имущество, и убедить его в необходимости передать это имущество виновному.

Такие обманные действия должны находиться в причинной связи с фактом получения виновным имущества, т.е. предшествовать передаче этого имущества и обусловить эту передачу.

Распространенными видами мошенничества являются заведомо невыполнимое обещание за деньги или иные материальные блага оказать помощь: в трудоустройстве вообще или на «выгодное место», в приобретении вне очереди или вообще не полагающегося по закону конкретному лицу социального жилья по государственной программе в приобретении земельных

участков и различных видов кредитов в банке, приобретении жилья по низким рыночным ценам «только для своих», или реализация квартир «пустышек».

Обязательным признаком мошенничества является наличие у виновного лица корыстной цели, то есть стремление обратить противоправно и безвозмездно чужое имущество в свою собственность, либо право на него в свою пользу, либо в пользу других лиц.

Обман может состоять в преднамеренном введении виновным в заблуждение собственника или иного владельца имущества сообщением, заведомо ложных, не соответствующих действительности сведений либо в сокрытии истинных фактов, которые должны были быть сообщены собственнику либо владельцу имущества, создающих у владельца имущества или иного лица ошибочное представление о правомерности перехода имущества во владение виновного лица и (или) других лиц.

С субъективной стороны мошенничество выражается в прямом умысле, виновный осознает, что он путем обмана или злоупотребления доверием незаконно завладевает чужим имуществом или приобретает право на него, предвидит возможность или неизбежность причинения реального ущерба и желает обратить чужое имущество в свою пользу или в пользу третьих лиц, получив его от самого потерпевшего или от лица, в ведении которого чужое имущество находится.

Разнообразие обманных способов совершения мошенничества и отсутствие четких критериев их разграничения со смежными составами приводит к трудностям в их раскрытии, расследовании и квалификации.

Признак «с использованием своего служебного положения» фигурирует в качестве квалифицирующего признака во многих составах уголовного кодекса Республики Казахстан (далее УК РК).

Повышенная общественная опасность преступления, совершенного с использованием своего служебного положения, очевидна, так как происходит подрыв, дискредитация легальных служебных отношений при использовании не во благо, а во вред полномочий данного субъекта, а также авторитета и возможностей его должности.

По действующему уголовному кодексу Республики Казахстан предусмотрено шесть форм хищения. У каждой формы хищения имеется свой способ, а использование лицом своего служебного положения - способ дополнительный. При присвоении или растрате вверенного чужого имущества данный признак конкретизирует правомочия субъекта, его отношение к чужому имуществу, т.е. вверено ему в связи со службой. При мошенничестве использование служебного положения облегчает обман или вхождение в доверие. Для мошенничества по его правовой природе данный признак менее характерен, чем для присвоения или растраты.

Представляется, что его появление в составе мошенничества в УК РК обусловлено стремлением уравнивать конструкции данных форм хищения с учетом сходства присвоения и мошенничества, совершаемого путем злоупотребления доверием.

Согласно п.17 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 29 июня 2017 года № 6 «О судебной практике по делам о мошенничестве» при разграничении мошенничества от причинения имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием при отсутствии признаков хищения судам следует учитывать, что при совершении обмана или злоупотребления доверием без признаков хищения виновное лицо не изымает имущество из законного владения владельца имущества или иного лица, или не приобретает право на него. В этом случае виновное лицо, безвозмездно используя имущество или право на него или услуги, оказываемые владельцем имущества или иным лицом за оплату, путем обмана или злоупотребления доверием получает незаконную выгоду и причиняет потерпевшему или иному владельцу имущества реальный материальный ущерб.

Действия виновного лица следует квалифицировать по пункту 2 части третьей статьи 190 УК, если оно, являясь лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом, либо должностным лицом, либо лицом, занимающим ответственную государственную должность, совершило умышленные действия с целью хищения имущества или приобретения права на него путем обмана или злоупотребления доверием собственника имущества с использованием своего служебного положения.

При получении денежных средств или иных ценностей лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом, либо должностным лицом, либо лицом, занимающим ответственную государственную должность за совершение действия (бездействия), которое он фактически не может осуществить из-за отсутствия служебных полномочий или невозможности использовать свое служебное положение, следует квалифицировать при наличии умысла на завладение указанными ценностями как мошенничество.

В случае задержания этого лица на месте совершения преступления при получении денег, ценных бумаг и других материальных ценностей содеянное следует квалифицировать как покушение на мошенничество [2].

Состав преступления, предусмотренный ст. 190 п.2 ч.3 УК РК законодатель согласно ст. 3 п.29 УК РК относит к коррупционным преступлениям [3].

Для правильного решения вопроса, относится ли деяние к коррупционным преступлениям, а совершившие его лица к субъектам этих преступлений, органам, ведущим уголовный процесс, необходимо руководствоваться законодательными и иными нормативными правовыми актами, в том числе должностными положениями и инструкциями, определяющими круг и содержание служебных полномочий, а также должностной статус лица, привлекаемого к уголовной ответственности.

При определении статуса субъекта коррупционного преступления, а именно: является ли он лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом, должностным

лицом, либо занимающим ответственную государственную должность, необходимо исходить из норм ст.3 УК РК, закона Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК «О противодействии коррупции».

Статья 1 закона Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК «О противодействии коррупции» содержит следующие определения:

1-1) лицо, занимающее ответственную государственную должность, – лицо, занимающее должность, которая установлена Конституцией Республики Казахстан, конституционными и иными законами Республики Казахстан для непосредственного исполнения функций государства и полномочий государственных органов, в том числе депутат Парламента Республики Казахстан, судья, а равно лицо, занимающее согласно законодательству Республики Казахстан о государственной службе политическую государственную должность либо административную государственную должность корпуса "А";

2) должностное лицо – лицо, постоянно, временно или по специальному полномочию осуществляющее функции представителя власти либо выполняющее организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в государственных органах, органах местного самоуправления, а также в Вооруженных Силах, других войсках и воинских формированиях Республики Казахстан;

2-1) лицо, исполняющее управленческие функции в государственной организации или субъекте квазигосударственного сектора, – лицо, постоянно, временно либо по специальному полномочию исполняющее организационно-распорядительные или административно-хозяйственные функции в указанных организациях;

3) лицо, уполномоченное на выполнение государственных функций, – государственный служащий в соответствии с законами Республики Казахстан о государственной службе, депутат маслихата, а также лицо, временно исполняющее обязанности, предусмотренные государственной должностью, до назначения его на государственную службу;

4) лицо, приравненное к лицам, уполномоченным на выполнение государственных функций, – лицо, избранное в органы местного самоуправления; гражданин, зарегистрированный в установленном законом Республики Казахстан порядке в качестве кандидата в Президенты Республики Казахстан, депутаты Парламента Республики Казахстан или маслихатов, акимы городов районного значения, поселков, сел, сельских округов, а также в члены выборного органа местного самоуправления; служащий, постоянно или временно работающий в органе местного самоуправления, оплата труда которого производится из средств государственного бюджета Республики Казахстан; лицо, исполняющее управленческие функции в государственной организации или субъекте квазигосударственного сектора, служащие Национального Банка Республики Казахстан и его ведомств; служащие уполномоченной организации в сфере гражданской авиации, действующие в соответствии с законодательством Республики Казахстан об использовании воздушного пространства

Республики Казахстан и деятельности авиации, служащие уполномоченного органа по регулированию, контролю и надзору финансового рынка и финансовых организаций [4].

Согласно п. 2 Нормативного постановления Верховного суда Республики Казахстан от 27 ноября 2015 года № 8 «О практике рассмотрения некоторых коррупционных преступлений» субъектами данных преступлений следует признавать и тех лиц, которые, хотя и не обладали полномочиями для выполнения в интересах взяткодателя соответствующих действий, но в силу своего должностного положения могли принять меры к совершению этих действий другими лицами. Иные физические лица, которые являлись соучастниками в совершении коррупционных преступлений либо в целях подкупа указанных выше лиц противоправно предоставляли им имущественные блага и преимущества, либо способствовали этому, несут ответственность за коррупционные преступления [5].

Определив круг субъектов коррупционных преступлений, следует также выяснить вопросы, касающиеся использования лицом, привлекаемым к уголовной ответственности, его статуса, служебных полномочий и связанных с ними возможностей при совершении преступления. Под входящими в служебные полномочия действиями должностного лица следует понимать такие действия, которые оно имеет право и (или) обязано совершить в пределах своей служебной компетенции.

Таким образом, квалификация преступления предполагает сопоставление фактических признаков совершенного деяния с признаками составов преступлений, содержащихся в уголовном законе, с констатацией определенной юридической оценки содеянного.

Список литературы:

- 1 Послание Президента Республики Казахстан от 31 января 2017 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700002017>
- 2 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 29 июня 2017 года № 6 «О судебной практике по делам о мошенничестве» // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P170000006S>
- 3 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
- 4 Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК «О противодействии коррупции» // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410>
- 5 Нормативное постановление Верховного суда Республики Казахстан от 27 ноября 2015 года № 8 «О практике рассмотрения некоторых коррупционных преступлений» // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P150000008S>

Қазақстан Республикасындағы жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату

Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен қабылданған Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат Тұжырымдамасы қылмыстылықпен күресудегі мемлекеттік қызметті одан әрі ізгілендіруге бағытталған кешенді шараларды қабылдау қажеттілігін белгілейді. Құқықтық саясат тұжырымдамасына сәйкес, қылмыстық саясат екі векторлы бағытта болуы қажет. Олар: бір жағынан қоғам мен мемлекетке қарсы аса ауыр қылмыстар жасағаны үшін жауаптылықты қатаңдату және екінші жағынан жазаны ізгілендіру. Құқықтық саясат тұжырымдамасында қылмыстық құқықты одан әрі дамыту, бұрынғыдай қылмыстық саясаттың қос векторлығын ескере отырып жүргізілуі тиіс делінген[1].

Қазақстан Республикасында еліміздің Ата Заңы - Конституцияға сәйкес адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі[2].

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін сот үкімімен кінәлі деп танылған адамға мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы ретінде жаза тағайындалатыны белгіленген. Ол жаза тағайындалған адамды құқықтары мен бостандықтарынан Қылмыстық Кодексте көзделген айыру немесе оларды шектеу болып табылады.

Жазаның мақсаты - әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру, сотталған адамды түзеу және сотталған адамның, басқа адамдардың да жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу болып табылады [3].

Қазақстан Республикасы Қылмыстық процесілік кодексінің сот үкімдері мен қаулыларын орындау көзделген 51-тарауында үкімді орындау кезінде соттың қарауына жататын мәселелер қамтылған. Аталған Кодекстің 476-бабының талабына сәйкес соттың құзырына үкімді орындауға байланысты: жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен босату, жазаның өтелмеген бөлігін неғұрлым жеңіл жаза түрімен ауыстыру не тағайындалған жаза мерзімін қысқарту т.б. мәселелерді қарау жатады [4].

Қылмыстық құқықты дамытудың маңызды бағыты, ең алдымен қоғамға аса қауіп тудырмайтын адамдарға қатысты қылмыстық жазалаудан босатудың шарттарын кеңейту арқылы қылмыстық қуғын-сүргінді қолдану аясын кезең-кезеңмен қысқарту мүмкіндігін айқындау болып табылады.

Сондықтан, мемлекеттің құқықтық саясаты – өлім жазасының қолдану аясын тарылту бағытында іс-шараларды жалғастыру.

Елімізде пенитенциарлық жүйені реформалауда айтарлықтай табыстарға қол жеткізілді. Оған Елбасының алға қойған маңызды міндеттерінің бірі өлім

жазасын қолдануға мораторий енгізу үшін ұйымдық, материалдық және заңнамалық шарттарды жасауды жатқызуға болады. Президентпен қойылған міндеттерді орындау, біздің еліміздің Еуропа қауымдастығына толық құқылы мүше ретінде кіруіне мүмкіндік береді.

Себебі өлім жазасынан бас тартып, мұндай жағдайларға ізгілік қағидасымен қарау осы беделді ұйымға қабылданудың негізгі шарттарының бірі болып табылады.

Бұл ретте, Елбасының Жарлығымен Қазақстан Республикасында өлім жазасына мораторий енгізілген. Еуропаның барлық мемлекеттері өлім жазасын өмір бойына бас бостандығынан айыру жаза түріне алмастырып, заңнамада және тәжірибеде жазаның жоғарғы түрінің сақталуы мен қолданылуынан бас тартып, осы жолмен келеді.

Қазіргі таңда, Қазақстан Республикасының пенитенциарлық жүйесі өмір бойына бас бостандығынан айыруды орындаумен, сондай-ақ ұзақ мерзімге сотталғандарға байланысты бірқатар мәселерге тап болып отыр. Ұзақ мерзімге бас бостандығынан айыруға сотталғандарды жалғыз қамауда ұстаудың қатаң жағдайларын тағайындау БҰҰ-ның нұсқауларына сәйкес келмейді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 72-бабының талабына сәйкес егер сот адамның түзелуі үшін тағайындалған жазаны толық өтеуі қажет етілмейді деп танитын болса, сот бас бостандығын шектеуді немесе бас бостандығынан айыруды өтеп жатқан адамды онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыс үшін тағайындалған жаза мерзімінің кемінде үштен бірін, ауыр қылмыс үшін тағайындалған жаза мерзімінің кемінде жартысын, аса ауыр қылмыс үшін тағайындалған жаза мерзімінің кемінде үштен екісін іс жүзінде өтегеннен кейін, сондай-ақ егер бұрын қолданылған шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күші осы баптың жетінші бөлігінің 1) және 2) тармақтарында көзделген негіздер бойынша жойылған болса, егер бұрын қолданылған шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күші осы баптың жетінші бөлігінің 3) тармағында көзделген негіздер бойынша жойылған болса, жаза мерзімінің кемінде төрттен үшін іс жүзінде өтегеннен кейін, сотталған адам процестік келісімнің барлық талаптарын орындаған жағдайда, ауыр қылмыс үшін тағайындалған жаза мерзімінің кемінде үштен бірін не аса ауыр қылмыс үшін тағайындалған жаза мерзімінің кемінде жартысын іс жүзінде өтегеннен кейін шартты түрде мерзімінен бұрын босатуы мүмкін.

Бас бостандығын шектеуді немесе бас бостандығынан айыруды өтеп жатқан адам жоғарыда көрсетілген мерзімдерді іс жүзінде өтегеннен кейін, қылмысымен келтірілген залалды толық өтеген және ол жазаны өтеудің белгіленген тәртібін қаскөйлікпен бұзбаған жағдайда, шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуға жатады [3].

«Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түріне ауыстырудың және тағайындалған жаза мерзімін қысқартудың сот практикасы туралы» Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысында сотталғанның заңмен көзделген жаза мерзімінің бір бөлігін нақтылы өтеуі шартты түрде

мерзімінен бұрын босату немесе жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түріне ауыстыру үшін сөзсіз негіз бола алмайтыны белгіленген.

Соттың сотталған адамның түзелгені туралы тұжырымы өтінішхатты дәл қарау алдындағы уақыт ішіндегі ғана емес, сонымен бірге үкім шығарылғанға дейін қамауда ұсталған уақытын қоса есептегенде оның мекемеде болған бүкіл кезең ішіндегі тәртібі туралы деректерді жан-жақты ескеруге негізделуге тиіс [5].

Іс құжаттарымен сотталғанның жазасының заңда көзделген тиісті бөлігін өтегені бекітілген. Алайда оның жазасының өтелмеген бөлігін неғұрлым жеңіл жаза түрімен ауыстыруды сұраған өтінішхатын қанағаттандырудан бас тартуға оған қатысты жаза өтеу мерзімінде қолданылған жазалау шарасының күші жойылмағаны, көтермелеу шаралары қолданылмағаны, сотталған адамның түзелгенін айғақтайтын басқа да мән-жайлардың анықталмауы негіз болған.

Мысалы сот үкімімен Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 345-бабының 4-бөлігімен кінәлі деп танылып, 7 жыл мерзімге көлік құралын басқару құқығынан айыра отырып, 5 жыл мерзімге бас бостандығынан айыруға, жазасын қоныс колониясында өтеу белгіленген А.С.-ның жазасының өтелмеген бөлігін жеңіл жазаға ауыстыруға төмендегі мән-жайлар негіз болған.

Іс құжаттарымен ауырлығы орташа қылмыс жасағаны үшін сотталған А.С.-ның жаза мерзімінің төрттен бірін өтегені, оның жаза өтеу барысында түзелу жолына түскенін көрсетіп, жаза өтеудің тәртібін қаскөйлікпен бұзбағаны, жаза өтеу мекемесі тарапынан оң мінезделетіні, сот үкімімен сотталғаннан өндірілуге жататын қылмыспен келтірілген залалдың жәбірленушілерге өтеліп, жәбірленушілер К.К., Ж.К. өздерінің сотқа жолдаған арыздарында моральдық залалдың өтелгенін, сондықтан сотталғанға қоятын талап-тілектерінің жоқ екенін көрсеткені бекітілген.

Сот сотталған А.С. жазасының өтелмеген бөлігін неғұрлым жеңіл жаза түрімен ауыстыруды сұраған өтінішхаты қанағаттандырылуға жатады деген қорытындыға келіп, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 73-бабының 3-бөлігінің талабы бойынша жазаның өтелмеген бөлігін ауыстыру кезінде сот бас бостандығынан айырудың төрт күніне бір айлық есептік көрсеткіш есебімен айыппұлды не бас бостандығынан айырудың бір күніне бас бостандығын шектеудің бір күні есебімен бас бостандығын шектеуді таңдауы мүмкін болғандықтан сотталғанның бас бостандығынан айыру жазасының бір күніне бас бостандығын шектеудің бір күні есебімен жазасының өтелмеген мерзімі 3 жыл 8 ай 3 күнге бас бостандығын шектеу жазасына ауыстыруды дұрыс деп тапқан.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 44-бабының 2-бөлігінің талабына сәйкес сотталғанға пробацялық бақылау орнатып, оған Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 44-бабының 2-бөлігінде көзделген міндеттерді жүктеп, оның жүзеге асырылуын бақылау сотталғанның тұрғылықты жері бойынша уәкілетті мемлекеттік органға жүктеген.

Қылмыстық әрекеттің салдарынан келтірілген материалдық залалды өтеу туралы өзіне талап қойылмаған сотталған адам, қаскөйлікпен бұзушылықтар

болмаған жағдайда, белгіленген жаза мерзімін өтегеннен кейін міндетті түрде шартты түрде мерзімінен бұрын босатуға жататыны жайлы заң талабы сотпен қатаң сақталады.

Жазаның өтелмеген бөлігі, сотталған адам онша ауыр емес және ауырлығы орташа қылмыс жасағаны үшін жаза мерзімінің кемінде төрттен бірін, ауыр қылмысы үшін немесе бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеуден бұрын шартты түрде мерзімінен бұрын босатылған және жазаның қалған өтелмеген бөлігі кезеңінде жаңа қылмыстар жасаған адам жаза мерзімінің үштен бірін іс жүзінде өтегеннен кейін неғұрлым жеңіл жаза түрімен ауыстырылуы мүмкін.

Бас бостандығынан айыру түріндегі жаза белгіленген сотталған У.Г. сотына жазасының өтелмеген бөлігін айыппұл түріндегі жазаға ауыстыруды сұраған өтінішхатпен жүгінген.

Өйткені, сотталғандарды ұзақ уақыт бойы жеке ұстау адамның жеке тұлғасының кері кетуіне немесе деградациясына әкеп соқтырады, бұл қылмыстық саясаттың ізгілік үрдісіне және олармен жүргізілетін тәрбиелеу процесіне сай емес.

Аталған институт кешенді әлеуметтік-құқықтық мәселе екендігін және оны шешуде өмір бойы бас бостандығынан айыру саяси-әлеуметтік, экономикалық, психологиялық-педагогикалық және құқықтық санатқа жатқызылғанын назарға алу қажет. Бұл ретте, Қазақстанда және шетелдерде өмір бойы бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны қолданудың қылмыстық-құқықтық және қылмыстық атқарушылық аспектілеріне кешенді талдау жасай отырып, отандық заңнаманы жетілдіру қажет.

Бүгінгі күні, Қазақстан Республикасының қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамалары өмір бойы бас бостандығынан айырылған адамдарды мерзімінен бұрын шартты түрде босатуды қолдану мүмкіндігін қарастырған. Ең алдымен қылмыстық заңнамада өмір бойына бас бостандығынан айыру жазасының қандай жағдайда және кімдерге қатысты қолданылуға жататындығын айқындайық. Өмір бойына бас бостандығынан айыру – аса ауыр қылмыстар жасағаны үшін, сондай-ақ өлім жазасына балама ретінде белгіленуі мүмкін. Ондай жаза он сегіз жасқа дейін қылмыс жасаған адамдарға, әйелдерге, алпыс үш жастағы және ол жастан асқан еркектерге тағайындалмайды. Өмір бойына бас бостандығынан айыруды кешірім жасау тәртібімен белгілі бір мерзімге бас бостандығынан айыруға ауыстыру мүмкіндігі де көзделген.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 72-бабының 6-бөлігіне сәйкес, сот тағайындаған өмір бойына бас бостандығынан айыруды өтеп жатқан адам, егер сот оның бұл жазаны одан әрі өтеуін қажет етпейді деп таныса және ол бас бостандығынан айырудың кемінде жиырма бес жылын іс жүзінде өтесе, шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуы мүмкін. Егер сот тағайындаған өмір бойына бас бостандығынан айыруды өтеп жатқан адам процесік келісімнің барлық талаптарын орындаса, ол бас бостандығынан айырудың кемінде он бес жылын іс жүзінде өтегеннен кейін, шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуы мүмкін [3].

Осыған ұқсас нормалар, Ресей Федерациясы, Беларусь, Әзірбайжан мемлекеттерінің қылмыстық заңнамаларында қарастырылған. Молдавада өмір бойы бас бостандығынан айыру әйелдерге және кәмелетке толмағандарға, Эстонияда он сегіз жасқа толмай қылмыс жасағандарға, ал Македонияда жазаның мұндай түрі жиырма бір жасқа толмағандарға қолданылмайды.

Дегенмен, Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасында, өмір бойына бас бостандығынан айырылған сотталғандарды шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың нақты тәртібі реттелмеген.

Атап айтқанда, барлық өмір бойы бас бостандығынан айыру жазасын өтеушілер 25 жылдық мерзімді өтегеннен соң босатылуға жатпайды, тек сот оның бұл жазаны одан әрі өтеуін қажет етпейді деп таныса ғана босатылуы мүмкін.

Қылмыстық заңнамада белгілі бір мерзімге бас бостандығынан айыруға сотталғандарды шартты түрде мерзімінен бұрын босату негіздері нақты көрсетілсе, ал өмір бойы бас бостандығынан айыруға сотталғандарды мерзімінен бұрын шартты түрде босату тәртібі айқындалмаған.

Мәселен, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 72-бабының бірінші бөлігінің екінші абзацында, бас бостандығын шектеуді немесе бас бостандығынан айыруды өтеп жатқан адам осы баптың үшінші, төртінші және бесінші бөліктерінде көрсетілген мерзімдерді іс жүзінде өтегеннен кейін, қылмысымен келтірілген залалды толық өтеген және ол жазаны өтеудің белгіленген тәртібін қаскөйлікпен бұзбаған жағдайда, шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуға жатады делінген [3].

«Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түріне ауыстырудың және тағайындалған жаза мерзімін қысқартудың сот практикасы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысында, егер сот сотталған адам жазаның заңмен көзделген мерзімін нақтылы өтеумен қатар, жазаны өтеу режимін қаскөйлікпен бұзбағанын және қылмыспен келтірілген залалды толық көлемде өтегенін анықтаса, онда ол Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 72-бабы бірінші бөлігінің екінші абзацына сәйкес, қандай да бір қосымша жағдайлар қаралмай шартты түрде мерзімінен бұрын босатады.

Сондай-ақ, осы қаулыда қылмыстық әрекеттің салдарынан келтірілген материалдық залалды өтеу туралы өзіне талап қойылмаған сотталған адам, қаскөйлікпен бұзушылықтар болмаған жағдайда, белгіленген жаза мерзімін өтегеннен кейін міндетті түрде шартты түрде мерзімінен бұрын босатуға жататындығы нақты көрсетілген. Өз кезегінде өмір бойы бас бостандығынан айыруға сотталған адамдарды шартты түрде мерзімінен бұрын босату мүмкін болғанымен, олардың қандай жағдайда жазаны одан әрі өтеуді қажет етпей, жазадан босатылуға жататыны нақтылы көрсетілмеген [5].

Сол сияқты, ескі мәтіндегі Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 70-бабының 1-бөлігінде (1997 жылғы) шартты түрде мерзімінен бұрын босату негіздеріне адамның құқық бұзбайтын мінез-құлқы, еңбекке адал қарағаны, көркем-өнерпаздар ұйымдарының жұмысына және тәрбиелік іс-шараларға белсенді қатысқаны жататын [6]. Ал, жаңа мәтіндегі қылмыстық

заңнамада жоғарыда көзделген талаптар алынып тасталған, яғни сот тарапынан бас бостандығынан айыруға сотталған адамның қандай моральдық критерийлер негізінде жазаны одан әрі өтеуді қажет етпейтіні айтылмаған [3].

Бұл мәселе Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулысында немесе басқа да нормативтік құқықтық актілерде нақты көрініс табу қажет еді, бірақ ол осы күнге дейін аталған нормативтік құжаттарда орын таппай келеді. Бұл ретте, өмір бойы бас бостандығынан айыруға сотталған адамдарды шартты түрде мерзімінен бұрын босату мүмкіндігімен қатар, олардың жазаны одан әрі өтеуді қажет етпеуге себеп болатын нақтылы негіздерін айқындау керек деп санаймын.

Себебі, өмір бойы бас бостандығынан айырылған адам өзіне қатысты босатудың шын мәнінде қолдану болашағын сезінген жағдайда ғана дұрыс бағытта болады. Яғни, сотталған адам босатудың нақты талаптарын білсе, ол бұрынғы қателіктерін түсіне отырып, алдағы уақытта жақсы мінез-құлыққа ынталанып, еңбекке адал қарап, тәрбиелік іс-шараларға белсенді қатысып, өзін үлгілі көрсетуге тырысатыны әбден мүмкін.

Одан бөлек, өмір бойына бас бостандығынан айыруға сотталғандар мен өлім жазасы кешірім жасау тәртібімен өмір бойына бас бостандығынан айыру жазасымен ауыстырылған сотталғандар жазасын төтенше қауіпсіз мекемелерде, басқа сотталғандардан бөлек өтейтінін назарға алған жөн [7].

Әрине, өмір бойына бас бостандығынан айырылған сотталғандар – аса ауыр қылмыс жасаған, қауіпті адамдар санатында екендігін растаймын. Бірақ, ізгілік қағидасының басты мақсаты – адамдарға мемлекет тарапынан сенім білдіріп, олардың қайтадан толыққанды қоғам мүшесіне оралуына жағдай туғызу болып табылатынын ұмытпағанымыз абзал.

Сондықтан, өмір бойына бас бостандығынан айырылған адамның шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуы үшін: келтірілген залалды өтеуі, тәртіпті қаскөйлікпен бұзбауы, рухани дамуы, құқық бұзбайтын мінезқұлқы, еңбекке адал қарағаны, тәрбиелік іс-шараларға белсенді қатысуы және өзге де негіздер көрсетілуі тиіс деп санаймын. Өмір бойына бас бостандығынан айыруға сотталғандарға мерзімінен бұрын шартты түрде босатуды қолдану мәселесі құқықтанушы ғалымдар арасында бірқатар пікірталастар туғызуда.

Ғалымдардың тұжырымдауынша, өмір бойына бас бостандығынан айыру түріндегі жазаларын өтеп жатқан адамдар жаза мерзімінің 5-7 жылдарын өтегеннен кейін, олардың арасында тәрбиелік әрекеттерінің төмендеуі байқалуда. Көптеген зерттеулер нәтижелерінде, өмір бойы бас бостандығынан айырылған адам жазаның 5 жылын өтегеннен кейін оның жеке тұлға ретінде даму үрдісінде кері кету процесі басталады және қоғамға пайдалы қарым-қатынас өз маңыздылығын жоғалтады. Өмір бойы бас бостандығынан айырылған адамдардың 80 пайызы алғашқы жылдары отбасымен байланыс орнатып тұрса, 5 жылдан кейін бұл көрсеткіш 50 пайызға түсіп және кейінгі жылдары олардың жақындарымен байланысу көрсеткіші төмендеуде.

Бас бостандығынан айыру орындарында ұзақ уақыт болуы сотталушылардың едәуір қоғамдық пайдалы байланыстардан психологиялық, өнегелік, құқықтық жағынан оқшаулануға және әр түрлі ауытқушылықтарға

әкеп соғумен қатар түрлі ауруларға ұшырауына душар етеді. Мысал ретінде айта кететін болсақ, ұзақ мерзімге сотталғандар арасында туберкулез, асқазан, ішек жарасы және басқа да аурулар кеңінен таралған. Өмір бойы бас бостандығынан айыруға сотталғандар жазаның көпшілік мерзімін өтегеннен кейін, әлеуметтік байланыстар мен өмірлік жоспарларын жоғалтады, жазадан босатылу мүмкіндігін сезіну дәрежесі төмендейді және тәрбиелік шараларға немқұрайлы қарауға себеп болады.

Қылмыстық-атқару заңнамасына сәйкес, осы санаттағы сотталған адамдарды мерзімінен бұрын шартты түрде босату тәртібіне тоқталайық.

Сотталған адамдар заңда белгіленген жаза мерзімінің қажетті бөлігін өтеген кезде, жазаларды орындайтын мекеме немесе орган оларға жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату туралы мәселені қарау үшін сотқа өтінішхат беру құқығының уақыты келгендігі туралы бес күндік мерзімде, оларға жазбаша хабар береді. Мекеме әкімшілігі немесе жазаны орындайтын орган сотталған адам жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату туралы өтінішхатпен жүгінгеннен кейін, он күн ішінде тиісті материалдарды және сотталған адамның жеке ісін қоса, сотқа жіберуге, сондай-ақ осы баптың оныншы бөлігінде көзделген ережелерді сақтай отырып, прокурорды жазбаша түрде хабардар етуге міндетті.

Жазадан шартты түрде мерзімінен бұрын босату туралы өтінішхатты қарау кезінде сот Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде көзделген жағдайлар болса, сотталған адамды шартты түрде мерзімінен бұрын босатуға, не оның жазасының өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түрімен ауыстыруға немесе одан бас тартуға құқылы. Сот бас тартқан жағдайда, көрсетілген негіздердің кез келгені бойынша өтінішхатты сотталушымен қайта беру, сот қаулысы шыққан күннен бастап кемінде алты ай өткеннен кейін ғана мүмкін болады [7].

Егер сотталушы қабылданған сот шешіммен келіспесе, ол жарияланған қаулының көшірмесін алған күннен бастап он бес тәулік ішінде апелляциялық (жекеше) шағым беруге құқылы [4].

Көрсетілген мерзім өткеннен кейін, берілген апелляциялық (жекеше) шағым, мерзімді қалпына келтіру туралы сотталғанның өтінішхаты болмаған кезде сотпен негізделген түрде, авторға қайтарылады.

Шетел тәжірибелеріне тоқталсақ, АҚШ-та шартты түрде мерзімінен бұрын босату кең таралмаса, кейбір штаттарда бұл институт мүлдем қолданылмайды екен. Себебі, АҚШ-тың тәжірибелерінде қылмыстың ауырлық дәрежесіне қарай, бас бостандығынан айыру жазасы шартты түрде мерзімінен бұрын босатылу мүмкіндігісіз тағайындалады.

АҚШ-та сотталған адам шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуы үшін, келтірілген шығынды бірден өтеу міндетті шарт болып табылмайды.

Бұл жағдайда сот адамды босата отырып, белгіленген кестеге сәйкес келтірілген шығынды ай сайын бөліп төлеу мүмкіндігін береді. Бірақ, бұл елдің кейбір штаттарында өмір бойына бас бостандығынан айырылған адамдарды шартты түрде мерзімінен бұрын босату қарастырылған, ондай жағдайда сот босатылуға жататын күнді нақты белгілейді. АҚШ-тың әр штаттында шартты

түрде мерзімінен бұрын босату институтын қолдану ерекшеліктері көп кездеседі.

Ұлыбританияның заңнамасында шартты түрде мерзімінен бұрын босатылуға өтініш беру немесе минималды өтелуге жататын күндері сот үкімінде көрсетіледі. Осы елдің жазаны өтеу орындарында сотталғандар жасаған қылмыс дәрежесі мен тәртібіне байланысты 4 санатқа бөлінеді (А, В, С, D), яғни, сотталғандар шартты түрде босатылу үшін өздерін үлгілі ұстау арқылы санаттарын жоғарылатады немесе нашар тәртіп үшін төмен санатқа ауыстырылады. Осы мемлекетте шартты түрде мерзімінен бұрын босату туралы өтініш арнайы кеңеспен қаралады. Кеңес құрамы соттан, арнайы тәуелсіз мамандардан және кез-келген мемлекеттің қарапайым азаматтарынан тұрады.

Шетелдердің тәжірибесінде өмір бойы бас бостандығынан айыру жазасын өтейтін сотталғандардың шартты түрде мерзімінен бұрын босатылудың мерзімдері әр түрлі. Мысалы, Австрия мен Германияда шартты түрде мерзімінен бұрын босатылу үшін жаза мерзімінің 15 жылын өтесе, ал Швейцарияда сотталған адам жазасын каторгалық режимде өтейтін болса, ол 15 жылдан кейін босатылуы мүмкін.

Назар аударсақ, шетел тәжірибесінде ізгілік қағидасының басымдылығы байқалады. Бұл өз кезегінде адамның жеке тұлға ретінде түзелуіне, дұрыс мінез-құлықтың қалыптасуына себеп туғызатыны сөзсіз. Жалпы, жоғарыдағылар негізінде шетел тәжірибесінің онды жақтарын талдап, ізгілік қағидасын қолдану арқылы еліміздегі шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды одан әрі дамытуымыз қажет.

Одан бөлек, баршамыз Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен қабылданған Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат Тұжырымдамасындағы талаптардың орындалуына елеулі үлес қосуға тиіспіз.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен қабылданған Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат Тұжырымдамасы [Мәтін] // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі, <http://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>.

2 Қазақстан Республикасының Конституциясы. Конституция 1995 жылы 30 тамыз, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>.

3 Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі №226-V ҚРЗ [Мәтін] // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі, <http://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>.

4 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ [Мәтін] // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі, <http://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>.

5 Жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың, жазаның өтелмеген бөлігін жазаның неғұрлым жеңіл түріне ауыстырудың және тағайындалған жаза мерзімін қысқартудың сот практикасы туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 2 қазандағы №6 нормативтік қаулысы, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000006S7>.

6 Ескі редакциядағы Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 16 шілдедегі №167 Кодексі. Күші жойылды – Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V Кодексі, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K970000167>.

7 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі 2014 жылғы 5 шілдедегі № 234-V ҚРЗ [Мәтін] // «Әділет» Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілерінің ақпараттық-құқықтық жүйесі, <http://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>.

Бейсекенов Е.М.

Академия правосудия при
Верховном Суде Республик Казахстан,
e-mail: asasin5555@list.ru

Рассмотрение уголовных дел о незаконной охоте

Республика Казахстан в п. 1 ст. 31 Конституции Республики Казахстан (далее – Конституция РК), утверждает, что государство ставит целью охрану окружающей среды, благоприятной для жизни и здоровья человека [1].

Вместе с этим, статьей 38 Конституции РК, граждане Республики Казахстан обязаны сохранять природу и бережно относиться к природным богатствам [1].

Данные конституционные правовые положения предусматривает, что государство обязан обеспечить охрану, защиту окружающей среды, а граждане в свою очередь обязаны соблюдать данное конституционно - правовое требование.

В п.п. 41 ст.1 Экологического кодекса РК (далее - ЭК РК), раскрывается понятие «окружающая среда», которая представляет собой совокупность природных и искусственных объектов, включая атмосферный воздух, озоновый слой Земли, поверхностные и подземные воды, земли, недра, растительный и животный мир, а также климат в их взаимодействии [2].

В п.п. 46 данной же статьи, также раскрывается детерминология «охрана окружающей среды», который является системой государственных и общественных мер, направленных на сохранение и восстановление окружающей среды, предотвращение негативного воздействия хозяйственной и иной деятельности на окружающую среду и ликвидацию ее последствий [2].

В статье 3 Закона РК «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира» приводятся категории животного мира, которые по целевому назначению подразделяются на следующие категории:

- 1) редкие и находящиеся под угрозой исчезновения виды животных;
- 2) виды животных, являющиеся объектами охоты;
- 3) виды животных, являющиеся объектами рыболовства;
- 4) виды животных, используемые в иных хозяйственных целях (кроме охоты и рыболовства);
- 5) виды животных, не используемые в хозяйственных целях, но имеющие экологическую, культурную и иную ценность;

б) виды животных, численность которых подлежит регулированию в целях охраны здоровья населения, предохранения от заболеваний сельскохозяйственных и других домашних животных, предотвращения ущерба окружающей среде, предупреждения опасности нанесения существенного ущерба сельскохозяйственной деятельности [3].

Статьей 24 данного Закона РК, приводятся список видов пользования животным миром:

- 1) охота; 2) рыболовство, включая изъятие водных беспозвоночных животных и морских млекопитающих; 3) использование в хозяйственных целях животных, не относящихся к объектам охоты и рыболовства; 4) использование животных в научных, культурно-просветительских, воспитательных, эстетических целях, а также в целях предотвращения эпизоотии; 5) использование полезных свойств и продуктов жизнедеятельности животных; 6) использование видов животных в воспроизводственных целях.

Вместе с этим, в статье 32 вышеуказанного закона, Охота раскрывается как вид специального пользования животным миром, при котором осуществляется изъятие видов животных, являющихся объектом охоты, из среды обитания [3].

Согласно п. 1 ст. 33 данного Закона РК, правом на охоту имеют физические лица при условии, а именно:

- 1) достижения восемнадцатилетнего возраста, если охота ведется с применением огнестрельного оружия;
- 2) достижения четырнадцатилетнего возраста, если охота ведется с применением других разрешенных правилами охоты видов орудий добывания, охотничьих собак и ловчих хищных птиц;
- 3) наличия удостоверения охотника;
- 4) получения разрешения на пользование животным миром или путевки.

В п.1 ст.337 УК РК предусмотрена уголовно-правовая ответственность за незаконную охоту с применением взрывчатых устройств или иных средств массового уничтожения животных, а равно с применением авиа-, авто-, мототранспортных средств, в том числе снегоходной техники, либо маломерных судов [4].

Предметом незаконной охоты выступают птицы и звери, которые находятся в состоянии естественной свободы.

Объективная сторона состава заключается в незаконной охоте, если при этом имеют место точно указанные в комментируемой статье признаки.

Субъективная сторона характеризуется прямым и косвенным умыслом при незаконной охоте, причинившей крупный ущерб, и только прямым умыслом по другим видам незаконной охоты.

Субъектом незаконной охоты выступает любое лицо, достигшее возраста 16 лет.

Общественная опасность данного вида незаконной охоты обуславливается местом совершения преступления. К примеру, уголовное законодательство Республики Казахстан незаконную охоту на особо охраняемых природных территориях, а также территориях с чрезвычайной экологической ситуацией относит к числу особо квалифицированных составов (ч. 4 ст. 337 УК РК), что является правильным законодательным решением, учитывающим высокую степень общественной опасности такого преступления.

Животные и птицы, изъятые человеком из естественных природных условий или выведенные искусственно и содержащиеся в зоопарках, цирках, на зверофермах, в ветеринарных клиниках, центрах реабилитации, домашних условиях, охотничьими ресурсами не являются. В случае их хищения либо отстрела без цели хищения такие действия квалифицируются как преступления против собственности.

Следует согласиться с Э.Н. Жевлаковым, который считает, что животные и птицы, выведенные и выращенные человеком в неволе с целью восстановления популяций отдельных видов, переходят в разряд охотничьих ресурсов с момента их помещения в естественную природную среду [5].

Диспозиция уголовно-правовой нормы, предусматривающей ответственность за незаконную охоту в УК РК, по конструкции является описательно-бланкетными, а само преступление состоит в нарушении специальных правил, регулирующих порядок осуществления охоты. Некоторые конструктивные признаки состава данного преступления указаны в ст. 337 УК РК (способ, место совершения преступления, общественно опасные последствия в виде значительного, крупного или особо крупного ущерба). Отсутствующие признаки содержатся в нормативных правовых актах, регулирующих занятие охотой.

Признаками незаконной охоты является охота:

а) без соответствующего разрешения; б) вопреки специальному запрету; в) лицом, не имеющим права на охоту или получившим лицензию без необходимых оснований; г) осуществляемая вне отведенных мест; д) в запрещенные сроки; е) запрещенными орудиями и способами.

Правилами охоты, действующими в Республике Казахстан, в частности, запрещена добыча охотничьих животных и птиц с применением:

1) пневматического и метательного оружия; 2) патронов с пулями бронебойного, зажигательного или разрывного действия; 3) самострелов, сжимов, схватов, крючков, пик, птичьего клея; 4) сетей; 5) взрывных устройств; 6) химических и ядовитых веществ и других запрещенных орудий и средств [6].

В части 1 ст. 337 УК РК указаны похожие криминообразующие признаки: с применением взрывных устройств или иных средств массового уничтожения

животных; применением авиа-, авто-, мототранспортных средств, в том числе снегоходной техники, либо маломерных судов.

В тех случаях, когда механическое транспортное средство использовалось для доставки оружия, снаряжения или людей к месту охоты, но не применялось для поиска, отслеживания и добычи диких животных, данный конструктивный признак состава преступления отсутствует.

В последнее десятилетие все большую актуальность приобретает вопрос об ответственности за незаконную охоту с применением воздушных судов разных типов. С появлением в частной собственности легких и сверхлегких воздушных судов участились случаи незаконной охоты с их применением. Преследовать и задерживать таких нарушителей весьма затруднительно, что является одним из факторов, оказывающих негативное влияние на рост числа таких преступлений.

Под иными способами массового уничтожения животных и птиц понимают применение таких приемов, которые могут привести к гибели большого числа особей разных видов. Например, осуществление добычи животных путем выжигания растительности на значительной территории, создания лесных палов или степных пожаров в охотничьих угодьях. Пунктом 18 Правил охоты, действующих в Республике Казахстан, запрещена охота, которая может повлечь массовую гибель животных: посредством выжигания пустошей и надводной растительности; раскорчевки и уничтожения другой растительности; разрушения и повреждения жилищ животных, плотин, возведенных речными бобрами.

Следует отметить, что уголовный закон Республики Казахстан за незаконную охоту в отношении редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных предусматривает максимально строгое наказание до пяти лет лишения.

Под особо охраняемыми природными территориями понимают участки земли и водной поверхности, на которых располагаются природные комплексы и объекты, имеющие особое природоохранное, научное, культурное, эстетическое, рекреационное и оздоровительное значение, полностью или частично изъятые органами государственной власти из хозяйственного оборота. Действующим законодательством они отнесены к объектам общенационального достояния, для которых установлен режим особой охраны.

В абзаце 2 пункта 10 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 18 июня 2004 года № 1 «О применении судами законодательства об ответственности за некоторые экологические уголовные правонарушения» (далее - НП ВС РК) указано, что: «поиск, отслеживание и преследование с целью добывания, попытка добывания объектов животного мира, нахождение в охотничьих угодьях лиц с расчехленным охотничьим оружием и другими орудиями охоты или с добытой продукцией охоты, с охотничьими собаками, спущенными с поводка, и ловчими хищными птицами, совершенные с нарушением вышеуказанных требований, следует признавать незаконной охотой независимо от того, были ли фактически добыты объекты охотной продукции» [7].

В пункте 11 данного НП ВС РК, указано, что «под применением авиа-, авто-, мототранспортных средств, в том числе снегоходной техники, либо маломерных судов при незаконной охоте (часть первая статьи 337 УК) следует понимать использование таких средств в качестве орудия уголовного правонарушения непосредственно в процессе охоты (преследование, выслеживание животных, отстрел при свете фар и т.п.). Если указанные средства использовались для доставки браконьеров к месту охоты либо перевозки незаконно добытого, уголовное правонарушение не может рассматриваться как совершенное с применением авиа-, авто-, мототранспортных средств, в том числе снегоходной техники, либо маломерных судов» [7].

На оснований вышеизложенных можно сделать следующие выводы, а именно:

- незаконная охота как вид преступления является экологическим преступлением;

- объектом данного вида преступления являются птицы и звери, которые находятся в состоянии естественной свободы;

- преступлением считается совершенным в случае осуществления данного преступного деяния путем применения взрывчатых устройств или иных средств массового уничтожения животных, а равно с применением авиа-, авто-, мототранспортных средств, в том числе снегоходной техники, либо маломерных судов;

- охота может быть признан преступлением в виду нарушения Правила охоты, которая предусматривает особый порядок осуществления данного вида деяния.

Список литературы:

1 Конституция Республики Казахстан (принятая на республиканском референдуме 30 августа 1995 года), https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1005029

2 Экологический кодекс Республики Казахстан от 9 января 2007 года № 212-III, https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30085593

3 Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года № 593-III «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира», https://online.zakon.kz/document/?doc_id=1049332

4 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года, https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575252

5 Жевлаков Э.Н. О предмете незаконной охоты / Э.Н. Жевлаков // журнал "Судья". - 2016. - N 4. - С. 31-33.

6 Правила охоты, утвержденные Приказом Министра сельского хозяйства Республики Казахстан от 27 февраля 2015 г. № 18-03/157 // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан, [tengrinews.kz › zakon › id-V1500011091](http://tengrinews.kz/zakon/id-V1500011091)

7 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 18 июня 2004 года № 1 «О применении судами законодательства об

ответственности за некоторые экологические уголовные правонарушения», http://adilet.zan.kz/rus/docs/P04000001S_

Бинали Л.

Академия правосудия при
Верховном Суде Республики Казахстан,
e-mail: lorybin@mail.ru

Сравнительная характеристика правовой регламентации сроков и пределов рассмотрения уголовных дел в суде апелляционной инстанции Республики Казахстан и других стран

С 1 января 2015 года Казахстан перешел на трехступенчатую судебную систему, что позволило достичь необходимой оптимизации судебной системы, создав оптимальный баланс между возможностью обжалования и судебной защитой интересов граждан, а также упростить доступ к правосудию ввиду того, что окончательное решение может быть вынесено в максимально короткие сроки.

Одним из важных этапов уголовного судопроизводства является апелляционная инстанция, которая обеспечивает более надежные гарантии правильности (истинности) итоговых судебных решений и, в первую очередь, вопросы, связанные с пределами и сроками рассмотрения дела.

Согласно пункта 4 статьи 7 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (далее – УПК РК), апелляционная инстанция – суд, рассматривающий дело по существу по апелляционным жалобам и апелляционным ходатайствам прокурора на не вступившие в законную силу приговоры, постановления судов первой инстанции [1].

В научной литературе и правоприменительной практике отмечаются наличие множества проблем, связанных с пределами и сроками рассмотрения уголовных дел в суде апелляционной инстанции.

Для лучшего понимания данного вопроса, и в первую очередь для правильности определения пределов и сроков рассмотрения, на взгляд автора, необходимо провести сравнительный анализ с аналогичными институтами обжалования в уголовном судопроизводстве в некоторых стран (США, Англия, Украина).

В уголовном процессе США пределы рассмотрения апелляционными судами обжалованных судебных актов имеют отличия от предусмотренных нашим уголовно-процессуальным законодательством. В законодательстве некоторых штатов фактическая ошибка не может быть основанием для пересмотра. В других штатах допускается пересмотр необоснованных приговоров. При этом суд второй инстанции не вправе рассматривать дело по существу и возвращает его на повторное рассмотрение в суд, вынесший решение, поскольку это относится к дискреционному полномочию суда первой инстанции. Это обуславливается большим разнообразием форм

апелляционного процесса. Такое разнообразие, в свою очередь, объясняется существованием, по крайней мере, двухуровневой, а в некоторых штатах и трех- или четырехуровневой системы апелляционных судов.

Стороны имеют право направить уведомление о подаче апелляционной жалобы в суд, вынесший решение, в течение десяти суток, обвинитель - в течение тридцати суток. В данном уведомлении должен содержаться краткий отчет об имеющихся нарушениях при вынесении решения. При этом, разрешается предоставлять новые доказательства и материалы без ограничений. Затем, в течение сорока суток со дня направления уведомления, подается полная жалоба с подробным обоснованием допущенных, по мнению апеллянта, нарушений при рассмотрении дела. В обоснование своих доводов апеллянт должен приводить материалы дела, для чего по его просьбе и за его счет изготавливаются выписки из дела в течение отведенных сорока суток [2; с.79].

Законодательство устанавливает существенные ограничения права обжалования в апелляционном порядке как обвинительных, так и оправдательных приговоров. Обжаловать обвинительный приговор может только не признавший свою вину при рассмотрении дела в суде первой инстанции осужденный.

По общему правилу суд апелляционной инстанции не рассматривает вопросы факта, для рассмотрения нарушений по данным вопросам дело направляется в суд первой инстанции на повторное рассмотрение. В некоторых штатах апелляционные жалобы по вопросам факта не рассматриваются.

Таким образом, апелляционная система США существенно отличается от действующей в Казахстане, поскольку уголовно-процессуальным законодательством Казахстана установлено, что апелляционная инстанция – это суд, рассматривающий дело по существу по апелляционным жалобам и апелляционным ходатайствам прокурора на не вступившие в законную силу приговоры, постановления суда первой инстанции (п. 4 ст. 7 УПК РК). То есть, апеллянтами, вне зависимости от вида приговора- обвинительного либо оправдательного, могут быть кроме подсудимого и другие стороны, в том числе, сторона обвинения- прокурор, участвовавший в рассмотрении дела в главном судебном разбирательстве, потерпевший, его представители.

Рассматривая апелляционное производство в Великобритании, можно отметить, что правовую систему данного государства следует рассматривать не как единое целое, а как сумму составляющих ее систем отдельных регионов (Англия, Уэльс, Шотландия и Северная Ирландия) [3; с. 153].

В судебной системе Англии существует три уровня судов:

- 1) Верховный суд Соединенного Королевства (Supreme Court of the United Kingdom). Верховный суд является судом последней инстанции и самым высоким апелляционным судом в Королевстве. Он рассматривает апелляционные жалобы, касающиеся спорных вопросов общегосударственного значения, по гражданским делам всего Соединенного Королевства, а также по уголовным делам Англии, Уэльса и Северной Ирландии. В Шотландия с апелляциями на решения судов низших инстанций по уголовным делам можно

обращаться в Высокий суд юстициариев, выносящий окончательные решения по всем уголовным делам на территории Шотландии. [4].

2) Высшие суды Англии и Уэльса (Senior Courts of England and Wales), к ним относятся апелляционные суды, высокий суд правосудия и суд Короны;

Высшие Суды рассматривают апелляционные жалобы, касающиеся спорных вопросов общегосударственного значения, по гражданским делам - всего Соединенного Королевства, по уголовным делам - дела Англии, Уэльса и Северной Ирландии.

Апелляционный суд занимает в судебной системе Англии и Уэльса самое высокое положение среди Высших судов. Апелляционный суд рассматривает только жалобы на решения других судов или трибуналов. Его решения являются обязательными прецедентами для всех судов, включая его самого, за исключением Верховного суда. Для обращения с апелляцией необходимо обязательное разрешение, которое может быть предоставлено либо Высоким судом, либо, как правило, самим Апелляционным судом. Заявки на «разрешение на подачу апелляции» обычно рассматриваются одним судьей Апелляционного суда и даются они только в том случае, если дело имеет важное общегосударственное значение [4; с. 38].

Высокий суд правосудия является судом первой инстанции по наиболее тяжким и сложным гражданским и семейным делам.

Суд Короны занимается уголовными делами, которые передаются из магистратских судов, включая тяжкие уголовные преступления, в некоторых случаях в связи с серьезностью преступления после решения магистратского суда для вынесения приговора дела передаются в Суд Короны. Суд Короны также рассматривает жалобы на решения магистратских судов [5].

3) Низшие суды (Subordinate courts), к ним относятся суды графств, магистерские суды, специальные суды и службы трибуналов.

Таким образом, в Англии под апелляцией принято понимать все способы обжалования и для обращения с апелляцией обязательно решение суда о том, что она обоснована (разрешение на апелляцию).

Пределы апелляционного рассмотрения в Англии классифицируется следующим образом:

- по виду судебного решения и мере наказания: а) против решения о виновности; б) против меры наказания; в) против решения о невиновности;

- по основаниям обжалования: а) по вопросам факта; б) по вопросам права;

- по субъекту, принявшему судебное решение: а) по делам, рассмотренным Судом короны, который занимается уголовными делами, которые передаются из магистратских судов, а также рассматривает жалобы на решения магистратских судов. Слушание дел ведется судьями и жюри присяжных, вопрос о виновности или невиновности решает не судья – это делается жюри присяжных; б) по делам, рассмотренным магистратским судом, являющейся судом первой инстанции по уголовным делам. При этом, дела по более тяжким преступлениям после предварительного слушания в магистратских судах передаются в Суд Короны, а дела меньшей тяжести и дела, связанные с несовершеннолетними, рассматриваются в магистратских судах, равно как и

некоторые виды гражданских дел, в том числе касающиеся семейных вопросов. В магистратских судах дела рассматриваются либо коллегией из двух или трех магистратов, либо одним судьей районного суда;

- по субъекту обжалования: а) со стороны защиты; б) со стороны обвинения [5; с. 38-39].

Сходство пределов рассмотрения уголовных дел в суде апелляционной инстанции в Казахстане и Англии заключается в том, что доказательства исследуются по правилам первой инстанции, если суд примет об этом решение.

Отличием пределов рассмотрения уголовных дел в суде апелляционной инстанции в Казахстане и Англии является, то, что в Англии допускается возвращение дела в суд первой инстанции для повторного рассмотрения, а в Казахстане не допускается, поскольку суд апелляционной инстанции принимает дело в свое производство для рассмотрения по правилам суда первой инстанции в случае отмены приговора, вынесенного судом первой инстанции. Следует отметить, что в Казахстане согласно п. 9 ч. 1 ст. 431 УПК допускается отмена приговора и направление дела на новое рассмотрение в суд первой инстанции только в случае нарушений уголовно-процессуального закона, которые влекут недействительность всего судебного разбирательства (согласно отечественному законодательству к ним относятся случаи, когда приговор постановлен незаконным составом суда, нарушено право подсудимого или потерпевшего пользоваться родным языком или языком, которым он владеет, либо услугами переводчика, приговор не подписан судьей).

Среди стран СНГ наиболее сходным в рассматриваемом вопросе является законодательство Украины, что представляет для нас значительный интерес.

Уголовный процессуальный кодекс Украины вступил в силу с 20 ноября 2012 г., который по-новому установил порядок рассмотрения дел в апелляционной инстанции. Так, согласно УПК Украины, апелляционная инстанция не предусматривает возможность направления уголовного дела на доследование, судебное рассмотрение должно закончиться только обвинительным или оправдательным приговором [7].

Пределами рассмотрения суда апелляционной инстанции Украины являются судебные решения суда первой инстанции в пределах апелляционной жалобы. При этом, суд апелляционной инстанции вправе выйти за пределы апелляционных требований, если этим не ухудшается положение обвиняемого или лица, в отношении которого решался вопрос о применении принудительных мер медицинского или воспитательного характера. Если рассмотрение апелляционной жалобы дает основания для принятия решения в пользу лиц, в интересах которых апелляционные жалобы не поступили, суд апелляционной инстанции обязан принять такое решение.

При наличии ходатайства суд обязан повторно исследовать обстоятельства, установленные судом первой инстанции, но только при условии, что они были исследованы не в полном объеме или имелись нарушения. Суд наделен правом исследовать доказательства, которые не

исследовались, но об этом было ранее заявлено ходатайство, а также в случае, если о доказательствах стало известно после принятия судебного решения, которое обжалуется.

Суд апелляционной инстанции не вправе рассматривать обвинения, которое не было выдвинуто в суде первой инстанции.

Таким образом, УПК Украины в части пределов апелляционного обжалования основывается на тех же основных положениях, что и УПК РК:

1) ревизионное начало и возможность рассмотреть дело в отношении тех лиц, которые не обжаловали судебное решение;

2) доказательства, исследованные судом первой инстанции, если они были надлежащим образом исследованы, повторно в обязательном порядке не исследуются; исследуются новые доказательства;

3) суд может пересмотреть и оправдательный приговор, не допускается отмена приговора и направление дела на новое рассмотрение в суд первой инстанции;

Однако, имеются отличия по срокам подачи апелляционной жалобы.

Так согласно ст. 395 УПК Украины, апелляционная жалоба может быть подана:

1) на приговор или определение о применении или отказе в применении принудительных мер медицинского или воспитательного характера - в течение тридцати дней со дня их провозглашения;

2) на другие постановления суда первой инстанции - в течение семи дней со дня его объявления;

3) на постановление следователя судьбы - в течение пяти дней со дня его объявления.

В соответствии со ст. 418 УПК РК апелляционные (частные) жалобы подаются, ходатайства прокурора приносятся в течение пятнадцати суток со дня провозглашения приговора, постановления, а осужденным, содержащимся под стражей, – в тот же срок со дня вручения ему копии приговора, постановления.

Таким образом, некоторые положения по апелляционному пересмотру судебных актов рассмотренных нами других стран, аналогичные положениям отечественного апелляционного производства, что свидетельствует о едином подходе к вопросу доступа к правосудию и защиты конституционных прав граждан в суде.

Вместе с тем, в правовом регулировании института апелляции в различных странах, имеется ряд отличий от казахстанского варианта, что подлежит дальнейшему исследованию в целях моделирования наиболее эффективной системы построения судебной системы в порядке судебного контроля.

Список литературы:

1 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231#z22>

2 Головки Л.В., Гуценко К.Ф., Филимонов Б.А. Уголовный процесс западных государств. -М.: К.Ф. Гуценко, 2002. - С.528.

3 Апарова Т.В. Суды и судебный процесс Великобритании. Англия, Уэльс, Шотландия. - М.: Триада ЛТД, 1996. – С.157.

4 Яровая М.В. Современная судебная система Англии и Уэльса // <https://www.km.ru/referats/335885-sovremennaya-sudebnaya-sistema-anglii-i-uelsa>

5 Кузовков И. А. Судебная система Англии и порядок обжалования судебных решений // Российский судья. – 2015. – № 1. – С.37–43.

6 Судебная система Англии и Уэльса // <http://interlaws.ru/sudebnaja-sistema-anglii-i-ujelsa/>

7 Валеев А.Т. Обжалование и пересмотр судебных решений по уголовным делам: монография. - М.: Юрлитинформ, 2016. – С.200.

8 Уголовный процессуальный кодекс Украины от 13 апреля 2012 года №4651-VI // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31197178#pos=3974;-58

Бөлекбаев Н.С.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі академиясы,
e-mail: nurtasbulekbayev@gmail.com

Аяқталмаған қылмыстарға жаза тағайындау кезінде туындайтын кейбір мәселелер

XXI ғасырда Қазақстан Республикасының ең басты арманы 2050 жылға дейін әлемдегі дамыған 30 мемлекеттің қатарына қосылу болып отыр. Осы арманға жету мақсатында мемлекетіміздің тарапынан көптеген реформалар жүргізіліп жатыр. Осы реформалардың ішінде ең бірінші жүзеге асыруға жататындары: азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз етуге, заңдылыққа және әділеттілікке негізделгендері деп білеміз. Заңдылық және құқық үстемдігін қамтамасыздандыру негізінде енгізілген өзгерістердің бірі 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап жаңа Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексінің (бұдан әрі ҚК) қолданысқа енуі. Соның өзінде қазіргі уақытқа дейін аталған заңнаманы қолдану кезінде сот практикасында көптеген өзгерістер болды. Атап айтқанда, 2018 жылға дейін қылмыстық істер бойынша ақтау үкімдері жоқтың қасында еді. Ақтау үкімдерінің басым көпшілігін жеке айыптау істері құрайтын. Сотқа дейін тергеп-тексеру органдарының күдіктіні қамаққа алу туралы санкциясы соттармен, көбінесе, толығымен қанағаттандырылатын. Ал қазіргі уақытта сот адамгершілік бағытқа бет бұрып, практика өзгере түсті. Ақтау істері көбейді, күдіктілерге қылмыстың дәрежесіне, олардың жеке басына қарай, қатысты қамаққа алудан басқа да бұлтартпау шаралары қолданылатын болды. Осы жайында 2019 жылғы 1 ақпанда өткізілген Сот жүйесінің 2018 жылғы қортындысына арналған кеңейтілген кеңесте Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының төрағасы

Ж.Қ.Асанов баяндаған болатын [1]. Айта кететін жайт, ақтау істерінің көбеюі судьялардың сотталушыларды аяғандығынан емес, кеңес дәуірінен қалған айыптау бағытын ұстануын қойып, бір жақты қарамай, істі объективті жағынан қарауы болып отыр.

Қылмыстық заң адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғауда көп рөл атқарады. Алайда, біз, қателесіп, қылмыстық заң тек жәбірленушінің бұзылған құқықтарын қалпына келтіруге бағытталған деп жатамыз. Бұл заңның тек жәбірленушіге емес, сонымен қатар сотталушының да құқықтарының сақталуын қамтамасыз етуге бағытталғанын ұмытпағанымыз жөн. Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексіне (бұдан әрі ҚПК) үңілетін болсақ, негізінде, осы заңмен ең көп құқық берілген тұлға бұл күдікті, айыпталушы, сотталушы екендігін көруімізге болады.

ҚПК-тің 19 бабының сәйкес: «ешкім де өзінің кінәсіздігін дәлелдеуге міндетті емес. Күдіктінің, айыпталушының, сотталушының кінәлілігіне сөйілмеген күмән олардың пайдасына түсіндіріледі. Қылмыстық және қылмыстық-процестік заңдарды қолдану кезінде туындаған күмәндар да күдіктінің, айыпталушының, сотталушының пайдасына шешілуге тиіс» [2].

Алайда сотталушылардың құқықтары мен бостандықтары әлі де толығымен қорғалып жатыр деп айта алмаймыз. Бұл жағдайдың орын алуын соттың сотталушыларға қатысты жаза тағайындау кезінде байқауымызға болады.

Бұл жағдай сотталушылардың істеген қылмыстық әрекетіне немесе әрекетсіздігіне байланысты қылмысты дұрыс сараламаудан, осыған байланысты жазаның түрін және мөлшерін қате тағайындаудан көрінеді. Жәбірленушінің бұзылған құқығын қалпына келтіру үшін сотталушыға, әрине, жаза тағайындау қажет. Бірақ сотталушыға қолданылатын жазаның түрі мен мөлшері істеген қылмыстық әрекетіне сай болу керек, яғни ең басты қағида – әділеттіліктің сақталуы міндетті. Ал сот практикасында заңдылық қағидасының сақталғанымен, әділеттілік қағидасының кейде сақталмайтындығыда көрініп жатады. Ал әділ жаза тағайындау үшін ең басты әсер ететін фактор бұл қылмыстарды дұрыс саралау. Алайда қылмыстық заңда саралануға жататын белгінің және осыған байланысты тағайындалатын жазаның мерзімі немесе мөлшері айқындалмаған жағдай да не істеуге болады? Міне, осындай сұрақтар сот практикасында туындауы мүмкіндігіне байланысты бұл мақалада аяқталмаған қылмыстарға жаза тағайындау мәселелеріне тоқталғымыз келіп отыр.

Қылмыстық заңмен ауыр немесе аса ауыр қылмысқа дайындалғаны не болмаса оқталғаны үшін қылмыстық жауаптылық көзделген. Сонымен қатар, ауырлығы орташа қылмысқа оқталғаны үшін қылмыстық жауаптылық көзделген.

Өз кезегінде, жасалғаны үшін қолданыстағы ҚК-те көзделген ең ауыр жаза бас бостандығынан айыру екі жылдан аспайтын қасақана жасалған іс-әрекеттер онша ауыр емес қылмыстар деп, ең ауыр жаза бас бостандығынан айыру бес жылдан аспайтын қасақана жасалған іс-әрекеттер ауырлығы орташа қылмыстар деп, ең ауыр жаза бас бостандығынан айыру он екі жылдан аспайтын қасақана

жасалған іс-әрекеттер ауыр қылмыстар деп, ал он екі жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыру, өмір бойына бас бостандығынан айыру немесе өлім жазасы түріндегі жаза көзделген қасақана жасалған іс-әрекеттер аса ауыр қылмыстар деп танылған [3].

Сот жаза тағайындау кезінде ҚК-тің 52-бабының талаптарымен көзделген жаза тағайындаудың жалпы негіздеріне сүйенеді. Бұл жалпы негіздердің қатарына соттың айыптау үкімін шығарар кезінде кінәлінің қылмыстық жауаптылығы мен жазасын жеңілдететін және ауырлататын мән-жайлар ескеруі кіреді. Алайда осы мән-жайларды ескеру кезінде заң шығарушымен сотқа белгілі бір құқықтары мен шектеулер көрсетілген. Олар:

- соттың ҚК-те көзделмеген мән-жайларды да жаза тағайындау кезінде жеңілдететін мән-жайлар ретінде ескерілуге құқығы;

- ҚК-тің 54-бабында көрсетілген мән-жай ҚК-тің Ерекше бөлігінің тиісті бабында қылмыстық құқық бұзушылық белгісі ретінде көзделген болса, оның ауырлататын мән-жай ретінде қайта ескерілмеуі;

- тек ҚК-тің 54-баптың 1-бөлігінде көрсетілген мән-жайлар ғана ауырлататын мән-жайлар деп танылады.

ҚК-тің 55-бабында қарастырылған жаза тағайындаудың жалпы принциптерімен қатар, ҚК-тің 56-бабында аяқталмаған қылмыс үшін жаза тағайындау туралы арнайы нормаларды қарастырылған.

Заң шығарушы ҚК-тің 56-бабында аяқталмаған қылмыс үшін жаза тағайындаудың бірнеше ережелерін белгілеген:

- сот қылмыс ақырына дейін жетпеген мән-жайларды ескеруі тиіс;

- аяқталмаған қылмыс үшін жаза мөлшерінің ең жоғарғы шегі айқындалған;

- аяқталмаған қылмыс үшін өлім жазасы мен өмір бойына бас бостандығынан айыру тағайындалмайды.

Біздің пікірімізше, заң шығарушы аяқталмаған қылмыстарға қатысты жаза тағайындау үшін арнаулы нормаларды енгізуі негізді. Өйткені аяқталмаған қылмыстар қай сатыда аяғына жетпегендігіне қарамастан аяқталған қылмысқа қарағанда заңмен қорғалатын объектіге келтірген залалы аз болып келеді. Сондықтан заң шығарушы қылмысқа дайындалуға жеңіл жаза мөлшерін, қылмысқа оқталуға одан ауырырақ жаза мөлшерін, тиісінше аяқталған қылмысқа ҚК-тің Ерекше бөлігінде көзделген тиісті баптың санкциясының аясында жаза мөлшерін тағайындауды дұрыс белгілеген.

Алайда, кінәлінің іс-әрекеті оған байланысты емес мән-жайлармен аяғына дейін жеткізілмегендіктен ғана ауыр зардап туындамай тұр, заң шығарушы, оған қатысты тағайындалған жазаның мөлшерін негізсіз азайған деген қате пікір қалыптасуы мүмкін. Мұндай қате пікірді жою үшін мысал келтіріп көрейік: ҚК-тің 24-бабы 3-бөлігі, 99-бабы 1-бөлігі, яғни адам өлтіруге оқталуды қарайтырайық. ҚК-тің осы бабын алу себебіміз аталған қылмыстың объектісі адам өмірі болып табылады. Адам өлтіру қылмысының аяғына дейін жеткілмеуінен біз үшін ең басты байлық адамның өмірі сақталып тұр. Ал аяқталған адам өлтіруде адамды қайтадан қалпына келтіру мүмкін емес, қоғамға деген ірі қатер тигізіледі. Яғни бұл сипаттағы қылмыстардың

объектісі мүлік болып табылатын қылмыстардан айырмашылығы мүлікті қалпына келтіруге болады, ал адамды қайта тірілте алмайтынымызда. Аталған қылмыстың аяғына дейін жетпеуі басқа қылмыс бойынша мүліктік залал келтіріп үлгермеуінен әлде қайда көп айырмашылығы бар екенін ескеруіміз керек. Алайда заңмен қорғалатын кез-келген объекті, адамның денсаулығына, тіпті мүлікке зиян келтіргенде жәбірленушіге орны толмас материалдық, психологиялық тұрғыдағы залал келтіріледі. Ал моральдық зиянды өтеу тек өтем ақы сипатында болады, яғни моральдық зиянды өтеу арқылы жәбірленушінің бұзылған құқықтарын толық қалпына келтіре алмаймыз. Өйткені жәбірленушіге келтірген моральдық зиянның деңгейін ақшамен есептеу мүмкін емес. Сонымен қатар, Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 951-бабы 4-бөлігіне сәйкес: «... азаматтың мүліктік құқықтарын бұзатын әрекеттер (әрекетсіздік) арқылы келтірілген моральдық зиян өтелуге жатпайды» [4].

Сондықтан тек адамның өмірі объектісі болып табылатын қылмыстар үшін ғана емес, кез келген заңмен қорғалатын объектілерге қатысты қылмыс аяғына дейін жеткізілмеген болса жаза мөлшері аяқталған қылмысқа қарағанда әлде қайда аз болу керек деп санаймыз.

ҚК-тің 55-бабы 2-бөлігіне сәйкес: «жасалған қылмыс белгісі ретінде көзделмеген жеңілдететін мән-жай болған және ауырлататын мән-жайлар болмаған кезде, жазаның негізгі түрінің мерзімін немесе мөлшерін осы Кодекстің Ерекше бөлігінің тиісті бабында көзделген ең жоғары мерзімнің немесе мөлшердің:

- 1) ауырлығы орташа қылмыс жасаған кезде – жартысынан;
- 2) ауыр қылмыс жасаған кезде – үштен екісінен;
- 3) аса ауыр қылмыс жасаған кезде төрттен үшінен асыруға болмайды, - деп көрсетілген» [3].

Іс жүзінде, ҚК-тің 56-бабында заң шығарушы аяқталмаған қылмысқа тағайындалатын жазаның мөлшері мен мерзімін ең жоғарғы шегін белгілеген, алайда тағайындалатын жазаның ең төменгі шегін көрсетпеген. Сол себепті, сот аяқталмаған қылмысқа жаза тағайындау кезінде кінәліге алдымен ҚК-тің 55-бабының талаптарын қолданып, содан кейін ҚК-тің 56-бабын қолдану керек деген қате пікір қалыптасуы мүмкін. Не болмаса мұндай жағдайда ҚК-тің 55-бабының талаптарын қолданған дұрыспа, әлде ҚК-тің 56-бабының талаптарын қолданған дұрыспа?-деген сұрақтар туындауы мүмкін. Қылмыстық заңның нормалары қақтығысқанда, сырт көзбен қарағанда, ҚК-тің 55-бабы жалпы норма болғандықтан, осы баптың талаптарына сүйену жөн болып көрінуі мүмкін. Өйткені аяқталмаған қылмыс үшін жаза тағайындау кезінде соттың қай бапты негізгі басшылыққа алу керек екендігі жөнінде нақты ұсынымдардың болмай отыр. Алайда жаза тағайындау кезінде осындай түсіспеушіліктер туындауы үшін заң шығарушы ҚК-тің 55-бабы 7-бөлігінде: «қылмысқа дайындалғаны немесе оқталғаны үшін жаза тағайындалған жағдайларда, осы баптың екінші және үшінші бөліктерінде көрсетілген шектер осы Кодекстің 56-бабының ережелері ескеріле отырып айқындалады» [3], – деп ҚК-тің 56-бабына тікелей сілтеме жасаған. Сол себепті сот аяқталмаған қылмыстар үшін жаза

тағайындау кезінде ҚК-тің 56-бабында көзделген арнайы нормаларды ескеру керек.

ҚК-тің 56-бабының талаптарына сәйкес: қылмысқа дайындалғаны үшін жазаның мерзімін немесе мөлшерін ҚК-тің Ерекше бөлігінің тиісті бабында көзделген жазаның негізгі түрінің ең жоғары мерзімінің немесе мөлшерінің жартысынан асыруға, ал қылмысқа оқталғаны үшін төрттен үшінен асыруға болмайды [3].

Алайда біз аталған бапта қылмысқа оқталуға қатысты тағайындалатын жазаның ең жоғары мерзімімен, мөлшерімен толық келіспейміз.

ҚК-тің 24-бабы 3-бөлігіне сәйкес: «қылмыс жасауға тура бағытталған, тікелей пиғылмен жасалған әрекеттер (әрекетсіздік), егер бұл ретте қылмыс адамға байланысты емес мән-жайлар бойынша ақырына дейін жеткізілмеген болса, қылмысқа оқталу деп танылады» [3].

Қылмысқа оқталу деп қылмыс құрамының барлық элементтерін қамтитын, алайда кінәліге байланысты емес себеппен қылмыс құрамының бір немесе бірнеше элементтің аяғына дейін жеткізілмеуін айтуға болды.

Теорияда ғалымдар қылмысқа оқталудың өзін біткен және бітпеген оқталу деп екіге бөледі. А.Н.Ағыбаев: «...қылмыстық ниетті жүзеге асыру дәрежесі әр түрлі болуы мүмкін. Осыған байланысты оқталудың өзі біткен және бітпеген оқталу деп екіге бөлінеді», – деген [5].

Біткен оқталу – деп кінәлінің қылмыстың аяғына жетуіне дейін барлық қажетті әрекеттерді жасауы, бірақ оның еркінен тыс себептермен қылмыстың аяғына дейін жетпеуі. Мысалы: азамат Б. жәбірленушіні өлтіру үшін оған у береді, алайда дәрігерлер жәбірленушіге дер кезінде көмек көрсетіп аман алып қалады.

Бітпеген оқталу – деп кінәлінің өзінің еркінен тыс себептермен қылмысты аяғына жетуіне дейін барлық әрекеттерді жасап үлгермеуі. Мысалы: азамат Н. пәтерге ұрлыққа түсті, алайда пәтердің иесі келіп қалған соң бағалы заттарды заңсыз иемдене алмай қалды.

Жоғарыдағы мысалдарда көргеніміздей, біткен оқталуда кінәлінің қылмыстық әрекеттерінің орындалу қаупі және зардабы жоғары болып келеді. Алайда теорияда оқталу екіге бөлгенімен де, заң шығарушымен біткен және бітпеген оқталуға анықтама берілмеген. Тиісінше ҚК-те оқталудың екі түрінде бірдей жаза мөлшері қарастырылған. Сондықтан біткен және бітпеген оқталудың ара-қатынасын ашу арқылы оларға жаза мөлшерін қарастыру қажет деген тұжырымға келіп отырмыз. Сол себепті ҚК-тің 24-бабына біткен және бітпеген оқталуға түсінік беру арқылы өзгерістер енгізу керек. Сонымен қатар ҚК-тің 56-бабына тиісінше өзгерістер енгізілуге жатады, яғни «бітпеген оқталу үшін жазаның мерзімін немесе мөлшерін осы Кодекстің Ерекше бөлігінің тиісті бабында көзделген жазаның негізгі түрінің ең жоғары мерзімінің немесе мөлшерінің үштен екісінен, ал біткен оқталуға төрттен үшінен асыруға болмайды», – деп көзделуіне ұсыныс жасаймыз.

Біздің ойымызша аталған баптарға көрсетілген өзгерістер енгізу кінәлі тұлғаға әділ жаза тағайындауға алып келеді. ҚК-пен кінәлінің әрекеттері аяқталғандығына немесе аяқталмағандығына қатысты аяқталған және

аяқталмаған құқық бұзушылық болып бөлінеді. Соның ішінде қылмыстық заң аяқталмаған қылмыстың өзін қылмысқа дайындалу және оқталу деп екіге бөліп, оларға қатысты тағайындалатын жаза мөлшерін айқындаған. Алайда ҚК-те қылмысқа оқталудың өзін біткен және бітпеген оқталу деп екіге бөліп қарастырмауын заң шығарушының назарынан тыс қалған деп білеміз. Осының нәтижесінде қайсы-бір оқталу болмасын бір жаза мөлшері қарастырылған.

ҚК-тің 39-бабы 2-бөлігінде: «жаза әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру...», – деп көрсетілген [3]. Алайда қылмыстық заңмен біткен және бітпеген оқталуға бірдей жаза тағайындалуы көрсетілген баптың қағидаларына қайшы келеді. Өйткені кінәлінің жасаған қылмыстық әрекетінің шегіне қарамастан екі түрлі оқталуға тең жаза тағайындалған. Сондықтан кінәлінің жасаған әрекетінің шегінде тиісті жаза алмауы әлеуметтік әділеттілікті бұзу болып табылмайды ма? – деген сұрақ туындайды.

Қорыта келгенде, ҚК-ке бітпеген және біткен оқталудың түсініктерін енгізу қажеттілігін көрдік. Бітпеген және біткен оқталудың ара-қатынасын ашу арқылы әр-қайсысына тиісті жаза мөлшерін белгілеу қажеттілік етеді. Сондықтан ҚК-тің 24, 56-баптарына жоғарыда көрсетілген негіздерге сәйкес өзгерістер енгізуге ұсыныс келтіреміз.

Біздің ойымызша, кінәліге тағайындалған жаза әділ болуы үшін оның істеген әрекеттеріне толық негізделуі керек. Яғни жаза тағайындау кезінде оқталудың біткен немесе бітпегендігіне судьяның көзі жетуі керек. Сонымен қатар, оқталудың біткен немесе бітпегендігі тек үкімде көрсетіліп қана қоймай, қылмыстық әрекетке тиісті жаза мөлшерінің шегі көрсетілуі керек. Сондықтан кінәлі тұлғаға әділ жаза тағайындау үшін ҚК-тің 24, 56-баптарына өзгеріс енгізу маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1 Сот жүйесінің 2018 жылғы қортындысына арналған кеңейтілген кеңес Нұр-Сұлтан қаласы 2019 жылғы 1 ақпан // <https://www.youtube.com/watch?v=fOvreSy3piA>.

2 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі Қазақстан Республикасының № 231-V Заңы, // <http://zan.kz/kaz/docs/K1400000231>.

3 Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі 2014 жылғы 03 шілдедегі Қазақстан Республикасының №226-V Заңы, // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>.

4 Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексі 2015 жылғы 31 қазан Қазақстан Республикасының № 377-V Заңы, // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000377>.

5 Ағыбаев А.Н. Қылмыстық құқық жалпы бөлім. – М.: Жеті Жарғы, 2015. – 383 Б.

Терроризмге және экстремизмге қарсы іс-қимыл бойынша Қазақстан Республикасының заңнамасы

20-ғасырдың соңғы екі онжылдығы мен 21-ғасырдың бастапқы онжылдығындағы саяси-экономикалық ахуалдың күрделене түсуінің салдарынан әлемнің түпкір-түпкірінде мемлекетаралық та, мемлекеттің ішіндегі де әралуан сипаттағы проблемаларды шешудің неғұрлым жойқын, анайы әдіс-тәсілдерін таңдау бұрынғыға қарағанда анағұрлым «жеңіл» болып кеткен. Осындай криминогендік жағынан «қолайлы» топырақта, әрине, әралуан террористік те, экстремистік те сипаттағы қозғалыстардың, топтардың, көзқарастар мен оларды ұстануға дайын болатын азамдардың етек алуы таң қалдырмауы керек.

Қазақстан аумағында қоғамдық резонанс тудыратын террористік акттердің бастапқысы 2011 жылы мамыр айында болған. Осы уақыттан бері қарай елімізде тоғыз терроризм актісі жасалған [1].

Дегенмен, террористік және экстремистік қылмыстар тек терроризм актісімен шектелмеген. Қолданыстағы қылмыстық заңнама террористік қылмыстар тобында 15 қылмыс түрін қарастырған болса, тағы да 11 қылмыс құрамын экстремистік топқа жатқызған (ҚР ҚК 184-бабындағы диверсия әрі террористік, әрі экстремистік қылмыс) [2].

Сонымен бірге, қылмыстық құқық бұзушылықтардың нақты түрлерін террористік және (немесе) экстремистік қылмыстарға жатқызуға қатысты әралуан пікірлер айтуға болады. Кей құрамдарда заңнамашы оны кінәлінің көздеген мақсатының мазмұнына қарай дуалды айқындаған (мысалы, ҚР ҚК 258-бабында қаржыландырылатын немесе өзге де дем берушілік көрсетілетін қызметтің түріне қарай ол террористік не экстремистік бола алады).

Жалпы, Қазақстан Республикасының заңнамасында террористік қылмыстар тобының ажыратылуы 2009 жылдың 10 шілдесінде енгізілген болатын [3]. Ал экстремистік қылмыстар топтамасы 2005 жылдың 8 шілдесінде заңдастырылған [4].

Террористік және экстремистік қылмыстардың қазіргі құрамдарының криминализациялануы да бір мезетте болмағанын ескеру керек. Мұндағы қоғамға қауіпті әрекеттердің криминализациялануының хронологиялық ерекшеліктерінің басты себептерінің қатарында мұндай бағыттағы қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша сот-тергеу практикасының болмауын атауға болады. Әрі мұндайда, әрине, ең алдымен кез келген мемлекеттің ішкі заңнамасы халықаралық құқықтық қатынастардың арқасында жетіліп отырады. Сондықтан экстремизмге және терроризмге қарсы күресте Біріккен Ұлттар Ұйымы, Еуропа Кеңесі, Шайхай Ынтымақтастық Ұйымы сияқты халықаралық ұйымдардың конвенцияларының, декларациялары мен пакттерінің маңызы зор.

Халықаралық аренада терроризмге қарсы күрестің негізгі қырларын, оның компоненттерін, мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың қызметтерін үйлестіретін ортақ халықаралық құжаттың әлі күнге дейін жоқ екендігін ескеру керек. Есесіне, халықаралық құқықта қазіргі таңда терроризмнің саналуан қырларын қарастыратын көптеген кішігірім конвенциялар мен қосымша хаттамалардың көп екендігін байқауға болады.

Бір ғана БҰҰ аясында қабылданып, терроризмнің әралуан түрлеріне қарсы іс-қимылдарда қолданып келетін Конвенциялардың саны бүгінгі таңда 13, сонымен бірге тағы да осы конвенцияларға қосымша қыбалданған 3 Хаттама бар [5].

Оның сыртында Қазақстан Республикасы үшін аймақтық маңызға ие болатын ШЫҰ Терроризмге қарсы Конвенциясы [6], Терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге қарсы күрес туралы Конвенциясы [7] әдістемелік тұрғыдан маңызды роль атқарады. Сол сияқты, ШЫҰ экстремизмге қарсы Конвенциясының да көп жағдайда қазақстандық экстремизмге қарсы заңнамасының бастамасы болғанын ескеру керек [8].

Сонымен бірге, аталған халықаралық құқықтық құжаттарға Қазақстан Республикасы қосылған соң ұлттық заңнама жүйесінде де сәйкес мазмұндағы заңдардың қабылданғаны белгілі. Атап айтқанда, 1999 жылдың 13 шілдесінде «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» және 2005 жылдың 18 ақпанында «Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы» Заңдары қабылданған болатын. Бұл Заңдарда терроризм мен экстремизмге қарсы күрестің (іс-қимылдың) басты бағыттары, оның негізгі қағидаттары мен міндеттері, сондай-ақ ондағы міндеттерді атқарушы субъекттердің өкілеттіліктері айқындалған.

Әрине, құқықтық тұрғыдан басты мәселелердің қатарында терроризм және экстремизм ұғымдарының заңнамалық белгіленуінің маңызы ерекше, өйткені осы ұғымдарының шектерінің анықталуы қылмысты әрекеттерді қылмысты емес көріністер мен құбылыстардан ажыратуға көмектеседі.

Бұл орайда ескерту керек болатын маңызды мәселе – заңнамалық тұрғыда «терроризм» ұғымының жалпы категория ретінде анықталғандығы, яғни терроризм және терроризм актісі ұғымдары бір емес, тіпті синоним ретінде де айтуға келмейді. Атап айтатын болсақ, терроризм – «күш қолдану идеологиясы және халықты үрейлендіруге байланысты және жеке адамға, қоғам мен мемлекетке залал келтіруге бағытталған күш қолдану және (немесе) өзге де қылмыстық әрекеттерді жасау не жасаймын деп қорқыту жолымен мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының немесе халықаралық ұйымдардың шешім қабылдауына әсер ету практикасы» [9]. Ал терроризм актісі қылмыстық құқық бұзушылықтың нақты бір түрі ретінде «адамдардың қаза табу қаупін төндіру, едәуір мүліктік залал келтіру не қоғамға қауіпті өзге де салдарлардың туындау қаупін төндіретін жарылыс жасау, өрт қою немесе өзге де іс-әрекеттер жасау немесе жасаймын деп қорқыту, егер бұл іс-әрекеттер қоғамдық қауіпсіздікті бұзу, халықты үрейлендіру не Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының, шет мемлекеттердің немесе халықаралық ұйымдардың шешімдер қабылдауына әсер ету мақсатында жасалса, сондай-ақ нақ сол мақсаттарда адам өміріне қастандық жасау, сол сияқты мемлекет

немесе қоғам қайраткерінің мемлекеттік немесе өзге де саяси қызметін тоқтату не осындай қызметі үшін кек алу мақсатында оның өміріне қастандық жасау» деп анықталады [2].

Бұл тұрғыда, отандық заңнамалық ұғымдар ШЫҰ терроризмге қарсы іс-қимыл туралы Конвенциясының постулаттарымен ұйқасады [6]. Мұнда да терроризм және террористік акт екеуі екі бөлек ұғымдар ретінде анықталған, одан қалса Конвенцияда терроризм адамдарды қорқыту, мемлекеттерді белгілі бір әрекеттерге күштеу идеологиясы ретінде нақты аталған.

Экстремизмді анықтайтын ортақ дефиниция ұлттық заңнамада да, халықаралық Конвенцияларда да түпкілікті берілмеген, дегенмен екі деңгейдегі құқықтық құжаттарда да экстремизмнің негізгі белгілері аталған, соларға қарай осы келеңсіз құбылыстың бет-бейнесін ала аламыз.

Атап айтатын болсақ, ұлттық заңнамада экстремизмнің келесі белгілері криминализацияланған:

«жеке және (немесе) заңды тұлғаның, белгіленген тәртіппен экстремистік деп танылған ұйымдар атынан жеке және (немесе) заңды тұлғалар бірлестігінің әрекеттер ұйымдастыруы және (немесе) жасауы;

- жеке және (немесе) заңды тұлғаның, жеке және (немесе) заңды тұлғалар бірлестігінің мынадай экстремистік мақсаттарды:

Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысын күшпен өзгертуді, егемендігін, оның аумағының тұтастығын, қолсұғылмаушылығын және бөлінбестігін бұзуды, мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігі мен қорғаныс қабілетіне нұқсан келтіруді, билікті күшпен басып алуды немесе билікті күшпен ұстап тұруды, заңсыз әскерилендірілген құралым құруды, оған басшылық жасауды және қатысуды, қарулы бүлік ұйымдастыруды және оған қатысуды, әлеуметтік, тектік-топтық алауыздықты қоздыруды (саяси экстремизмді);

- нәсілдік, ұлттық және рулық алауыздықты, оның ішінде зорлық-зомбылықпен немесе зорлық-зомбылыққа шақырумен байланысты алауыздықты қоздыруды (ұлттық экстремизмді);

- діни өшпенділікті немесе алауыздықты, оның ішінде зорлық-зомбылықпен немесе зорлық-зомбылыққа шақырумен байланысты өшпенділікті немесе алауыздықты қоздыруды, сондай-ақ азаматтардың қауіпсіздігіне, өміріне, денсаулығына, имандылығына немесе құқықтары мен бостандықтарына қатер төндіретін кез келген діни практиканы қолдануды (діни экстремизмді) көздейтін әрекеттер ұйымдастыруы және (немесе) жасауы» [10].

Сонымен бірге, мұнда да халықаралық деңгейде экстремизм ұғымы экстремизм актісінен ажыратылған. Атап айтқанда, «экстремизм» билікті күшпен басып алуға немесе күшпен ұстап тұруға, сонымен қатар мемлекеттің конституциялық құрылысын күшпен өзгертуге, сонымен пара пар қоғамдық қауіпсіздікке күштеп араласуға, оның ішінде жоғарыда көрсетілген мақсаттарда заңсыз қарулы құрылымдар ұйымдастыруға немесе оларға қатысуға бағытталған, және Тараптардың ұлттық заңдарына сәйкес қылмыс ретінде қуғындалушы қандай да болсын әрекетті білдіреді» [7].

Сол сияқты, соңғы онжылдықтағы әлемдегі саяси-экономикалық ахуалдың өрбуі мемлекеттердің аумақтық тұтастығына тікелей қатер туғызатын тағы бір қоғамға қауіпті құбылыстың қауіптілігін ерекше деңгейге көтерген – ол сепаратизм мәселесі. Оған байланысты әрекеттер қазіргі таңда экстремистік мазмұнда қарастырылады, алайда ШЫҰ Конвенциясында ол терроризм мен экстремизм сияқты жеке құбылыс ретінде танылады [7]. Мысалы, ШЫҰ Конвенциясында сепаратизмді «мемлекеттердің аумақтық тұтастығын бұзуға, соның ішінде оның аумағының бір бөлігін одан бөлуге немесе мемлекетті күштеп ыдыратуға, сондай-ақ осыған пара пар осындай әрекеттерді жоспарлау мен дайындауға, оның жасалуына дем беруге, оған арандатуға бағытталған, және Тараптардың ұлттық заңдарына сәйкес қылмыс ретінде қуғындалушы қандай да болсын әрекет» ретінде таныған. Ал Қазақстан Республикасының қолданыстағы қылмыстық заңының 180-бабының 1-бөлігінде оны «Қазақстан Республикасының біртұтастығы мен тұтастығын, оның аумағына қол сұғылмауын және бөлінбеуін бұзуды не мемлекетті ыдыратуды насихаттау немесе оған жария түрде шақыру, сол сияқты осындай мазмұндағы материалдарды тарату мақсатында дайындау, сақтау немесе тарату» деп анықтаған [2].

Көріп отырғанымыздай, терроризм мен экстремизмге (сонымен қатар сепаратизмге) қарсы іс-қимыл мәселелерін қарастыратын заңнама ұлттық та, халықаралық та деңгейде айтарлықтай жан-жақты әзірленген. Халықаралық деңгейде терроризм мәселелеріне қатысты бастамаларды Ұлттар Лигасы алғаш рет көтергеніне қарамастан, олар заң жүзінде саяси мәселелерге бола іске аспай қалғаны белгілі.

Жоғарыда аталған заңдар мен Конвенциялар негізінде әрбір мемлекет өзінің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсаттарында белгілі бір қылмыстық топтар мен қозғалыстарды террористік және экстремистік деп танып, олардың идеологиясын ұстануды, қызметіне қатысуды ішкі заңнамаларының негізінде заңға қайшы деп тануға құқылы. Қазіргі таңда Қазақстан Республикасында соттар жиырмадан астам қылмыстық топты террористік және экстремистік деп таныған (тізімі сот-тергеу практикасының негізінде ұдайы өзгеріп отырады). Сол сияқты нақты сот-тергеу практикасының материалдары негізінде Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті экстремистік деп танылатын және Қазақстан Республикасының аумағына әкелуге, таратуға және басып шығаруға тыйым салынған әдебиеттер мен басқа да материалдардың тізімін жаңартып отырады [11].

Әдебиеттер тізімі:

1 Девять терактов совершено за последний семь лет // <https://ru.sputniknews.kz/incidents/20191030/11898038/terakty-kazakhstan-genprokuratura.html>

2 Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі Қылмыстық кодексі (қолданыстағы редакцияда).

3 «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өлім жазасы мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 10 шілдедегі № 175-IV Заңы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z090000175_#z9

4 «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 8 шілдедегі № 67 Заңы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000067_#z4

5 Терроризмге қарсы БҰҰ Конвенциялары мен Қосымша Хаттамаларының толық тізбегін келесі көзден қарауға болады - https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conv_terrorism.shtml

6 Шанхай Ынтымақтастық Ұйымының терроризмге қарсы күрес туралы Конвенциясын ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 10 қаңтардағы № 381-IV Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000381>

7 Терроризмге, сепаратизмге және экстремизмге қарсы күрес туралы Шанхай Конвенциясын бекіту туралы Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 18 сәуірдегі № 316-II Заңы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z0200000316_

8 ШЫҰ экстремизмге қарсы іс-қимыл жөніндегі Конвенциясын ратификациялау туралы Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 18 ақпандағы № 303-VI Заңы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z2000000303>

9 «Терроризмге қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 13 шілдедегі № 416-I Заңы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z9900000416_

10 «Экстремизмге қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 18 ақпандағы № 31 Заңы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z0500000031_

11 Тізімді Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің ресми сайтынан қарауға болады // www.pravstat.prokuror.kz

Ералиев С.А.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі академиясы,
e-mail: Syeraliev@mail.ru

Қылмыстық процестегі тергеу судьясы институты: жағдайы және даму тенденциялары

Алдын-ала тергеудің заңдылығын қамтамасыз ету бойынша сот бақылауы институтын іске асырудың құқықтық негізі Қазақстан Республикасының Конституциясында енгізілген (13 бап 2 бөл; 16 бап 2 бөл.) және сол кездегі қолданыстағы қылмыстық-процессуалдық заңның нормаларымен алдын-ала тергеу органдарының және прокурордың іс-әрекеттеріне шағымдарды соттың шешу тәртібі анықталған. [12-бап, 1-б, 105-111-бап].

Бұдан әрі ҚР Президентінің 2009 жылғы 24 тамыздағы № 858 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының 2010 жылдан 2020 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы қылмыстық сот ісін жүргізуді жетілдірудің бірінші кезектегі бағыттарының бірі ретінде қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатыларында сот бақылауын кезең-кезеңмен кеңейтуді анықтады. Мұндай қажеттілік – Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 1997 ж. (бұдан әрі – ҚПК) жетілмеуіне байланысты болды, оның ішінде жалпы юрисдикциялы соттың судьясының күдіктіні қамауға алуға санкция беріп, сол істі өзі қарауына жол берілмейтіндігі. [150-бап, 1-б].

И.Ф.Демидованың пікірі бойынша тергеу судьясы жалпы юрисдикциялы соттардың жүйесінен толық ұйымдастырушылық және функционалдық түрде бөлініп, кез келген инстанциядағы сотта сот төрелігін жүзеге асыру жөніндегі өкілеттіліктен босатылуы тиіс. [6].

Сонымен қатар, сот жүйесіндегі мамандандырылған тергеу судьясының орны және ол жүзеге асыратын функциялар туралы мәселе көтерілді. Бұл туралы бірнеше ғылыми көзқарастар айтылды.

В.М.Коганның пікірінше, тергеу судьясын енгізу қорғалу бойынша ақпаратты жинау және тексеру үшін прокурордың, тергеушінің және анықтау органдарының мүмкіндіктерін қазіргі уақыттағыдай екінші тарапқа жүгіну арқылы емес, тергеу судьясына жүгіну арқылы пайдалануға болады, оның нұсқауы тараптар үшін міндетті болады... [10]. Осыған ұқсас пікірді тергеу судьясы өз қызметінде тергеушінің және сотқа дейінгі іс жүргізуге жедел сот бақылауын жүзеге асыратын судьяның өкілеттіктерін қосатын кешенді субъект ретінде қараған А.В.Смирнов пен А.И. Макаркин ұстанды. Тергеу судьясы қылмыстық процеске жарыспалылық элементін және сот дәлелдемелерінің шынайылық элементін енгізеді, осылайша бірінші сатыдағы сотта тараптар арасындағы ықтимал қақтығыстардың көпшілігін болдырмайды [17]. Мұндай процессуалдық фигура бейтарап және алдын ала тергеу органдары мен прокурордың іс жүргізу қызметіне сот бақылауы функциясын жүзеге асыруға, сондай-ақ адвокатқа сотқа дейінгі іс жүргізуде дәлелдеу процесінде толыққанды қатысушы болуға көмектесуге қабілетті деп ойлайтын қазақстандық авторлар да осындай ұстанымды ұстанды [18].

Осылайша, аталған авторлар адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сотта қорғау, сондай-ақ сот төрелігін жүзеге асыру кезінде судьялардың тәуелсіздігі қағидаттарын іске асыру тұрғысынан тергеу судьясының процессуалды фигурасын қарауды ұсынды. Бұл тәсілді қазақстандық заң шығарушы жаңа Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексін дайындауда қабылдады, ол мәселенің теориялық мәнін ғылыми талдаумен қатар қылмыстық процесте арнайы тергеу судьяларын құру жолымен өткен ТМД елдерінің тәжірибесін ескерді. Мысалы, Молдова Республикасының Қылмыстық процесіне қылмыстық қудалау жөніндегі судья (Молдова Республикасы ҚПК 41 –б.), Эстонияда - алдын ала тергеу жөніндегі судья (Эстония Республикасы ҚПК 21-Б.) Эстония), Латвияда – «тергеу судьясы» (ҚПК-нің 210-бап Латвия), Грузияда – судья-магистрат» (Грузияның ҚПК-нің 20-бабы), Украинада – тергеу судьясы (Украина ҚПК-нің 3-бабының

1-бөлігінің 18-тармағы). Ресей Федерациясында тергеу судьясы институтының қажеттілігі туралы мәселе қаралу сатысында [14].

2014 жылғы ҚР ҚПК заңды күшіне енуіне байланысты Қазақстан Республикасының қылмыстық сот ісін жүргізуде тергеу судьясының лауазымы заңды факт болып табылды. ҚР ҚПК-нің 54 б. 3 б сәйкес, тергеу судьясы – өкілеттіктеріне қылмыстық сот ісін жүргізуде адамдардың құқықтарының, бостандықтары мен заңды мүдделерінің сақталуына сот бақылауын жүзеге асыру жататын бірінші сатыдағы соттың судьясы. Тергеу судьясын (судьяларын) осы сот төрағасы судьялардың қатарынан тағайындайды. Тергеу судьясын ауыстыру қажет болған кезде ол қайта тағайындалуы мүмкін. Осылайша тергеу судьясының сот төрелігін жүзеге асыратын судьялардан ұйымдастырушылық дербестігіне қол жеткізілді және судьяның тәуелсіздігі принципі іске асырылды [2, 22-бап]. Бұл, бір жағынан, оған процессуалды емес әсер ету мүмкіндігін жоққа шығарады, оның ішінде өзі қабылдаған шешімдердің күшін жою немесе жоғары тұрған сатының орындалуы міндетті нұсқауларды тұжырымдау арқылы, өйткені оның шешімдеріне шағым берудің және наразылық келтірудің сот тәртібі көзделгендіктен, ал екінші сатыда ол қабылдаған шешімдердің заңдылығы мен негізділігін шын мәнінде уақтылы және объективті сотқа дейінгі тергеу актілерін жедел сот бақылауы барысында бақылауды қамтамасыз етеді.

Тергеу судьясының өкілеттігі ҚР ҚПК 55 –бабымен, тергеу судьясының өкілеттігін жүзеге асырудың жалпы шарттары - ҚР ҚПК 56-бабымен реттелген. М.Ч.Когамовтың пікірінше, ҚР ҚПК-нің дербес бабына жағдай бөлу қажеттілігі алдын ала анықталған, ол тергеу судьясының өкілеттіктерін іске асырудың жалпы тәсілдерін реттейтін маңызды ережелерді қамтиды. Ережені енгізу тергеу судьясының іс жүргізу қызметі қылмыстық істі мәні бойынша шешетін сотқа жолданған басты сот талқылауының жалпы шарттарымен қамтылмауынан туындап отыр [2, 42-тарау]. Сондықтан тергеу сотының қажеттілігі үшін арнайы норманың пайда болуы әбден қисынды... [9].

Біріншіден, сот бақылауын жүзеге асыру барысында туындайтын құқықтық қатынастарда сот тәуелсіз төреші ретінде шешетін тараптар арасында құқықтық дау жоқ [16]. Екіншіден, сот бақылауы тәртібімен қабылданған шешімдер сот үкімінің қаулысын қамтамасыз ете отырып, көмекші жүктемені көтереді [15]. Үшіншіден, сот бақылауының нәтижелері бойынша қабылдаған шешімдерде сот төрелігі актісі жоқ [3]. Тергеу судьясының қаулыларына шағымдану, наразылық келтіру ҚР ҚПК 107-бабымен реттелген.

Тергеу судьясы болашақта тағылған айыптың мән-жайын анықтау міндетімен байланысты емес, демек, өз бағалауларында шектелмеген, істің мән-жайын неғұрлым еркін ұғынуға, қаралатын материалдардың негізділігін тараптардың қатысуымен және айқас жауап алу мүмкіндігімен олардың жол берілуі мен дәйектілігі тұрғысынан неғұрлым негіздеп тексеруге мүмкіндік алады. Тергеу судьясына дәлелдемелерді сақтауға қою тараптарға (толық және уақтылы) жарыспалылық процесіндегі маңызды дәлелдемелерді жинау мен сотқа ұсыну құқығын қамтамасыз етеді және сол арқылы осы құқықты сот бақылауы құралдарымен қорғаудың қазіргі проблемасын жояды. Айғақтарды

сақтауға қою басты сот талқылауында тергеу әрекеттері мен шешімдерін одан әрі даулау себептерінің өзін жояды [18]. Бұл мәселеде заң шығарушы адам құқықтары жөніндегі Еуропалық соттың практикасын негізге ала отырып, әділ сот талқылауы алдын ала тергеудегі куәлардан жауап алу хаттамаларымен салыстырғанда, сотта берілген айғақтарға ерекше мән беруді талап етеді, өйткені соңғылары ең алдымен айыптау тарапының өз ұстанымын қолдау үшін ақпарат жинау процесін білдіреді [13].

Осылайша, заң шығарушы тергеу судьясының қызметінде сот арқылы алынған дәлелдемелерге басымдық бере отырып, тікелей және ауызша іске асыруды қамтамасыз етеді.

ҚР ҚПК 56-бабының 2-бөлігінің ережелеріне сәйкес, тергеу судьясы өз өкілеттіктерін жеке-дара және сот отырысын өткізбестен жүзеге асырады. Алайда тергеу судьясы сондай-ақ тиісті соттың қатысуымен сот отырысын өткізу туралы қаулы шығаруға құқылы, заңды және негізделген шешім қабылдау үшін маңызы бар мән-жайларды зерттеу талап етілетін жағдайларда, жеке және заңды тұлғалар мен прокурордың өтініші бойынша жүзеге асырылады.

Сот отырысын өткізу мынадай мәселелерді шешу кезінде міндетті: күзетпен ұстауды санкциялау; ұйқамаққа санкция беру; экстрадициялық қамауға алуды санкциялау; күзетпен ұстау, ұйқамаққа алу, экстрадициялық қамауға алу мерзімін ұзарту; кепілді қолдану; мүлікке тыйым салуды санкциялау; анықтаушының, анықтау органының, тергеушінің және прокурордың іс-әрекеттері (әрекетсіздігі) мен шешімдеріне шағымды қарау (жабық отырыста.); іс мәні бойынша шешілгенге дейін елеулі материалдық шығындарды талап ететін кез келген мәліметтерді, құжаттарды, заттарды талап ету және қылмыстық іске қосу; мемлекеттік құпияларды құрайтын мәліметтерді қоспағанда, қылмыстық іс үшін маңызы бар кез келген мәліметтерді, құжаттарды, заттарды талап ету және қылмыстық іске қосу, сондай-ақ сұрау салуды орындаудан бас тартқан не ол бойынша үш тәулік ішінде шешім қабылдамаған жағдайларда (адвокаттың дәлелді өтініші бойынша).

Сот отырысын өткізу міндетті болған жағдайда, сот отырысының уақыты мен орны туралы қорғау тарабы мен прокурорға алдын ала хабарланады. Тергеу судьясының өкімімен сот отырысы бейнебайланыс режимінде өткізілуі мүмкін. Бұл кезде сот отырысының хаттамасы жүргізіледі.

Өз өкілеттіктерін іске асыру кезінде тергеу судьясы:

- 1) сотқа дейінгі іс жүргізуді жүзеге асыратын органнан қаралатын мәселе бойынша қосымша ақпарат талап етуге;
- 2) тиісті сотқа дейінгі іс жүргізудің барлық материалдарымен танысуға және оларды зерттеуге;
- 3) процеске қатысушыларды сот отырысына шақыруға және олардан қылмыстық іс бойынша қажетті ақпарат алуға құқылы.

Аталған өкілеттіктер істің мән-жайларын жан-жақты, толық және объективті зерттеу қағидатын іске асыруды қамтамасыз етуге бағытталған [2, 24-бап].

Тергеу судьясы ҚР ҚПК сәйкес, істі мәні бойынша шешу кезінде сот қарауының мәні болуы мүмкін мәселелерді алдын ала шеше алмайды, тергеуге жіберу және тергеу әрекеттерін жүргізу туралы нұсқау беруі, сотқа дейінгі іс жүргізуді жүзеге асыратын адамдардың және қадағалаушы прокурордың, сондай-ақ істі мәні бойынша қарайтын соттың орнына іс-әрекеттер жасауы және шешімдер қабылдауы. [2, 56-б.4-б.]. Сонымен, тергеу судьясы кез келген инстанциядағы соттарда сот төрелігін жүзеге асыруға одан әрі қатысудан алынып тасталған, өйткені айыптылық туралы мәселенің ішкі алдын алу проблемасына байланысты емес және сотқа дейінгі тергеу барысында туындайтын мәселелерді шешу кезінде объективті төреші бола алады.

Адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын сотта қорғау қағидатын іске асыру шеңберінде күдіктінің оған азаптау және басқа да заңсыз іс-әрекеттер қолдану немесе онда күш қолдану іздері бар екендігі туралы мәлімдеген кезде тергеу судьясы қадағалаушы прокурорға аталған фактілерді дереу тексеруді жүзеге асыруды тапсыруға міндетті. Адамның құқықтары мен бостандықтарын, ұйымдардың заңмен қорғалатын мүдделерін заңсыз шектеу немесе өзге де бұзу фактілері анықталған жағдайда тергеу судьясы заңды бұзуға жол берген адамдардың жауапкершілігі туралы мәселені шешу үшін жеке қаулы шығарады [2, 5, 6-Б.]. Тергеу судьясының мұндай фактілерді анықтауы прокурордың өзіне жүктелген функцияларды тиісінше орындамағандығын өзі куәландырады және осыған байланысты жеке қаулы шығару қылмыстық процесті кезеңдік құрудың негізгі ережесіне сәйкес келеді: кейінгі кезеңде анықталған кез келген заңда көзделген рәсімдерді бұзу олардың күшін жоюға немесе құқықтық қалпына келтіру актісін шығаруға әкеп соғады.

Жоғарыда айтылғандар келесі қорытындыларға келуге мүмкіндік береді.

1. Қазақстан Республикасының сот ісін жүргізуінде тергеу судьясы фигурасын енгізумен қылмыстық іс жүргізу қызметінің жаңа дербес және тәуелсіз субъектісінің сот төрелігін жүзеге асыратын өзге органдардан ұйымдастырушылық дербестігі қамтамасыз етіледі, өйткені оның өкілеттіктері тергеу сипаты емес, тек сот (юрисдикциялық) болып табылады. Сондықтан, қылмыстық іс жүргізу құқығының даму перспективалары туралы айта келе, Қазақстан Республикасының 2014 жылғы қолданыстағы ҚПК негізінен қылмыстық әділет жүйесін қазіргі демократиялық, құқықтық мемлекеттің сипаттамаларына сәйкес келтіргенін атап өту қажет.

2. Тергеу судьясы сотқа дейінгі тергеу барысында туындайтын мәселелерді шешу кезінде объективті, тәуелсіз төреші ретінде қаралуы мүмкін, өйткені кез келген инстанциядағы соттарда сот төрелігін іске асыруға одан әрі қатысудан шеттетілген.

3. Қазақстанда тергеу судьясын енгізу сот бақылауы саласын кезең-кезеңмен кеңейту шеңберінде қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатыларында жеке адамның құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз ету жөніндегі проблемалық жағдайларды шешу кезінде тәуелсіз сот билігінің беделін арттыруға бағытталған болады.

Әдебиеттер тізімі:

1 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 13 декабря 1997 г. № 206-І (утратил силу). URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008442 (дата обращения: 14.01.2017).

2 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-V (по сост. на 10.02.2017). URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852 (дата обращения: 15.02.2017).

3 Азаров В.А., Таричко И.Ю. Функция судебного контроля в истории, теории и практике уголовного процесса России. Омск, 2004.

4 Берова Д.М. Основы теории функционализма в уголовном судопроизводстве: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Краснодар, 2011.

5 Головки Л.В. Новая роль судьи при производстве полицейского расследования в уголовном процессе постсоветских государств //Зангер. Вестник права Республики Казахстан. 2010. № 1 (102).

6 Демидов И.Ф. Судебная реформа и новые проблемы науки уголовного процесса // Вопросы укрепления законности в уголовном судопроизводстве в свете правовой реформы: матер. конф. М., 1995.

7 Ковтун Н.Н. О понятии и содержании термина «судебный следователь» (следственный судья) // Российский судья. 2010. № 5.

8 Когамов М.Ч. Вопросы процессуального обеспечения осуществления правосудия. Судебно-правовая реформа: проблемы и перспективы развития законодательного обеспечения: матер. науч.-практ. конф. Астана, 2000.

9 Когамов М.Ч. Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Общая и Особенная части (извлечения). Алматы, 2015.

10 Коган В.М. Почему бы не быть следственному судье? // Советская юстиция. 1988. № 7.

11 Луценко П.А. Судебный контроль в досудебных стадиях уголовного процесса Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2014.

12 Муратова Н.Г. Система судебного контроля в уголовном судопроизводстве: вопросы теории, законодательного регулирования и практики: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Екатеринбург, 2004.

13 Никонов М.А. Условия справедливого судебного разбирательства как критерии оценки доказательственных материалов на предмет их допустимости: уголовно-процессуальный аспект // Российский ежегодник Европейской Конвенции по правам человека. М., 2015. № 1.

14 Рыжих А.Н. Полномочия суда на досудебных стадиях уголовного процесса: дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2008.

15 Рябцева Е.В. Судебная деятельность в уголовном процессе России: учеб. пособ. Ростов н/Д., 2006.

16 Смирнов А.В. Модели уголовного процесса. СПб., 2000.

17 Толесбай С. Следственный судья –дополнительная гарантия справедливого правосудия. URL: <http://www.newregion.kz/?Action=ReadDNew&N1516> (дата обращения: 14.01.2017).

18 Хан А.Л., Тяжина А.Ж. О некоторых проблемах депонирования показаний потерпевшего и свидетеля в уголовном процессе Республики

Жайрова Г.Т.

Казахстан Республикасы Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі академиясы,
e-mail: zhairovag84@mail.ru

Қазақстандағы адам саудасы құрбандарының құқықтарын сотта қамтамасыз ету

ҚР «Қылмыстық процеске қатысушы адамдарды мемлекеттік қорғау туралы» 2000 жылғы 5 маусымдағы №72-ІІ Заңының 1-2-бабына сәйкес қылмыстық процеске қатысушы адамдарды, олардың отбасы мүшелері мен жақын туыстарын мемлекеттік қорғауды қамтамасыз ету аталған адамдардың өміріне, денсаулығына және мүлкіне нақты қол сұғу қатері төнген кезде қолданылатын осы Заңда көзделген қауіпсіздік, құқықтық және әлеуметтік қорғау шараларын уәкілетті мемлекеттік органдардың жүзеге асыруынан тұрады [1].

Қылмыстық сот ісін жүргізудің басты қағидаттарының бірі ҚР ҚПК-нің 29-бабында көзделген сот талқылауының жариялылығын қамтамасыз ету болып табылады. Мемлекеттік құпияларды және заңмен қорғалатын өзге де құпияны қорғау мүдделеріне қайшы келген кезде жариялылықты шектеуге жол беріледі. Кәметке толмағандардың қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша, жыныстық қылмыстар туралы істер бойынша және басқа да істер бойынша соттың дәлелді қаулысы бойынша іске қатысушы адамдардың өмірінің интимдік жақтары туралы мәліметтердің жария етілуін болдырмау мақсатында, сондай-ақ мұны әсіресе адам саудасы істері бойынша, жәбірленушінің, куәнің немесе іске қатысушы басқа да адамдардың, олардың отбасы мүшелерінің немесе жақын туыстарының қауіпсіздік мүдделері талап еткен жағдайларда жабық сот талқылауына жол беріледі. Заңның аталған нормасы Қазақстан 2005 жылғы 28 қарашада ратификацияланған 1966 жылғы 16 желтоқсандағы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 14-бабының 1-тармағына сәйкес келеді, оған сәйкес барлық адамдар соттар мен трибуналдар алдында тең. Әркімнің өзіне тағылған кез келген қылмыстық айыптауды қарау кезінде немесе қандай да бір азаматтық процессте оның құқықтары мен міндеттерін айқындау кезінде заң негізінде құрылған құзыретті, тәуелсіз және бейтарап соттың істі әділ және жария талқылауына құқығы бар. БАҚ мен жұртшылыққа демократиялық қоғамдағы мораль, қоғамдық тәртіп немесе мемлекеттік қауіпсіздік тұрғысынан немесе Тараптардың жеке өмірінің мүдделері талап еткенде немесе соттың пікірі бойынша, аса қажет жағдайда – жариялылық сот төрелігінің мүдделерін бұзатындай ерекше жағдайларда барлық сот талқылауларына немесе оның бір

бөлігіне жол берілмеуі мүмкін. Алайда, қылмыстық немесе азаматтық іс бойынша кез келген сот қаулысы, кәмелетке толмағандардың мүдделері басқасын талап ететін немесе балаларға қамқорлық жасауға қатысты жағдайларды қоспағанда, жария болуға тиіс.

Жабық отырысты өткізу 2000 жылғы 5 шілдедегі «Қылмыстық процеске қатысушы адамдарды мемлекеттік қорғау туралы» Заңның 7-бабына сәйкес сот талқылауына қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге негізделген.

Жәбірленушілерді қорғау рәсімі жәбірленушінің жеке деректерін ерекше қорғауды, үшінші тұлғаларға ақпаратты, фотосуреттерді, жәбірленушіні, оның мекен-жайын сәйкестендіруге мүмкіндік беретін басқа да егжей-тегжейлерді бермеуді талап етеді.[2].

ҚР ҚПК-нің 96-бабына және жоғарыда аталған Заңға сәйкес адам саудасының жәбірленушілері мемлекеттік қорғауға жатады.

ҚР ҚПК-нің 97-бабында және жоғарыда аталған Заңның 7-бабында қорғалатын адамдардың жеке және мүлктік қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында анықтау, алдын ала тергеу жүргізу кезінде немесе соттың істі қарауы барысында қылмыстық процесті жүргізуші қауіпсіздік шараларын қолдануды қарастырады, оларға қорғалатын адам туралы мәліметтерге қол жеткізуді шектеу; жеке күзету, тұрғын үйін және өзге де мүлкін күзету; қауіпсіз орынға уақытша орналастыру; қорғалатын адамдар туралы мәліметтердің құпиялылығын қамтамасыз ету жатады.

Соған қарамастан, аталған заң талаптары бұзылған жекелеген фактілер сотта кездесіп жатады.

Мысалы, ҚР ҚК-нің 126 бабы 3 бөлігі «б» тармағымен, 133 бабы 2 бөлігі «а,в,д,ж,и,к» тармақтарымен сотталған азаматтар К., Д. қатысты қылмыстық іс бойынша іс бойынша жәбірленушілер кәмелеттік жасқа толмаған тұлғалар болып табылатын, іс жағдаяттары олардың өмірлерінің жыныстық жағын қамтитынына қарамастан, сот талқылауы ашық сот мәжілісінде өткізілген [3].

Аталған санаттағы істер бойынша, яғни адам саудасы жәбірленушілерінің соттағы жауаптарының дәлелдемелік маңызы бар болып табылады. Алайда, оларға жүйелі түрде күш жұмсау мен қауіп-қатер келтіру салдарынан, жәбірленушілерге қатысты қауіпсіздік шараларын қабылдауды қажет етеді.

ҚР ҚПК-нің 98-бабы 2-бөлігіне сәйкес сот қорғалатын адамның, айыптаушы тараптың өтінішхаты бойынша, сондай-ақ адамның, оның отбасы мүшелері мен жақын туыстарының қауіпсіздігін қамтамасыз ету мақсатында өз бастамасы бойынша:

1. қорғалатын адамның жеке басы туралы деректерді жарияламастан, бүркеншік атты пайдалана отырып;

2. қалған қатысушылардың қорғалатын адамды дауысы, акценті және сыртқы белгілері: жынысы, ұлты, жасы, бойы, дене бітімі, мүсіні, жүрісі бойынша тануы мүмкін болмайтын жағдайларда;

3. оны сот талқылауына басқа қатысушылардың көзіне көрсетпей, оның ішінде бейне-байланыс арқылы да, жауап алу туралы қаулы шығаруға құқылы.

Аталған қауіпсіздік шаралары сотта қылмыстық істі қарауға, сотқа дейінгі тергеуді жүргізуге байланысты қорғалушы адамдардың құқықтары мен заңды

мүдделерін қорғауға, олардың өміріне қауіп төндіруден және басқа зорлықтан қорғауға бағытталған. Сот тәжірибесі көрсеткендей, жауап алудың осындай тәртібін, яғни жәбірленушілерді бүркеншік атпен қорғай отырып сотқа қатыстыру бүгінгі таңда орын алып отырғанын көреміз, сондықтан процеске қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесі елімізде іске асырылуда.

Мәселен, азаматша М.-ға қатысты қылмыстық іс бойынша кәмелеттік жасқа толмаған жәбірленушілер А. және Е. сот мәжілісінде оларды сот тараптары визуалды көре алмайтын жағдайда жауап алынған. Аталған қауіпсіздік шараларын қолдануға сотта жәбірленушілердің заңды өкілдерінің талап-тілектері негіз болған.

Сонымен қатар, заңсыз бас бостандығынан айрылған адамды қанау, яғни 126-бабы 3-бөлігінің 2-тармағымен сотталғандар Ж., Б., К., Б. қатысты қылмыстық іс бойынша, алдын-ала тергеу амалдары кезінде сотталушы Ж., Б., К.-лерге қатысты бас шарасы ретінде кепіл таңдалған, ал қамауда тек сотталушы Б. болған. Сол себепті, жәбірленуші Р. психикалық ауруға шалдыққандығын ескеріп, қылмыстық қудалау органдарымен оған қатысты қауіпсіздік шараларын қолдану қажет болғанымен, ондай жағдай орын алмаған. Ал мұндай жағдайда, жәбірленушілерге олардың жауаптарын өзгерту мақсатында күш қолдану, зорлық-зомбылық көрсету болуы мүмкін. Кейіннен, жәбірленуші Р. және оның заңды өкілі басты сот талқылауында, сот жарыссөзінде сотталушыларды кешіретіндерін айтып, сот үкімі шыққан соң, бас бостандықтарынан айырмау туралы апелляциялық шағым келтірген [3].

Осылайша, адам саудасымен байланысты қылмыстық істердің ерекшеліктерін ескеріп, талап-тілектің түсу-түспеуіне қарамастан, соттар өз тарапынан жәбірленушіге немесе куәге қатысты қауіпсіздік шараларын қабылдауы қажет.

Ондай шараларға мәселен, жәбірленушілерді құқық қорғау органдарының қызметкерлері сүйемелдеуімен жүруге, сотта сотталушылармен кездеспеуі үшін жеке бөлме бөлуге, араларында сенімді қарым-қатынас орнатылған маманмен еріп жүруін заңдастыру сияқтыларды жатқызуға болады.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық іс жүргізу кодексінің 387-бабы 1-бөлігіне сәйкес (1997 жылы 16 шілдедегі редакциясы) және ҚР ҚПК-нің 405-бабы 1-бөлігіне (2014 жылы 3 шілдедегі редакциясы) сәйкес сот негіз болған кезде кеңесу бөлмесінде іс бойынша анықталған заң бұзушылықтары, қылмыс жасаудың себептері мен жағдайларына және сәйкес шаралар қолдануды талап ететін фактілерге мемлекеттік органдардың немесе лауазымды тұлғалардың, ұйымдардың немесе олардың басшыларының назарын аудартуға арналған жеке қаулы шығарады [1].

Адам саудасына байланысты істерді қараған кезде пайда болатын маңызды сұрақтардың бірі жәбірленушілерге келтірілген зиянды өндіріп алу мәселесі.

Жәбірленушіге құқық бұзушылықпен келтірілген залалдың негізгі мөлшері «Адамды ұрлау» қылмыстарына қатысты екені белгілі, олардың басым көлемі статистикалық мәліметтерге сүйенсек, сотқа дейінгі тергеу барысында өтелетіні көрінеді [4]. Ал басқа адам саудасы қылмыстарынан жәбірленушілерге

материалдық шығын келтірілмеді дегенімен, қалыптасқан сот тәжірибесінде, соттардың жәбірленушіге моральдық зиянды өтеудің «шегін» белгілейтіні және сот мәжілісінде «хаттамадан тыс» деп жарияланып, моральдық зиянды өтеу туралы талап-арыз қанағаттандырылған жағдайда сома белгілі бір мың теңгеден аспайтынын түсіндіретіні орын алып отыр. Біздің ойымызша, адам саудасынан зардап шеккен адамға келтірілген моральдық зиянды бәріне бірдей «белгілі бір сомамен» өтей салу мүмкін емес. Адам саудасына байланысты қылмыстардың нәтижесінде жәбірленуші ұрланған мүлікті жоғалтудан азап шегумен және т.б. салыстыруға келмейтін рухани-адамгершілік тұрғысынан азап шегуге ұшырайды [5].

Әдебиетте жәбірленушіге оған қатысты мүліктік сипаттағы қылмыс жасалған жағдайда да, моральдық зиянға өтемақы алу мүмкіндігін беру қажеттігінің теориялық негізділігі туралы пікір айтылады. Осыған ұқсас көзқарасты С.Нарижний де ұстанады [6]. Ол барлық жасалған қылмыстардың жартысынан астамын құрайтын пайдакүнемдік бағыттағы қылмыстардың барлық түрлері бойынша жәбірленушілер өздеріне келтірілген психикалық азапты өтеу мүмкіндігінен айырылады деп санайды. Шынында да, адам саудасының басқа нысандары туралы айтпағанда, жыныстық немесе еңбекпен қанаушылыққа ұшыраған адамдарға аса үлкен психологиялық күйзеліс әкелетінін жоққа шығаратын адамдар кемде-кем шығар.

Моральдық зиянды өтеу ережелерін түсіндіретін ҚР Жоғарғы Сотының Нормативтік қаулысының 3-тармағында моральдық зиян деп азаматтың құқыққа қарсы бұзушылық, оған тиесілі жеке мүліктік емес құқықтар мен игіліктерді кемсіту немесе айыру нәтижесінде сезінетін адамгершілік немесе дене азабын түсінген, ал, адамның эмоционалдық-ерік күйзелісі ретінде адамгершілік қайғы-қасірет деп олар сезінетін кемсіту, ызалану, басылып-жаншылу, ашу, ұялу, күйзелу, өзін қажетсіз сезіну, жайсыздық және т.б. сезімдерін түсіну керек екені көрсетілген.

Өкінішке орай, зардап шегушіге келтірілген мүліктік зиян оны келтіруде кінәлінің анықталмауына, немесе анықталған жағдайда, бірақ бұл үшін қаражаты жоқ, не тергеу мен соттан жасырынуына байланысты өтелмейтін жағдайлар орын алады.

Ұзақ уақыт бойы жәбірленушілер мүліктік мүдделерін қанағаттандыра алмайды, ал егер сот келтірілген зиянды өтеу міндетін жүктеген сотталған адам қандай да бір себептермен жұмыс істемесе, науқастануы бойынша, немесе жаза мерзімі аяқталғаннан кейін жазасын өтеуден босатылса, бұл үмітінен мүлде айырылады.

Қылмыспен келтірілген зиянның маңызды сипаттамасы оның мөлшері болып табылады, ол әдетте, жасалған әрекеттің қоғамдық қауіптілік дәрежесін бағалауға әсер етеді, ал бірқатар жағдайларда қылмыстың саралануын, жаза мөлшерін анықтайды. Іс жүзінде қылмыстық іс бойынша іс жүргізу процесінде мәлімделген талап қою бағасын жиі талапкердің өзі емес, талап қоюды қабылдау және азаматтық талапкер деп тану туралы мәселені шешетін тергеуші айқындайды. Алайда, мөлшерін бағалау, моральдық зиянды өтеу критерийлерінің және оның мөлшерін сандық бағалаудың жалпы әдісінің

болмауы құқық қолдану практикасында қиындықтарды туындатады. Материалдық емес зиянның мөлшерін сот қалай белгілейді, келтірілген зиянның орнын толтыру мөлшерін белгілеу кезінде қандай мән-жайлар маңызды рөл атқарады, егер бұл мәселені сот істің мән-жайларын ескере отырып анықтаса, жәбірленуші талап-арыздың бағасын қалай көрсете алады деген сұрақ туындайды. Осыған байланысты А.Эрделевский былай деп көрсетеді: «зардап шегушінің пайдасына зиян келтірушіден өндіріп алынатын және зардап шегушінің құқық бұзушылығына байланысты оның психикасына теріс әсерді азайтуға арналған ерекше айыппұл ретінде ақша түрінде ғана өтемақы берілуі мүмкін. Қайғы-қасірет тереңдігі дәл өлшеуге берілмейтіндіктен, ал ақшамен мүлдем өлшенбейтіндіктен, оның өтемақы мөлшеріне қандай да бір баламалылығы туралы айтуға болмайды. Алайда, азап шегудің үлкен тереңдігіне өтемақының үлкен мөлшері сәйкес келуі тиіс, және керісінше, яғни өтемақы мөлшері азап шегуге бара-бар болуы тиіс» [5].

ҚР Азаматтық кодексінің 917-бабының 1-тармағына сәйкес моральдық зиянды құқыққа қарсы кінәлі (қасақана немесе абайсызда) әрекеттермен (әрекетсіздікпен) келтірген адам толық көлемде өтеуге тиіс. Тұлға материалдық емес сипатқа ие, негізінен адамның рухани саласын қамтиды, сондықтан мүліктік зиянға қарағанда жәбірленуші жиі аса сезімтал және аса өткір түрде зардап шегетін рухани залалды өтеу мөлшерін анықтау әділ болуға тиіс. Бұл жағдайда әңгіме адамның өмірі мен денсаулығын бағалау туралы емес, жәбірленуші үшін қандай да бір дәрежеде ауыр зардаптары жоюдың бір түрі ретінде қабылдауымыз қажет [7].

Біздің ойымызша, ақшалай эквивалентті нақты анықтаудың мүмкін еместігі, ақшалай өтемақы түрінде моральдық зиянды өтеуден бас тарту үшін негіз болмауға тиіс. Өйткені, жеке адамға келтірілген мүліктік зиянды анықтау да, белгілі бір шамада шартты және аса бір дәлдікпен қарастырылмайды. ҚР АҚ 952-бабына сәйкес моральдық зиянды өтеу мөлшерін сот мән-жайлардың жиынтығы бойынша анықтайды. Мүліктік зиян, ол толық өтелсе де, басқа адамның қылмыстық іс-әрекеттері нәтижесінде айрылатынын ауыстыруға мүмкіндік бермеуі мүмкін. Жауапты адамға заңда немесе сот белгілеген мөлшерде моральдық зиян үшін қосымша өтем төлеу міндетін жүктеу проблеманы шешпейді, бірақ қандай да бір дәрежеде жәбірленушінің жан күйзелісін жеңілдетеді.

ҚР ЖС-ның 2005 жылғы 20 маусымдағы №1 «азаматтық талапты қылмыстық процесте қарау туралы» нормативтік қаулысының 17-тармағына сәйкес (ҚР ЖС-ның 2010 жылғы 25 маусымдағы №10 және 2011 жылғы 21 сәуірдегі №1 Нормативтік қаулыларымен енгізілген өзгерістерімен және толықтыруларымен бірге) моральдық зиянды өтеу туралы талаптарды қарау кезінде ҚР ЖС-ның 2001 жылғы 21 маусымдағы «Соттардың моральдық зиянды өтеу туралы заңнаманы қолдануы туралы» (ЖС-тың 2003 жылғы 20 наурыздағы Нормативтік қаулыларымен енгізілген өзгерістерімен бірге) №3 нормативтік қаулысын басшылыққа алу керек. Соған сәйкес, ол өз кезегінде, азаматтардың тууынан бастап және заң күшіне қарай тиесілі мүліктік емес жеке құқықтары мен игіліктерін сотта қорғау, және азаматтарға келтірілген

моральдық зиянды толық өтеу конституциялық құқықтар мен бостандықтарды іске асыру, құқықтық мемлекет пен азаматтық қоғам құруды тиімді іске асыру болып табылатынына соттардың назарын аударады.

ҚР АҚ 952-бабына сәйкес моральдық зиян тек ақшалай түрде өтелетіндіктен, ал өтемақы мөлшерін сот анықтайтындықтан, өтемақы мөлшерін белгілеу кезінде сот заңдылық пен жеткіліктік қағидаттары негізінде, азаматтың жеке мүліктік емес құқықтарын бұзуға байланысты барлық нақты мән-жайларды ескере отырып қарастыруға, және сот белгілеген өтемақы мөлшері талапкердің мәлімдеген талаптарын орынды қанағаттандыру туралы негізделген қорытынды жасауға мүмкіндік беретіндей болуы қажет. Сондай-ақ сот іс материалдарымен расталған басқа да мән-жайларды, атап айтқанда, жәбірленушіге келтірілген моральдық зиян үшін жауап беретін азаматтың отбасылық және мүліктік жағдайын назарға алуға құқылы.

ҚР қылмыс құрбандарының пайдасына шешу жайлы доктринаны түбегейлі өзгертті. Бұл талап жаңа Қылмыстық, Қылмыстық процестік кодексінде көрсетілген, онда ҚР ҚПК-нің 173-бабында зорлау қылмыстары, оның ішінде адам саудасы құрбандарына арнайы өтемақы қорын құру туралы, Қордың жұмыс істеу негіздерін, тетігін, оның жұмысына жауапты құзыретті уәкілетті орган реттейтін жеке заң жобасы, сондай-ақ өтемақы алуға құқығы бар адамдар (және мұнда халықаралық тәжірибені есепке алу қажет), өтемақылардың мөлшері мен олардың түрлері, өтемақылар лимиті, денсаулыққа келтірілген зиянды есептеу, моральдық зиян және т.б. көрсетілген.

Қылмыспен келтірілген зиянды тез арада өтеу мақсатында кінәлінің мүлкін қылмыс құрбанының пайдасына тәркілеу, сондай-ақ олардың пайдасына айыппұл төлеу мүмкіндігін көздеу қажет, бұл ретте мұндай тәркілеу қылмыс жасаған адам үшін жаза түрі болуы тиіс.

ҚР «Жәбірленушілерге зиянды өтеу қорын құру туралы» Заңының 6-бабы бойынша мемлекет адам саудасының құрбаны болып табылатын жәбірленушілерге ақшалай өтемақылардың берілуіне кепілдік береді. Осы заңның 7-бабында мемлекеттік ақшалай өтемақы ҚР ҚК-нің 128, 135-баптарында көзделген қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша адам саудасының құрбандары болып табылатын жәбірленушілерге тағайындалатыны нақтыланған. ҚР «Жәбірленушілерге зиянды өтеу қорын құру туралы» заңында келтірілген нормаларды есепке алып, адам саудасы саласындағы қылмыстарға қандай құқық бұзушылықтар жататыны туралы мәселені түсіндіру қажеттігі пайда болады.

«Жәбірленушілерге өтемақы қоры туралы» заң 2018 жылдың қаңтар айында қабылданған болатын. Сол жылдың шілде айынан бастап шоттар ашылып, оларға қаражат жинала бастады. Заңға сәйкес көмек барлық жәбірленушіге бірдей беріле бермейді. Атап айтсақ: 1) сексуалдық зорлық-зомбылықпен байланысты қылмыстар бойынша жәбірленушілер болып табылатын кәмелетке толмағандарға, адам саудасымен және азаптаулармен байланысты қылмыстар бойынша жәбірленушілер деп танылған адамдарға; мұнда сонымен қатар жезөкшелікпен мәжбүрлеп айналыстырған кәмелетке толмағандар да кіреді; 2) денсаулығына ауыр зиян келтірілген не адамның

иммун тапшылығы вирусын (АИТВ/ЖИТС) жұқтырған адамдарға; 3) жәбірленуші қайтыс болған жағдайда, жәбірленуші құқықтары берілген адамдарға беріледі. Қалған жәбірленушілер мемлекет тарапынан өтемақы алуға үміт арта алмайды. Тағы бір ескере кететін жайт, бұл қылмыскердің қылмысының құрбанына айналған адамға төлейтін моральдық және материалдық зиян сомасы емес. Бұл қылмыскердің айыппұл мен басқа санкцияларын бөлек, мәжбүрлі түрде төлейтін өтемақысы. ҚР ҚК-нің 98-2-бабында «Ауыр қылмыстар үшін – 20 АЕК, аса ауыр қылмыстар үшін – 30 АЕК мөлшерінде өндіріп алады», - деп көрсетілген. Бұдан бөлек, қордағы қаражат мөлшері өз міндетін орындамайтындар және сот залындағы тәртіпті бұзғандар есебінен де ұлғая түседі. Өтемақы алуға өтінішті сот күдіктінің кінәсін анықтағаннан кейін үш жыл көлемінде беруге болады. Егер ақша тез арада қажет болса, оны сотқа дейінгі анықтау шаралары аяқтала салысымен алуға болады. Ол үшін қылмыстық қудалау органдарына өтініш түсіру қажет. Жәбірленушілерге берілетін өтемақы көлемі жасалған қылмыстың деңгейіне байланысты 30-дан 50 АЕК-ке дейінгі аралықта болады. Төлемақы өтініш қаралған соң он күнтізбелік күннен кешіктірілмей төленеді.

Сондай-ақ заңда кейбір жағдайларда жәбірленушілерге өтемақы төлеуден бас тартылу жағының да қарастырылғанын естен шығармаған жөн. Бұл кінәлі адам моральдық және материалдық шығындардың орнын толтырған жағдайда болуы мүмкін. Тағы бір ескере кетерлік жайт, егер апелляциялық сот шешімімен сотталушы кінәсіз деп танылса, төленген өтемақыны қайтаруға тура келеді. Сот моральдық және материалдық шығынды өтеу туралы шешім шығарарда жәбірленушінің мемлекет тарапынан алған сомасын да назарға алатын болады. Сотталушылар аталмыш қорға ақшаны 2018 жылдың ортасынан аударып бастаған болатын, алайда жәбірленушілер бұл қордан өтемақыны 2020 жылдың 1 шілдесінен бастап ала бастайды [8].

Қылмыс құрбандарына өтемақы қорлары мен бағдарламалары бар бүкіл әлемде зиянды өтеу мәселесі құрбандарға тегін медициналық, психологиялық және заңгерлік көмек, олардың әлеуметтік интеграциясы, олардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуді ұсынуымен міндетті түрде байланыстырылатынын атап өткіміз келеді, бұл қылмыс құрбандарына көмек көрсетудің бірыңғай жүйесіне қосылады. Адам саудасының құрбандары үшін мемлекеттік және Үкіметтік емес ұйымдар тартылған тұтас бағдарламалар бар.

Ол үшін адам саудасына байланысты істер бойынша шет елдердің тергеу және сот тәжірибесін мұндай істерге азаматтық талап қою, сот үкімдері мен шешімдері бойынша, жәбірленушілердің саны және т.б. бойынша өтемақылар беру тұрғысынан зерделеу қажет.

ҚР ҚПК-нің 71-бабы 4-бөлігіне, 5-бөлігіне сәйкес жәбірленушіге қылмыстық процесте азаматтық талап қою құқығы түсіндіріледі және оған қылмыстық құқық бұзушылықпен келтірілген мүліктік зиянды, сондай-ақ оның осы Кодексте белгіленген қағидалар бойынша өкілге арналған шығындарын қоса алғанда, қылмыстық процеске қатысуына байланысты шеккен шығыстарын өтеу қамтамасыз етіледі.

Қылмыстық істерді зерделеу аталған санаттағы істер бойынша азаматтық талап қоюлар елімізде жекелеген соттарда сирек кездесетінін көрсетеді.

Сот үкімі бойынша сотталғаннан талап қоюды өндіріп алу – орындауға атқару парағы берілетін уақытты, сотталғанның материалдық жағдайын, келтірілген зиянды өтеу үшін өндіріп алуға болатын оның кірісі мен мүлкінің болуын, бас бостандығынан айыруды өтеу орнында жұмыс болуын есепке алып, әрқашан нақты орындауды білдірмейді.

ҚР «Жәбірленушілерге зиянды өтеу қорын құру туралы» Заңын қабылдау осындай құқық бұзушылықтардан жәбір көрген тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін белгілі бір көлемде іс жүзінде қорғауды қамтамасыз етеді деп ойлаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

1 2014-2015 жылдары қаралған адам саудасы туралы істер бойынша жәбірленушілердің құқықтарын сотта талқылауды қамтамасыз ету мәселелері бойынша сот практикасын қорыту // [Электрондық ресурс]. – Қолжетімділік тәртібі:

http://sko.sud.kz/system/files_force/obobshchenie_po_voprosam_obespecheniya_priv_poterp_kaz.doc?download=1

2 Сарсенов Б. Защита прав потерпевших в уголовном процессе. / Б. Сарсенов // Заңгер. – 2017.- №9 (194). –Б.49-51

3 Агыбаева Л.А. Обобщение по вопросам обеспечения в судебном разбирательстве прав потерпевших по делам о торговле людьми (на основе рассмотренных в 2014-2015 г.г. уголовных дел), г.Астана, 15.09.2016 г.

4 Қазақстан Республикасының Бас Прокуратурасы Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеттің интернет-ресурсы. /Qamqor.gov.kz/

5 Кожан Т.А. Судья Верховного Суда РК. Практика компенсации вреда жертвам торговли людьми.// <http://www.zakon.kz/4701299-praktika-kompensacii-vreda-zhertvam.html>

6 Нарижний С. Компенсация морального вреда: уголовно-процессуальный аспект. Автореф. дисс...канд.юр.наук. Спб., 1999. Б. 13.

7 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_

8 2020 жылдың ортасынан бастап түрлі қылмыстың құрбаны болғандарға мемлекеттік қордан арнайы өтемақылар беріле бастайды.// http://buqara.kz/post/2020_zhyldyn_ortasynan_bastap_turli_kylmysty

Қылмыстық заңның кері күшін қолдану мәселелері

Қазақстан Республикасы Конституциясының (әрі қарай – Конституция) 1-бабында «Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы – адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары»[1] - деп жарияланған.

Бұл аталған мүдделер қылмыстық-құқықтық нормаларда да көрініс табады. Нақты айтқанда, жәбірленушінің құқықтары мен бостандықтарын қылмыстық қол сұғушылықтан қорғау, сондай-ақ осындай қол сұғушылық жасаған адамдардың қоғамға бейімделуіне жағдай жасау маңыздылығын айтуға болады.

Біріншіден, қылмыс жасаған адамдар, азаматтар және тиісінше қоғам мен мемлекеттің мүшелері болуын тоқтатпайды, сондықтан басты, маңызды, заң шығарушы азаматтар сияқты өзіне де назар аударуды талап етеді.

Екіншіден, қоғам мен мемлекет азаматтық институттардың дамуын, экономикалық қатынастарды ескере отырып, құқықтық жүйені, оның жекелеген салаларын, соның ішінде қылмыстық құқықты жетілдіреді. Жеке тұлғаның мүдделерін қорғауды қамтамасыз ете отырып, осындай қорғаудың тиімділігі мақсатында өздерінің іс-әрекеттерге деген көзқарасын жиі өзгертеді. Ол оларды өз ықпал ету саласынан алып тастайды не өзінің қарауында қалдырады, бірақ бұл ретте олардың бағасын өзгертеді, бұл қылмыс жасаған адамдардың қылмыстық-құқықтық жағдайының жақсаруына немесе нашарлауына әкеп соғады.

Мұндай өзгерістер қылмыстар бір заңның қолданылуы кезеңінде жасалатын, ал қылмыстық іс қозғау, адамға айып тағу, қылмыстық істі сотта қарау, соттың айыптау үкімін шығаруы, оның күшіне енуі, сот тағайындаған жазаны орындау басқа заңның қолданылуы кезеңінде жүзеге асырылатын жағдайды жасайды. Бұл заңды қолдануға байланысты құқықшығармашылық және құқық қолдану проблемаларын туындатады, ол көбінесе тиісті мүдделерді, жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғауды қамтамасыз етеді. Нәтижесінде күшін жойған қылмыстық заңның әрекет ету кезеңінде жасалған іс-әрекеттерге жаңа заң қабылданған кезде басқаша саралау қажеттілігі туындайды.

Бірақ бұған түбегейлі қарсы пікірді Ресей Федерациясы Урал мемлекеттік заң университетінің сот қызметі кафедрасының ғылыми ізденушісі Сумина Вера Сергеевнаның Российский судья журналының №12 басылымында жарық көрген «Процессуальный порядок придания уголовному закону обратной силы» атты еңбегіндегі А.Д.Прошляковтың «освобождение от отбывания наказания или его смягчение есть вторжение в существо приговора и ничем иным быть просто не может» [2] дегенінен байқауға болады. Яғни ол жазаны өтеуден

босату немесе оны жеңілдету үкімнің мән-жайына басып кіру болып табылады және өзгеше болуы мүмкін емес деп санайды.

Алайда Қазақстан Республикасы құқықтық мемлекет ретінде жалпыға бірдей халықаралық құқықтық актілерді мойындайды және құрметпен қарайды.

Сондықтан, 2005 жылғы 28 қарашада Қазақстан Республикасы №91-III заңымен ратификациялаған және 2006 жылғы 24 сәуірде күшіне енген 1966 жылғы 16 желтоқсандағы «Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің» 15-бабына сүйене отырып, Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің (әрі қарай - Қылмыстық кодекс) 6-бабында қылмыстық заңның кері күшін қолдану нормасы енгізілген.

Бұл норманың талабында іс-әрекеттің қылмыстылығын және жазаланушылығын жоятын, қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамның жауаптылығын немесе жазасын жеңілдететін немесе жағдайын өзге де түрде жақсартатын заңның кері күші болады, яғни осындай заң қолданысқа енгізілгенге дейін тиісті іс-әрекетті жасаған адамдарға, оның ішінде жазасын өтеп жүрген немесе жазасын өтеген, бірақ сотталғандығы бар адамдарға қолданылады [3] - деп көрсетілген.

Алайда, Қылмыстық кодекстің 6-бабын қолданудағы сот талқылауының жеткіліксіз практикасы және Қылмыстық кодекстің осы ережесін қолдануға байланысты туындайтын кейбір мәселелерді заңсыз реттеу жергілікті соттарда елеулі қиындықтар тудырып, істерді қарау кезінде пікірлердің алшақтығына әкеп соқты.

Осыған орай, жоғарыда аталған пактінің және Конституцияның 77-бабына негіздеп, Жоғарғы Соттың 2016 жылғы 22 желтоқсандағы жалпы отырысында қылмыстық заңнаманы қолдану бойынша құқықтық және бірыңғай сот тәжірибесін анықтау мақсатында "Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 6-бабын қолданудың сот тәжірибесі туралы" Нормативтік қаулы (әрі қарай – Нормативтік қаулы) қабылданды.

Конституциялық талаптарға сәйкес, жауапкершілікті белгілейтін немесе күшейтетін, азаматтарға жаңа міндеттемелер жүктейтін немесе олардың жағдайын нашарлататын заңдардың кері күші болмайды. Егер құқық бұзушылық жасалғаннан кейін ол үшін жауапкершілік заңмен алынып тасталса немесе жеңілдетілсе, жаңа заң қолданылады [1].

Яғни іс-әрекеттің қылмыстылығын немесе жазаланушылығын белгілейтін, осындай әрекетті жасаған адамның жауаптылығын немесе жазасын күшейтетін, сондай-ақ жағдайын өзге де түрде нашарлататын заңдардың кері күші болмайды.

Қылмыстылықты немесе жазаланушылықты жоятын заң деп, бұрын қылмыстық құқық бұзушылық деп танылған іс-әрекет алынып тасталған заң танылады. Мәселен Қылмыстық кодекстен толықтай алынып тасталған немесе әкімшілік сипатқа енген нормаларды айтуға болады.

Нормативтік қаулыда, неғұрлым жеңіл жазаны көздейтін заң онша қатаң емес, ал жазаның түрі бірдей болғанда – ең жоғары мерзімнен немесе оның санкциясының мөлшері кемі болып табылады. Жазалаудың жоғары мөлшері неғұрлым жеңілмен тең болған кезде жазалаудың төменгі мерзімі немесе

мөлшері неғұрлым жеңіл болып табылатын немесе балама санкциясы бар заң танылады[4] - деп түсіндірілген.

Сонымен қатар, Нормативтік қаулыда құқық бұзушылық жасаған адамның жағдайын өзге түрде жақсартатын заң деп жазаны тағайындау қағидаларын, қылмыстық жауаптылықтан немесе жазалаудан босату шарттарын жұмсартатын, соттылықты өтеу немесе алып тастау мерзімдерін азайтатын заң танылады.

Жауаптылықты немесе жазалауды жұмсартатын заңдарға:

қылмыстық заң нормасының санкциясы жеңіл жағына өзгерген;

баптың санкциясына неғұрлым жеңіл жазалаудың балама түрі енгізілген;

баптың санкциясынан қосымша жаза алынып тасталған құқық нормалары жатады [4] –делінген.

Осы тұста Қылмыстық кодекс және Нормативтік қаулыға контент талдау жасау арқылы терминдердің қайшылығын байқауға болады. Нақтырақ айтсақ, Нормативтік қаулыда қолданылған жауаптылықты немесе жазалауды жұмсартатын термині Қылмыстық кодекстегі жеңілдететін терминін алмастырған.

Осы тектес кемшіліктерге үнемі назар аударып, заң шығару тәжірибесінде мемлекеттік тілге жанашырлық танытып жүрген заң ғылымдарының кандидаты Примашев М.Н. «Конституциялық заңнама лексикасы: салыстырмалы контент-талдау» атты еңбегінде ресми құжаттар мен құқықтық нормаларды қазақ тілінде сауатты да сапалы дайындауға ұмтылу қажеттігін көрсетеді [5].

Жалпы Нормативтік қаулының негізгі мақсаты қылмыстылықты немесе қылмыс үшін жазаны жоятын, неғұрлым күрделі жазаны көздейтін, әйтпесе қылмыскердің жағдайын жақсартатын немесе жауапкершілік пен жазаны жеңілдететін заңдарды кеңінен түсіндіруден тұрады.

Қаулы шығарған шешімнің 4-тармағында егер жаңа қылмыстық заңнама бұрынғы заңның санкциясын белгілесе және қылмыс жасаған адамның жағдайын жақсартпаса, онда ол қол сұғылмайды және қолданылмайтын болады және бұл жағдайда қылмыс пен жаза сол кезде қолданылған заңдарға қаралатын болады деп түсіндіріледі.

Сондай-ақ, кері қылмыстық құқық туралы заңның ережелерін қолдану кезінде бір мезгілде қылмыстық жауапкершілікке тартылған адам үшін жағдайды жақсартатын ережелерді қолдануға рұқсат етілмейді, ескі қылмыстық заңнама қолайлы құқықтық салдарға алып келетін нормаға ғана қолданылады деп есептеледі.

Үкімді орындауға байланысты мәселелерді қараған кезде сот жаңа Қылмыстық кодекстің өзгеруіне сәйкес қылмыс туралы заңды өзгертуге және осы баптың санкциясы шегінде жазаны азайтуға және қосымша санкциясыз қылмыстық құқықты қолдануға құқылы.

Әдебиеттер тізімі:

1 1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған «Қазақстан Республикасының Конституциясы» http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_

2 Сумина В.С. «Процессуальный порядок придания уголовному закону обратной силы». Российский судья №12 декабрь 2016.

3 2014 жылғы 3 шілдедегі №226-V ҚРЗ «Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі», <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>

4 «Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіні ратификациялау туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 28 қарашада №91 Заңы, http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000091_

5 «Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 6-бабын қолдану жөніндегі сот практикасы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2016 жылғы 22 желтоқсандағы №15 Нормативтік қаулысы, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P160000015S>

5 Примашев М.Н. «Конституциялық заңнама лексикасы: салыстырмалы контент-талдау» №3 (39) 2015 ж. Қазақстан Республикасы Заңнама институтының жаршысы, <https://cyberleninka.ru/article/n/konstitutsiyaly-zhanna-leksikasy-salystyrmaly-kontent-taldau/viewer>

Иманкулов А.Ж.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі академиясынымагистранты,
e-mail: imankulov.a.z@outlook.com

Жеке басты тінту мен оны санкциялаудың кейбір мәселелері

Дәлелдемелерді жинау процесінде тінтудің алатын орны ерекше, маңызы бойынша ол қарап-тексеруден кейінгі басты тергеу әрекеті болып табылады. Оның тарихына қысқаша көз жүгіртер болсақ, тінтудің ең алғашқы түсінігі батысевропалық құқықтың ежелгі рим дәуірінен белгілі «XII бағана Заңдарында» берілгенін көреміз. Онда тінтуге (aerugum – меншіктегі) – «...заттарды іздеуге бағытталған әрекет» - деген анықтама берілген [1; 140 б.].

Ресейде тергеу әрекеті ретіндегі тінту ең алғаш рет IV (Қаһарлы) Иван дәуіріндегі құқықтың жазба қайнар-көздерінде көрініс табады. Мысалы, 1497-1550 ж.ж. «Судебник» адамды тінту мен оны азаптауды қылмыстық процесті жүргізудің негізгі әдісі ретінде қарастырған, сондай-ақ ол дәуірдің барлық қылмыстық іс жүргізу өндірісі жалпылама «обыск» деп аталған. «Губные старосты и целовальники» деген шенділер қара халықты бір орынға жинап «повальный обыск» жүргізетін болған. [2; 33 б.].

Ал қазақ даласына келер болсақ, «Қазан төңкерісіне» дейін Ұлы далада түрмелердің болмағаны секілді тергеушінің де тінтушінің де болмағаны тарихтан белгілі және бұл көшпелі дала өркениетінің өзіндік ерекшелігі болып табылады. Осы тұрғыда заңғар ғалым С.З. Зиманов «Қазақтың билер соты – бірегей сот жүйесі» - деп аталатын еңбегінде «Ежелгі қазақ даласындағы

заңдылық пен әділ соттың «Алтын ғасырының» негізін құраған идеялар адами маңызы бар көшпелі өркениеттің өзгеше құбылысы болып табылады...» - деп жазып кеткен [3, 85 б.].

Кеңес дәуірінде тінту жүргізу тергеу әрекеті ретінде біршама дамып, жетіле түсті. Тұрғын үйге тінту енді арнайы қаулы шығару арқылы және куәлердің қатысуымен жүргізілетін, ең бастысы прокурормен санкцияланатын болып бекітілді. Әрине мұның заңдылықтың сақталуына оң ықпалын тигізгені сөзсіз.

Тінту мен жеке басты тінтудің басты да аса маңызды даму сатысы тәуелсіз Қазақстанның ұлттық құқық жүйесіне 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап енгізілген тергеу соттарының өкілеттігін кеңейтумен байланысты. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сот төрелігі жүйесін жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 қазандағы Заңымен тергеу судьяларының өкілеттілігі одан әрі кеңейтіліп, оларға қарап-тексеруді, тінтуді, алуды және жеке басты тінтуді санкциялау өкілеттілігі берілді [4].

Айта кетерлігі қолданыстағы қылмыстық-процестік заңнама тінту мен жеке басты тінтудің түсінігін нақты ашып қарастырмайды. Қылмыстық-процестік кодекстің 31-тарауында тінту жүргізудің мақсаты мен негіздері (252-бап), оны жүргізу тәртібі (254-бап) қарастырылса, ал жеке басты тінтуге қатысты (255-бап) көбіне жоғарыда аталған нормаларға сілтемелер жасаумен шектеледі [4].

Көрсетілген баптарға талдау жүргізу барысында мемлекеттік және орыс тілдеріндегі мәтіндердің мағыналық сәйкессіздігі анықталды. Мысалы, 255-баптың 1-бөлігі қазақ тілінде былай жазылған: «Сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адам... тінтілетін адамның денесіндегі немесе денесінің ішіндегі, оның киіміндегі нәрселер мен құжаттарды және оның жанындағы нәрселерді табу және алып қою мақсатында жеке басына тінту жүргізуге құқылы». Ал орыс тілінде бұл ереже мынадай редакцияда тұжырымдалған: «...лицо, осуществляющее досудебное расследование, вправе произвести личный обыск в целях обнаружения и изъятия предметов и документов, находящихся на теле или внутри тела обыскиваемого, в его одежде и имеющихся при нем вещах».

Жоғарыдағыларға сәйкес қазақ тіліндегі редакцияда «...оның жанындағы нәрселерді...» деген сөздер тінтілетін адамның айналасындағы (маңайындағы) нәрселерді табу мен алып қоюды білдіреді және ол нәрселердің тінтілетін адамның өзіне тиесілі болмауы мүмкіндігі де жоққа шығармайды. Ал қаралып отырған норманың орыс тіліндегі редакциясындағы «...имеющихся при нем вещах...» сөздері жеке басы тінтілетін адамның өзімен бірге алып жүрген заттарын ғана қарастырады.

Осылайша осы норманың қазақ және орыс тілдеріндегі редакциялары жеке басты тінтудің мақсатын, яғни іске маңызды нәрселерді табу мен алып қою мәселелерін әртүрлі айқындайды. Аталған кемшіліктер құқықтық норманың мазмұнын бұрмалап, оны біржақты түсінуге мүмкіндік бермейтін екіұдай түсініктерді туындатады.

Сонымен қатар, Қылмыстық-процестік кодекстің 255-бабында тегеу әрекетінің атауы мемлекеттік тілде «Жеке басын тінту» болса, орыс тілінде «Личный обыск» - деп аталады [4]. Бұл жерде қазақ тіліндегі мәтіннің орыс тілінен мүлдем сәтсіз аударылғанын көреміз. Асылында «Адамның жеке басын тінту» немесе қысқаша «Жеке тінту» деп жазған дұрыс болар еді деп ойлаймыз. Осы тұрғыда Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 13 желтоқсандағы Қылмыстық іс жүргізу кодексінде (күші жойылған) «Жеке адамды тінту» редакциясында берілгенін атап өтуіміз керек [5].

Осы қалыптасқан терминді дұрыс қолданбау қазақ тілінің заңдылықтарын бұзып қана қоймай, мәтіндерді дұрыс түсінуге орасан кедергі келтіреді. Айталық, 255-баптың 2-бөлігінде көрсетілген «Жеке басын тінтуді тінтілетін адаммен жынысы бір адам ғана ... жүргізеді» деген сөйлемді қарапайым, түсінікті тілде - «Жеке адамды тінтуді онымен бір жынысты адам ғана ... жүргізеді» - деп редакциялауға болар еді. Немесе аталған баптың 3-бөлігінің соңғы сөйлемін алайық – «Тінтілетін адамның денесінің ішіндегі нәрселерді табу қажет болған кезде жеке басын тінтуге тиісті бейіннің мамандыры қатысады». Мәтіндегі норманы толық түсіну үшін қалыптасқан әдет бойынша оның орыс тіліндегі редакциясына жүгінеміз. Онда: «При необходимости обнаружения предметов внутри тела обыскиваемого при личном обыске участвуют специалисты соответствующего профиля» - деп жазылған. Яғни бұл жерде «соответствующего профиля» сөздері «тиісті бейіннің» - деп аударылған. Осы тұрғыда 50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі бар «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде» «бейін» сөзінің мүлдем кездестірілмейтінін айта кетуді жөн санаймыз [6].

Қылмыстық процеске қатысушы адамдардың құқықтары мен бостандықтарын заңсыз, негізсіз шектеуден қорғау, сондай-ақ бұзылған құқықтарды қалпына келтіруге бағытталған заңмен белгіленген шараларды қабылдау сот билігі органдарының басты функцияларының бірі екені белгілі. Әрине бұл тұрғыда тергеу соттарының алатын орны ерекше. Адамның жеке басын тінту Конституцияның 16 және 17-баптарымен белгіленген оның жеке басы мен қадір-қасиетіне тиіспеушілік құқықтарын тікелей қозғайтындықтан, бұл тергеу әрекеті тергеу судьясының санкциясымен жүргізілуі тиіс.

Алайда заңда көзделген кей жағдайларда ол соттың санкциясынсыз да жүргізілуі мүмкін. Атап айтқанда, Қылмыстық-процестік кодекстің 255-бабының 3-бөлігіне сәйкес, жеке басты тінту, мына жағдайлардың біреуі болған болған кезде:

1) егер осы Кодекстің 254-бабының талаптарын сақтай отырып тінту жүргізіліп жатқан үй-жайдағы немесе өзге орындағы адам іс үшін маңызды болуы мүмкін құжаттарды немесе нәрселерді өзінде жасырып отыр деп пайымдауға жеткілікті негіздер болса;

2) егер ол адам ұстап алынған немесе күзетпен қамалған кезде жүргізілген болса, арнайы қаулы шығарылмай және тергеу судьясының санкциясынсыз жүргізілуі мүмкін [4].

Аталған нормадан көріп отырғанымыздай кезек күттірмейтін ерекше жағдайларда жеке басқа тінту жүргізу арнай қаулы шығарылмай-ақ, тіпті

соттың санкциясыз да жүргізіледі. Әлбетте, дер кезінде тиісті тергеу әрекетін жасамау құнды деректердің жоғалуына әкеліп соқтыруы мүмкін, сондықтан бұл мәжбүрлі шара болып табылатыны дау тудырмаса керек.

Дегенмен де, аталған тергеу әрекеті аяқталғаннан кейін қажетті материалдар тергеу судьясына тексеру үшін жіберілмейтіндігі, тіпті ол туралы прокурорға да хабарланбайтыны заңды сұрақтар туындатады. Бұл сұрақтарымыз салмақтырақ болуы үшін қылмыстық-процестік заңнаманың өзге де нормаларына жүгінеміз. Мысалы, қылмыстық-процестік заңнамада дәл осындай кейінге қалдыруға болмайтын айрықша жағдайларда қарап-тексеру, тінту мен алуды сот санкциясынсыз жүргізуге жол беріледі, алайда одан кейінгі міндетті сот бақылауы қарастырылған.

Атап айтқанда Қылмыстық-процестік кодекстің 254-бабының үшінші бөлігіне сәйкес, айрықша жағдайларда, іздестіріліп жатқан және (немесе) алып қоюға жататын объект оны табуды ұзаққа созудан жоғалуы, бүлінуі немесе қылмыстық мақсатта пайдаланылуы мүмкін болғанда не іздестіріліп жатқан адам жасырынуы мүмкін болғанда тінту және алу тергеу судьясының санкциясынсыз, осы Кодекстің 220-бабының он төртінші бөлігінде көзделген тәртіппен жүргізілуі мүмкін.

Ал аталған 220-баптың он төртінші бөлігінде былай көрсетілген: «Егер тұрғын үй-жай оқиға орны болса және оны қарап-тексеруді кейінге қалдыруға болмаса, онда тұрғын үй-жайды қарап-тексеру кейіннен материалдарды бір тәулік мерзімде тергеу судьясына жібере отырып, сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамның қаулысы бойынша жүргізілуі мүмкін. Қаулының көшірмесі бір мезгілде прокурорға жіберіледі. Тергеу судьясы жүргізілген қарап-тексерудің заңдылығын тексереді және оның заңды немесе заңсыз екені туралы қаулы шығарады, ол қылмыстық істің материалына қоса тігіледі. Жүргізілген қарап-тексерудің заңсыз екені туралы шешім қабылданған жағдайда, оның нәтижелері іс бойынша дәлелдемелер ретінде жіберіле алмайды.» [4].

Көріп отырғанымыздай заң шығарушы кезек күттірмейтін тергеу әрекеттерін жүргізуде белгілі бір жағдайларда «кейінгі» сот бақылауын белгілесе, келесі бір жағдайларда мұндай бақылауды мүлдем қарастырмайды. Осылайша үй-жайды тінту барысында жүргізілген жеке басқа тінту тергеу судьясының бақылауынан да, қорғауынан да тыс қалатын жағдайлардың бар екенін көреміз.

Бұл жерде тұрғын үйге тиспеушілік құқығы адамның жеке басының бостандығы мен оның қадыр-қасиетіне қол сұғылмаушылық құқығынан үстемдеу екенін білдірмесі анық. Аталған конституциялық құқықтардың біріне басымдылық беріп, келесісін төмендетуге жол берілмейтінін атап өтуіміз керек.

Қазақстан Республикасының Конституциясының 16-бабының бірінші тармағына сәйкес әркім өзінің жеке басының бостандығына құқығы бар, ал оның 17-бабының бірінші тармағында «Адамның қадыр-қасиетіне қол сұғылмайды» – деп көрсетілген.

Олай болса соттың санкциясынсыз жеке басқа тінту жүргізу және оған «кейінгі» сот бақылауының болмауы осы аталған конституциялық құқықтарды

бұзу болып табылады, яғни ҚПК-тің 255-бабының 3-бөлігінің 1)-тармақшасы Конституцияның 16 және 17-баптарына қайшы келеді деп есептейміз.

Сонымен қатар, аталған норма Қылмыстық-процестік кодекстің 10 (заңдылық), 13 (жеке бастың абыройы мен қадір-қасиетін құрметтеу), 14-баптарында (жеке басқа қол сұғылмауылық) көзделген қылмыстық процестің қағидаттарына қайшы келеді.

Сондықтан, біздің ойымызша соттар адамның және азаматтың Конституцияда бекітілген құқықтары мен бостандықтарына қысым көрсететін мұндай нормативтік құқықтық актілерді қолдануға құқылы емес. Егер сот қолданылуға жататын заң немесе өзге де нормативтік құқықтық акт адамның және азаматтың Қазақстан Республикасы Конституциясында бекітілген құқықтары мен бостандықтарына қысым көрсетеді деп тапса, ол іс бойынша іс жүргізуді тоқтата тұруға және осы актіні конституциялық емес деп тану туралы ұсынумен Қазақстан Республикасының Конституциялық Кеңесіне өтініш жасауға міндетті [4].

Жеке басқа тінту жүргізудің аталған «жеңілдетілген» түрін Қылмыстық-процестік кодекстің 220-бабының он төртінші бөлігінде көзделген тәртіппен жүргізу туралы тиісті өзгерістер мен толықтырулар енгізілуі тиіс.

Қылмыстық процесті жүргізуде адамның жеке бас бостандығына, жеке өміріне қол сұқпаушылықты және өзге де құқықтарын қамтамасыз ететін конституциялық нормалар мен заңдарды дұрыс әрі біркелкі қолдану тұрғысынан бұл сұрақтар өзінің тиянықты шешуін талап етеді. Бұл тұрғыда Қазақстан Республикасы Конституциясы мен заңдарының адамның жеке бас бостандығына және қадір-қасиетіне қол сұқпауды қамтамасыз ететін нормаларын қылмыстық сот ісін жүргізуде дұрыс және біркелкі қолдануды реттейтін нормаларды жетілдіруге бағытталған тиісті шаралар қолданылуы қажет деп есептейміз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Цахаев А.М., История возникновения следственного действия – обыск // <http://novaum.ru>. юридические науки. – 2019. - №21. – с.410.
2. Руденко А.Н., История развития института обыска // [http://Отечественная юриспруденция](http://Отечественная_юриспруденция). -2016. - №9 (11). – с.33.
3. Зиманов С.З., Қазақтың билер соты – бірегей сот жүйесі. Алматы: Ата мұра, 2008. – 2016 б.
4. Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сот төрелігі жүйесін жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 31 қазандағы №378-V Заңы// <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000378>.
5. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі Қылмыстық-процестік кодексі. № 231-V ҚРЗ// <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231#z3352>.
6. Қазақстан Республикасының 1997 жылғы 13 желтоқсандағы Қылмыстық іс жүргізу кодексі (күші жойылған). http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z970000206_.

7. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. /-Алматы:Дайк-Пресс, 2008.-967.б-(Қазақ сөздіктері.).

Қойшыбаев Н.М.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі академиясы,
e-mail: nureke.kn@gmail.com

Қылмыстық процесті жүргізетін органның заңсыз әрекеттері салдарынан келтірілген залалды өтеу бойынша кейбір мәселелері

Қазақстан Республикасының Конституциясының 13-бабында «Әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарының сот арқылы қорғалуына құқығы бар» делінген [1]. Қылмыстық процестегі залалды өтеу – заңсыз қылмыстық қол сұғушылықтан қорғаудың маңызды құралы.

Жаңа редакциядағы Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі залалды өтеу туралы мәселелерге ерекше назар аударды [2].

Жалпы залалды өндірудің үш түрі бар: азаматтық талап, реституция және қылмыспен келтірілген залалды ерікті түрде өтеу. Аталаған залалды өндірудің бұл түрлері бойынша нақты анықтама берілмеген, дегенмен осыған байланыс нормалар бар. Мысалы: азаматтық талап бойынша, татуласуға байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату – кейін істің тоқтатылуының негізі болып табылады.

Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы Құқықтық статистика комитетінің «Қылмыстық істерді тергеу кезінде азаматтардың конституциялық құқықтарын сақтау туралы қылмыстық қудалау органдары жұмысының көрсеткіштері» атты мәліметтеріне сәйкес, 2019 жылы қылмыстық қудалау тоқтатылған не ақтау үкімі шығарылған адамдардың саны – 1017, тергеу органдары бойынша – 726, анықтау органдары бойынша – 291 [3].

Егер мүліктік зиянды өтеу туралы талапты беруге арналған алты ай мерзім өтіп кетсе және қалпына келтірілмесе, онда адам тек азаматтық сот ісін жүргізу тәртібімен сотқа талап-арызбен жүгінуге құқылы. Көбіне соттар материалдық залалдың болғаны дәлелденбесе де жәбірленушілердің талап-арыздарын толық қанағаттандырып, қылмыспен келтірілген залалды өндіреді.

Жәбірленушілер өз құқықтары туралы хабардар болмауынан көбіне қылмыспен келтірілген залалды өтемейді.

«Қылмыстық процесті жүргізетін органдардың заңсыз әрекеттері салдарынан келтірілген зиянды өтеу жөніндегі заңды қолдану тәжірибесі туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 1999 жылғы 9 шілдедегі № 7 нормативтік қаулысына сәйкес соттың ақтау үкімі немесе анықтау, алдын ала тергеу органдарының, прокуратураның қылмыс оқиғасының болмауы салдарынан, қылмыс құрамының болмауы салдарынан немесе адамның қылмысқа қатысқаны дәлелденбеуі салдарынан қылмыстық істі қысқарту

туралы қаулысы шығарылған жағдайда адамды толық ақталды деп тану керек [4].

Заңсыз қылмыстық жауапкершілікке тарту ол адамның әр түрлі процессуалдық және материалдық құқықтарын бұзады. Сол үшін келтірілген шығындарды қалпына келтіру маңызды роль атқарады. Мысалы: ақталған адам қайтып бұрынғы жұмыс орнында қызметкер ретінде қайта жұмысқа шығуына құқығы бар.

Залалдарды өтеуді Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі толығымен реттемейді, көбіне талап қоюлар азаматтық сот ісін жүргізу тәртібімен қойылуы мүмкін. Мүліктік зиянды өтеуге мыналар жатады: жалақы, зейнетақы, жәрдемақылар, қылмыстық қудалау нәтижесінде айырылған басқа да заттар мен құралдар.

Біздің ойымызша, қылмыстық процесті жүргізетін органның заңсыз әрекеттері салдарынан келтірілген залалды өтеу келесі залалдарды қамтуы қажет.

- 1) мүліктік сипаттағы залал;
- 2) алынбаған пайда немес жіберілген мүмкін болған табыстар;
- 3) шығындар (денсаулықты қалпыны келтіру, жерлеуге байланысты);
- 4) мүмкін болатын шығындар (заңгер көмегін алумен байланысты).

Қылмыстық процесті жүргізетін органның заңсыз әрекеттері салдарынан келтірілген залалды өтеудің негізі – салдарынан зиян пайда болған оқиғалар.

Кейде залал тек бір органның ғана емес, сонымен қатар бірден бірнеше органдардың немесе лауазымды адамдардың заңсыз іс-әрекеттеріне туады, әріне ол іс-әрекеттірді анықтау қиын.

Осы ретте Қазақстан Республикасының азаматтық кодексінің (бұдан әрі - АК) 922-бабын атап көрсеткен жөн. Аталаған баптың 1-тармағына сай, мемлекеттік органдардың заң актілеріне сәйкес келмейтін актілерді шығаруының салдарынан келтірілген зиян актіні шығарған органдар мен лауазымды адамдардың кінәсіне қарамастан, сот шешімі негізінде өтелуге тиіс. Зиян мемлекеттік қазына есебінен өтеледі. Қаржы органдары не арнайы тапсырма бойынша басқа органдар мен азаматтар қазына өкілдері болады. АК-тің 922-бабының 2-тармағы жергілікті өзін-өзі басқару органдары өз органдары мен лауазымды адамдары келтірген зиян үшін сот тәртібімен жауап береді делінген. АК-тің 923-бабы анықтау, алдын ала тергеу, прокуратура және сот органдарының заңсыз іс-әрекеттерімен келтірілген зиян үшін жауапкершілікті көздейді. Аталған органдардың кінәсіне қарамастан, заң актілерінде белгіленген тәртіппен толық көлемде мемлекет өтейді. Зиян АК-тің 922-бабында көзделген негіздер мен тәртіп бойынша өтеледі.

Бұл нормалардың ерекшелігі арнайы субъектінің болуында, олар анықтау, алдын ала тергеу, прокуратура және сот органдары және заңсыз әрекеттері болып танылатын шектелген тізімнің бар болуы. Олар:

осы баптың төртінші бөлігінде көзделген жағдайлардан басқа, Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің (бұдан әрі - ҚПК) 32-бабының екінші және үшінші бөліктерінде аталған қылмыстық құқық бұзушылықтар

туралы істер бойынша жекеше айыптаушының шағымы болмаған кезде қылмыстық қудалауды жүзеге асыру;

істе қылмыстық ізге түсу органдарының қылмыстық істі тоқтату туралы бұзылмаған қаулысы, сондай-ақ дәл сол айыптау және дәл сол адамға қатысты қылмыстық ізге түсудің мүмкін еместігін белгілеген күшіне енген үкім немесе сот қаулысы бола тұра қылмыстық ізге түсуді жүзеге асыру;

сот оқиғасының немесе адамның әрекетінде қылмыс құрамының болмағанын немесе адамның қылмыс жасауға қатысқаны дәлелденбегенін, прокурордың және жеке айыптаушының айыптаудан бас тартқанын, жеке айыптау ісі бойынша жеке айыптаушының айыптаудан бас тартқанын (ҚПК-нің 32-бабының төртінші бөлігінде көзделген реттерден басқа), Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі – ҚК) 71 және 88-баптарында көзделген қылмыстық жауапкершілікке тарту мерзімінің ескіруін және адамның осы негіз бойынша істі тоқтатуға келісімін, ҚК-нің 68-бабының бірінші бөлігінде көрсетілген реттерде жәбірленуші мен айыптының, сезіктінің достасқанын, адамның жасаған әрекеті үшін қылмыстық жауапкершілікті жоятын жаңа қылмыстық заңның қабылданғанын, жазадан босататын амнистия актінің шыққанын және адамның осы негіз бойынша істі тоқтатуға келісімін, адамға кешірім жасау актісінің қабылдануын растайтын фактілер белгіленгеннен кейін қылмыстық ізге түсуді жүзеге асыру.

Сондай-ақ, қылмыстық процесті жүргізуші органдардың заңсыз әрекеттеріне мыналар жатады: қылмысты дәрежелілеу кезінде қылмыстық заң нормаларын дұрыс қолданбау; бұлтартпау шараларын немесе заңда көзделген өзге де процессуалдық мәжбүрлеу шараларын заңсыз қолдану; қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін сезікті ретінде ұсталған адамды немесе бұлтартпау шарасы ретінде күзетпен ұсталған адамды оның өміріне және денсаулығына қауіпті жағдайда ұстау; қамаудағы емес адамды сот-психиатриялық немесе сот-медициналық сараптама жүргізу үшін бұл туралы сот шешімі болмаса да, медициналық мекемеге мәжбүрлеп орналастыру; зорлық, қатаң немесе адамның ар-намысын қорлайтын шаралар қолдану; процессуалдық әрекеттерді оған қатысатын адамдардың өміріне және денсаулығына қауіп тудыратын жағдайларда өткізу, қылмыстық процеске қатысушы адамның абыройын қорлайтын немесе ар-намысын кемітетін шешімдер шығару және әрекеттер жасау жеке өмір туралы мәліметтерді, сондай-ақ өзге де адамның құпия етуді қажет көрген жеке сипаттағы мәліметтерді ҚПК-да көзделмеген мақсаттар үшін қолдану және жариялау; заңсыз соттау; медициналық сипаттағы мәжбүрлеу шараларын заңсыз қолдану; тәрбиелік ықпал ету мәжбүрлеу шараларын және басқаларын заңсыз қолдану [4].

Бұл ретте адамның өзі жайлы дұрыс емес мән-жайларды жеткізу, тікелей қасақаналықпен көрінеу жалған ақпаратты жеткізу сияқты жағымсыз жайтты анықтап біліп, ескеру керек. Мысалы, «қылмыс жасадым» деп келген мойындау айғақтары немесе бөтеннің кінәсін өзіне алғанда, кейін қайта ақталып шыққан жағдайларда.

Ақталып шыққан сотталушының не іс-әрекеттерінде қылмыс құрамының және оқиғасының болмауына байланысты өзіне қатысты қылмыстық қудалау тоқтатылған айыпталушының мүдделерімен қоса, қылмыстық процесті жүргізуші органдардың заңсыз әрекеттерімен өзге де тұлғаларға келтірілген зиян да өтелуге жатады. Әр адамның Конституциялық құқықтары қорғалуы тиіс.

Жоғарыда көрсетілгендердің негізінде, аталған субъектілердің барлық заңсыз әрекеттері емес, тек азаматтардың субъективті құқықтарына қол сұғатын, салдарынан зиян келтірген әрекеттері жатады деген қорытындыға келсе болады. Ал олардың іс-әрекеттері заңсыз деп табылмаса ондай келтірілген залал өтелуге жатпайды. Сондықтан азаматтарды құқық қорғау органдарының озбырлығынан қорғау мәселесі және олар келтірген зиянды өтеу өзекті және маңызды мәселе.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 жыл 30 тамыз// http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

2 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі, 2014 жыл 4 шілде // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>

3 Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасы Құқықтық статистика комитетінің құқықтық статистикасы // <https://www.qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPageGroup/Services/Pravstat>

4 Қылмыстық процесті жүргізетін органдардың заңсыз әрекеттері салдарынан келтірілген зиянды өтеу жөніндегі заңды қолдану тәжірибесі туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 1999 жылғы 9 шілдедегі №7 Нормативтік қаулысы // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P99000007S_

Куракбаева А.А.

Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі академиясы,
e-mail: sud.kaz2@mail.ru

Қылмыстық процестегі кінәні мойындау туралы келісім

Қылмыстық процесті дамыту оны оңайлатуды, уақытты, күш пен шығындарды қол жетімділікті және үнемдеуді көздейді. Қылмыстық процесті оңайлату, жеделдету қажеттілігі қазіргі заманның талабы болып табылады. Ымыраласу (компромисс) қылмыстық-құқықтық жанжалдарды реттеу, тараптардың істі шешу қорытындысына ықпал ету мүмкіндігін дамыту тәсілдерінің бірі болып табылады. Қылмыстық сот ісін жүргізуде кінәні мойындау туралы келісім сот ісін жүргізудің ымыралы (компромиссті) моделін енгізудің, сот ісін жүргізуді неғұрлым озық, жоғары үлгілерге өзгертудің дәлелі.

Процестік келісім мәселелерін реттейтін негізгі нормативтік құқықтық актілер 2015 жылғы 1 қаңтардан бастап қолданысқа енген ҚР Қылмыстық процестік кодексі, ҚР қылмыстық кодексі және ҚР Жоғарғы Сотының 2016 жылғы 7 шілдедегі № 4 «Соттардың қылмыстық істерді келісу өндірісінде қарау тәжірибесі туралы» нормативтік қаулысы болып табылады.

ҚПК-нің 13-бөлімінің 63-тарауында процестік келісім жасалған істер бойынша іс жүргізу тәртібі көзделген.

ҚПК - нің 7-бабының 37-тармағына сәйкес процестік келісім-бұл қылмыстық процестің кез келген сатысында прокурор мен күдікті, айыпталушы немесе сотталушы немесе сотталған адам арасында осы Кодексте көзделген тәртіппен және негіздер бойынша жасалатын келісім.

Заңда іс жүргізу келісімдерінің екі түрін жасау мүмкіндігі көзделген:

1) онша ауыр емес, ауырлығы орташа не ауыр қылмыстар бойынша – күдікті, айыпталушы келтірілген күдікпен, айыптаумен келіскен жағдайда – кінәні мойындау туралы мәміле нысанында;

2) қылмыстық топ жасаған қылмыстарды, өзге де адамдар жасаған аса ауыр қылмыстарды, сондай-ақ экстремистік және террористік қылмыстарды ашуға және тергеп-тексеруге ықпал ету кезінде барлық санаттағы қылмыстар бойынша ынтымақтастық туралы келісім нысанында жүргізіледі.

Ғалымдардың кінәні мойындау туралы мәміле-бұл материалдық ұғым және оның мәнін материалдық құқықтан іздеген жөн, өйткені материалдық заң реттеушілік және қорғау функцияларын қамтамасыз ететін құқықтық нормаларды негіздеп көрсетеді [1].

Қылмыстық іс жүргізу заңында қолданылатын «татуласу», «келісім» - бұл заңда көзделген іс жүргізу рәсімдері шеңберінде материалдық құқық нормаларын іске асыру мақсатында процеске қатысушылар жасайтын іс-әрекеттер.

Қылмыстық-құқықтық және қылмыстық іс жүргізу нормаларын үйлестіру процеске қатысушыларға олардың татуласу және іс жүргізу келісімін жасасу құқығын іске асыруға мүмкіндік береді. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі екі нормадан тұрады: 67-бап (процестік келісімнің шарттарын орындау кезінде қылмыстық жауаптылықтан босату) және 68-бап (татуласуға байланысты қылмыстық жауаптылықтан босату).

ҚР ҚК-нің 68-бабы өз ара ҚК-нің 67-бабына ұқсас. Оның негізінде тиісті санаттағы қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамдарды қылмыстық жауаптылықтан босатудың дәл сондай шарттары жатыр. Қылмыспен келтірілген зиянды өз еркімен өтеу және кінәлі мен жәбірленушінің татуласуына қол жеткізу кезінде қылмыстық теріс қылық немесе қылмыс жасаған адам қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін, ал ҚК-нің 68-бабының бірінші бөлігінде көзделген жағдайда қылмыстық жауаптылықтан босатылуы мүмкін [2].

«Кінәні тану туралы мәміле» ұғымын ашу, оның материалдық сипатына қарамастан, қылмыстық кодексте қамтымаған.

Алайда кінәні мойындау туралы келісімді ҚР қылмыстық іс жүргізу заңнамасына енгізудің оң жақтары бар - жеделдіктің артуы, соттар мен

қылмыстық қудалау органдарының шектеулі ресурстары үнемделуінен тұрады; істі жәбірленуші мен куәларды қатыстырмай қарау, оларды сот отырысына шақырумен байланысты артық эмоциялық азап шегуден және мүмкін болатын қолайсыздықтардан арылтады; қамауға алынған адамдар үшін мәміле жедел сот талқылауына қол жеткізуге және сол арқылы қамауға алу кезінде уақытты үнемдейді; судья процестік келісімінде көзделгеннен гөрі неғұрлым қатаң жаза тағайындауға немесе сотталушыдан жәбірленушінің пайдасына үлкен соманы өндіріп алуға құқылы емес.

Кінәні мойындау туралы мәміле нысанындағы процестік келісімі кезінде сотқа дейінгі жеделдетілген тергеуден айырмашылығы, тараптардың өзара мүдделері айқын: айыптау тарабы жұмысы көп қажет ететін тергеуден құтылуға мүдделі, ал қорғау тарабы - неғұрлым қатаң жаза тағайындау және толық тергеуден бас тартуға айырбастауға заңда көзделген жеңілдіктерге кепілдік алудың негізделген тәуекелін барынша азайтуға мүдделі (ҚР ҚПК 614-бабы) [3].

Алайда, кінәні мойындау туралы келісім жасасу кезінде ауытқулар мен қайшылықтарды мүмкін болуға белгілі бір нюанстар бар екені айқын. Осылайша, ҚР Конституциясының 77-бабында кінәсіздік презумпциясының міндетті түрде сақталуына нұсқау берілген: «адамның кінәсі заңды күшіне енген сот үкімімен танылғанға дейін қылмыс жасағаны үшін кінәсіз деп саналады». Бұл қағида БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған адам құқықтарының жалпыға ортақ декларациясының 11-бабында, сондай-ақ азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 14-бабында жарияланды.

ҚР ҚПК 19-бабына сәйкес кінәсіздік презумпциясы қылмыстық сот ісін жүргізудің негізгі принциптерінің бірі болып табылады, ол адам жасаған қылмыстағы кінәсі заңмен көзделген тәртіпте дәлелденгенге дейін кінәсіз деп саналады және заңды күшіне енген сот үкімімен белгіленгенге дейін кінәсіз деп саналады. Кінәсіздік презумпциясының негізгі принципі: «қылмыстық кінәні дәлелдеу ауыртпалығы айыптаушыда жатыр».

Сонымен қатар, бүгінгі күні қылмысты ашу бойынша өз көрсеткіштерін жақсарту үшін қылмыстық қудалау органдары тарапынан осы институтты теріс пайдалану үрдісі байқалады [4].

Кінәні тану туралы мәміле рәсімі судья прокурордың айыпталушыға белгілі бір жаза тағайындау туралы өтінішін қанағаттандыратынына кепілдік бермейді, ол жаңа келісім жасау мүмкіндігін бере отырып, процестік келісімінде көрсетілген жаза түрімен және мөлшерімен келіспеуіне байланысты істі прокурорға қайтаруы мүмкін (ҚПК-нің 623-бабы 1-бөлігінің 3) тармағы, ҚПК-нің 626-бабы 1-бөлігінің 2) тармағы).

Кінәні мойындау туралы мәміле қылмыстық істер бойынша дәлелдеу стандарттарының төмендеуіне әсер етуі мүмкін, өйткені мәміле жасалған жағдайда дәлелдемелерді адал жинау, жан-жақты тексеру және объективті бағалау қажеттілігі болмайды. Қылмыстық қудалау органдарының мәміле жасаған адамның кінәсін мойындауы оны соттауға әкеп соқтыратынын түсінуі, олардың тарапынан теріс пайдаланушылыққа әкеп соғады. Прокурорлар сотта өз кінәсін мойындаған жағдайда оның жеңілдетілетініне уәде бере отырып,

жоғары айып тағатын жағдайлар белгіленеді. Және айыпталушы өзіне айып тағылған аса ауыр қылмыс үшін сотталған болатын қорқыныштан онша ауыр емес қылмыс жасағаны үшін өзін кінәлі деп тануға келіседі. Нәтижесінде кінәсіз адамдарды соттау қаупі туындау артады. Айыптау позициясы әлсіз болған жағдайда прокурорлар мәмілелерді кінәлілерді ақтауды болдырмау тәсілі ретінде қолданады. Мұндай жағдайда олардың кінәлілігі дәлелдемелерінің жеткіліксіздігіне байланысты ақталуға мүмкіндігі адамдар сотталуына әкеп соғуына ықтимал [5].

Мұндай жағдайларға жол бермеу үшін жоғары тұрған прокурорлардың кінәсін тану туралы процестік келісімін жасау кезінде айыпталушылардың, сотталушылардың құқықтарының сақталуына мұқият қадағалау жүргізу қажет деп санаймыз.

Жәбірленушінің құқықтарын оның келісімі түрінде кінәні тану туралы процестік келісімін жасасу үшін міндетті шарт ретінде бекіте отырып, заң шығарушы жәбірленуші қандай нысанда өз келісімін беретіндігін реттеген (ҚР ҚПК 615-бабы 4-бөлігі).

Біздің пікіріміз бойынша кінәні мойындау туралы келісім жасасу кезінде жәбірленуші мен азаматтық талапкердің құқықтарына бүгінгі күні бірнеше қысым жасалынып отыр: біріншіден, жәбірленуші мен азаматтық талапкер осы келісімге қол қойған тұлғалардың тізбесіне енгізілмеген (ҚР ҚПК 616-бабының 2-тармағы); екіншіден, жәбірленуші одан әрі өз келісімінен бас тарта алмайды; үшіншіден, жәбірленуші үкімге шағым жасау құқығынан айырылады; төртіншіден, жәбірленуші мен азаматтық талапкер сотқа шақырмай және үкім жарияланған кезде қатыспауы мүмкін. Біз сот келісім жасасуға келісім берген жәбірленушінің толық ерікті екендігіне, жәбірленушінің осы келісімнің салдарын түсінуіне міндетті түрде көз жеткізуге тиіс деп есептейміз.

Кінәні тану туралы мәміле осындай келісімді жасауға күдіктінің, айыпталушының ерік білдіруімен ерікті түрде жасалуға тиіс, сондай-ақ олар күдіктіні, айыптауды, іс бойынша бар дәлелдемелерді, келтірілген зиянның сипаты мен мөлшерін дауламауға тиіс, сондай-ақ егер жәбірленуші осындай мәмілені жасаумен келіссе (ҚПК-нің 613-бабы).

Келісім рәсімінің атауы – кінәні тану туралы келісім және оның мазмұны синтаксистік мағынағасына сәйкес келмейді деп есептейміз. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2016 жылғы 7 шілдедегі № 4 «соттардың қылмыстық істерді келісу өндірісінде қарау тәжірибесі туралы» нормативтік қаулысының 14-тармағына сәйкес, онда прокурор кінәні тану туралы келісімді жасасу кезінде оны жасау шарты ретінде күдіктінің, айыпталушының өз кінәсін мойындауға құқылы емес деп көрсетілген. Бұл процедураны өз кінәсін дауламау туралы келісімге өзгертуді ұсынамыз.

Егер бір топ адам қылмыс жасаған күдіктілердің арасында қылмыстық қудалау органы, бір немесе бірнеше күдікті кінәні тану туралы мәміле жасаса, келісу рәсімі қолданылады, үкім шығарылып, яғни преюдиция туындайды. ҚР ҚПК-нің 127-бабына сәйкес судья іс жүргізу жалпы тәртіпте жүргізілген басқа сотталушыларға қатысты преюдиция негізінде айыптау үкімін шығаруға

міндетті, өйткені оның кінәсін мойындаған қатысушыларына қатысты заңды күшіне енген үкімді (преюдиция) белгіленген мән-жайлар.

Бұл мәселе 27 желтоқсан 2019 жылы процестік келісім институтын дамытуына бағытталған ҚПК өзгерістер енгізілген, процестік келісім жасаған адамдарға қатысты жеке іс жүргізуге бөлінбей, қылмысқа қатысушылардың барлығына қатысты сотқа дейінгі тергеу жүргізуді және тиісінше оларды сотта бір мезгілде қарауды көздейтін заңнамаға өзгерістер енгізілген [6].

Біз судья К.Дүйсенбиевтің егер қылмысқа қатысушылардың бірі қарсылық білдірсе, процестік келісін жасауға тыйым салатын нормаларды енгізу қажеттігі туралы ұсынысын қолдаймыз.

Бұл келісім рәсімі сот ісін жүргізуді жеделдетуге, жеңілдетуге ықпал ететінін атап өттік, алайда бұл кінәні мойындау үшін қорғау тарапына жол беріп жатқан ізге түсу, айыптау органдарының қызметін фикцияға айналдырмауға тиіс.

Прокурор кінәні мойындау туралы мәміле жасай отырып, жазаның жеңілдеу мен жұмсақ болуына уәде бере отырып, оның орындалуына кепілдік бере алмайды, өйткені ҚР ҚПК 22-бабына сәйкес судья сот төрелігін іске асыру кезінде тәуелсіз және тек Қазақстан Республикасының Конституциясы мен заңға ғана бағынады, сондай-ақ судья істі келісу рәсімінде бас тарта отырып прокурорға қайтаруы мүмкін (ҚР ҚПК 623-бабының 1-бөлігінің 1,2-тармақшасы, 626- бабының 1-бөлігінің 1-тармағы).

Прокурор, бұл ретте барлық айғақтау дәлелдерін, бірлескен қатысушылардың қылмыс жасау схемасын, тәсілін және айыпталушының кінәсін дәлелдейтін басқа да деректерге ие болып отырады.

Айыпталушылар құқықтарының бұзылуына жол бермеу үшін прокурор мәміле жасай отырып, тараптар келіскен және келісілген жазаның түрі мен мөлшеріне кепілдік беруі тиіс. Осы кепілдікті қамтамасыз ету үшін жазаның түрі мен мөлшерін айқындауда ҚК 55-бабының екінші бөлігін басшылыққа алу қажет деп санаймыз, онда жасалған қылмыстың белгісі ретінде көзделмеген жеңілдететін мән-жайлар болған және ауырлататын мән-жайлар болмаған кезде жазаның мерзімі мен мөлшерін жасалған кезде аса алмайтындығы көрсетілген.:

- 1) онша ауыр емес немесе ауырлығы орташа қылмыстар-жартысы;
- 2) ауыр қылмыс-үштен екісі;
- 3) аса ауыр қылмыс - ҚК Ерекше бөлімінің тиісті бабында көзделген жазаның неғұрлым қатаң түрінің ең жоғары мерзімінің немесе мөлшерінің төрттен үш бөлігі.

Сот сондай-ақ осы баптың екінші бөлігінде көрсетілген мән-жайлар болған кезде ҚК-нің Ерекше бөлігінің тиісті бабында көзделген жазаның төменгі шегінен төмен тағайындалуы мүмкін ҚК-нің 55-бабы алтыншы бөлігінің ережелерін да қолдана алады [7].

ҚР ҚПК 63-тарауының ережелері негізінде процессуалдық келісім жасалмайды:

- қылмыстық заңмен тыйым салынған әрекетті есі дұрыс емес күйде жасаған немесе қылмыс жасағаннан кейін психикасының бұзылуымен ауырған адамдармен (ҚР ҚПК 612-Б.);

- қылмыстардың жиынтығына қатысты, егер олардың ең болмағанда біреуі ҚР ҚПК 612-бабының талаптарына сәйкес келмесе (ҚР ҚПК 613-бабы);

- егер жәбірленушілердің ең болмағанда біреуі іс жүргізу келісімін жасаумен келіспесе (ҚР ҚПК 613-бабының 2-бөлігінің 2-тармағы).

Біздің ойымызша, ҚР ҚПК 613-бабының 2-бөлігіне кінәні тану туралы келісім жасалмайтын негіздердің (санаттарының) тізімін кеңейту, яғни егер күдікті, айыпталушы кәмелетке толмаған және өзінің дене, психикалық кемістіктеріне байланысты өзінің қорғану құқығын өздері жүзеге асыра алмайтын адам болса – деген қылмыс субъектілерін қосу қажет.

Бұл аталған субъектілер іс жүргізу шеңберінде өз іс-әрекеттерінің саналы және еріктілігі үшін толық көлемде жауап бере алмайтындығы факт болып табылады, бұл аталған санаттағы адамдардың қылмыстары туралы істер бойынша алдын ала тергеу нысанында сотқа дейінгі тергеуді жүргізудің себебі болып табылады (ҚР ҚПК 189-бабының 3-бөлігі).

Осы уақытқа дейін мынадай бірқатар мәселелер анықталмаған:

- процестік келісімі жасалған істер бойынша дәлелдеудің шегі;

- процестік келісімі жасалғаннан кейін күдікті, айыпталушы жасауға міндеттенетін іс-әрекеттер тізбесі.

Осылайша, кінәні тану туралы мәміле нысанындағы процестік келісімі институтының жекелеген аспектілерін қарау - мұқият зерттеуді және іске асырудың нақты тетіктерін айқындауды талап ететін көптеген мәселелерді айқындады. Процестік келісім институтында зерттеуді және жетілдіруді қажет оң және теріс мәселелер әлі де жеткілікті.

Әдебиеттер тізімі:

1 Жекебаев У. С. К вопросу о преимственности в уголовном праве //Право и государство. № 3 (60), 2013 г. С. 43-47.

2 Юрченко Р. Н. Процессуальные соглашения и законодательное поощрение их заключения [электронный ресурс] Р. Н. Юрченко - Режим доступа //https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31669999#pos=5;-157

3 Хан А.Л., Биндюкова Т.С. Проблемы института ускоренных производств в уголовном процессе Республики Казахстан [электронный ресурс] Хан А.Л., Биндюкова Т.С. – Режим доступа //https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32190304#pos=6;-157

4 Дуйсембиев К. Сделка с правосудием: казахстанская модель[электронный ресурс] //Дуйсембиев К. - Режим доступа https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37824879#pos=6;-157

5 Жанабилов К. Проверить законность процессуального соглашения [электронный ресурс] // <https://docplayer.ru/45058693-Proverit-zakonnost-processualnogo-soglasheniya.html>

6 Дуйсембиев К. Сделка с правосудием: казахстанская модель[электронный ресурс] // Дуйсембиев К. - Режим доступа https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37824879#pos=6;-157

7 Юрченко Р.Н. Процессуальные соглашения и законодательное поощрение их заключения [электронный ресурс] Р. Н. Юрченко - Режим доступа //https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31669999#pos=5;-157

Құдайбергел Е.Б.

Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі академиясы,
e-mail: q.edil@mail.ru

Жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзуға қатысты қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау мәселелері

Қазіргі таңда көлік құралы адам өмірінің ажырамас маңызды бөлігіне айналды. Қоғамның экономикалық және әлеуметтік дамуымен бірге көліктің алуан түрі мен саны да артып келеді.

Дегенмен, көлік құралдарының адам тіршілігіндегі тиімділігі мен қатар зиянды жақтары да аз емес. Көлікті пайдалану қауіпсіздігін сақтамау салдарынан ауыр зардаптарға соқтыратын жағдайлар жиі кездесіп жатады.

Қылмыстық қылмыстық құқық бұзушылықтар ішінде жиі орын алатындар қатарына Жол жүрісі немесе көлік құралын пайдалану қағидаларын (бұдан әрі – Қағида) бұзуға қатысты құқық бұзушылықтар жатады.

ҚР Жоғарғы Сотының статистикалық мәліметтеріне сәйкес, зерттеліп отырған қылмыстық құқық бұзушылықтары үшін 2018 жылы 3966 адам [1], 2019 жылы 3684 адам [2], 2020 жылдың қаңтар айында 194 адам қылмыстық жауаптылыққа тартылған [3].

Республика соттарында 2018 – 2020 жылдар аралығында қаралған Қағиданы бұзумен байланысты қылмыстық істердің 50 процентінен астамын көлік құралын басқару құқығынан айырылған адамның алкогольдік, есірткілік немесе уытқұмарлық масаң күйде көлік құралын басқарумен байланысты құқық бұзушылықтар (ҚК-тің 346-бабы) құрайды. Төмендегі кестеден көруге болады [4,5,6].

«Кесте 1 - ҚР соттарында қаралған қылмыстық істер саны»

Кезең \ ҚР ҚК	345-бап	346-бап	347-бап	348-бап	349-бап	351-бап
2018 ж.	1998	2893	3	0	11	0
2019 ж.	1803	2645	10	2	7	2
2020 ж. қаңтар	125	106	1	0	0	0

Мұндай қылмыстық құқық бұзушылықтардың салдары, басым бөлігінде, орны толмас ауыр зардаптарға соқтырады.

Статистикалық мәліметтерге сәйкес, жалпы Қағидаларды бұзумен байланысты құқық бұзушылықтардың басым бөлігі, яғни 70 проценттен астамы жүргізушінің алкогольдік немесе есірткілік масаң күйінде жасалады [1,2,3,7].

Жүргізушінің көлікті масаң күйде басқаруы Қағиданы бұзумен байланысты құқық бұзушылықтардың кеңінен таралған түрі болып қала беруі, бірқатар авторлардың да назарын аударады [8; 139б.]

Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасына сәйкес, Қағиданы бұзғаны үшін қылмыстық жауаптылық жәбірленуші денсаулығына орташа не ауыр зиян келтірсе не бір немесе бірнеше адамның қазасына соқтырған жағдайда туындайды.

Ерекшелік ретінде Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі – ҚК) 346-бабын атап өтуге болады. Баптың бірінші бөлігімен көзделген жауаптылық қандай да бір қылмыстық зардаптар туындамастан орын алады. Бұл ретте заң шығарушы, кінәлінің бұрын Қағиданы бұзғаны үшін жауаптылыққа тартылғаны, және одан ешқандай қорытынды жасамай масаң күйде көлік құралын басқарғанын не соған жол бергенін ескерген. Бұл баптың бірінші бөлігі бланкеттік болып табылмайды және жауаптылық туындау үшін Қағилардың қандайда бір тармағының бұзылуын талап етпейді.

Сонымен қатар, соңғы енгізілген өзгерістерге сәйкес, аталған баптың екінші бөлігімен қылмыстық жауаптылық көлік құралын масаң күйде басқару салдарынан абайсызда мүліктік залал және жәбірленушінің денсаулығына жеңіл зиян келтірген жағдайда туындайды.

ҚК-тің 346-бабының келесі сараланған бөліктерімен (3, 4, 5, 6-бөліктері) қылмыстық жауаптылық туындау үшін жәбірленуші денсаулығына орташа не ауыр зиян келтірілуі, бір немесе бірнеше адамның қазасы орын алуы тиіс.

Жол қозғалысы барысында көлік жүргізушісі ең белсенді субъект болып табылады және қауіпсіздік үшін құқықтық жауапкершілігі басым болады. Қазіргі жағдайда көлік жүргізу қызметінің өзі адамның психикасы мен когнитивті қызметіне, оның білімі мен тәжірибесіне жоғары талаптар қояды, қозғалыстың басқа қатысушыларының (жолаушылардың, жаяу жүргіншілердің) өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігі көбінесе жүргізушіге тәуелді болады [9; 85б.]

Дегенмен, құқық бұзушылықты масаң күйде жасау оның әрқашан жауаптылығын ауырлататын мән-жайлар болып табыла бермейді.

Мұндай пікірге бірқатар зерттеушілер де назар аудартады [10; 126б.].

Көлік жүргізушінің алкогольдік, есірткілік немесе уытқұмарлық масаң күйде болуы, оның орын алған жол-көлік оқиғасында кінәлі деген сөз емес. Және мұндай айыптау біржақты әрі жалпылама болар еді.

Қазақстан Республикасының сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарында Қағидаларды бұзуға қатысты қылмыстық істерді қарауда құқық бұзушының әрекетін саралау бойынша әр түрлі практика қалыптасқан.

Атап айтсақ, сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарымен бұрын көлік құралын басқару құқығынан айырылған адам масаң күйде көлік құралын басқарып, сол әрекеті (әрекетсіздігі) салдарынан қылмыстық ауыр зардаптар орын алса, оның іс-әрекеті ҚК-тің 345, 346-баптарымен бірге сараланып сотқа берілуі кездеседі.

Бұл тұрғыда, Республика соттары мен сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары арасында әр түрлі көзқарас қалыптасқан.

Мысалы, Ақтөбе облысы Ақтөбе қаласы №2 сотының 2018 жылғы 9 қаңтардағы үкімімен А.В.Личковаха ҚК-тің 346-бабының 4-бөлігімен көзделген құқық бұзушылықты жасағаны үшін кінәлі деп танылған [11].

Ал, сотқа дейінгі тергеу органдары ҚК-тің 345-бабының 3-бөлігі және ҚК-тің 346-бабының 4-бөлігімен айып таққан.

Істің мән-жайына сәйкес, сотталушы көлік құралын басқару құқығынан айырылған бола тұра, алкогольдік масаң күйде көлік құралын басқарып, Қағиданың ережелерін бұзып, басқаруындағы көлік құралын игере алмай, аударылған. Салдарынан көлігіндегі жолаушы қазаға ұшыраған [11].

Осындай саралау С.П.Бесклубовқа қатысты айыптау актісінде де орын алған. Оның әрекеті сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарымен ҚК-тің 345-бабының 2-бөлігі және ҚК-тің 346-бабының 3-бөлігімен бірге сараланған [12].

Алайда, 2018 жылғы 12 ақпандағы сот үкімімен С.П.Бесклубов ҚК-тің 346-бабының 3-бөлігімен ғана кінәлі деп танылып, ҚК-тің 345-бабының 2-бөлігі артық тағылған ретінде айыптан алынып тасталған [12].

Осындай ҚК-тің 345 және 346-баптарымен қоса саралау басқа да бірқатар қылмыстық істерде кездеседі.

ҚК-тің 13-бабының талаптарына сәйкес, егер дәл сол бір іс-әрекет осы Кодекстің тиісті баптарының жалпы және арнайы нормаларының белгілеріне сәйкес келсе, қылмыстық құқық бұзушылықтардың жиынтығы болмайды және қылмыстық жауаптылық осы Кодекстің Ерекше бөлігінің арнайы норманы қамтитын бабы бойынша туындайды [13].

Дегенмен, сотқа дейінгі тергеу органдары тарапынан жіберілген қате саралау негізінен аталған нормалардың диспозициясының дұрыс (толық) баяндалмауынан орын алған.

Құқық бұзушылықты масаң күйде жасау әрқашан жауаптылығын ауырлататын мән-жайлар болып табыла бермейді және өздігінен тікелей ауыр зардаптарға соқтырмайды.

Жүргізушінің алкогольдік, есірткілік немесе уытқұмарлық масаң күйі Қағиданың тармақтарының бұзылуына әсер ету арқылы ауыр зардаптардың туындауына жанама себепкер болады.

Сондықтан, алдымен жол-көлік оқиғасының орын алуына тікелей себепті, яғни Қағиданың бұзылған тармағын анықтау қажет.

ҚК-тің 345-бабының диспозициясында «Көлік құралдарын басқаратын адамдардың жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзуы», бірінші бөлігі «Автомобильді, троллейбусты, трамвайды не басқа да механикалық көлік құралын басқаратын адамның жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын абайсызда адамның денсаулығына ауырлығы орташа зиян келтіруге әкеп соққан бұзуы» - деп көрсетіледі.

Келесі сараланған бөліктері (2, 3, 4 - бөліктер) дәл сол іс-әрекет ретінде жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзуға сілтеме жасайды. Баптың сараланған бөліктері сілтеме жасап отырған құқық бұзушылық әрекет (әрекетсіздік) тікелей «жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзумен» сипатталады [13].

Ал, ҚК-тің 346-бабының бірінші бөлігінің диспозициясы «Көлік құралдарын басқару құқығынан айырылған және алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйдегі адамның көлік құралын басқаруы не көлік құралын басқаруды осындай адамға беру, сол сияқты осындай адамның көлік құралын басқаруына лауазымды адамның немесе көлік құралы меншік иесінің не иеленушісінің жол беруімен» баяндалады [13].

Аталған баптың екінші бөлігі «Осы баптың бірінші бөлігінде көзделген, абайсызда көлік құралдарын, жүктерді, жол құрылысжайларын және өзге де құрылысжайларды не өзге мүлікті бүлдіруге, сол сияқты адамның денсаулығына жеңіл зиян келтіруге алып келген әрекеттерге», үшінші бөлігі «абайсызда адамның денсаулығына ауырлығы орташа зиян келтіруге алып келген дәл сол іс-әрекеттерге» және келесі 4, 5, 6 - бөліктері де осы баптың бірінші бөлігінде көзделген осы іс-әрекеттерге сілтеме жасайды.

ҚК-тің 346-бабының сараланған бөліктері (2, 3, 4, 5, 6 - бөліктер) көзделген зардаптарға соқтыратын іс-әрекет ретінде осы баптың бірінші бөлігінде баяндалған әрекеттерге сілтеме жасайды.

Ал бірінші бөлікте көзделген әрекет алкогольдік, есірткілік және (немесе) уытқұмарлық масаң күйде көлік құралын басқарумен (осындай адамға берумен не жол берумен) ғана шектелген, онда қандай да бір Қағиданы бұзу (мысалы: ҚК-тің 345, 345-1-баптары) немесе бұзылатын нормаға сілтеме көрсетілмеген.

Қолданыстағы заңнамадағы ҚК-тің 346-бабының диспозициясы айқын емес. Ол көлік жүргізушісінің масаң күйін жол-көлік оқиғасында оны жалпылама біржақты кінәлі деп тануға соқтыруы мүмкін. Сонымен қатар, айыпталушының іс-әрекетін саралауда қиындықтар туындатады.

Осы тұрғыда, зерттеліп отырған ҚК-тің 346-бабының диспозициясын «Жол жүрісі немесе көлік құралын пайдалану қағидаларын бұзу» іс-әрекетімен толықтыру қажет деп ойлаймыз.

Толықтыру ҚК-тің 346-бабының екінші бөлігінің мазмұнына енгізілу қажет. Және үшінші, төртінші, бесінші және алтыншы бөліктерінде осы баптың екінші бөлігінде көзделген іс-әрекеттерге сілтеме жасалғаны орынды болады.

Біздің ойымызша, Бұл өзгерістер құқық бұзушының әрекетін ҚК-тің 346-бабымен саралауда, ол баптың сарланған бөліктерінің бланкеттік сипатын ескеруге және Қағиданың бұзылған нормаларына сілтеме жасауға міндеттейді.

Қорытындылай келе, ҚК-тің 346-бабының диспозициясын жетілдіру арқылы көлік жүргізушісінің масаң күйін жол-көлік оқиғасында жалпылама біржақты кінәлі деп танудың алдын алуға, сонымен қатар мұндай қылмыстық істерді қарауда бірыңғай сот практикасын қалыптастыруға мүкіндік береді деп ойлаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

1 Сотталғандарға қатысты статистикалық мәлімет (2018 жыл) Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының «Төрелік» бағдарламасы // <https://torelik.sud.kz/#/court/reports/info/3954462323?month=DECEMBER&year=2018&snapshotConfig=JUDGE>

2 Сотталғандарға қатысты статистикалық мәлімет (2019 жыл) Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының «Төрелік» бағдарламасы // <https://torelik.sud.kz/#/court/reports/info/3954462323?month=DECEMBER&year=2019&snapshotConfig=JUDGE>

3 Сотталғандарға қатысты статистикалық мәлімет (2020 жыл қаңтар) Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Төрелік» бағдарламасы // <https://torelik.sud.kz/#/court/reports/info/3954462323?month=FEBRUARY&year=2020&snapshotConfig=JUDGE>

4 ҚР соттарында қаралған қылмыстық істер бойынша статистикалық мәлімет (2018 жыл) ҚР Жоғарғы Сотының «Төрелік» бағдарламасы // <https://torelik.sud.kz/#/court/reports/info/3840043602?month=DECEMBER&year=2018&snapshotConfig=JUDGE>

5 ҚР соттарында қаралған қылмыстық істер бойынша статистикалық мәлімет (2019 жыл) ҚР Жоғарғы Сотының «Төрелік бағдарламасы» // <https://torelik.sud.kz/#/court/reports/info/3840043602?month=DECEMBER&year=2019&snapshotConfig=JUDGE>

6 ҚР соттарында қаралған қылмыстық істер бойынша статистикалық мәлімет (2020 жылғы қаңтар) «Төрелік бағдарламасы» // <https://torelik.sud.kz/#/court/reports/info/3840043602?month=FEBRUARY&year=2020&snapshotConfig=JUDGE>

7 Сотталғандарға қатысты статистикалық мәлімет (2017 жыл) Қазақстан Республикасының Жоғарғы Сотының «Төрелік» бағдарламасы // <https://torelik.sud.kz/#/court/reports/info/3954462323?month=DECEMBER&year=2017&snapshotConfig=JUDGE>

8 Жуков А.М. Уголовная ответственность за управление транспортным средством в состоянии опьянения в законодательстве зарубежных стран // [Вестник Московского университета МВД России](#). – 2017. – № 5. – Б.138-147.

9 Полякова С.В. Стратегические приоритеты обеспечения безопасности участников дорожного движения // [Правопорядок: история, теория, практика](#). – 2015. – № 1(4). – Б. 85-89.

10 Линкевич А.Е. Состояние опьянения как квалифицирующий признак нарушения правил дорожного движения и эксплуатации транспортных средств и его социально-правовая обусловленность // [Пробелы в российском законодательстве. Юридический журнал](#). – 2014. – № 6. – Б. 125-127.

11 Ақтөбе облысы Ақтөбе қаласы №2 сотының үкімі (А.В.Личковаға қатысты) 09.01.2018 ж. // <http://office.sud.kz/lawsuit/documentList.xhtml> _

12 Ақтөбе облысы Ақтөбе қаласы №2 сотының үкімі (С.П.Бесклубовқа қатысты) // http://office.sud.kz/lawsuit/documentList.xhtml_07.03.2020.

13 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілде // http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226_

Қарақшылықтың құрамын саралау мәселелері

Бөтеннің мүлкіне қарсы қылмыстарды сот тәжірибесінде қарауда жие кездесетін қарама – қайшылықтардың бірі, бұл қарақшылықты басқа қылмыстармен шатыстыру болып табылады.

Сол себепті қарақшылықтың меншікке қарсы қылмыстардан айырмашылығын ажырату үшін оның құрамын дұрыс саралау қажет.

Қарақшылықтың негізгі объектісі бөтеннің мүлкі, қосымша объектілері – адамның өмірі мен денсаулығы. Бұл қылмыстың ерекшелігі де осы күрделі объектілігінде десек те болады.

Қылмыстық заңда қарақшылықтың объективтік жағы бөтеннің мүлкін жымқыру мақсатында адамның өмірі мен денсаулығына қауіпті күш қолданумен немесе тікелей осындай күш қолдану қатерін төндірумен ұласқан шабуыл жасау деп анықталған.

Қарақшылықтың объективтік жағын үшке бөліп қарастыруға болады:

- 1) Бөтеннің мүлкін жымқыруға бағытталған шабуыл
- 2) Адамның өмірі мен денсаулығына қауіпті күш қолданумен ұштасқан
- 3) Адамның өмірі мен денсаулығына қауіпті күш қолдану қатерін төндірумен ұласқан шабуыл. [1,100 б.]

Субъективтік жағынан қарақшылық тікелей қасақаналықпен, пайдакүнемдік ниетпен және бөтеннің мүлкін иелену мақсатымен жасалынады. Яғни кінәлі адам бөтеннің мүлкін иемдену мақсатында жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қауіпті физикалық және психикалық күш қолданып, шабуыл жасап жатырғанын ұғынады, тілейді және осы мүлікті өз пайдасына немесе басқа біреудің пайдасына айналдыруға тырысады. Егер кінәлінің қылмыстық әрекетінде тікелей қасақана ниет болмаса, қарақшылықтың құрамы толық болмайды, яғни бұндай қылмыстар қарақшылық болып сараланбайды. [2,321 б.]

Қарақшылықтың субъектісі болып – 14 жасқа толған, есі дұрыс жеке тұлға танылады.

Сот қарақшылық туралы қылмыстық істерді қарау барысында, алдымен, құрамын дұрыс саралау үшін: күш қолдану қауіпті болып саналады ма деген сұраққа дұрыс жауап беріп, қылмыс құралын және оны қолдану тәсілдерін талдап, жәбірленушіге күш қолдану кезіндегі келтірілген зардаптың мөлшерін таразыға салып, дене жарақаттарының ауырлығын тергеп, сот – медициналық сараптама қорытындыларын нақты зерттеуі қажет.

Қылмыстық құқық бұзушылық үшін әділ жаза тағайындаудың негізгі қадамы қылмыстың құрамын дұрыс саралаудан басталады. Қарақшылықты дұрыс саралаудың алғы шарттары - бұл қауіпті күш қолданумен жасалатын іргелес құқық бұзушылықтардың құрамдарының айырмашылығын ажыратуды нақты түсіну болып табылады.

Адам өмірі мен денсаулығына қауіпті зорлық – зомбылық жасау деп, әдетте сот тәжірибесінде де, ғылыми қылмыстық – құқықтық теорияда да жәбірленушіге жеңіл, орта және ауыр дене жарақаттарын салуды түсінеді.

Сот тәжірибесінде жәбірленушінің денсаулығына жеңіл зиян келтірілуді, сот – сараптама қорытындысы жеңіл дәрежедегі зиян деген қорытынды бергеннің өзінде де, денсаулыққа келтірілген қауіпті зорлық – зомбылық деген түсінік қалыптасқан.

Кінәлінің қолында ешқандай қару болмаса, бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену мақсатында жәбірленушіге қолымен немесе аяғымен соққы беріп, соның салдарынан жеңіл түрдегі дене жарақатын салғанда, қылмыскердің осы әрекеті адам өмірі мен денсаулығына қауіпті немесе қауіпсіз болып табылады ма деген сұраққа жауап бере отырып саралаған жөн деп есептейміз. Сот тәжірибесінде дәл осы әрекеттер көбінде қарақшылық ретінде сараланады.

Денсаулыққа жеңіл зиян, егер қару немесе қару ретінде пайдаланылатын заттарды қолданылмай келтірілсе, кінәлінің әрекеті тонау деп саралану қажет. Ал егер денсаулыққа жеңіл зиян қарудың немесе қару ретінде дайындалған заттармен қолданылса, кінәлінің әрекеті қарақшылық болып есептеледі.

Сонымен қатар кінәлінің қылмыстық әрекетін қарақшылық деп саралау үшін бөтеннің мүлкін иемдену мақсатын шабуыл жасау арқылы жүзеге асыру барысында жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына зорлық – зомбылық қолдану немесе қолданумен қорқыту фактісі болуы қажет.

Адам өміріне қауіпті зорлық – зомбылық деп кейде жәбірленуші дене жарақатын алмаса да, жасалу әдісі мен сипатына байланысты адам өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін әрекеттерді түсіндіруге болады. Мәселен, автокөлікті тартып алу мақсатымен жәбірленушіні жүріп келе жатырған көліктен итеріп, немесе биік жардан құлату сияқты әрекеттерді қауіпті әрекеттер қатарына жатқызуға болады. [1, 102 б.]

Қарақшылық кезінде зорлық – зомбылық жасаймын деп қорқытуға, әдетте қолына пышақ немесе атылатын қаруды алып қорқытуды жатқызуға болады. Бірақ қарақшылық кезінде қару ретінде қолданылған заттарға байланысты сот тәжірибесінде нақты тұжырым қалыптаспаған. Осындай істерді саралаған кезде сот тәжірибесінде кінәлінің қолында болған, қарақшылық жасау мақсатында алдын ала қолдану ниетімен қару ретінде дайындаған заттарға объективті баға берген жөн.

Қарақшылық кезінде қарудың қолданылуы мен қолданамын деп қорқытудың айырмашылығы, осы қылмыстың жасалуының қауіптілік дәрежесін білдіреді, сондықтан бұл екеуін бірінен бірін ажырата білуіміз керек.

И.Ш.Борчашвилидің пікірінше, қарақшылық кезінде қару қолдану немесе қару ретінде пайдаланатын заттарды қолдану деп осы қаруларды жәбірленушінің денсаулығы мен өміріне шын мәнінде зиян келтіру мақсатымен қолдануын, яғни қаруды ату, тескіш-кескіш қаруларды қолдану барысында дене жарақаттарын салуды түсіну керек. [2,321 б.]

Бұл түсінік өте орынды берілген, себебі шын мәнінде қару немесе қару ретінде пайдаланылатын заттарды көрсету қолдану болып табылмайды.

Бұл ретте шетел мемлекеттерінің қылмыстық заңнамасын зерттеу кезінде анықталған қылмыстық қару түсінігі туралы айтып кеткен жөн, мысалы бірқатар елдерде қылмыс жасаған кезде қару ұғымымен қатар «қауіпті қару» (АҚШ, ГФР), «өлім-жітім қаруы», «өлім-жітімдік физикалық күш» (АҚШ), «қауіпті құралдар» (Испания) ұғымдары бөлінеді. [3]

Мысалы, Нью-Йорк штатының Қылмыстық кодексі осы ұғымдардың айқын анықтамасын береді. «Өлімге әкеліп соғатын физикалық күш» - бұл физикалық күш қолданылатын жағдайларда, кейде өлім немесе басқа да ауыр дене жарақатын тигізуі мүмкін. «Өлім-жітім қаруы» атыс жасалуға бейімделген кез келген оқталған қаруды, сондай-ақ автоматты түрде шығатын жүзі бар пышақты, қанжарды, дубинканы, металл кастетті және т.б. білдіреді. [4]

Шет елдердің қылмыстық заңнамасы тонау мен қарақшылықты бір қылмыс ретінде қарастырып, ара – жігін ажыратпайды, дегенмен осы екі қылмысты жасаудың заңдық-техникалық конструкцияларының жетілмегендігіне қарамастан, қылмыстық заңның әділдік принципін сақтауға тырысады, яғни барлық ықтимал күмән жәбірленушінің пайдасына түсіндірілетінін, ал жағымсыз салдар тәуекелділігі қылмыскерге жүктелетініне көз жеткіздік.

Заңдағы осындай түсініктер сот тәжірибесінде қару қолданумен жасалған қарақшылықты саралауды жеңілдетеді.

ҚР қылмыстық заңнамасында да осындай түсініктер болса, сот тәжірибесіндегі жиі кездесетін «жарамды қару» мен «жарамсыз қару» түсініктеріне, қарудың қолдану салдарына, қару қолданумен қорқыту түсінігіне қате баға беру жағдайлары азаяр ма еді.

Тағы бір сот тәжірибесінде орын алатын жағдай, қарақшылық пен бандитизмді шатыстыру мәселесі.

Ресей ғалымы Р.Р.Галиакбаровтың ойынша, қарақшылық пен бандитизмді қылмыстық қол сұғушылық объектісі, қылмыс қаруы, шабуыл жасау кезінде қылмысты қолдануы, пайдакүнемдік мақсаты(бандитизмде кінәлінің мақсаты азаматтар мен ұйымдарға шабуыл жасау болып табылады) арқылы ажыратуға болады, сонымен қатар бандитизм қылмыстық қоғамдастық құру арқылы болады деп көрсеткен.[5]

Бұл пікірмен біз де келісеміз, бұған қоса бұл екі құқық бұзушылықты саралаған кезде қылмыстың субъектісіне мән берген жөн деп ойлаймыз, себебі бандитизм бойынша субъект – 16 жасқа толған, есі дұрыс тұлға ал егер бандаға қатысқан кінәлінің жасы 14 – жастағы болса, оның әрекеттері ҚК – тің 15 – бабының талаптарына сай қарақшылық ретінде сараланады.

Сот жүйесіндегі ең тәжірибелі криминалистердің бірі, осы тақырыптың аясында зерттеу жүргізген ғалым Ә.Ж.Құрықбаевтың пікірінше бандитизмді қарақшылықтан ажырату үшін соттар:

- 1) Қарақшылық қарулы қылмыстық топтың бөтен мүлкін иемдену мақсатында ғана жасалатын шабуыл болса, бандитизм әртүрлі мақсаттағы қылмыстарды жасау үшін құрылған қарулы топ болып табылады.

2) Қарақшылықтың негізгі объектісі бөтеннің мүлкі, қосымша объектісі денсаулығы болса, бандитизмнің объектісі қоғамдық қауіпсіздік пен қоғамдық тәртіп бол есептеледі.

3) Қарақшылық шабуыл жасаған кезден бастап аяқталған деп есептелінсе, бандитизмде қарулы топты құрған кезден бастап аяқталған болып есептеледі.

4) Бандитизмде тұрақты қарулы топты құрғаны үшін де, сол сияқты осы топқа басшылық жасағаны үшін де жауапқа тартылса, қарақшылықта бөтеннің мүлкін иемдену мақсатында шабуыл жасағаны үшін ғана жауапқа тартылады.

5) Бандитизмде міндетті түрде тұрақты қаруланған топ болса, қарақшылықта тұрақты қаруланған топ құру міндетті емес. [1,133 б.]

Сот тек заңға ғана бағынатын болғандықтан, заңның аясынан шыға алмайды, кейбір жағдайларда заңдағы нормалардың шегінен шығып, әділдікті сомдайтын, керісінше заң нормаларына түсінік бере отырып, әр құқық бұзушылықты мәнісі бойынша саралайтын жағдайлар соттардың тәжірибесінде кездеседі. Ал кейбір соттар заңның ғана шеңберінде саралап, кейбір заң нормаларының кең ауқымды түсінік бермеуінен істерді қате саралап жатады.

Қарақшылық пен тонауды саралаудағы денсаулыққа қауіпті немесе қауіпті емес күшті ажырату үшін заңға «қауіпті қару», «өлім – жітік қаруы» деген түсінікті енгізуі немесе Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 жылғы 11 шілдедегі № 8 Бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену жөніндегі істер бойынша сот тәжірибесі туралы нормативтік қаулысына осы түсініктерді қосымша толтыру қажет.

Осы сияқты ұсыныстар ескеріліп, заңдағы олқылықтар жойылса, сот тәжірибесі де бір қалыпқа келіп, қарақшылық бойынша нақты негізделген үкімдер шығарылады деп ойлаймыз.

Әдебиеттер тізімі:

1 Меншікке қарсы жымқыру мақсатында жасалатын қылмыстық құқық бұзушылықтар //Оқу құралы: Ә.Ж.Құрықбаев. – Астана: Қазақстан Республикасы Жоғарғы сотының жанындағы сот төрелігі академиясы, 2018. – 100,102,133 б.б.

2 Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу РК, особенная часть (том 2). –Алматы:Жеті Жарғы, 2015.- 321 с.

3 Уголовное законодательство зарубежных стран: сб. законодательных материалов / под ред. И.Д. Козочкина. М., 1998, 101с.

4 Уголовный кодекс штата Нью-Йорк. § 10.00,п. 11, 12, 13 // Уголовное законодательство зарубежных стран: сборник законодательных материалов под редакцией И.Д. Козочкина. М., 1998, 4 с.

5 Разграничение разбоя и бандитизма / Галиакбаров Р.Р. «Российская Юстиция» 2011, №7, 55-56 с.

Некоторые вопросы медиации с участием несовершеннолетних в уголовном судопроизводстве Республики Казахстан

Активное развитие уголовного судопроизводства в последние десятилетия обуславливается, в том числе, и поиском наиболее эффективных механизмов не только для борьбы с преступностью как таковой, но и для достижения иных весьма важных целей.

Одной из таких целей, по мнению большинства ученых, является правильное разрешение уголовно-правового конфликта [1; с.59; 2; с.103; 3; с.118]. Такое разрешение, удовлетворяющее запросам сторон, имеется в формах восстановительного правосудия. В частности, в набирающей особую актуальность в Казахстане – медиации.

Медиация представляет собой новую форму альтернативного урегулирования споров с участием нейтральной, беспристрастной, не заинтересованной в конфликте стороны. Такой стороной выступает медиатор, помогающий участникам конфликта или судебного разбирательства выработать определенное соглашение. При этом стороны полностью контролируют процесс принятия решения и условия его разрешения.

Медиация в Казахстане уже применяется в спорах по гражданским, трудовым, семейным и иным правоотношениям, а также по уголовным делам небольшой и средней тяжести [4].

Вместе с тем, особое значение имеет применение такой меры восстановительного правосудия в отношении несовершеннолетних, совершивших преступное деяние. Если обратиться к официальной статистке, то в 2015 году несовершеннолетними было совершено 3338 правонарушений, из них в порядке медиации было рассмотрено 104 (ст.68 ч.1 УК РК) и 15 (ст.68 ч. 2 УК РК) правонарушений, что в общей сложности составило 3,5% от общего числа зарегистрированных правонарушений.

В 2016 году из 3343 правонарушений, совершенных несовершеннолетними, 100 (ст.68 ч.1 УК РК) и 15 (ст. 68 ч.2 УК РК) деяний были рассмотрены в порядке медиации. Процент к общему числу составляет 3,4%. В 2017 году из 3156 правонарушений 158 (ст.68 ч.1 УК РК) и 6 (ст. 68 ч.2 УК РК) рассмотрены в порядке медиации. Процент рассмотрения от общего числа – 5,1%. В 2018 году из 3156 правонарушений в порядке медиации рассмотрены 140 и 4 соответственно. Процент применения медиативных мер составил 4,5%.

В 2019 году таких правонарушений зарегистрировано 2824. Из них по 118 и 7 соответственно применена медиация. Процент применения мер медиации – 4,4%. [5]

Как видим, количество правонарушений, совершенных несовершеннолетними практически стабильно оставалось на уровне 3156 – 3343 правонарушений в год. Только в прошлом году наблюдалось небольшое снижение до 2824. Это говорит о том, что можно прогнозировать результаты работы на следующий год и уже быть более или менее подготовленным в таких условиях.

Приведенный анализ демонстрирует также, что процедура медиации не так уж часто применяется в отношении несовершеннолетних. Довольно низкий процент применения, варьирующий от 3,4 до 5,1%, свидетельствует о том, что медиация не получила своего должного распространения. Тогда как эта мера рекомендована международными стандартами для широкого применения именно к лицам, находящимся в силу несовершеннолетнего возраста в уязвимом положении [6-11].

Международные стандарты предусматривают формирование модели дружественного к несовершеннолетнему правосудия, которое включает в себя неформализованную процедуру рассмотрения дела несовершеннолетнего; обширный арсенал средств и методов воздействия на правонарушителя, не являющихся наказанием; результативную воспитательную работу с несовершеннолетним психологов, педагогов, социальных работников; использование альтернативных традиционным процедур, направленных на восстановление мирных отношений между жертвой и правонарушителем, возмещение вреда, психологическую реадaptацию потерпевшего, воспитательно-коррекционную работу с самим правонарушителем [7,9,10].

В частности, международные акты акцентируют внимание на применении к несовершеннолетним правонарушителям таких восстановительных процедур, как медиация, предупреждение, трансакция, семейные конференции [8,9,11].

Однако, как видим, перечисленные методы восстановительного воздействия на несовершеннолетнего правонарушителя в должной мере не нашли своего применения в нашей стране.

Также официальные данные свидетельствуют о том, что в большей части несовершеннолетние освобождаются от уголовной ответственности в связи с примирением в силу положений части 1 статьи 68 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее УК РК), которая устанавливает, что «Лицо, совершившее уголовный проступок или преступление небольшой или средней тяжести, не связанное с причинением смерти, подлежит освобождению от уголовной ответственности, если оно примирилось с потерпевшим, заявителем, в том числе в порядке медиации, и загладило причиненный вред» [12].

Нужно отметить, речь здесь идет не конкретно о несовершеннолетних, а об общей категории лиц.

Часть 2 данной статьи получила меньшее распространение. При этом данная норма выделяет несовершеннолетних наряду с беременными женщинами, женщинами, имеющих малолетних детей, мужчинами, воспитывающих в одиночку малолетних детей, женщинами в возрасте пятидесяти восьми и свыше лет, мужчинами в возрасте шестидесяти трех и

свыше лет, как уязвимую категорию лиц, которые могут быть освобождены от уголовной ответственности, в том числе, в порядке медиации.

Эти категории лиц могут быть освобождены от уголовной ответственности за совершение тяжкого преступления при наличии двух условий:

Во-первых, тяжкое преступление должно быть не связано с причинением смерти или тяжкого вреда здоровью человека

Во-вторых, виновное лицо должно примириться с потерпевшим, заявителем и загладить причиненный вред [12].

Необходимым, на взгляд автора, является внесение в данную норму уголовного закона дополнения положением о том, что при освобождении от уголовной ответственности к несовершеннолетнему применяются принудительные меры воспитательного воздействия. Это дополнение вполне оправданно, так как речь идет о подростках, совершивших тяжкое преступление.

Вместе с тем, данный вопрос ни один нормативный правовой акт полностью не регулирует - в какой форме и сколько по времени должно осуществляться воспитательное воздействие принудительными мерами, какие органы осуществляют их, что является итогом оценки исправления подростка и т.д.

В этой связи видится целесообразным издание такого акта и формирование единой результативной практики в республике. В качестве одного из ориентиров можно принять во внимание результаты реализации проекта «Модернизация подростковой преступности в г. Астана», проведенной под эгидой столичной прокуратуры в 2018 году.

При реализации проекта были учтены все новейшие достижения в области детской психологии и социологии, изучены причины девиантного поведения подростков, меры социализации и адаптации их в обществе, а также использован опыт правоохранительных служб и органов, занимающихся вопросами несовершеннолетних. В течение года детские психологи, социологи, органы прокуратуры, внутренних дел, акимат столицы, учителя, родители, общественные деятели и активисты работали с подростками в группе риска.

Только по результатам 4 месяцев работы с такими подростками, правонарушения, совершаемые несовершеннолетними по г. Астана снизились на 36%, количество подростков, состоящих на учете в ювенальной юстиции снизилось на 25% [13].

Видится перспективным использование уже апробированных на практике результатов проекта при разработке проектов нормативного акта и методики принудительного воспитательного воздействия на подростков, отмеченных выше.

Отдельно необходимо отметить прогрессивность нормы, заложенной в части 3 статьи 68 УК РК, позволяющей освобождать от уголовной ответственности лиц, в том числе, несовершеннолетних, когда вред причинен и интересам общества и государства [12].

Таким образом, потерпевшей стороной в процессе проведения медиации, с участием несовершеннолетнего может быть и государство.

К сожалению, в действующем Законе Республики Казахстан «О медиации» вопросам медиации в уголовном судопроизводстве уделена единственная статья 24 «Особенности медиации, проводимой в ходе уголовного судопроизводства», где имеется лишь упоминание об особенностях медиации с участием несовершеннолетних [4].

В частности, пункт 3 данной статьи оговаривает, что «Если при проведении медиации одна из сторон является несовершеннолетним, участие педагога или психолога, или законных представителей несовершеннолетнего обязательно» [4].

Следует отметить, что и уголовное и уголовно-процессуальное законодательство страны не регламентирует в достаточной степени особенности проведения такой процедуры с участием несовершеннолетних.

Отдельный вопрос возникает и к личности медиатора, который будет проводить эту процедуру с участием несовершеннолетнего.

Подпункт 2) статьи 2 Закона «О медиации» дает общее определение о том, что «медиатор - независимое физическое лицо, привлекаемое сторонами для проведения медиации на профессиональной и непрофессиональной основе в соответствии с требованиями настоящего Закона».

Пункт 1 статьи 9 данного Закона устанавливает, что медиатором может быть независимое, беспристрастное, не заинтересованное в исходе дела физическое лицо, выбранное по взаимному согласию сторон медиации, включенное в реестр медиаторов и давшее согласие на выполнение функции медиатора.

Препятствием для привлечения лица в качестве медиатора являются обстоятельства, указанные в пункте 7 настоящей статьи, в соответствии с которыми, медиатором не может быть лицо:

- 1) уполномоченное на выполнение государственных функций и приравненное к нему;
- 2) признанное судом в установленном законом порядке недееспособным или ограничено дееспособным;
- 3) в отношении которого осуществляется уголовное преследование;
- 4) имеющее не погашенную или не снятую в установленном законом порядке судимость.

Закон также выделяет деятельность медиатора, осуществляемую на профессиональной и непрофессиональной основе. Единственным основанием осуществления медиации на непрофессиональной основе является достижение сорокалетнего возраста и состояние в реестре непрофессиональных медиаторов.

Требования к другой категории немного выше. Так, согласно пункту 4 данной статьи осуществлять деятельность медиатора на профессиональной основе могут:

- 1) лица, имеющие высшее образование, достигшие двадцатипятилетнего возраста, имеющие документ (сертификат), подтверждающий прохождение обучения по программе подготовки медиаторов, утверждаемой в порядке

определяемом Правительством Республики Казахстан, и состоящие в реестре профессиональных медиаторов;

2) судьи в отставке.

Таким образом к медиации допускается широкий и неограниченный круг лиц. При этом наличие специального сертификата предусматривается только для медиаторов на профессиональной основе.

Как справедливо отмечается некоторыми учеными и практиками, вряд ли стоит ожидать эффективности медиации от лиц, не имеющих специальные знания и навыки в медиации, юридическое образование и опыт медиативного правоприменения [3,].

Когда речь идет о специальном субъекте медиации – несовершеннолетнем, такие требования должны быть в обязательном порядке, на взгляд автора, определены законом.

Как было отмечено выше, проведение медиации с участием несовершеннолетних правонарушителей имеет свои особенности, что требует участия более подготовленного лица.

Даже лица, осуществляющие медиаторство на профессиональной основе, в рамках образовательной программы при своём обязательном обучении, не проходят специальный курс, посвященный психологии несовершеннолетнего или его девиантному поведению. Так, в Правилах прохождения обучения по программе подготовки медиаторов предусматривается обучение только по трем направлениям:

- общее практическое ведение в медиацию
- общие навыки медиации, с правом последующего обучения и преподавания медиации
- специализированная программа по конкретным сферам правовых конфликтов.

Полагали бы возможным дополнить программу обучения обязательным компонентом – обучению особенностям медиации по уголовному судопроизводству с участием несовершеннолетних. Данная программа может предусматриваться для тех медиаторов, которые специализируется на работе с несовершеннолетними, либо имеют желание работать в этой сфере.

Пунктом 8 статьи 9 Закона «О медиации» дается ссылка на то, что соглашением сторон могут быть установлены дополнительные требования к медиатору, но как видится автору, обязательность таких требований, когда речь идет о несовершеннолетнем, очевидна.

Список литературы:

1 Ахпанов А.Н. Проблемы законодательного регулирования медиации в уголовном процессе// Состояние и развития института медиации в условиях социальной модернизации Казахстана: Материалы международной научно-практической конференции, 19 окт.2012г., Астана: Институт законодательства Республики Казахстан. - С. 58-62;

2 Арутюнян А.А. Медиация в уголовном процессе: Автореферат на соискание ученой степени кандидата юридических наук, М.:2012. – 262 с.;

- 3 Мицкая Е.В. Медиация в уголовном процессе Республики Казахстан//Научный ежегодник Института философии и права Уральского отделения Российской академии наук, Т. 18, вып. 3, 2018. - С.103-121;
- 4 Закон Республики Казахстан от 28.01.2011 № 401-IV «О медиации», Ведомости Парламента РК, 2011, №2 (2579);
- 5 Статистические данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры РК за 2015-2019 годы;
- 6 Конвенция о правах ребенка от 20 ноября 1989 г.// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/B940001400>;
- 7 Минимальные стандартные правила ООН, касающиеся отправления правосудия, в отношении несовершеннолетних, принятые резолюцией 40/331 Генеральной Ассамблеи ООН от 29 ноября 1985 г. в г. Пекине (Пекинские правила)// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/O8500000002>;
- 8 Руководящие принципы ООН для предупреждения преступности среди несовершеннолетних (Эр-Риядские руководящие принципы) от 14 декабря 1990 г.//<http://adilet.zan.kz/rus/docs/O1100000003>;
- 9 Правила Организации Объединенных Наций, касающиеся защиты несовершеннолетних, лишенных свободы 1990 г.// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/O9000000005>;
- 10 Руководящие принципы Организации Объединенных Наций в отношении действий в интересах детей в системе уголовного правосудия // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/O9700000003>;
- 11 Рекомендация Комитета министров Совета Европы № R (99) 19 о медиации в уголовных делах (совместно с пояснительной запиской) // https://www.euforumrj.org/sites/default/files/2019-12/russian_coe-rec-2018_8_rekomendaciya-2018-o-vp-po-ugolovnym-delam.pdf;
- 12 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28.10.2019 г.)//<http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226/info>;
- 13 Подростковая преступность в Астане снизилась на 36%, КазТАГ, интернет портал ЭкспрессК, 13.12.2017г.// https://express-k.kz/news/sotsium_lenta/podrostkovaya_prestupnost_v_astane_snizilas_na_36-113329;
- 14 Правила прохождения обучения по программе подготовки медиаторов, утвержденные Постановлением Правительства РК от 3 июля 2011 года № 770// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1100000770>;
- 15 Жакупов Ж.А. Институт медиации в Казахстане: перспективы и проблемные вопросы// Состояние и развития института медиации в условиях социальной модернизации Казахстана: материалы международной научно-практической конференции, 19 окт. 20212 г. Астана: Ин-т законодательства Республики Казахстан. – С. 117 - 123.

Мүлікті тәркілеуді жүргізу тәжірибесінің мәселелері

Мүлікке тыйым салу Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексімен процессуалдық мәжбүрлеу шараларына жатқызылған [1]. Алғаш рет заңнамалық деңгейде мүлікке тыйым салудың мәні дәлелдемелерді жинауға бағытталған тергеу әрекеті ретінде емес, қылмыстық әрекеттер нәтижесінде алынған не Қылмыстық жолмен тапқан мүлікті мүліктік өндіріп алу және ықтимал тәркілеу бөлігінде үкімнің орындалуын қамтамасыз етуге бағытталған мәжбүрлеу шарасы ретінде көрсетілген. Бұл мәжбүрлеу шарасы меншіктің конституциялық құқығын шектейтіндіктен [2] және қылмыстық сот ісін жүргізу саласына тартылған адамдардың бірқатар өзге де құқықтарын қозғайтындықтан, оны қолдану тек сот шешімі бойынша ғана мүмкін болады.

Мүлікке тыйым салу мемлекеттік мәжбүрлеу шарасы ретінде меншік иесінің немесе иеленушінің белгілі бір мүлікті билік ету, пайдалану, ал қажет болған жағдайда оны алып қою және сақтауға беру құқығын шектеуден көрінетін іс жүргізу әрекеті болып табылады.

Аталған іс жүргізу әрекетінің мақсаты қылмыстық сот ісін жүргізу шеңберінде жәбірленушілердің құқықтары мен заңды мүдделерін қылмыстардан қорғаудың маңызды құралдарының бірі болып табылатын мәлімделген азаматтық талап бөлігінде үкімнің орындалуын қамтамасыз ету болып табылады. Қылмыстық іс қозғалғаннан кейін және сот тергеуі аяқталғанға дейін берілуі мүмкін азаматтық құқығының көмегімен азаматтар мен заңды тұлғалар қылмыспен келтірілген зиянды өтей алады. Бұл ретте азаматтық талапкер мемлекеттік баж төлеуден босатылады.

Мүлікке тыйым салу теориялық түрде кез келген қылмыстық іс бойынша қолданылуы мүмкін. Алайда, мүліктік құқықты шектеу іс жүзінде қандай да бір меншікке ие істер фигуранттарына ғана қолданылады.

Тергеушілер мен анықтаушылар зиянды өтеуді қамтамасыз ету мақсатында белгілі бір мүлікке тыйым салу туралы сот алдында өтініш беру өкілеттігіне ие болады, оның болуы жәбірленушілердің құқықтарының кепілі болып табылады [3]. Тыйым салудың мәні меншік иелері немесе мүлік иелері үшін билік ету құқығын шектеу, тіпті кейде қылмыскерлер жәбірленушілердің әділ талаптарынан бас тарта отырып, өз меншігінен жасыра алмауы немесе құтыла алмауы үшін оны пайдалану болып табылады. Сонымен қатар, қылмыстық іс бойынша алдын ала тергеу тоқтатылған жағдайда да, заңмен мүлікке тыйым салуды сақтау мүмкіндігі қарастырылған.

Сот тыйым салынған мүлікті осы мүліктің меншік иесіне немесе иесіне не өзге адамға сақтауға бере отырып, иесінен алып қоюға құқылы. Сонымен қатар, қолданыстағы заңнамаға сәйкес сот тек қылмысқа тікелей қатысушылардың мүлкіне ғана емес, сондай-ақ үшінші тұлғаларға тиесілі, оның ішінде алаяқтық

әрекеттерге қатысушы болған адал иеленушілерге да тыйым салуға құқылы. Үшінші тұлғалардың мүлкіне тыйым салу, егер тергеуде қылмыстық іс-әрекеттер нәтижесінде алынған, сондай-ақ қылмыс қаруы ретінде не терроризмді қаржыландыру үшін пайдаланылған немесе пайдалануға арналған болса, ұйымдасқан қылмыстық топтың, заңсыз қарулы құралымның, қылмыстық қоғамдастықтың (қылмыстық ұйымның) мүлкіне тыйым салынады.

Қылмыстық процестік заңнамасында мүлікке тыйым салу процедураларының жеткілікті толық регламенттелуіне қарамастан, мүлікке құқықтарды шектеуге немесе оны алып қоюға бағытталған іс жүргізу әрекеттерін іске асыру кезінде құқық қолданушылар бірқатар қиындықтарға тап болады.

Сондай-ақ қылмыстық іс бойынша заттай дәлелдемелер ретінде пайдаланылатын мүлікті тыйым салу және алып қою рәсімі барысында да қиындықтар туындайды. ҚР Конституциясына сәйкес, меншік құқығын шектеу тек сот шешімі негізінде ғана мүмкін болады, осыған байланысты заттай дәлелдеме болып табылатын мүліктің де сот шешімінсіз немесе меншік иесінің еркіне қарсы алынбауы, жойылуы немесе ұсталуы мүмкін емес. Сондықтан үкім шығарылғаннан кейін заттай дәлелдемелердің одан әрі тағдыры және мүлікке тыйым салудың күшін жою туралы мәселелер тараптардың жарыспалылық принципіне сәйкес шешілуге тиіс.

Мүлікке тыйым салу қаулының, іс жүргізуінде қылмыстық іс жатқан адамның немесе органның ұйғарымының негізінде мынадай жағдайларда: осы шараны қолдану қажеттігі жойылса; егер тыйым заңсыз, оның ішінде бұл үшін жеткілікті негіздерсіз немесе заңға сәйкес келмейтін тәртіппен салынған болса, күшін жояды.

Осылайша, мүлікке тыйым салу түрінде процестік мәжбүрлеу шараларын қолдану үкімнің орындалуын қамтамасыз етудің айтарлықтай маңызды құралы болып табылады, ол бірқатар маңызды азаматтық құқықтарды жүзеге асыруды шектейді.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 161-бабына сәйкес мүліктің меншік иесін өзіне тиесілі мүлікке билік етуге уақытша шектеу қою туралы хабардар ету мынадай жағдайларда жүргізілмейді::

1) террористік немесе экстремистік қылмыстар туралы қылмыстық істер бойынша;

2) қылмыстық топ жасаған қылмыстар туралы қылмыстық істер бойынша;

3) Егер мүліктің меншік иесін оларға билік етуді белгіленген уақытша шектеу туралы хабардар ету қылмыстық іс бойынша жүргізілетін жасырын тергеу іс-шаралары туралы ақпаратты ашуға қатер төндірсе.

Азаматтық талапкер немесе прокурор қойған азаматтық талапты қамтамасыз етуге тыйым салынатын мүліктің құны талап қою бағасынан аспауға тиіс.

Бірінші кезекте қажетті заттар болып табылатын мүлікке және тізбесі Қазақстан Республикасының заңнамасында айқындалатын өзге де заттарға тыйым салуға болмайды.

Мемлекеттік бюджеттен немесе Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорынан төленетін жәрдемақылар мен әлеуметтік төлемдерді, тұрғын үй төлемдерін есепке алуға арналған банк шоттарындағы ақшаға, тұрғын үй төлемдерін пайдалану есебінен жинақталған тұрғын үй құрылысы жинақ ақшасы түріндегі тұрғын үй құрылысы жинақ банктеріндегі банк шоттарындағы ақшаға, тұрғын үй құрылысы жинақ ақшасы түріндегі тұрғын үй құрылысы жинақ ақшасы түріндегі тұрғын үй құрылысы жинақ банктеріндегі банк шоттарындағы ақшаға, тұрғын үй, беру жинақтау жүйесі туралы "Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес жасалған білім беру жинақтау салымы туралы шарт бойынша банк шоттарындағы нотариустың депозит шартымен енгізілген, сондай-ақ уәкілетті мемлекеттік орган лицензиясынан айырған және (немесе) мәжбүрлеп тарату процесіндегі банктердің, сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдарының, ерікті жинақтаушы зейнетақы қорларының ақшасына.

Егер күдіктінің, айыпталушының қылмыстық іс-әрекеттері нәтижесінде алынды деп ұйғаруға жеткілікті негіздер болса не қылмыстық құқық бұзушылық құралы ретінде не экстремизмді, терроризмді, ұйымдасқан топты, заңсыз әскери құралымды, қылмыстық қоғамдастықты қаржыландыру үшін пайдаланылса немесе пайдалануға арналса, басқа адамдардағы мүлікке тыйым салынуы мүмкін.

Іс жүзінде соттар істердің ведомстволық бағыныстылығы мәселелерін әрдайым дұрыс шешпейді. Жекелеген соттар өз бетінше тұрғызылған құрылыстармен жоспарлы құрылыстарды тұтқындаудан босату туралы талап-арыздарды қарайды, мүлікке тыйым салынған, рұқсат етілмеген, талап-арыздарды қабылдаудан бас тартады немесе қылмыстық іс бойынша іс жүргізуді қысқартады, борышкерлердің өздерінің арыздарын талап-арыз жүргізу тәртібімен қабылдайды және шешеді [4].

Кейбір соттар іс материалдарын үстірт зерттейді, ерлі-зайыптылардың ортақ жинаған мүлкін, сондай-ақ сипатталған мүліктің нақты құнын белгілемейді, соның нәтижесінде ортақ бірлескен меншіктегі борышкерлердің үлесі дұрыс анықталмайды, бұл материалдық зиянның нақты өтелуіне кері әсерін тигізеді. Заңға сәйкес дәлелдемелерге жол беру мәселелері әрдайым шешілмейді: шешімді негіздеуде соттар кейде жазбаша дәлелдемелерге және талап қоюдың мәні заң бойынша құқығы нотариалды куәландырылған құжаттармен ғана дәлелденуі мүмкін мүлік болып табылатын жағдайларда куәгерлік айғақтарға сілтеме жасайды.

Мүлікті тыйым салудан босату туралы талаптарды меншік иелері де, сондай-ақ мүлікті шаруашылық жүргізу, жедел басқару, тұрақты жер пайдалану құқығында не заң актілерінде немесе шартта көзделген өзге де негіз бойынша иеленетін тұлғалар да қоя алады. Мұндай істер Қазақстан Республикасының Азаматтық процестік кодексінде көзделген ерекше талап қою ісін жүргізу тәртібімен қаралады.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық - процесік кодексі, 2014 жылы 4 шілде // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>

2 Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылы 30 тамыз // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

3 Д.А. Иванов. Қылмыспен келтірілген зиянды өтеуді қамтамасыз ету жөніндегі қызметтің тиімділігін арттыру мақсатында тергеушінің, анықтаушының анықтау органдарымен өзара іс-қимылының өзекті мәселелері. // Заң ғылымдары, 2018, №2

4 Мүлікті тыйым салудан босату туралы істер бойынша сот тәжірибесі туралы Жоғарғы Соттың 1975 жылғы 24 наурыздағы № 2 Нормативтік қаулысы

Нусыпаева К.С.

Академия правосудия при
Верховном Суде Республики Казахстан,
e-mail: kamilya2208@gmail.com

Феномен бытового насилия. Его особенности.

Несмотря на то, что мы живем в современном развитом обществе, случаи бытового насилия в семьях встречаются очень часто. Как это ни странно, бытовое насилие является в Казахстане распространенным видом правонарушений. Зачастую в нашем обществе о таком не принято говорить открыто, что и делает данный вид правонарушения латентным. Конституция Республики Казахстан регламентирует, что достоинство человека неприкосновенно, каждый имеет право на защиту своей чести и достоинства.

Лица, виновные в бытовом насилии, могут быть привлечены к административной ответственности по статьям 73, 73-1, 73-2 Кодекса Республики Казахстан «Об административных правонарушениях», а при наличии в их действиях состава уголовного правонарушения они привлекаются к уголовной ответственности согласно статьям Уголовного Кодекса Республики Казахстан: 106 (умышленное причинение тяжкого вреда здоровью), 107 (умышленное причинение средней тяжести вреда здоровью), 110 (истязания), 131 (оскорбление) Уголовного кодекса Республики Казахстан [2].

Правовую основу деятельности подразделений по защите от бытового насилия составляют Всеобщая декларация прав человека и Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, принятые Генеральной Ассамблеей ООН, Всеобщая Декларация прав человека, Конституция Республики Казахстан, Уголовный Кодекс Республики Казахстан, Кодекс Республики Казахстан «Об административных правонарушениях», Закон Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия», Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье», Закон Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстан», иные нормативные правовые акты.

Согласно статье 4 Закона Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия», бытовое насилие может выражаться не только в виде физического или психологического насилия, но и в виде сексуального и (или) экономического насилия.

Физическое насилие - умышленное причинение вреда здоровью путем применения физической силы и причинения физической боли.

Психологическое насилие - умышленное воздействие на психику человека, унижение чести и достоинства посредством угроз, оскорблений, шантажа или принуждение (понуждение) к совершению правонарушений или деяний, представляющих опасность для жизни или здоровья, а также ведущих к нарушению психического, физического и личностного развития

Сексуальное насилие - умышленное противоправное действие, посягающее на половую неприкосновенность или половую свободу человека, а также действия сексуального характера по отношению к несовершеннолетним.

Экономическое насилие - умышленное лишение человека жилья, пищи, одежды, имущества, средств, на которые он имеет предусмотренное законом право [4].

В соответствии со статьей 73 Кодекса Республики Казахстан «Об административных правонарушениях», под противоправным действием в сфере семейно-бытовых отношений понимается нецензурная брань, оскорбительное приставание, унижение, повреждение предметов домашнего обихода и другие действия, выражающие неуважение к лицам, состоящим с правонарушителем в семейно-бытовых отношениях, нарушающие их спокойствие, совершенные в индивидуальном жилом доме, квартире или ином жилище [3].

Определим несколько основных принципиальных особенностей бытового насилия. Бытовое или домашнее насилие имеет системный характер, не являясь случайностью. Системность домашнего насилия проявляется в самих принципах его функционирования: это повторяющиеся во времени факты различных видов насилия (физического, сексуального, психологического и экономического). Если конфликт имеет локальный, изолированный характер, то насилие имеет системную основу. Другими словами, в очаге конфликта обычно имеется конкретная проблема, некое противоречие интересов, причинами которых зачастую являются увлечение пагубными привычками, отсутствие стабильного дохода. В «хронической» ситуации насилия в семье поводом для агрессии является не проблемная ситуация, а интересы только одной стороны-обидчика. В результате этого подвергшийся насилию человек может получить психологические, социальные, экономические, сексуальные или физические вред, ущерб или травму. Еще одно принципиальное отличие домашнего насилия от других агрессивных актов заключается в особенностях отношений между объектом и субъектом насильственных действий. Домашнее насилие происходит в отношениях между близкими людьми- супругами или близкими партнерами, бывшими супругами, родителями, детьми, другими родственниками и т.п. Здесь следует отметить и следующую принципиальную особенность домашнего насилия. Она состоит в том, что, как показывают исследования, проведенные в разных странах мира, домашнее насилие имеет

четкие очертания гендерной проблемы. Чаще всего жертвами этого вида насилия становятся женщины, в некоторых случаях дети. Так, статистические данные из США и Канады, составленные на основе опросов женщин и мужчин, сведений из судебных баз данных и из полицейских отчетов, демонстрируют, что женщины являются жертвами агрессии в 90-96 % случаев домашнего насилия.

В рамках изучения данной темы, был исследован количественный опрос, в котором приняли участие 14342 женщин. Использованная анкета является адаптированной версией модуля опроса ЕЭК ООН о насилии в отношении женщин, основанного на методологии Межстранового исследования ВОЗ по вопросам здоровья женщин и бытового насилия в отношении женщин. Респондентов отбирали по трехступенчатой кластерной выборке для достижения широкой географической репрезентативности домохозяйств в выборке; стратификация выполнена по 14 областям и двум городам: Астана и Алматы. В стратификации учитывается разделение на город/село, в том числе для того, чтобы повысить точность национальных оценок и статистическое качество сравнения по городу/селу. Количественное исследование спланировано в форме интервью женщин соответствующего возраста (18-75 лет), выбранных случайным образом [5].

Ужасающие итоги опроса показали, что лишь немногие сказали, что рассказывали представителям государственных органов - только 8% женщин, испытавших насилие со стороны интимного партнера, сообщали полиции о поведении своего партнера, и всего 3% рассказали врачу или иному медицинскому работнику. Результаты подобных анонимных опросов показывают реальную картину, происходящую в мире. Это в очередной раз говорит о латентности данного вида преступления.

Что же касается наказаний за правонарушения в сфере бытового насилия, штрафы за домашние побои и умышленное причинение легкого вреда здоровью теперь не предусматриваются в Казахстане. Данные изменения вызвали недовольство общественности, однако полагаю, что подобные изменения уместны, так как сумма штрафа выплачивалась из семейного бюджета и была лишь дополнительной нагрузкой для той же пострадавшей стороны. Согласно поправкам в законодательстве, за умышленное причинение легкого вреда здоровью теперь грозит предупреждение или административный арест на срок до 15 суток, а нанесение побоев или совершение иных насильственных действий, причинивших физическую боль, но не повлекших причинение легкого вреда здоровью - предупреждение или административный арест на срок до 10 суток. Касается преступлений против половой неприкосновенности - наконец наказания за подобные правонарушения ужесточены, исключено примирение сторон и данный вид преступления отнесен к категории тяжких преступлений.

Список литературы:

1 Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995 года, http://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000_

2 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК, <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>

3 Кодекс об административных правонарушениях от 05 июля 2014 года № 235-V ЗРК, <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>

4 Закона Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия» от 04 декабря 2009 года №214- IV, http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z090000214_

5 Официальный сайт ООН <https://eca.unwomen.org/>

Омарова М.К.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі академиясы,
e-mail: marjan2389@mail.ru

Сот тәжірибесінде ұрлықтың құрамын тонаудан ажыратудың негіздері және ерекшеліктері

Қазақстан Республикасындағы меншікті қылмыстық-құқықтық қорғау мәселесі ерекше өзектілік пен маңызға ие. Өйткені меншікке қарсы қылмыстар бүгінгі күні басқа қылмыстық жазаланатын әрекеттердің арасында кең тараған және қоғамдық өмірдің әлеуметтік-экономикалық саласына өте теріс әсер ететін орасан зор зиян келтіреді.

Меншікке қарсы қылмыстар арасында ұрлық пен тонау ерекше орын алады. Қылмыстың бұл түрлері меншікке қарсы өзге де қылмыстардан айтарлықтай озатынын көрсетеді.

Заңдылық сипатына қарай ұрлық материалдық құрамға жатады. Осыған байланысты ұрлықтың аяқталған кезі болып, қылмыскер бөтен мүлкін заңсыз алып қана қоймай, оны өз пайдасына толық жаратуға мүмкіндігі болған кезде ғана аяқталған болып танылады.

Бұл жерде назар аударатын жағдай, ол ұрлықты бөтеннің мүлкін қылмыскердің алған сәтінен бе немесе бөтеннің мүлкін өзінің пайдасына асырып пайдаланған кезден бастап ұрлықты аяқталды дейміз бе, осыны ажырата білгеніміз дұрыс. Ұрлықты қылмыскер бөтеннің мүлкін жәбірленушінің иелігінен алып қана қоймай, оны өз пайдасына асырса ғана аяқталды деп айта аламыз. Мәселен, қылмыскер ұрланған бөтеннің мүлкін затты тығып немесе сатып үлгерсе қылмыс аяқталды деп тануымыз қажет.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің (ары қарай - ҚК) 191-бабына сәйкес, тонау бөтеннің мүлкін ашық жымқыру болып табылады [1].

Тонау бөтеннің мүлкін күш қолдану немесе онсыз заңсыз иемдену арқылы да жасалады. Тонау кезінде қолданылатын күш қолдану салдарынан жәбірленушіге келтірілген дене жарақаты адам өмірі мен денсаулығына қауіпсіз деп есептеледі.

Бөтеннің мүлкін ашық жымқыру да объективтік және субъективтік критерийлерден тұрады. Тонау кезінде бөтен мүлкін жымқыру басынан аяғына дейін ашық сипатта жасалады.

Тонаудың ашық сипатта жасалуын үш негізгі кезең анықтайды.

Бірінші, жымқыру барлық жағдайда мүлік иесі жәбірленушінің, үшінші адамның, қылмыс жасалып жатқанын көріп тұрған басқа адамның көзінше жасалады.

Екінші, қылмыскер ол өзі жымқыруды ашық жасап жатқанын, яғни оның әрекеттерінің заңға қайшы екенін жәбірленуші не үшінші адамның бақылап не көріп тұрғанын түсінеді, өзінің ұсталып қалуы мүмкін екенін де сезінеді.

Үшінші, жәбірленуші не үшінші адам бөтен мүліктің жымқырылып жатқанын түсінеді.

Егер айыпты өзінің бөтен мүлкін заңсыз иемдену әрекетін жасырын бастап, мүлікті иемдену барысында әшкереленгеніне қарамай бөтен мүлкін иемденуді ары қарай жалғастырса, онда ұрлық тонауға ұласады.

Тонау кезінде күш қолдану оның қоғамға қауіптілігін арттыратын саралау белгісі болып танылады. Айыпты жәбірленушінің мүлкін жымқыру сәтінде оған оның өмірі мен денсаулығына қауіпті емес күш қолданады немесе осындай күшті қолданамын деп қорқытады.

Мәселен, соттың үкімімен сотталушылар В. және А. алдын ала сөз байласқан топ болып, тұрғын үйге заңсыз кіріп, жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қауіпті емес күш қолдану арқылы, Жалғыззағаш ауылында тұратын, үйде бала бағып отырған жәбірленуші Н. жалғыз екенін біліп, оның мүлкін заңсыз иемдену мақсатында, оны алдап үйіне кіріп, Н.-ға «аман қалғың келсе баланы жерге жатқызып» деп қорқытып, оны баласының қасына отырғызып, қолын скотчпен байлап тастап, үйдегі сейфті бұзып, ішіндегі 2 500 000 теңгені алып кетіп қалғандары үшін кінәлі деп танылып сотталған.

Қылмыстық істегі сот актілеріне қарағанда, сотталғандар жәбірленушіге дене жарақатын салмаған, қолын скотчпен қана байлап тастаған, қандай да болмасын басқа күш қолдану әрекеттерін жасамаған. Жәбірленушіге сот-дәрігерлік сараптама жүргізілмеген. Ендеше, соттың сотталушылар жәбірленушіге оның өмірі мен денсаулығына қауіпті емес күш қолданды деген пікірімен келісуге болмайды. Сотталушылар жәбірленушіні қорқытумен ғана шектелген.

Жәбірленушінің денсаулығы мен өміріне қауіпті емес күш қолдану деп – кішігірім жарақат, қанталау сияқты жарақаттарды салуды түсінуге болады. Бұл жерде күш қолдану бөтен мүлкін заңсыз иемденудің тәсілі болып табылады.

Сотталушылар жәбірленушінің қолынан оның заттарын, қосымша күш қолданбай, жұлып алып кетіп жатса, бұл жағдай сот тәжірибесінде күш қолданылып жасалған тонау деп танылмайды. Ал, жәбірленушінің қолынан затын тартып алу сәтінде оны итеріп жіберіп, құлатып, затын алып кетсе, онда күш қолданылған тонау деп тануға болады. Әрине, жәбірленушінің қолынан затын жұлып алғанда да, мәселен, әйелдің сөмкесін тартып алғанда да күш қолданылады, бірақ бұл күш қолдану жәбірленушінің өмірі мен денсаулығына қарсы бағытталмайды.

Алматы облысы Текелі қалалық сотының үкімімен сотталған И. 2017 жылғы 25 қаңтарда Текелі қаласындағы Алатау ықшам ауданында орналасқан 19 үйдің ауласында хаттасушы болып жұмыс жасайтын жәбірленушінің басынан бірнеше рет ұрып жіберіп қолындағы ішінде 170000 теңге ақшасы бар сөмкесін алып қашып кеткен. Жәбірленуші жеңіл дене жарақатын алған. Сотталғанның әрекетін тергеу органдары да, сот та ҚК-нің 191-бабының 2-бөлігімен саралаған. Қылмыстық істегі дәлелдерге қарағанда сотталушы И. алдымен жәбірленушінің басынан бірнеше рет ұрып жіберген. Жәбірленушінің қолынан сөмкесінің түсіп қалғанын пайдаланып, сөмкені алып қашып кеткен.

Тағы бір мысал, Алматы облысы Қаратал аудандық сотының үкімімен Б. 2017 жылдың шілде айының 24 күні Үштөбе қаласында көшеде ұялы телефонымен сөйлесіп келе жатқан жәбірленушіні көріп, оның мүлкін ашық иемдену мақсатында жүгіріп келіп, жәбірленушінің қолындағы ұялы телефонын тартып алған. Мұнымен тоқтамай жәбірленушінің иығында асулы тұрған сөмкесін көріп, оны тартып алу мақсатымен жәбірленушінің мойнынан бір қолымен ұстап, күш қолданып, жәбірленушінің сөмкесін ішіндегі заттарымен жұлып алып қашып кеткен. Бірінші сатыдағы сот сотталған Б.-ның қылмыстық әрекетін ҚК-нің 191-бабының 2-бөлігімен саралаған.

Апелляциялық сатыдағы сот бірінші сатыдағы соттың пікірімен келіспей, сотталған Б. жәбірленушіге күш қолданбаған деп қорытындылап, сотталған Б.-ның әрекетін ҚК-нің 191-бабының 1-бөлігіне ауыстырып қайта саралаған.

Алайда, апелляциялық сатыдағы соттың бұл пікірі іс материалдарына сай емес. Жәбірленуші тергеуде де, сотта да сотталған Б.-ның оны мойнынан ұстап қылқындырғанын көрсеткен. Осы мән-жайларды ескеріп, кассациялық сатыдағы сот бірінші саты сотының үкімін қайта қалпына келтірген. Тонау кезінде қылмыскердің жәбірленушіге күш қолдануы ешқандай із қалдырмауы да мүмкін. Сондықтан да тонау кезіндегі күш қолдану адам өмірі мен денсаулығына қауіпті емес деп есептеледі.

Физикалық күш қолдану не осындай күшті қолдану адамның психикасына әсер ету бұл тонаудың басты сипаттамасы.

Сот тәжірибесіндегі қиын мәселелердің бірі – ол күш қолданудың қауіптілік дәрежесін анықтау болып табылады.

Әрине, айыпты жәбірленушіге пышақ көрсетіп қолданамын деп қорқытып, оның мүлкін талап етсе, қазіргі уақыттағы сот тәжірибесіне сәйкес оның әрекеті қарақшылық деп танылады. Менің ойымша, айыпты қолына адам өмірі мен денсаулығына қауіпті дене жарақатын салуға болатын қару немесе қару ретінде пайдаланатын заттар алып қорқытпаса, қандай да болсын жәбірленушінің психикасына әсер ете отырып сөзбен қорқыту тонау ретінде ғана танылуы керек.

Тонау кезінде жәбірленушіге оның денсаулығы мен өміріне қауіпті емес зиян келтірілсе немесе осындай зиян келтіремін деп қорқытса, бұл әрекет тонаудың саралаушы белгісі болып есептеледі. Тонаудың басқа жауапкершілікті ауырлататын саралаушы белгілері ұрлықтың саралаушы белгілеріне сай келеді.

Ұрлықтың субъективтік критерийі қылмыс жасаған адамның өзінің бөтен мүлкіне байланысты көзқарасына тікелей байланысты. Қылмыстық заң және сот тәжірибесі субъективтік критерийді негізгі критерий ретінде түсінеді. Сондықтан да егер қылмыскер бөтеннің мүлкін жасырын алып кеттім деп есептесе, басқа біреу оны байқап қалса да, оның әрекетін ұрлық деп саралайды.

Осыған орай Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2003 жылғы 11 шілдедегі «Бөтеннің мүлкін заңсыз иемдену жөніндегі істер бойынша сот тәжірибесі туралы» №8 Нормативтік қаулысының 4-тармағында: Ұрлық – бөтеннің мүлкін заңсыз жасырын иемдену. Бөтеннің мүлкін заңсыз иемденудің жасырын болып табылатыны туралы мәселені шешу кезінде соттар кінәлі адамның өзі жағдайды қалай қабылдайтынын басшылыққа алуға тиіс. Егер кінәлі адам айналасындағылар үшін өзі байқатпай әрекет жасадым деп санаса, онда ұрлық, тіпті егер меншік иесі не өзге адам оның әрекеттерін бақылап жүргеннің өзінде, ұрлық деп саралануға жатады – деп көрсетілген[2].

Мәселен, Иванов көршісінің үйіне кіріп, жәбірленушінің бөлмесінен шығып кеткен мезетін пайдаланып, оның сандығының ішінен алтын әшекейлерін алып, бөлмеден шыға бергенде жәбірленушімен кездесіп қалады. Жәбірленушінің «Не іздеп жүрсіз?» - деген сұрағына: «Кітабымды іздеп жүрмін» дей салып, шығып кетеді. Сезіктеніп қалған жәбірленуші сандығынан алтын әшекейлерін іздей бастайды. Ивановтың алып кеткенін біліп, іле-шала артынан қуып шығады да басқа адамдардың көмегімен оны ұстап алады.

Бірінші сатыдағы сот және одан кейінгі сот сатылары Ивановтың бұл әрекетін ашық тонау деп саралап соттаған.

Кассациялық сот алқасы төменгі сатыдағы соттардың бұл шешімдерімен келіспей, Ивановтың әрекетінде ұрлықтың белгісі бар, себебі ол жәбірленушінің алтын әшекейлерін жасырын жағдайда алған деген қорытындыға келіп, оның әрекетін ұрлыққа ауыстырып қайта саралаған.

Келесі мысал, бірінші сатыдағы соттың үкімімен Катернов тұрғын үйге заңсыз кіру арқылы ұрлық жасағаны үшін кінәлі деп танылған.

Облыстық соттың апелляциялық сот алқасының қаулысымен Катерновқа қатысты сот үкімі өзгеріссіз қалдырылған.

Жоғарғы Соттың қылмыстық істер жөніндегі сот алқасымен бұл іс бойынша сот актілерінің сотталғанның әрекеттерін саралау бөлігі келесі негіздер бойынша өзгертілген.

Қылмыстық заңның мәні бойынша заңсыз кіру түсінігіне ұрлық жасау үшін ғимаратқа жасырын және ашық кіру түсініледі. Егер кінәліде ұрлау пиғылы ғимаратта жүрген кезінде туындаса, онда оның әрекеттерінде «тұрғын ғимаратқа заңсыз кіру» қылмыстың саралаушы белгісі болмайды[3].

Қылмыстық істің материалдарынан анықталғандай, Катернов өзінің танысының шақыруы бойынша шамамен екі сағаттай оның бөлмесінде болған және онымен бірге спирттік ішімдіктер ішкен. Шамамен түңгі бірде ол басқа бөлмеге кетіп қалған. Одан соң 15 минут өткен соң ол өзінің ұмытып кеткен темекісін алу үшін Катернов ашық тұрған есік арқылы өзінің аталған танысының бөлмесіне кірген. Бөлмеде бола тұра, ол үй иесінің ұйықтап

жатқанын көрген. Шкафтың жанында ол заттарымен пакеттерді көріп, оларды өзімен бірге алып кеткен.

Катернов өзінің жауаптарында, бірнеше минут болған өзінің танысының бөлмесіне ол өзінің темекісін алып кетуге кіргенін. Бөлменің есігі ашық тұрғанын. Бөлмеде болған кезінде ол үй иесінің ұйықтап жатқанын, ал бөлмеде заттарымен пакеттер тұрғанын көрген. Тек осы уақытта оның ұрлауға ойы туындаған.

Катерновтың сотқа дейінгі тергеп-тексеруде және басты сот талқылауында берген жауаптары біркелкі және естің басқа материалдарымен жоққа шығарылмайды.

Сонымен, Катерновтың ұрлық жасауға ойы оның өзінің темекісін алып кету үшін кірген танысының бөлмесінде туындағанын тану қажет.

Көрсетілген мән-жайлар негізінде Жоғарғы Сотпен Катерновтың әрекеттері қайта сараланған.

Егер жәбірленуші оның иелігіндегі затын қылмыскердің алып жатқан кезінде көріп қалып, оның әрекетін тоқтатуға ұмтылса, қылмыскердің әрекеті ұрлықтан тонауға айналды деп саралауға болады.

Кейде осындай жағдайларда бөтен мүлкін заңсыз иемденбекші болған адам ұрлаған затты өзінде қалдыру үшін жәбірленушіге күш қолданады. Кейде, ұрланған затты тастай салып, ұсталып қалмас үшін де күш қолдануы мүмкін. Жоғарғы Сот бұл жағдайларға байланысты егер кінәлі адам жәбірленушіге ұрланған затты қалдыру үшін емес, ұсталып қалмас үшін күш қолданса, онда оның әрекетінде тонау немесе қарақшылықтың белгілері жоқ, бөтен мүлікті жасырын ұрлауға оқталу белгілері бар деп көрсеткен.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарының күдіктінің әрекетін саралаған кезде көбінесе ұрлықты тонаудан айыра алмайтынын байқаймыз.

Мысалы, аудандық сотпен Гастеров тонауға оқталу бойынша кінәлі деп танылған.

Жоғарғы Соттың қылмыстық істер жөніндегі сот алқасымен бұл іс бойынша сот үкімі келесі негіздер бойынша өзгертілген.

Қылмыстық істің материалдарынан және бірінші сатыдағы сотпен анықталғандай, Гастеров киім салонында бола тұра, сатушының басқа сатып алушылармен сөйлесіп тұрғанын көріп, оған ешкімнің назар аудармағанын байқап, вешалкада тұрған күртешені алған және сауда үйінен шығып кеткен. Басқа бөлімнің сатушысы Гастеровтың бір заттарды ұрлағанын сезіп, бұл туралы жәбірленушіге хабарлаған және ол көшеге жүгіріп шығып айғайлай бастаған. Гастеров бірден полиция қызметкерлерімен ұрланған күртешемен ұсталған.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдары және бірінші сатыдағы сот сотталғанның әрекеттерін тонауға оқталу деп саралап, Гастеровтың жасаған әрекетінің объективтік жағынан ғана, оның көп адамның салонда болған кезде күртешені ашық түрде иеленген. Бірақ, оның әрекетінің субъективтік жағы мүлдем анықталмаған және ескерілмеген.

Сотталған Гастеров өзінің барлық жауаптарында оны ешкімнің байқамағанын, ал сатушының басқалармен сөйлесіп тұрғанын пайдаланып,

дүкеннен күртешені ұрлағысы келгенін көрсетеді. Гастеровтың жауаптары жәбірленушінің және куәлердің жауаптарымен және істің басқа да материалдарымен өз дәлелін тапқан.

Жоғарғы Сот Гастеровтың ойының күртешені жасырын ұрлауға бағытталғанын, бірақ өзіне байланысты емес мән-жайларға байланысты өзінің ойын соңына дейін жеткізе алмағанын ескеріп, оның әрекеттерін ұрлауға оқталу деп қайта саралаған.

Ұрлық бұл жасырын, ал тонау ашық жымқыру болып табылады. Тонау меншік иесінің немесе басқа адамдардың көзінше жасалады, оны жасайтын адам айналасындағылардың оның әрекетінің құқыққа қайшы екенін түсінетінін біледі және тонауды саналы түрде жасайды[4].

Алайда, бұл жағдайда айыптының оны өзгелер көріп тұрғанын біледі. Мысалы, дүкен ұрлықтары бейнебақылау камераларына түсіп қалады, бірақ қылмысты жасап жатқан кезде қылмыскер оны түсіріп тұрғанын не болмаса дүкен күзеті қарап тұрғанын білмейді. Бұл кезде іс тонау ретінде емес, ұрлық ретінде сараланады.

Қылмыстық заңнамада компьютерлік қылмыстар ұрлыққа жатқызылған. Алайда, біз жоғарыда атап өткендей, ұрлық бұл жасырын жымқыру, ал компьютерлік жымқырулар ашық түрде де жүргізіле алады. Бірақ оларды тонау деп те саралау мүмкін емес, себебі тонау күш қолданумен немесе онсыз да жасалады. Ал, компьютерлік жымқырулар күш қолдануды қажет етпейді.

Егер жасырын ұрлау кезінде қылмыскерді бөтен адамдар байқап қалса және қылмыскер қылмыс жасауын жалғастырса, ал олар оның құқыққа қайшы әрекеттерін ұғынса, онда оның әрекеттерін тонау деп саралау қажет.

Компьютерлік техникаға және ақпараттық жүйеге байланысты құқыққа қайшы әрекеттерді бірнеше топқа бөлуге болады[5].

Біріншіден, компьютерлік техниканы немесе ақпараттық жеткізгішті заңсыз иемдену, алып қою және жою бұл қылмыстардың заты болып табылады.

Екіншіден, бұл ақпараттық жүйеге заңсыз қолжетімділікке бағытталған қылмыстар. Бұндай құқық бұзушылықтарда қылмыс объектісі ақпараттың өзі болып табылады.

Үшіншіден, ақпараттық жүйеге заңсыз қолжетімділік жолымен жасалған қылмыстарды жатқызуға болады. Бұл қылмыстарда компьютерлік техника құрал ретінде, ал қылмыс объектісі бөтеннің мүлкі болып табылады. Дәл осы топқа біз компьютерлік ұрлықты жатқызамыз. Компьютерлік техника бұндай қылмыстарда тек құрал ретінде болады.

Мысалы, 2007 жылы бес адамнан тұратын хакерлер арнайы құралдардың көмегімен ойын автоматтарынан ақша қаражаттарын ұрлаған. Оларды Алматы қаласында ұстаған және тінту кезінде ойын автоматтарының жүйесін бұзу үшін құралды тапқан, оны ноутбук, арнайы датчик, пульт және төлем жүйесі құраған. Тергеумен анықталғандай, олар бір күннің ішінде бірнеше ойын автоматтарынан ұрлық жасаған. Алайда қылмыскерлер өз кінәларын мойындамаған, ал тергеу ұзақ уақыт бойы олардың кінәларын дәлелдей алмаған, себебі ақпараттық құралдар туралы білім қажет болған. Соңында олар

соттың алдына келді, өйткені олардың арасындағы біреуі тергеумен мәмілеге келіп, барлық топқа қатысты жауап берген[6].

Бұндай ұрлықтарды саралау кезінде сараптамалық талдаулар қажет, себебі онсыз техникалық білімсіз бұл ұрлықтардың жасалғанын дәлелдеу өте қиын. Тергеу органдарының ақпараттық жүйеге қатысты білімдері болса да, бұл істер бойынша сарапшының қорытындысы қажет.

Тонау бөтеннің мүлкін ашық жымқыру болып табылатындықтан, оны ұрлықтан ажырата білген жөн.

Кейбір жағдайларда судьялар оларды дұрыс ажырата алмай, қате саралап жатады. Қылмыскердің ойы тікелей ұрлыққа бағытталғанын және оның бұл ойының қай кезде пайда болғанын дұрыс анықтай алмайды.

Осымен қоса, тонау болған кезде күш қолданудың қауіптілік дәрежесін дұрыс анықтай алмай, оны қарақшылықпен де шатастырып жүргендері бар.

Ұрлықтың құрамын тонаудан дұрыс ажырата білуіміз қажет.

Қорыта келгенде, соттар ұрлық пен тонауға қатысты істерді қарағанда, қылмыскердің ниеті жымқыруды қандай әдіспен жасауға бағытталғанын, қылмыскердің бөтен мүлкін жымқыруды қандай әдіспен жасағанын, бөтен мүлкін ашық не жабық жымқыру барысында жәбірленушінің оны байқағаны не байқамағанын, егер күш қолданылса күш қолданудың қауіптілік дәрежесін жан-жақты тексеріп анықтағандары жөн деп есептеймін.

Әдебиеттер тізімі:

1 Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексі - <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>

2 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан «О судебной практике по делам о хищениях» от 11.07.2003г. №8

3 Борчашвили И.Ш. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан. Особенная часть (том 2). – Алматы: Жеті Жарғы, 2015. – 1120с.

4 Борчашвили И.Ш. Хищение чужого имущества. Монография. – Караганда: Карагандинский юридический институт МВД РК им Б.Бейсенова, 2010. – 215с.

5 Құрықбаев Ә.Ж. Бөтеннің мүлкіне қарсы қылмыстық істер бойынша сот тәжірибесі. // Заңгер. – 2015. №8(169). - С.36-40.

6 Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 24 қарашадағы «Ақпараттандыру туралы» Заңы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K>

Анализ судебной практики рассмотрения налоговых уголовных правонарушений

Налоговые поступления являются основной составляющей доходов бюджета Республики Казахстан, без которых маловероятно здоровое функционирование государства. За счет налоговых платежей финансируются учреждения здравоохранения и образования, выплачиваются пенсии и пособия, реализуются национальные проекты и программы. Конечно же страны увеличивают финансовые расходы на проведение экономических и социальных мероприятий, что требует привлечения дополнительных средств, поэтому особое значение представляет система правового регулирования противодействия уклонения от уплаты налогов и (или) сборов, в которой уголовно-правовым мерам отведена преобладающая роль.

Степень важности и актуальности проблемы преступлений в налоговой сфере подтверждается особым вниманием, постоянно уделяемым ей на уровне Правительства и Президента Республики Казахстан. Правительством Республики Казахстан регулярно проводится совершенствование налоговой политики.

В этой статье, хотелось бы провести анализ правоприменительной практики норм налогового законодательства на досудебной стадии, как имеющей непосредственное влияние на судебную практику по данной категории дел.

Анализ правоприменительной деятельности свидетельствует о недостаточной эффективности норм об ответственности за нарушение законодательства о налогах и сборах. Сложившаяся ситуация обусловлена, прежде всего, наличием неоднозначно разрешаемых на практике и в теории вопросов квалификации преступлений, предусмотренных статьями 216, 244–245 Уголовного кодекса Республики Казахстан, несовершенством законодательных формулировок, игнорированием при установлении уголовно-правовых запретов изменений, сопровождающих экономическое развитие государства. [1]

Статистические данные по преступности за период с 2017 г. по 2019 г. свидетельствуют о том, что налоговые преступления являются постоянным компонентом в структуре преступности Республики Казахстан. При этом их динамика разнообразна, поскольку в отдельные периоды она имеет тенденцию роста, а в другие – снижения.

Так, Комитетом финансового мониторинга Министерства финансов Республики Казахстан (далее - Комитет), проведен анализ состояния судебно-следственной практики по делам о правонарушениях в сфере налогообложения (ст.ст.216, 244,245 УК).

В последние годы наблюдается значительное снижение направления дел в суд по ст. 216 УК (выписка фиктивной счета-фактуры), так если в 2017 году направлены в суд 288 дел, в 2018 году 120 дел, то за 6 месяцев 2019 года направлены в суд только 27 дел. [2]

Аналогично выглядит динамика направления в суд уголовных дел, зарегистрированных в ЕРДР по ст.ст.244, 245 УК РК:

Количество уголовных дел по налоговым правонарушениям направленных в суд (ст. 244, 245 УК РК):

2017 год- 369 из которых по ст. 244 УК РК – 21, по ст. 245 УК РК - 348, что составляет от общего числа зарегистрированных в ЕРДР преступлений данной категории всего 42,9%

2018 год- 126 из которых по ст. 244 УК РК – 1, по ст. 245 УК РК - 125, что составляет от общего числа зарегистрированных в ЕРДР преступлений данной категории всего 25,9%

2019 год- 39 из которых по ст. 244 УК РК – 0, по ст. 245 УК РК - 39, что составляет от общего числа зарегистрированных в ЕРДР преступлений данной категории всего 18 % [3]

Из чего следует, что из года в год в суды дела указанной категории направляются в значительно меньшем количестве. А в судах они также при их разрешении в большей части прекращались. Что свидетельствует о неоднозначности толкования норм налогового законодательства органами досудебного расследования и судами.

Именно указанное обстоятельство требует совершенствование закона на этот счет единого правоприменения.

Так, причинами снижения направления дел о правонарушениях в сфере налогообложения является неоднозначная судебно-следственная практика сложившейся с момента декриминализации ст.215 УК (лжепредпринимательство) Законом от 3 июля 2017 г. [4]

Вместе с тем, в стране продолжается практика взаиморасчетов с фирмами «однодневками» (неблагонадежными организациями) с целью уклонения от уплаты налогов в бюджет.

В стране ежемесячно наблюдается рост «обнала», если по итогам 3-х месяцев 2019 рост составлял 23% или 98 млрд. тенге (с 419,6 млрд. до 517,6 млрд. тенге), то по итогам 6 месяцев этот же показатель достиг 29% или 268,5 млрд. тенге (с 941,6 млрд. до 1,21 трл.тенге).

В архивах службы экономических расследований с прерванными сроками находятся 1569 уголовных дел по статье 216 УК, при этом, их подавляющее большинство составляют дела прошлых лет (2015-2017г.г.), зарегистрированные в ЕРДР по статье 215 УК.

Ущерб в виде неуплаченных налогов контрагентами составил свыше 320 млрд. тенге. [2]

В настоящее время в соответствии со ст. 179 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан установлено, что началом досудебного расследования, в том числе и по налоговым правонарушениям, установленным статьями 216, 244–245 Уголовного Кодекса Республики Казахстан,, является

регистрация заявления, сообщения (налогового органа) об уголовном правонарушении в Едином реестре досудебного расследования (далее - ЕРДР), которая при этом должна содержать сведения о нарушениях действующего законодательства, об ущербе, существенном вреде либо незаконном доходе, подтвержденные актами проверок, ревизий, аудита и другими. Однако ни законодательно, ни ведомственными актами не дано понятие материалов налоговых органов, не установлен перечень этих материалов и не указан конкретный, индивидуально определенный источник, служащий предпосылкой для регистрации в ЕРДР о налоговом правонарушении, который должен быть подготовлен и отправлен следователю на рассмотрение.

Проведенный автором анализ следственной практики показал, что недобросовестные налогоплательщики после получения уведомления от налогового органа не стремятся возместить денежные средства в государственную казну, а оказывают активное сопротивление процессуальным мероприятиям. Так, многие налоговые уклонисты пытаются ввести налоговые органы в заблуждение путем фальсификации и подлога бухгалтерской отчетности, смены места регистрации, порчи документов. В результате активного противодействия расследованию материалов проверки большое количество вещественных доказательств, необходимых следователю для принятия объективного и взвешенного решения, были подвергнуты порче или утере.

В результате, ни следователи, ни оперативные сотрудники не могут сформировать четкую доказательственную базу для суда, что приводит к бесперспективности вынесения взвешенного судебного решения. А складывается такая ситуация, прежде всего, потому, что налоговые органы не обладают всем спектром организационно-правовых методик для своевременного выявления и пресечения противоправных деяний. [1]

Кроме того, в целях ослабления давления на бизнес, посредством снижения числа налоговых проверок, Генеральной прокуратурой, Верховным Судом и Комитетом выработан единый подход о допустимости и обоснованности по установлению суммы уклонения от уплаты налогов на основании заключения специалиста.

В ходе налоговой проверки отдельных видов налогов (НДС и КПП) исследованию подвергается вся финансово-хозяйственная деятельность проверяемого предприятия за весь налоговый период. Проверяются все сделки, в том числе те, которые не имеют отношения к делу и учитывается задолженность (либо переплата) на лицевых счетах предприятия по отдельным видам налогов.

В результате акт налоговой проверки может быть совершенно безрезультативным (если в нем была учтена переплата по отдельным видам налогов, нивелировавшая суммы налогов, которые могли быть доначислены по криминальным сделкам), либо содержать в себе информацию не относящуюся к конкретному уголовному делу (например, о налоговых обязательствах, возникших в силу иных выявленных при проверке налоговых правонарушений контрагента, не имеющих отношения к криминальному предприятию).

Как правило, такие акты налоговых проверок, используемые как инструмент доказывания ущерба, затруднительны к применению как органом следствия, так и прокуратуре и суду, так как требуют дополнительной «расшифровки» и разъяснений.

Более того, налоговые проверки охватывают финансовую-хозяйственную деятельность предприятия за период от года и более, без дробления по периодам, по сути, парализуя деятельность предприятия, вызывая негативное отношение у предпринимателей и противоречат основным принципам уголовного процесса.

К примеру, постановлением судебной коллегии по уголовным делам Актюбинского областного суда от 04 июля 2018 года отменен приговор суда №2 г.Актобе от 27.04.2018 г. в отношении Курманиязова К. и Тлеубергенова Т., с направлением дела прокурору для устранения нарушений норм УПК. Одним из оснований отмены решения суда первой инстанции в постановлении судебной коллегии указано о недопустимости суммирования сумм налогов за разные налоговые периоды. [5]

Тогда как, решением судебной коллегии по уголовным делам Верховного суда удовлетворен протест Генерального прокурора по делу в отношении Шматенко А., выводы судов первой и апелляционной инстанции о необходимости дробления сумм налогов по видам и периодам признаны ошибочными.

Кроме того, некоторые территориальные подразделения наличие заключения специалиста полагают недостаточным доказательством для установления сумм уклонения от уплаты налогов, требуя судебных решений о признании сделок, либо регистрации предприятий недействительными.

К примеру, приговором Алмалинского районного суда г.Алматы от 13 апреля 2018 года Копжасаров Е., признан невиновным и оправдан в совершении уголовного правонарушения предусмотренного ст.222 ч.1 УК (редакция УК от 1997 г.). В указанном решении судом выводы специалиста о совершении сделок между ТОО «Ком-Сервис» и ТОО «NOMADSERVICEA» без намерения осуществления предпринимательской деятельности признаны недействительными и преждевременными, поскольку указанные расходы не признаны недействительными на основании вступившего в законную силу решения суда.[5]

Однако в силу п.1 Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 7 июля 2016 года № 6 «О некоторых вопросах недействительности сделок и применении судами последствий их недействительности» нет необходимости признавать недействительной ничтожную сделку, т.е. большинство сделок по взаиморасчетам с сомнительными предприятиями являются ничтожными, что подтверждается собранными доказательствами по уголовному делу. [6]

Вместе с тем, уголовные правонарушения по ст.216 УК предусматривают ответственность специального субъекта - предпринимателя, на которого зарегистрировано юридическое лицо. Однако на практике от его имени незаконную деятельность могут осуществлять лица, не имеющие юридического

отношения к этому предприятию. В этой связи имеет место ошибочного мнения об отсутствии в действиях лиц осуществившего выписку фиктивных счета-фактуры состава правонарушения предусмотренного ст.216 УК.

Поэтому, в соответствии с требованиями части 5 статьи 29 УК РК - лицо, не являющееся субъектом уголовного правонарушения, специально указанным в соответствующей статье Особенной части настоящего Кодекса, участвовавшее в совершении деяния, предусмотренного этой статьей, несет уголовную ответственность за данное уголовное правонарушение в качестве его организатора, подстрекателя либо пособника, т.е. по ст.28 ч.3,4,5, 216 УК.

В случаях, когда предприятие регистрируется на подставных лиц (*без определенного места жительства, безработные и т.д.*), не осознававших противоправность своих действий, организаторы этого преступления в соответствии со ст.28 ч.2 УК должны признаваться его исполнителями, поскольку совершили данное правонарушение посредством использования других лиц, не подлежащих уголовной ответственности в силу обстоятельств, предусмотренных уголовным кодексом, а именно ст.23 УК (*невинное причинение вреда*).[7]

На практике имеют место случаи задержания с поличным лиц при обналичивании денежных средств, действия виновных лиц не возможно квалифицировать по ст.ст. 216, 245 УК РК, поскольку на момент задержания как лицо выписавшее фиктивные счета-фактуры, так и лицо приобретшее их не внесли недостоверные сведения в налоговые декларации, ввиду того, что срок сдачи налоговой декларации наступает по истечению определенного периода (*месяц, квартал, год*), после проведения взаиморасчетов.

По мнению СЭР все необходимые действия, направленные на уклонение от уплаты налогов со стороны контрагента и его пособника выполнены, но не доведены до конца по независящим от их воли причинам, действия лица, выписавшего фиктивные счета-фактуры, квалифицируются по ст.ст.24 ч.3-216 УК и 24 ч.3,28 ч.5-245 УК.

Действия лица, приобретшего несуществующие работы (*товары, услуги*) следует квалифицировать как покушение на совершение уголовного правонарушения по ст.24 ч.3 - 244, 245 УК. При этом деньги, обнаруженные на счетах его пособника либо изъятые у того при задержании (*перечисленные от контрагента*), будут являться вещественным доказательством и подлежат аресту до разрешения их судьбы в соответствии со ст.118 УПК.

В 2017 году Законом «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования правоохранительной системы» от 03.07.17 года из Уголовного кодекса исключена статья 215 («*Лжепредпринимательство*»).

Согласно алгоритму (*направлен к исполнению № 2-011530-17-01101дсп от 28.07.17 года*), исключение статьи 215 не повлекло декриминализацию общественно опасного деяния, связанного с незаконным освобождением от налогов контрагентов лжепредприятия и, в первую очередь, с использованием счета-фактуры без фактического выполнения работ, оказания услуг, отгрузки товара.

По этим делам указано на необходимость переквалификации содеянного со статьи 215 на совокупность статей 216, 245 УК, с привлечением выписавших счета-фактуры к ответственности за соучастие в уклонении от уплаты налогов.

По этому алгоритму СЭР переквалифицировано 1 374 уголовных дел. Ущерб в виде неуплаченных налогов контрагентами составил свыше 60,9 млрд. тенге.

Однако позиция прокуратуры о переквалификации не поддержана судом, полагающим, что Законом от 03.07.17 года проведена декриминализация всего состава лжепредпринимательства, включая все квалифицирующие признаки.

Так, 03.08.17 года Алмалинским районным судом города Алматы прекращено по пункту б) части 1 статьи 35 УПК уголовное дело № 167500121000848 по обвинению Негматовой Н.М. и других по статье 215 части 2 УК, причинивших выпиской подложных счета-фактуры ущерб на сумму 350 млн.тенге.

10.08.17 года этим же судом по тем же реабилитирующим основаниям прекращено уголовное дело № 1675001210030 по обвинению Бургумбаева Н.О. по статьям 262 и 216 части 3 УК. Ущерб от противоправных действий данной организованной преступной группировки превысил 1,8 млрд.тенге.

Постановления суда 1-й инстанции вступили в законную силу. [5]

Направление в суды уголовных дел подобной категории сейчас может повлечь их прекращение по реабилитирующим основаниям, оправдание подсудимых и, соответственно, нарушение конституционных прав участников процесса.

До настоящего времени ситуация не находит своего разрешения.

Анализ показал, что спустя 2 года позиция суда по этому вопросу осталась прежней, однако изменился подход к его решению органов прокуратуры.

Так, 13.08.18 года следственным судьей Специализированного межрайонного следственного суда города Астаны в порядке статьи 106 УПК удовлетворена жалоба адвоката Амреновой А.А. в интересах подозреваемого Карасаева Б.С. о незаконности переквалификации действий со статьи 215 на статью 216 УК.

Участвовавший в судебном заседании прокурор эту жалобу поддержал.

Суд обязал орган уголовного преследования прекратить уголовное дело в отношении Карасаева по статье 215 УК на основании пункта б) части 1 статьи 35 УПК и при наличии признаков статьи 216 УК произвести в ЕРДР регистрацию соответствующего рапорта и произвести расследование.

В апелляционном порядке постановление суда не обжаловалось.

Между тем, этим судебным решением все лица, в отношении которых дело прекращено в силу пункта б) части 1 статьи 35 УПК не могут за те же деяния вновь быть привлечены к ответственности.

Решениями судов признано, что закон, установившего ответственность за это деяние отменен. Новых деяний эти лица не совершали, что согласно пунктам 7) и 8) части 1 статьи 35 УПК не позволяет зарегистрировать в ЕРДР в отношении них какое-либо новое досудебное производство по тем же фактам.

Этот вывод основан на требованиях статьи 127 УПК о преюдициальной силе судебных решений по уголовным делам в отношении всех установленных обстоятельств и их правовой оценки к лицу, о котором они вынесены.

19.09.18 года поступил отказ Генеральной прокуратуры в удовлетворении ходатайства по практически аналогичному судебному решению по уголовному делу по обвинению директора ТОО «Азимут С-торг» Алтынбаева С. по статьям 192 часть 2 и 215 часть 3 УК (*исх.№2-011203-18-63353 от 19.09.18 года*).

Несмотря на то, что ТОО «Азимут С-торг» выписывало подложные счета-фактуры, что причинило особо крупный ущерб государству, уголовное дело в отношении Алтынбаева 08.08.17 года прекращено по пункту б) части 1 статьи 35 УПК постановлением апелляционной судебной коллегии по уголовным делам Костанайского областного суда.

Действия пособника в уклонении от уплаты налогов признаны законными и прекращены судом по реабилитирующим основаниям, что вызвало сомнение в возможности привлечение к ответственности контрагентов.

Таким образом, в настоящее время прокуратура и суд придерживаются общей позиции о необходимости прекращения уголовных дел по статье 215 УК на основании пункта б) части 1 статьи 35 УПК и, соответственно, необоснованности переквалификации этих уголовных дел на статью 216 УК.

Наряду с этим, в связи с отсутствием единой практики имеется ряд проблем при расследовании дел и направлении их в суд, такие как, совершение преступления только субъектом частного предпринимательства, определение нанесенного ущерба государству контрагентом только на основании акта налоговой проверки, наличие одного контрагента с ущербом государству свыше 20 тыс. МРП, расследование в одном производстве дел в отношении контрагента и лица, выписавшего фиктивную счет-фактуру и направлению дел в суд по покушению на совершение действий по выписке фиктивных счет-фактур без фактического выполнения работ, оказания услуг, отгрузки товара.

Указанные проблемы требуют своего разрешения, предложения по которым будут выработаны автором при дальнейшем исследовании темы.

Список литературы:

1 Смирнова А. Г. Актуальные проблемы, связанные с налоговыми преступлениями // Молодой ученый. — 2018. — №38. — С. 154-156. — URL <https://moluch.ru/archive/224/52739/>.

2 Статистика, отчеты, доклады, обзоры о результатах правоохранительной деятельности/Информация о деятельности службы экономических расследований/ <https://kfm.gov.kz/ru/law-enforcement/information-on-the-activities-of-sir/statistics-reports-on-the-resu.html>

3 Сведения из интернет ресурса - сайта Комитета по правовой статистики и специальных учетов ГП РК /<https://qamqor.gov.kz/>

4 Закон Республики Казахстан от 3 июля 2017 года № 84-VI «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования правоохранительной системы»/ https://online.zakon.kz/document/?doc_id=33354739

5 Сведения с сайта Судебный кабинет Верховного суда РК /<http://office.sud.kz/courtActs/index.xhtml>

6 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 7 июля 2016 года № 6 «О некоторых вопросах недействительности сделок и применении судами последствий их недействительности»/ <http://sud.gov.kz/rus/legislation/CAT01/79693/2016>

7 «Уголовный кодекс Республики Казахстан» от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2020 г.) // <http://adilet.zan.kz>.

Рамазанов А.А.

Академия правосудия при
Верховном Суде Республики Казахстан,
e-mail: azekegso89@gmail.com

Принудительные меры медицинского характера: основания и практика применения

Как правило, преступные деяния совершаются людьми в силу разных причин. На практике нередко встречаются случаи, когда противозаконные действия совершают лица, имеющие психические отклонения (врожденные или приобретенные).

В таких ситуациях перед судом встает вопрос о необходимости применения к ним принудительных мер медицинского характера.

Согласно Нормативному постановлению Верховного суда Республики Казахстан от 9 июля 1999 года №8 «О судебной практике по применению принудительных мер медицинского характера», правильное применение принудительных мер медицинского характера способствует излечению или улучшению здоровья лиц, совершивших общественно опасные деяния в состоянии невменяемости или заболевших психическими расстройствами после совершения преступления либо совершивших уголовное правонарушение и нуждающихся в психиатрической помощи или в принудительном лечении от алкоголизма, наркомании, токсикомании, а также способствует предупреждению совершения этими лицами новых деяний, ответственность за которые установлена уголовным законом.

Основания и порядок оказания медицинской помощи в связи с применением принудительных мер медицинского характера регулируются Кодексом Республики Казахстан о здоровье народа и системе здравоохранения (ЗРК № 193-IV от 18.09.09).

Принудительным мерам медицинского характера посвящен раздел 7 Уголовного кодекса РК (далее – УК РК), иные меры уголовно-правового воздействия (ст. ст. 91 – 98-2).

Определяя понятие «принудительные меры медицинского характера», необходимо отметить, что среди ученых нет единообразного понимания данного вопроса. Существуют три группы ученых и соответственно три основные точки зрения. Одни ученые-юристы (в основном, российские) считают, что принудительные меры медицинского характера – это одна из форм реализации уголовной ответственности. При этом они ссылаются на статью 98 Уголовного кодекса Российской Федерации (далее – УК РФ), которая гласит, что «целями принудительных мер медицинского характера является предупреждение совершения новых деяний, находящихся под защитой уголовного закона»[1].

По мнению второй группы ученых, принудительные меры медицинского характера – это меры государственного принуждения. Мерами государственного принуждения они являются потому, что:

- применяются по решению суда;
- влекут ограничение некоторых прав и свобод лица;
- лечение является принудительным, поскольку проводится независимо от желания лица, от осознания им необходимости и содержания такого лечения.

Третья группа ученых полагает, что «принудительные меры медицинского характера являются социально-правовыми мерами безопасности, сущность которых заключается в принудительном лечении психически больных, совершивших общественно опасные или уголовно-противоправные деяния и представляющих по своему психическому состоянию опасность»[2, с.132].

Таким образом, на наш взгляд, принудительные меры медицинского характера – это одна из мер государственного принуждения, применяемая по решению суда к лицам, совершившим общественно опасные деяния или преступления в состоянии психических расстройств либо страдающих алкоголизмом, наркоманией или токсикоманией в случаях возможности причинения этими лицами иного существенного вреда либо с опасностью для себя или других лиц, влекущая ограничение некоторых их прав и свобод.

К основаниям применения принудительных мер медицинского характера, согласно статье 91 УК РК относятся:

- если лицо совершило деяние, предусмотренное статьями Особенной части УК, в состоянии невменяемости;
- если у лица после совершения уголовного правонарушения наступило психическое расстройство, делающее невозможным назначение или исполнение наказания;
- если лицо, совершившее уголовное правонарушение, страдает психическими расстройствами, не исключающими вменяемости;
- если лицо совершило уголовное правонарушение и признано нуждающимся в лечении от алкоголизма, наркомании или токсикомании;
- если лицо старше восемнадцати лет, совершившее уголовное правонарушение против половой неприкосновенности несовершеннолетних.

Необходимо отметить, что принудительные меры медицинского характера назначаются только в случаях, когда психические расстройства связаны с

возможностью причинения этими лицами иного существенного вреда либо с опасностью для себя или других лиц.

Целями применения принудительных мер медицинского характера являются излечение вышеуказанных лиц или улучшение их психического состояния, а также предупреждение совершения ими новых деяний, предусмотренных статьями Особенной части УК РК (ст. 92 УК РК)[3].

По мнению отдельных ученых, «законодательная регламентация целей принудительных мер медицинского характера является правовой гарантией соблюдения прав человека при применении уголовно-правовых норм в России и Казахстане ... предложения о расширении этого перечня не имеют серьезных оснований, а значит и теоретико-прикладной ценности для правотворчества. Наиболее оптимальной законодательной моделью является формула, включающая в себя две цели, указанные в действующем уголовном законодательстве»[4, с.10].

К разновидностям принудительных мер медицинского характера, согласно статье 93 УК РК относятся:

- амбулаторное принудительное наблюдение и лечение у психиатра;

Данная мера может быть назначена при наличии оснований, предусмотренных статьей 91 Уголовного кодекса РК, если лицо по своему психическому состоянию не нуждается в помещении в психиатрический стационар.

- принудительное лечение в психиатрическом стационаре общего типа;

Оно может быть назначено лицу, которое по своему психическому состоянию и характеру совершенного общественно опасного деяния нуждается в стационарном лечении и наблюдении, но не требует интенсивного наблюдения.

- принудительное лечение в психиатрическом стационаре специализированного типа;

Данный вид лечения может быть назначен лицу, которое по своему психическому состоянию и характеру совершенного общественно опасного деяния требует постоянного наблюдения.

- принудительное лечение в психиатрическом стационаре специализированного типа с интенсивным наблюдением;

Подобное лечение назначается лицу, которое по своему психическому состоянию и характеру совершенного общественно опасного деяния представляет особую опасность для себя или других лиц и требует постоянного и интенсивного наблюдения.

- принудительное лечение в виде химической кастрации.

Особо хотелось бы отметить, что вопрос о применении принудительных мер медицинского характера был и остается весьма актуальной проблемой.

Это объясняется несколькими факторами:

1. Институт принудительных мер медицинского характера относится к числу комплексных межотраслевых институтов.

Можно выделить как минимум четыре составляющие: уголовно-правовую, уголовно-процессуальную и уголовно-исполнительную и судебно-психиатрическую.

2. Все больше правонарушений совершают лица, имеющие психические расстройства. Как правило, у таких лиц присутствует пониженная способность предвидеть последствия своих действий. Вот, что отмечает по данному поводу Эриашвили Н.Д. в своей статье «Основания применения принудительных мер медицинского характера», «...выявляется все большее количество лиц, привлекаемых к уголовной ответственности и обнаруживающих психические расстройства, которые оказывают влияние на интеллектуально-волевую сферу, т.е. играют существенную роль в этиопатогенезе общественно опасного поведения и определяют пониженную способность прогнозировать последствия своих действий и (или) руководить ими. При этом субъект не полностью лишен возможности сознательности и произвольности поведения, его способность осознавать свои действия, значение инкриминируемых поступков, руководить ими не утрачена совсем, но по сравнению с медико-психологической нормой существенно уменьшена»[5, с.70].

3. С помощью психического расстройства, являющегося основанием для признания лица невменяемым, появляется возможность избежать уголовной ответственности за совершение какого-либо тяжкого преступления, а также выйти на свободу [6].

4. Получил закрепление в уголовном законодательстве РК такой вид принудительных мер медицинского характера, как амбулаторное принудительное наблюдение и лечение у психиатра (ст.пп.1 п.1 с. 93 УК РК)[3].

5. Также закреплён в уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан (далее – УПК РК) ещё один вид мер безопасности, как передача больного под присмотр родственников, опекунов, попечителей с уведомлением органов здравоохранения (п.2 ст. 511 УПК РК)[7].

Так, согласно статье 512 УПК РК «с момента установления факта психического заболевания орган, ведущий уголовный процесс, отменяет применение к данному лицу избранной ранее меры пресечения и выносит постановление о применении к нему меры безопасности»[7]. В том случае, «если заболевшее лицо не представляет опасности для себя и окружающих, оно может быть передано под присмотр родственников, опекунов, попечителей».

Обязательными условиями при этом, конечно же, являются, во-первых, согласие родственников, опекунов, попечителей; во-вторых, уведомление органов здравоохранения.

При отказе вышеназванных лиц осуществлять присмотр за заболевшим лицом либо в случаях, предусмотренных статьей 513 УПК РК, в отношении заболевшего лица может быть применена мера безопасности в виде помещения в медицинскую организацию.

6. Нередко в местах лишения свободы оказывается значительное количество лиц, страдающих психическими отклонениями.

7. На практике встречаются случаи совершения общественно опасных действий лицами, страдающими психическими расстройствами, повторно.

В соответствии со статьей 1 Конституции Республики Казахстан высшей ценностью общества являются права человека[8], независимо от того здоров человек или болен, а их защита — это главная обязанность государства.

Психические расстройства могут возникнуть в любом возрасте, у любого лица. Психиатрическая помощь лицам, страдающим психическим расстройством, гарантируется государством и осуществляется в нашей республике в соответствии со Стандартом оказания психиатрической помощи. В основу оказания психиатрической помощи положены такие принципы, как: законность, гуманность, а так же неукоснительное соблюдение прав человека.

Психическое расстройство может существенно изменять отношение человека к жизни, самому себе и обществу, а также отношение общества к человеку. Отсутствие должного правового регулирования принудительных мер медицинского характера способно стать одной из причин неправомерного их применения, что наносит ущерб здоровью, человеческому достоинству и правам граждан, а также международному престижу государства[5, с.71].

Согласно статье 515 УПК РК, в которой закреплены права лица, «в отношении которого ведется дело о применении принудительных мер медицинского характера, вправе, если этому по заключению судебно-психиатрической экспертизы не препятствует характер и степень тяжести его заболевания: знать, в совершении какого деяния его уличают; давать объяснения; представлять доказательства; заявлять ходатайства и отводы; объясняться на своем родном языке или языке, которым владеет; пользоваться бесплатной помощью переводчика; иметь защитника и встречаться с ним наедине и конфиденциально; участвовать с разрешения следователя в следственных действиях, проводимых по его ходатайству или ходатайству его защитника; знакомиться с протоколами этих действий и подавать на них замечания; знакомиться с постановлением о назначении экспертизы и заключением эксперта; знакомиться по окончании предварительного следствия со всеми материалами дела и выписывать из него любые сведения в любом объеме, снимать копии с документов, в том числе с помощью научно-технических средств, за исключением сведений, содержащих государственные секреты и иную охраняемую законом тайну; приносить жалобы на действия и решения лица, осуществляющего досудебное производство, прокурора и суда; получить копию постановления о прекращении уголовного дела или направлении дела в суд для применения принудительных мер медицинского характера»[7]. Данный перечень прав является исчерпывающим.

Таким образом, применение принудительных мер медицинского характера призвано служить не только наиболее полной реализации целей и задач уголовного судопроизводства, но и эффективному обеспечению прав, свобод и законных интересов граждан.

Список литературы:

1 Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 N 63-ФЗ (редакция от 01.04.2020).

2 Назаренко Г.В. Правовая природа принудительных мер медицинского характера//Вестник Омского университета – Серия «Право» - 2008 – № 4 (17) - С.130-134.

3 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.01.2020 г.).

4 Исмагулова А.Т. Регламентация принудительных мер медицинского характера по законодательству Российской Федерации и Республики Казахстан: Автореферат. – Челябинск, 2010 – 31 с.

5 Эриашвили Н.Д. Основания применения принудительных мер медицинского характера// Актуальные проблемы медицины и биологии - № 3 – 2018 – С. 66-80.

6 Гризодубова А.А. Применение принудительных мер медицинского характера к невменяемым лицам//Международный журнал гуманитарных и естественных наук – Серия «Право» - 2019.

7 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.01.2020 г.).

8 Конституция Республики Казахстан от 30 августа 1995(с изменениями и дополнениями по состоянию на 23.03.2019 г.) // <https://online.zakon.kz/document/>

9 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 9 июля 1999 года №8 «О судебной практике по применению принудительных мер медицинского характера».

Сагинова Г.М.

Академии правосудия при
Верховном Суде Республики Казахстан,
e-mail: saginova_mira@mail.ru

К вопросу о проблемах квалификации мелкого хищения по законодательству Республики Казахстан

Из всех видов уголовных правонарушений хищения являются, пожалуй, самыми древними. Появление хищений совпадает по времени с появлением собственности в любой ее форме. Как только какая-либо вещь приобретает ценностное значение для человека, она становится предметом противоправных посягательств со стороны недобросовестных лиц. В тоже время собственность в виде различных имущественных благ составляет экономическую основу жизнедеятельности любого физического или юридического лица, а также государства. В этой связи защита собственности от противоправных посягательств является одной из задач уголовного закона.

Новый Уголовный кодекс Республики Казахстан (далее – УК РК) 2014 года мелкое хищение признал уголовным проступком и предусмотрел ответственность за его совершение в статье 187. Статистические данные Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной

прокуратуры Республики Казахстан о мелких хищениях за последние пять лет, отраженные в нижеследующей таблице, свидетельствуют о том, что применение норм статьи 187 УК РК вызывает определенные сложности.

Период	Зарегистрировано в ЕРДР в отчетном периоде	Направлено в суд/процент от числа зарегистрированных правонарушений	Прекращено по пунктам 1), 2), 5), 6), 7), 8) ч.1 ст. 35 УПК РК/процент от числа зарегистрированных правонарушений
В 2015году	12422	2077/16,7%	5054/40,6%
В 2016году	14346	1274/8,8%	5062/32,2%
В 2017году	11637	1626/13,9%	4252/36,5
В 2018году	10939	3106/28,3%	2522/23,0%
В 2019году	11016	2114/19,1%	2350/21,3%

Приведенные данные показывают большое количество зарегистрированных в ЕРДР мелких хищений. Однако в суд направляется только небольшая их часть. В анализируемый период максимальное количество дел о мелких хищениях, направленных в суд, не составляет даже тридцати процентов от общего количества зарегистрированных в ЕРДР правонарушений.

Еще большую тревогу вызывает факт того, что очень высокими оказались показатели о количестве дел, прекращенных по пунктам 1), 2), 5), 6), 7), 8) части 1 статьи 35 Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан, то есть по реабилитирующим основаниям.

Как известно, прекращение уголовных дел по реабилитирующим основаниям свидетельствует о нарушении прав личности, привлекаемой к ответственности. Реабилитация личности сопряжена с определенными материальными затратами для государства, так как предполагает выплаты, связанные с возмещением причиненного незаконными действиями сотрудников правоохранительных органов материального и морального ущерба.

Данное обстоятельство диктует необходимость тщательного исследования вопросов квалификации мелкого хищения.

Основной состав статьи 187 УК РК устанавливает уголовную ответственность за «мелкое хищение, то есть кражу, мошенничество, присвоение или растрату чужого имущества, совершенные в незначительном размере» [1]. Согласно пункту 10) статьи 3 УК РК «незначительный размер – в статье 187 – стоимость имущества, принадлежащего организации, не превышающая десяти месячных расчетных показателей, или имущества, принадлежащего физическому лицу, не превышающая двух месячных расчетных показателей» [1].

Особенность квалификации мелкого хищения заключается в том, что его состав включает признаки сразу трех самостоятельных форм хищения – кражи, мошенничества, присвоения или растраты чужого имущества.

С учетом этого обстоятельства сначала следует рассмотреть элементы, объединяющие эти формы хищения.

Согласно разъяснениям Верховного Суда нашей республики «под хищением понимаются совершенные с корыстной целью противоправное безвозмездное изъятие и (или) обращение чужого имущества в пользу виновного или других лиц, причинившие ущерб собственнику или иному владельцу этого имущества».

Предметом хищения и иных уголовных правонарушений против собственности является чужое, то есть не находящееся в собственности виновного, имущество. При этом похищаемое имущество в момент совершения уголовного правонарушения может находиться как во владении самого собственника, так и во владении других лиц, которым это имущество было вверено или оно у них находилось в незаконном владении» [2].

Следует отметить, что предметом хищения при мошенничестве помимо имущества может выступать и право на имущество.

Рассматриваемые формы хищения различаются по способу совершения правонарушения. Кража есть тайное хищение чужого имущества, мошенничество предполагает хищение путем обмана или злоупотребления доверием, присвоение или растрата чужого имущества возможны в ситуациях, когда это имущество вверено виновному лицу.

Все три формы хищения имеют материальный состав, то есть правонарушение признается оконченным только тогда, когда наступают общественно опасные последствия. По всем формам хищения общественно опасными последствиями выступает причинение имущественного ущерба потерпевшему.

Верховный Суд Республики Казахстан разъясняет, что «кража признается оконченной, если имущество изъято и виновный имеет реальную возможность пользоваться или распоряжаться им по своему усмотрению» [2].

«Мошенничество признается оконченным с момента, когда похищаемое имущество изъято и перешло в незаконное владение виновного или других лиц, и они получили реальную возможность владеть, пользоваться или распорядиться им по своему усмотрению как собственным».

Если мошенничество совершено в форме приобретения права на чужое имущество, преступление считается оконченным с момента возникновения у виновного юридически закрепленной возможности владеть, пользоваться и распорядиться чужим имуществом как своим собственным, после соответствующего оформления, удостоверения или регистрации этого права» [3].

Однако, как правильно утверждает А.В. Сидорова, «существует целый ряд ситуаций, наглядно демонстрирующих, что момент причинения ущерба собственнику и момент получения виновным реальной возможности пользоваться или распоряжаться похищенным имуществом могут не совпадать: у потерпевшего имущество уже изъято, и реальный ущерб ему причинен, но виновный еще не получил господства над вещью. В практике достаточно часто встречаются случаи, когда лицо застигнуто на месте совершения мелкого

хищения, но не успело распорядиться похищенным имуществом» [4; с.180-185].

К подобным ситуациям относятся, например, карманные кражи, совершаемые в общественном транспорте, кражи продуктов из супермаркетов, кражи на базарах и иных торговых точках.

Проблема краж действительно имеет место, - сообщают в охранной службе супермаркета «Норма» в Караганде. – «В месяц выявляется не менее десяти фактов краж, а то и больше. Кражи причиняют немалый урон супермаркетам. Люди присваивают себе чужое не от плохой жизни. Зачастую те, кто совершают кражу, являются вполне обеспеченными и имеющими деньги гражданами. На противоправное деяние их толкает жажда азарта» [5].

В тех случаях, когда кража, мошенничество, присвоение или растрата чужого вверенного имущества не были окончены по причинам, не зависящим от виновных лиц, уголовным законом это расценивается как покушение на совершение указанных правонарушений. Но это законодательное правило не применимо к мелкому хищению, так как оно является не преступлением, а уголовным проступком.

По нашему мнению именно в этом заключается причина столь большого количества дел, прекращенных по реабилитирующим основаниям. Лица были задержаны при совершении ими мелких хищений, однако впоследствии было установлено, что виновные не успели распорядиться похищенным имуществом.

К примеру, в начале нынешнего года в магазине Павлодара, 29-летний горожанин совершил кражу двух шампуней стоимостью 2500 тенге. В Майском районе 60-летняя сельчанка совершила кражу продуктов питания на сумму 2133 тенге. В Торговом доме областного центра 30-летний горожанин совершил хищение шоколадной пасты «Nutella» стоимостью 1213 тенге [6].

Все эти лица похитили имущество, но не успели им распорядиться, а значит, их действия не могут быть квалифицированы как мелкое хищение ввиду того, что не образуется состав оконченого правонарушения.

Многочисленные аналогичные ситуации позволяют лицам, виновным в совершении мелкого хищения, оставаться безнаказанными. Разумеется, это противоречит принципу неотвратимости наказания.

О важности неотвратимости уголовной ответственности обосновывал в своей работе Ч. Беккариа «О преступлениях и наказаниях», где он писал: «Не в жестокости, а в неизбежности наказания заключается один из наиболее эффективных способов предупредить преступления... Неизбежность наказания, даже умеренного, всегда производит более сильное впечатление, чем страх подвергнуться самому суровому наказанию, если при этом существует надежда на безнаказанность» [7; с.117].

Неотвратимость наказания служит решению такой важнейшей задачи уголовного права, как предупреждение правонарушений. «Наказание применяется в целях восстановления социальной справедливости, а также исправления осужденного и предупреждения совершения новых уголовных правонарушений, как осужденным, так и другими лицами» [1].

Неизбежное уголовное наказание является самым мощным предупредительным воздействием на умы потенциальных правонарушителей. Безнаказанность развращает личность правонарушителя, дестабилизирует общество, так как нарушает социальную справедливость.

По нашему мнению, обозначенная проблемная ситуация должна быть разрешена на законодательном уровне. Однако при этом необходимо не допустить нарушения одного из вековых столпов отечественного уголовного права, в соответствии с которым «уголовная ответственность наступает за покушение на преступление средней тяжести, тяжкое или особо тяжкое преступление, а также за покушение на террористическое преступление» (часть 4 статьи 24 УК РК).

Прецедент разрешения аналогичной ситуации уже предусмотрен Верховным Судом Республики Казахстан. Так в соответствии с разъяснениями высшей судебной инстанции республики «присвоение – это форма хищения, состоящая в совершаемом с корыстной целью противоправном безвозмездном обращении чужого имущества, вверенного виновному, в свою пользу или в пользу других лиц, причинившем ущерб собственнику или иному владельцу этого имущества, если виновный еще не истратил или иным образом не произвел отчуждение имущества» [2].

То есть присвоение чужого вверенного имущества признается окончанным в ситуации, когда виновное лицо еще не успело распорядиться им.

Растрата чужого вверенного имущества будет считаться окончанной, когда виновный полностью распоряжается похищенным имуществом, истратил или произвел отчуждение похищенного имущества.

Выход из сложившейся ситуации мы видим в необходимости дополнения статьи 187 УК РК примечанием в следующей редакции: «под мелким хищением понимается корыстное противоправное безвозмездное изъятие чужого имущества с целью его обращения в пользу виновного или других лиц, причинившее ущерб собственнику или иному владельцу этого имущества».

Список литературы:

- 1 Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года. \\Электронный ресурс: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
- 2 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 11 июля 2003 года N 8 «О судебной практике по делам о хищениях».
- 3 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 29 июня 2017 года № 6 «О судебной практике по делам о мошенничестве» \\ http://online.zakon.kz/m/Document/?doc_id=31575252
- 4 Сидорова А.В. Мелкое хищение чужого имущества: проблемы квалификации// В сборнике: Правовое регулирование деятельности хозяйствующего субъекта Материалы 13-й международной научно-практической конференции. Ответственный редактор: А.А. Павлушина; Самарский государственный экономический университет. 2014. С. 180-185.
- 5 Чаше всего в супермаркетах Караганды воруют женщины и дети// http://ekaraganda.kz/?mod=news_read&id=49183

6 За мелкое хищение казахстанцам грозит штраф до 200 МРП// <https://kazlenta.kz/16255-za-melkoe-hischenie-kazahstancam-grozit-shtraf-do-200-mrp.html>

7 Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях/ пер. сит.Ю.И.Юмашева. М., 2000. 240с.

Таскулов А.И.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі академиясы,
e-mail: a_z_a_m_a_t@list.ru

Соттардың тергеу және анықтау органдарымен прокурордың іс-әрекеттері мен шешімдеріне шағымдарды қарауының кейбір мәселелері

Қазақстан Республикасының сот жүйесін одан әрі жаңғырту Тұңғыш Президент – Елбасының 2018 жылғы 5 қазандағы Қазақстан халқына Жолдауында белгіленген басымдықтардың бірі болып табылады. Сот жүйесін жаңғырту аясында әр облыс орталығы мен республикалық маңызы бар қалада мамандандырылған (ауданаралық) тергеу соттары құрылды [1].

Басқа өкілеттіктермен қатар тергеу сотының өкілеттіктеріне анықтаушының, анықтау органының, тергеушінің және прокурордың әрекеттері (әрекетсіздігі) мен шешімдеріне шағымдарды қарастыруы кіреді. Мұндай шағымдарды қарау сотқа дейінгі тергеу сатысындағы сот бақылауымен байланысты және Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабымен реттеледі [2].

Сотқа дейінгі тергеу сатысындағы сот бақылауы азаматтардың конституциялық құқықтарының сақталуын қамтамасыз етуге көмектеседі, оны орындау барысында сот анықтаушы, тергеуші және прокурор жасаған тергеу қателіктерін және азаматтың және адамның құқықтары мен бостандықтарының басқа заң бұзушылықтарын жояды.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 13-бабы 2-тармағына сәйкес әркімнің өз құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғауға құқығы бар. Сотқа дейінгі тергеу сатысында құқықтары мен бостандықтары бұзылған және қысым көрсетілген адамдар прокурордың және қылмыстық қудалау органдарының шешіміне (мамандандырылған) ауданаралық тергеу соттарына шағымдануға құқылы [3].

Шағымды тергеу соты үш күн ішінде сот отырысын өткізбей-ақ жеке қарастырады. Егер заңды және негізделген шешімді қабылдауға байланысты мән-жайларды зерттеу қажет болса, тергеу соты он күн ішінде жабық сот отырысында тиісті адамдар мен прокурордың қатысуымен қарайды, ал олардың ол үдеріске қатыспауы шағымды қарауға кедергі келтірмейді. Тергеу сотының өкімі бойынша сот отырысы бейне байланысы режимінде өткізілуі мүмкін. Сот отырысы кезінде жазбалар сақталады. Қажет болған жағдайда тергеу соты қосымша материалдарды сұрауға, тиісті адамдарды шақыруға және жауап алуға

құқылы. Әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) және шешімдеріне шағым жасалатын лауазымды адамдар соттың талабы бойынша үш күн ішінде сотқа осындай әрекеттерді (әрекетсіздікті) және шешім қабылдауға негіз болған материалдарды ұсынуға міндетті.

Сонымен бірге, шағымды қарау кезінде сот істегі дәлелдемелерді бағаламай, өтініш беруші шағымда көрсеткен барлық мән-жайлардың анықтаушы, тергеуші және прокурормен тексеріліп, ескерілгендігін анықтауы керек. Сондай-ақ сот дәлелді немесе дәлелденбеген кінәлар туралы, жиналған дәлелдемелердің дұрыс немесе бұрыстығы туралы қорытынды жасамай, іс бойынша шешім қабылдауға негізді және үдерістік негіздердің бар немесе жоқтығын тексеруге міндетті.

Осылайша, сотқа дейінгі тергеп-тексеру кезеңіндегі прокурордың, тергеу және анықтау органдарының жоғарыда көрсетілген әрекеттерінің (әрекетсіздігі) және шешімдерінің біреуі қозғалған қылмыстық үдерістің кез-келген қатысушысы өздерінің құқықтары, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін тергеу сотына жүгінуге құқығы бар.

Алайда, өтініш берушілер Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабына сәйкес берілген шағымдарға белгілі бір талаптар бар екенін білулері керек.

Сонымен, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 27 маусымдағы «Соттардың прокурорлардың, қылмыстық қудалау органдарының іс-әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) және шешімдеріне шағымдарды қарау туралы (Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабы)» № 3 Нормативтік қаулысының 7-тармағына сәйкес, Сотқа жолданған шағым жазбаша түрде ресімделеді, онда өтініш берушінің және ол мүдделі тұлғаның тегі, аты, әкесінің аты, олардың мекен-жайы мен байланыс телефондары, лауазымды адам шағымданған әрекетті жүзеге асырған органның атауы және орналасқан жері көрсетіледі [4].

Шағымда қашан, кім (қандай орган немесе оның лауазымды тұлғасы) және қандай үдерістік іс-әрекеттер (әрекетсіздік) жасалғандығы, қандай шешімдер қабылданғаны көрсетілуі керек. Бұл жағдайда шағымда заңның қандай нормалары бұзылғандығы, бұл заң бұзушылықтар өтініш берушінің құқықтары мен заңды мүдделеріне қалай әсер еткені, сондай-ақ өтініш берушінің өтінішінің мәні көрсетілуі керек. Сондай-ақ, прокурордың сотқа шағым көрсетілген іс-әрекеттерге (әрекетсіздікке) шағымданғанын, жауап алынған (немесе алынбаған) шешімдер туралы, прокурордың жауабының мәні және оның онымен келіспейтіндігі туралы дәлелдерін көрсету қажет.

Шағым жазған адам өзі қол қояды. Шағымға қосымша мыналар берілуі тиіс: оның көшірмелері; шағымданған іс жүргізу актісінің көшірмесі; өтініш берушінің пікірі бойынша шағымның дәлелдерін растайтын материалдар; прокурордың шағымды қанағаттандырудан бас тарту туралы жауабы; жауабы алынбаған прокурорға жолданған шағымның көшірмесі; шағым берілген тұлға өкілінің құқықтық өкілеттігін растайтын құжаттар.

Қабылданған шағымда және оған қоса берілген материалдарда қажетті ақпарат болмаған жағдайда сот шағымды қабылдаудан бас тартпай және оны

қарастырусыз қайтармай өтініш берушіден немесе басқа адамдар мен органдардан материалдарды қайта талап етеді және оларды берудің мерзімін белгілейді. Егер өтініш беруші нұсқауларды орындамаса, сот шағымды іс жүргізуге қабылдаудан бас тартады және оны өтініш берушіге қайтарады.

Сонымен бірге, анықтаушының, тергеушінің іс-әрекеттері (әрекетсіздігі) мен шешімдеріне шағымдар егер қылмыстық іс сотқа жіберілген болса немесе ол бойынша үкім шығарылған болса осы Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабына сәйкес қарауға жатпайтынын атап өткен жөн.

Мамандандырылған тергеу соттарынан басқа, мұндай шағымдарды аудандық орталықтар мен облыстық маңызы бар қалаларда орналасқан аудандық және оған теңестірілген соттар қарастырады, өйткені осы баптың Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабы 5-бөлігінің талаптарына сәйкес шағым шағымданатын органның орналасқан жері бойынша сотқа жіберілуі керек.

Дегенмен, сот тергеуді бақылау институты 2015 жылдың 1 қаңтарынан бастап Қазақстан Республикасында жаңа Қылмыстық-процестік кодексінің қолданысқа енуіне байланысты құрылды.

Жаңа құқық жүйесі қылмыстық қудалау органдарының іс жүргізу қызметінде адамның және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сақтаудың жаңа процессуалдық кепілдігін құруға мүмкіндік берді.

Мұндай кепілдіктердің қатарына жаңадан құрылған тергеу судьясының институты еніп отыр.

Қылмыстық процестегі сот бақылауы – бұл сотта тергеу органдарының, прокурордың, жедел іздестіру қызметінің шешімдері мен іс-әрекеттерін (әрекетсіздігін) тексеру және анықтаушы, прокурор, сондай-ақ жедел-іздестіру органдарының қылмыстық процестің сотқа дейінгі сатыларында жіберген қателіктері мен адам құқықтарының бұзылуын анықтау және жою жөнінде шаралар қабылдау.

Астана қаласының мамандандырылған ауданаралық тергеу соты өз жұмысын 2018 жылдың 31 шілдесінен бастаған болатын.

2018 жылдың бес айында Астана қаласының мамандандырылған ауданаралық тергеу сотына Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабы тәртібінде 520 шағым келіп түсті, оның 115-і қанағаттандырылды, 213-і қанағаттандырылусыз қалдырылды, қалғандары қараусыз қайтарылды. *(Салыстырмалы түрде: 2016 жылы 168 шағым, 2017 жылы 354 шағым түсті, көрсетілген жылдары шағымдардың 82% қанағаттандырусыз қалдырылған) [5].* Қылмыстық процеске қатысушылардың шағымдарын қарау тергеу соты қызметінің басты бағыттарының бірі болып табылады. Тергеу сотының 5 айдағы жұмысы қылмыстық процестің қорғаушылары мен басқа да қатысушылары өздерінің сот арқылы қорғалу құқығын белсенді пайдаланатынын және Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабының тәртібінде қылмыстық қудалау және прокуратура органдарының іс-әрекеттеріне (әрекетсіздігіне), шешімдеріне шағымдар беретінін көрсетті.

Тиісінше, мұндай шағымдарды қарау сот практикасын қалыптастырады. Түсу динамикасы қарауға түскен шағымдардың санының өсу үрдісін көрсетеді. Құқық қорғау органдарының барлық орталық бөлімшелері орналасқан елордада жұмыс істей отырып, құқық қорғау органдарының орталық аппараттарының, оның ішінде Бас прокуратураның жазбаша жауаптарына қорғау тарапының шағымдарға ерекше назар аудару қажет деп санаймыз. Мұндай жауаптарға шағымдар жиі кездеседі. Бас прокуратураның жауабымен келіспеген жағдайда оның жауабын Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабының тәртібінде сотқа шағымдануға болады.

Прокурордың іс-әрекеттері (әрекетсіздігі) мен шешімдеріне шағымдардың жоғары тұрған прокурорға берілгенін бекітетін норманы прокурор істі тексеруді өзі жүзеге асырған жағдайда қолдану қажет деп санаймыз. Мысалы, нақты қылмыстық істі тергеуге жоғары тұрған прокурордың келісімін алған арнайы прокурор немесе аудан прокуроры жүзеге асырады. Мұндай жағдайда прокурор сотқа дейінгі тергеуді жүзеге асыратын адам ролінде болады, ал оның шешімдері мен әрекеттеріне шағым жоғары тұрған прокурорға берілуі мүмкін.

Осылайша, Бас прокуратураның, құқық қорғау органдарының орталық және облыстық аппараттарының заң бойынша азаматтардың өтініштерін қарау тәртібімен қаралған жауаптары тергеу сотына шағымдануға жатпайды. Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 105 және 106-баптарының қолданылу аясын ажырату өте маңызды.

Құқық қорғау органдарының орталық және облыстық аппараттары аудандық бөлімшелерде тергелетін нақты істер бойынша қылмыстық процеске қатысушылар болып табылмайтындықтан, жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау қорытындылары бойынша олардың жауаптары Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабы тәртібінде шағым жасау нысаны бола алмайды, оның ішінде мұндай жауаптар қылмыстық процеске қатысушылардың құқықтары мен бостандықтарын қозғамайтындықтан іс жүргізу салдарларына әкеп соқпайды. Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің аясында қайда шағым жасаған дұрыс болады деген сұрақ туындайды?

Тергеушінің әрекеттері мен шешімдеріне қадағалаушы прокурорға немесе қылмыстық істі тергеу орны бойынша тікелей сотқа шағым беруі қажет. Қадағалаушы прокурордың қаулысына шағым тек сотқа Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабы бойынша беріледі. Сот актісімен келіспеген жағдайда, оны жоғары тұрған сатыға шағымдануға болады. Қылмыстық процеске қатысушылардың әрекеттері мен шешімдеріне шағымданудың одан әрі тәртібі Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінде көзделмеген. Осы тәжірибені әзірлеу елеулі түзетулер енгізеді, өйткені тергеу соты құқық қорғау органдарының орталық аппараттарының жазбаша жауаптарына шағымдарды мәні бойынша қарауды тоқтатады. Бұл ереже орталық және облыстық аппараттар қылмыстық істерді дербес тексеретін жағдайларға қатысты емес.

Дұрыс сот практикасын қалыптастыру шағымдарды қарау кезінде сөзбұйдаға салуды қысқарту түрінде оң қорытынды алуға мүмкіндік береді, ал

азаматтар тергеу сотында шағымдануға жататын нақты түсінікке ие болады және бұзылған құқықтарды тез арада қалпына келтіруге дұрыс шаралар қолданылады.

Жоғарғы Сот Төрағасы Ж.Асанов сот жүйесінің 7 түйіні туралы өз сөзінде тергеу судьяларының жұмысына жеке тоқталып өтті. Атап айтқанда, тергеу соттары сотқа дейінгі сатыда тиісті сот бақылауын қамтамасыз етуге міндетті екендігі көрсетілді.

Осыған байланысты, сот жүйесінің имиджін жақсарту және тиісті сот бақылауын қамтамасыз ету мақсатында тергеу судьяларының жұмысындағы мынадай сәттерге назар аударғым келеді.

Жоғары тұрған инстанцияларға кейіннен шағымдану Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің шеңберінде емес, жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін реттейтін заңнама тәртібінде болады. Қылмыстық іс жүргізу заңнамасы процестің нақты қатысушыларын анықтайды. Оларға: сотқа дейінгі тергеуді жүзеге асыратын адам, ведомстволық бақылауды жүзеге асыратын анықтау органының немесе тергеу бөлімінің бастығы, іс бойынша қадағалауды жүзеге асыратын прокурор жатады. Осы тұлғалардың іс-әрекеттері процеске қатысушылардың құқықтарын қозғауы мүмкін, тиісінше олардың іс-әрекеттері Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабының тәртібімен шағымдануға жатады. Прокурордың іс-әрекеттері (әрекетсіздігі) мен шешімдеріне шағымдардың жоғары тұрған прокурорға берілгенін бекітетін норманы прокурор істі тексеруді өзі жүзеге асырған жағдайда қолдану қажет деп санаймыз.

Нақты қылмыстық іс бойынша облыстық және оларға теңестірілген прокуратуралар, сондай-ақ Бас прокуратура сотқа дейінгі тергеу органы не қадағалаушы прокурор атынан әрекет ететін жағдайларды қоспағанда, қылмыстық процеске қатысушылар болып табылмайды.

Осыған байланысты, аталған ведомстволардың бұл нақты істер бойынша жазбаша жауаптары Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің нормалар бойынша шағымдануға жатпайды деп санаймыз. Мұндай жағдайларда олардың жауаптары процеске қатысушылардың мүдделерін қозғамайды, олардың құқықтарын шектемейді, сондай-ақ бұзушылықтар болған кезде олар тиісті қаулылар немесе нұсқаулар шығару арқылы азаматтардың құқықтарын дербес қалпына келтіре алмайды.

Қылмыстық процеске кіру үшін оларға қатысушының іс жүргізу мәртебесін алуы қажет, мысалы, өз іс жүргізуіне қабылдау не қадағаланушылықты өзгерту. Онсыз, олардың іс-әрекеттері заңсыз болады. Процеске қатысушылардың шағымдарын облыстық және оларға теңестірілген прокуратуралар, сондай-ақ Бас прокуратура төмен тұрған прокурорлардың жоғары тұрған прокурорларға бағыныстылығын белгілейтін Қазақстан Республикасының «Прокуратура туралы», сондай-ақ мемлекеттік органдар мен мекемелерде азаматтардың өтініштерін қарау тәртібін реттейтін Қазақстан Республикасының «Жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарау тәртібі туралы» заңдар тәртібімен қарайды. Өтініштер қылмыстық іс жүргізу заңнамасында белгіленген тәртіппен қаралмағандықтан, тиісінше бұл

өтініштерге жауаптар Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабының тәртібімен қаралмайды.

Тергеу сотының сот отырыстарына Бас прокуратураның қызметкерлері қатыса алады, олардың өкілеттігі тиісті құжаттармен расталуы тиіс пайымдаймыз. Сот отырысына тиісті өкілетсіз қатысу аталған адамдардың өз міндеттерін сот отырысында үстірт және сапасыз жүзеге асыруына әкеп соғуы мүмкін. Тергеу судьясына қарсылық білдіру туралы арыздарды қарау тәртібін де түсіндіру қажет.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінде санкциялық материалдарды қарау кезінде тергеу судьясының қарсылық білдіруін қарау тәртібі ғана регламенттелген. Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 87-бабының 11-бөлігіне сәйкес бұлтартпау шарасын қолдану немесе тергеу әрекеттерін жүргізу туралы өтінішті шешетін тергеу судьясына мәлімдеген қарсылық білдіруді осы тергеу судьясы қаулы шығара отырып, жеке-дара шешеді. Бұл тәртіпті шағымды Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106 - тәртібінде қарау кезінде де қолдануға болады деп есептейміз. Судьяға сенімсіздік білдіру құқығы процестің әрбір қатысушысында болуы тиіс.

Сонымен қатар, шағымды 10 тәулік ішінде қараудың қысқа мерзімін ескере отырып, қарсылық білдіру өтініші жеке шағымды қарау үшін сөзбұйдаға салу құралы болуы мүмкін. Мысалы, сот отырысы барысында азаматтардың құқықтарының бұзылуы анықталған жағдайда тергеуші немесе прокурор жеке қаулы шығаруды алдын ала болжай отырып, процесті созу мақсатында судьяға қарсылық білдіруді мәлімдей алады.

Осылайша, шағымды қараудың іс жүргізу мерзімін бұзуға қол жеткізу. Судья қарсылық білдіруге өтінішхатты қанағаттандырудан бас тартқан жағдайда, мұндай шешіммен келіспеу жеке шағымда дәлелдердің бірі ретінде көрсетілуі мүмкін. Қылмыстық процеске қатысушылардың шағымдары бойынша процеске прокурордың қатысуының нысаны мен мақсаты неғұрлым егжей-тегжейлі регламенттеуді талап етеді. Егер іс бойынша қадағалауды жүзеге асыратын прокурор тергеушінің іс-әрекетіне жасалған шағымды алдын ала қарап, оны қанағаттандырудан бас тартса, бұл шағымды тергеу судьясы қарайды, онда прокурор міндетті түрде тергеу позициясын алады. Мұндай жағдайларда сот отырысында тең құқылық және тиісті жарыспалылық жоқ, өйткені прокурор тергеушімен бірге өтініш берушіге қарсы тұра бастайды.

Прокурор процестің қорытындылары бойынша қорытынды беру мақсатында қатысады деп есептеледі. Мұндай нысан Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің және нормативтік қаулыда жазылмаған. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының тергеу бөлімшелерінің әрекетіне шағымданған жағдайда, осы ведомствоның сот департаментінен өкілдің қатысуын ұсынамыз.

Тергеу судьялары өкілеттіктерін жүзеге асыруға байланысты проблемалық мәселелерді шешу жөніндегі ұсыныстар ұсынамыз: Анықтаушының, анықтау органының, тергеушінің және прокурордың іс-әрекеттеріне (әрекетсіздігіне)

шағымдар сотқа дейінгі іс жүргізу кезеңінде түпкілікті шешім қабылданғанға дейін берілуі мүмкін екендігі туралы түсіндіру қажет.

Сонымен, Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 55-бабына сәйкес тергеу судьясы өз өкілеттіктерін жүзеге асырады, оның ішінде анықтаушының, анықтау органының, тергеушінің және прокурордың іс-әрекеттері (әрекетсіздігі) мен шешімдеріне жасалған шағымдарды сотқа дейінгі іс жүргізу барысында

Қылмыстық іс жүргізу заңнамасы процестің нақты қатысушыларын анықтайды. Оларға: сотқа дейінгі тергеуді жүзеге асыратын адам, ведомстволық бақылауды жүзеге асыратын анықтау органының немесе тергеу бөлімінің бастығы, іс бойынша қадағалауды жүзеге асыратын прокурор жатады. Осы тұлғалардың іс-әрекеттері процеске қатысушылардың құқықтарын қозғауы мүмкін, тиісінше олардың іс-әрекеттері Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабының тәртібімен шағымдануға жатады.

Мысалы, өтініш беруші тергеушінің іс-әрекетіне қадағалаушы прокурорға, әдетте, аудандық прокурорға шағымданады. Кейіннен, аудандық прокуратураның жауабымен келіспеген жағдайда оның шешіміне жоғары тұрған прокурорға шағымданады.

Жоғары тұрған прокуратураның жауабымен келіспеген жағдайда, ол Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабының тәртібінде тергеу сотына шағымданады.

Жоғары тұрған прокурордың шешіміне шағым беру Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің шеңберінде емес, жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін реттейтін заңнама тәртібінде, прокурор істі тергеуді өзі жүзеге асыратын жағдайларды қоспағанда жүргізіледі.

Осы сот тәжірибесін түсіндіру сотқа шағымдардың санын қысқартады.

Біздің ойымызша, өзге де әрекеттер деп қылмыстық іс бойынша дәлелдемелерді жинауға және тексеруге бағытталған қылмыстық іс жүргізу заңымен қарастырылған және процессуалдық регламенттелген тергеу әрекеттері мен іс-әрекеттері түсініледі. Осы бөлікте түсіндіру шағымдану шегі мен мәнін шектеуге мүмкіндік береді.

Қылмыстық істерді қысқарту туралы шешімдерге шағымдану мерзімдері бойынша түсінік беру қажет.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабының 5-бөлігіне сәйкес шағым шешіммен танысқан күннен бастап он бес тәулік ішінде не прокурордың атына берілген шағымды қанағаттандырудан бас тарту туралы хабарламасын алғаннан кейін сол мерзімде немесе егер оған жауап алынбаса, прокурорға шағым берілгеннен кейін он бес тәулік өткен күннен бастап сотқа берілуі мүмкін.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 102-бабына сәйкес қылмыстық істі сотқа дейінгі сатыда қысқарту туралы шешімге шағым қылмыстық қудалау органының тиісті қаулысы шығарылған немесе оны прокурор бекіткен сәттен бастап бір жыл ішінде берілуі мүмкін. Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің бір жыл ішінде қысқарту

туралы шешімге шағымдану құқығын көздейді, ал Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабында шағымдану үшін он бес тәулік алдын ала мерзім белгіленген. Қайшылықтарды жою және бүкіл республика бойынша бірыңғай практиканы белгілеу мақсатында нормативтік қаулыда істі қысқарту туралы шешімге шағым жасау бір жыл ішінде жүргізілетіндігін түсіндіру ұсынылады. Сотқа дейінгі тергеуді бастау және арыздар мен хабарламаларды тіркеу кезінде тергеу, анықтау органдарының және прокурордың іс-әрекеттері мен шешімдеріне

Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің аясында қайда шағым жасаған дұрыс болады деген сұрақ туындайды?

Тергеушінің әрекеттері мен шешімдеріне қадағалаушы прокурорға немесе қылмыстық істі тергеу орны бойынша тікелей сотқа шағым беруі қажет. Қадағалаушы прокурордың қаулысына шағым тек сотқа Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабы бойынша беріледі. Сот актісімен келіспеген жағдайда, оны жоғары тұрған сатыға шағымдануға болады.

Қылмыстық процеске қатысушылардың әрекеттері мен шешімдеріне шағымданудың одан әрі тәртібі Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінде көзделмеген. Осы тәжірибені әзірлеу елеулі түзетулер енгізеді, өйткені тергеу соты құқық қорғау органдарының орталық аппараттарының жазбаша жауаптарына шағымдарды мәні бойынша қарауды тоқтатады. Бұл ереже орталық және облыстық аппараттар қылмыстық істерді дербес тексеретін жағдайларға қатысты емес.

Құқық қорғау және арнаулы органдардың орталық немесе облыстық ведомстволары қылмыстық істерді дербес тергейтін, ал прокуратура органдары іс бойынша тікелей қылмыстық іс жүргізу қадағалауын жүргізетін жағдайларда, олардың іс-әрекеттері қылмыстық процеске қатысушы ретінде Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабы бойынша сот тәртібімен шағым жасалуы мүмкін. Дұрыс сот практикасын қалыптастыру шағымдарды қарау кезінде сөзбұйдаға салуды қысқарту түрінде оң қорытынды алуға мүмкіндік береді, ал азаматтар тергеу сотында шағымдануға жататын нақты түсінікке ие болады және бұзылған құқықтарды тез арада қалпына келтіруге дұрыс шаралар қолданылады.

Әдебиеттер тізімі:

1 «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» Қазақстан Республикасы Президентінің 2018 жылғы 5 қазандағы Жолдауы, [//https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nanazarbaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2018-zhylgy-5-kazan](https://www.akorda.kz/kz/addresses/addresses_of_president/memleket-basshysy-nanazarbaevtyn-kazakstan-halkyna-zholdauy-2018-zhylgy-5-kazan)

2 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексі 2014 жылғы 04 шілдедегі Қазақстан Республикасының №231-V Заңы, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231>

3 Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыздағы, (23.03.2019 жылғы берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) [// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51005029](https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51005029)

4 Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 27 маусымдағы «Соттардың прокурорлардың, қылмыстық қудалау органдарының іс-әрекеттеріне (әрекетсіздігіне) және шешімдеріне шағымдарды қарау туралы (Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің 106-бабы)» № 3 Нормативтік қаулысы, // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P120000003S>

5 Астана қаласының мамандандырылған ауданаралық тергеу соты // <http://astana.sud.kz/kaz/sub/invest>

Тұрғанбекова Ә.Д.

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының
жанындағы Сот төрелігі академиясы,
e-mail: alima_9209@mail.ru

Пара беру – парақорлықтың құрамдас бөлігі

Сыбайлас жемқорлықпен ұштасқан қылмыстар мемлекеттік органдар қызметкерлерінің арасында, әсіресе Ішкі істер органдарының қызметкерлерінің арасында көп орын алуда. Бұл қоғамның мемлекеттік қызметке деген көзқарасына теріс әсерін тигізіп, Қазақстан Республикасының Конституциясында, Заңдарында анықталған мемлекет арқылы атқарылатын қызметтердің беделін түсіруде. Оның үстіне мұндай жағдай, мемлекеттік органдар мен мекемелердің сыбайлас жемқорлық қылмыстарына қарсы оның алдын алуға бағытталған жұмыстарының жеткіліксіз деңгейде атқарылып жатқанын көрсетеді.

Қазақстан Республикасы Президентінің 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы Жарлығында «Азаматтарда сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, сыбайлас жемқорлыққа деген берік иммунитет, оған деген жұртшылықтың мінеуі болмай, қалаған нәтижеге қол жеткізу мүмкін емес. Әрбір қазақстандық, әрбір отбасы сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес - бүкіл қоғамның ісі екенін түсіну керек» делінген [1].

Мемлекеттік қызметкерлердің сыбайлас жемқорлық қылмыстар жасауының бірден-бір себебі ретінде мемлекеттік қызметке орналасқан қызметшінің өз қызметіне деген теріс пиғылы мен қатынасын, атқаратын қызметін бағаламауын, еліне деген жанашырлықтың болмауын және олардың атқаратын қызметі бойынша жалақысының төмендігін, әлеуметтік тұрғыдан жеткілікті деңгейде қамтамасыз етілмеуін айтуға болады.

Парақорлықтың көптеп орын алуына азаматтардың санасында «ақшамен бәрін шешуге болады» деген керітартпа ойдың қалыптасуы және осындай азаматтардың теріс пиғылды мемлекеттік қызметкерлердің жетегінде кетіп, оған пара беруінде болып отыр. Пара беру арқылы пара алушылық та көбейіп кетті.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Қазақстан Республикасының Заңы сыбайлас жемқорлыққа мынадай анықтама береді - бұл

«жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алуы» [2].

Пара - ол лауазымды тұлғаның өзінің қызметтік жағдайына байланысты жасай алмауға немесе жасамауға тиіс пара берушінің мүддесіндегі іс-әрекеті немесе әрекетсіздігі үшін қабылдаған пайда (қызмет көрсетулер, ақша, заттар, өзге де мүліктік пайда), яғни материалдық құндылықтар.

Пара беруші осындай материалдық құндылықтар беру арқылы мемлекеттік қызметкерді сатып алушы.

Пара беру және оны қабылдау жөніндегі іс-әрекеттер - заңға қайшы және қоғамға қауіпті, Қылмыстық кодексте қарастырылған іс-әрекет. Мемлекеттік қызметшілердің пара алуы және оларға пара беру сыбайлас жемқорлық қылмысының ең ауыр және мемлекеттік қызметтің абыройын түсіретін, оған қарсы бағытталған, кең тараған және қауіпті түрі.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінде парақорлықпен байланысты үш қылмыс түрі қарастырылған: пара алу (366-бап); пара беру (367-бап); парақорлыққа делдал болу (368-бап).

Пара беру - лауазымды адамды қандайда бір артықшылық алуы және пайдасына заңды немесе заңсыз әрекеті (әрекетсіздігі) арқылы, жалпы қамқорлығына немесе қызметіне жол берушілікке бейімдеуге бағытталған қылмыс.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексіне сай, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамға не оған теңестірілген адамға немесе жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамға не лауазымды адамға, сол сияқты шет мемлекеттің немесе халықаралық ұйымның лауазымды адамының жеке өзіне немесе делдал арқылы пара беру (367-бап) - мүлкі тәркіленіп немесе онсыз, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айырумен, айыпшұл салуға, не бас бостандығынан айыруға жазаланады [3].

Пара беру және алу үшін жауапкершілікті көздейтін Ресей мен Қазақстанның қылмыстық заңнамасын зерделеп, жалпы сипаттама берген А.К.Жанибеков, А.А.Арын, С.Б.Дузбаева Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде әлі күнге дейін парақорлық бойынша құрам туралы толық түсінік жоқтығын, парақорлықты, оның белгілерін түсіндіру қиын екендігін, Қазақстанда құқық қорғау органдары, сондай-ақ соттар парақорлыққа байланысты даулы шешімдер қабылдайтыны туралы айтқан. Сонымен қатар, Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 290-бабына (Пара алу) ескерту ретінде пара бергені үшін жауапкершілік, егер пара беруші қылмысқа өкінсе, анықтау мақсатында тергеуге жәрдемдесе қылмыстық жауапкершіліктен

босату көзделгенін, мұндай ескерту қылмыстың жолын кесуге ынталандыру болып табылатынын атап кеткен [4].

Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінде көзделгендей ынталандыру түрі Қазақстан Республикасының Үкіметінің сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы хабарлаған немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылда өзге де жолмен жәрдемдесетін адамдарды көтермелеу қағидаларында анықталған. Ол бойынша сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы хабарлаған немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылда өзге де жолмен жәрдемдесетін адамдарға біржолғы ақшалай сыйақы түрінде жүзеге асырылатын көтермелеу белгіленген [5].

Сондай-ақ, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінде пара берген адамға қатысты пара алушының тарапынан параны қорқытып алу орын алған болса немесе егер осы адам пара бергені туралы құқық қорғау органына немесе арнаулы мемлекеттік органға өз еркімен хабарласа, пара берушіні қылмыстық жауаптылықтан босату көзделген [3].

Пара беру қылмысы бойынша Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінде (291-бап) Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінде көзделген жазалармен қатар, мүлікті тәркілеуден басқа, қылмыстың санатына байланысты кодексте белгіленген кезеңдегі сотталған адамның жалақысы немесе өзге де табысы мөлшерінде айыппұл салу, түзеу жұмыстары, мәжбүрлеу жұмыстары түріндегі жазалар көзделген [6].

Соттарда пара алу фактісімен салыстырғанда пара беру фактісі бойынша қылмыстық істер аз қаралады. Дегенмен осындай қылмыстық істерді қараған кезде сотталушының қылмыстық әрекетін дұрыс саралау үшін анықтауды қажет ететін жағдайлар да көп. Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының «Кейбір сыбайлас жемқорлық қылмыстарды қарау практикасы туралы» 2015 жылғы 27 қарашадағы № 8 нормативтік қаулысында пара алу, пара беру және парақорлыққа делдал болу қылмыстарының ара-жігін ажыратып, жасалған қылмыстық іс-әрекетті дұрыс саралауға байланысты анық түсіндірме берілген.

Жоғарғы Сот бұл қаулысында соттардың назарын парақорлық туралы істерді қараған кезде, адамның параны алып сол үшін пара берушінің мүддесіне орындауға немесе орындамауға жататын әрекеттердің шеңберін анықтау қажеттігіне, осы ретте парақорлық үшін жауаптылық адамның параны әрекеттер немесе әрекетсіздік жасалғанға дейін немесе жасалғаннан кейін алған уақытына қарамастан, сондай-ақ параның алдын ала белгіленген-белгіленбегеніне, пара берушінің мүддесі үшін қандай да бір әрекеттердің орындалған-орындалмағанына қарамастан туындайтынына аударып отыр.

Аталған қаулыға сай, құндылықтарды, көрсетілетін қызметтерді, мүлікке құқықтарды немесе жеңілдіктерді алу шарты арнайы келісілмеген, сонымен қатар қылмысқа қатысушылар пара берушінің мүддесін қанағаттандыру үшін пара беріліп отырғанын түсінген жағдайларда кінәлі адамдардың әрекеттері параны беру немесе алу деп танылуға тиіс [7].

Сотталушы М. Қазақстан Республикасынан өзге елдің шекарасына жүк және тауар тасымалдаушылардың автокөліктерін тездетіп және кедергісіз өткізу үшін олардан ақша жинап, пайда табу ниетімен, қылмыстық пиғылын жүзеге

асыру мақсатында танысы арқылы шекара бекеті бастығымен танысып, оған шекара бекеті арқылы жүк және тауар алып өтетін автокөліктерді күрделі тексеріс жүргізбей, тездетіп өткізуді және жалпы қамқорлық жасауды ұсынып, әр автокөліктен ақша жинап, оның белгілі мөлшерін лауазымды тұлғаға беретінін, қалғанын өзінде қалдыратынын айтқан. Сотталушы осы қылмыстық пиғылын іске асырып, лауазымды тұлғаға айтарлықтай мөлшерде пара берген.

Сотталушы М. лауазымды тұлғаға жеке өзі айтарлықтай мөлшердегі пара ретінде ақша бергені үшін кінәлі деп танылып Қылмыстық кодекстің 367 - бабының 2 - бөлігімен сотталған.

Ақша, бағалы қағаздар, материалдық құндылықтар, мүлікке құқық, сондай-ақ мүліктік сипаттағы қызметтерді заңсыз көрсету, соның ішінде мүліктік міндеттемелерден босату пара нысанасы болуы мүмкін.

Параны қорқытып алу адамның пара берушінің немесе олардың атынан ол өкілдік етіп отырған тұлғалардың заңды мүдделеріне залал келтіруі мүмкін әрекеттерді жасаймын деп қорқытып пара талап етуін не құқықпен қорғалатын мүдделер үшін зиянды салдарын болдырмау мақсатында оны пара беруге мәжбүр болатындай жағдайға қасақана қоюды білдіреді.

Егер айдап салушылар екі және одан да көп адамды пара алуға не беруге айдап салса, олардың әрекеттерін Қылмыстық кодекстің 366 - бабының 3-бөлігінің 2 - тармағы және 367- бабының 3-бөлігінің 1- тармағы бойынша адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен қылмыс жасауға айдап салу деп саралау қажет, өйткені осы қылмыстардың объективтік жағы адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен пара беруі не алуы үшін жауаптылықты көздейді.

Басқа адаммен алдын ала уағдаласпай пара алған, содан кейін пара берушінің мүддесі үшін соңғыға алған параның бір бөлігін берген адам пара алғаны және бергені үшін қылмыстар жиынтығы бойынша жауаптылыққа тартылады.

Пара беруші үшін қалаған нәтиженің туындауын қамтамасыз ететін әрекеттер (әрекетсіздік) үшін параны бірнеше рет бөліп беру не алу, тап солай өзара алдын ала сөз байласу бойынша қылмыс жасаған пара алу субъектілерінің бір тобына пара беру не аталған мән-жайларда делдалдық ету бірнеше рет жасалған қылмыс ретінде қарастырылмайды. Мұндай әрекеттерді жалғаспалы қылмыс деп есептеген жөн.

Пара алу субъектісіне бірнеше пара берушіден пара беруге делдал болу немесе бірнеше пара алу субъектілерінің бір пара берушіден пара алуына делдал болуды, егер пара алушы пара берушілердің әрқайсысының мүддесі үшін жекелеген әрекетті орындаса (орындамаса) немесе пара алу субъектілерінің әрқайсысы пара берушінің мүддесі үшін белгілі бір әрекетті жасаса және делдал аталған мән-жайларды ұғынса, бірнеше рет паракорлыққа жасалған делдал ретінде қарастырылады.

Пара алушы ұсынылған параны алудан өз еркімен бас тартқан кезде ол жауаптылыққа тартылуға жатпайды, ал пара берушінің әрекеттерін пара беруге оқталу деп, ал делдалдың әрекетін - делдалдыққа оқталу деп саралаған жөн.

Өздеріне лауазымы бойынша бағынысты адамдарға Қылмыстық кодекстің 3-бабының 16), 19), 26), 27) және 28) тармақтарында көрсетілген адамға, шет

мемлекеттің немесе халықаралық ұйымның лауазымды адамына пара беру жолымен қалаған әрекетке немесе әрекетсіздікке қол жеткізуді ұсынған мемлекеттік органдардың, кәсіпорындардың, мекемелер мен ұйымдардың басшылары пара беруге айдап салушылар ретінде, ал егер пара беруді ұсынудың мақсаты тап өздері үшін артықшылық пен пайда алуды көздесе, онда олар пара берушілер ретінде жауаптылыққа тартылады.

Басқа адамның мүддесіне әрекетті пара үшін орындауға пара алушымен келіскен және пара алушыға параны берген қызметкер пара беруге сыбайлас қатысушы ретінде жауаптылыққа тартылуға тиіс. Егер аталған адам тапсырманың сипатын біле тұрып параны тек апарып берсе, оның әрекеттері пара беруге делдал болу ретінде саралануға жатады.

Пара берушінің тапсырмасын орындаған және оның мүддесі үшін әрекет жасаған адамның әрекеттері, делдалды қоспағанда, Қылмыстық кодекстің 28-бабының 5-бөлігі және 367-бабының тиісті бөлігі бойынша саралануға жатады. Пара алушының мүддесі үшін жасалған осындай әрекеттерді Қылмыстық кодекстің 28-бабының 5-бөлігі және 366-бабының тиісті бөлігі бойынша саралаған жөн.

Егер адам пара берушіден ақша немесе басқа құнды заттарды адамға пара ретінде беру үшін алып, бірақ апарып беру оның ойында болмай өзі пайдаланса, оның жасаған әрекеті алаяқтық ретінде саралануға тиіс. Егер бұл адам құндылықтарды иемдену мақсатында пара берушіні пара беруге итермелесе, онда оның әрекеті алаяқтықпен бірге пара беруге айдап салушылық болып, ал мұндай жағдайларда пара берушінің әрекеті пара беруге оқталғандық болып қосымша саралануға тиіс. Осы ретте пара берілетін нақты адамның көрсетілген - көрсетілмегені маңызды емес [7].

Сот тәжірибесінде пара беруге байланысты сотталушыларға жаза тағайындау Қылмыстық заңның қағидаттарына және талаптарына қалыптасты. Сонымен бірге Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты өзінің 2015 жылғы 25 маусымдағы № 4 «Қылмыстық жаза тағайындаудың кейбір мәселелері туралы» нормативтік қаулысының 3-тармағында соттардың назарын жаза тағайындау барысында сотталушының жеке басына қатысты мәліметтердің жазаның түрі мен мөлшерін белгілеу үшін елеулі мәні бар екені назарға алудың қажеттілігіне, оның денсаулығы, материалдық жағдайы, еңбекке қабілеттілігі, соттылығы және отбасылық жағдайы туралы мәліметтерді толық анықтауға және Қылмыстық кодекстің 52-бабының талаптарына сай, сотталушыға жаза тағайындағанда оның жасаған қылмысының сипаты мен қоғамға қауіптілік дәрежесіне, сондай-ақ тағайындалған жазаның сотталушының отбасының және оның асырауындағы адамдардың тұрмыс жағдайына ықпалы, оның жауаптылығы пен жазасын жеңілдететін немесе ауырлататын мән-жайларды ескеруге аударды [8].

Тіпті, сотпен кінәлі деп танылған тұлғаға бас бостандығынан айырумен байланысты емес жаза, яғни айыппұл түріндегі жаза тағайындалатын жағдайда оның аталған жазаны өтеуге мүмкіндігінің бар-жоғы да анықталуға жатады.

Сот деректеріне сүйенсек пара алу қылмысымен істер жиі қаралуда, ал пара беру фактісі бойынша істер өте аз қаралған. Себебі, тәжірибеде сыбайлас

жемқорлықпен күресу амалдары көбінесе пара алатын адамға бағытталған. Пара берген адамға қатысты тергеу пара берушінің ол жөнінде құқық қорғау органына немесе арнаулы мемлекеттік органға өз еркімен хабарлауына байланысты оның қылмыстық жауаптылықтан босатылуымен және іс бойынша куә ретінде танылуымен шектеледі.

Азаматтардың пара беру қылмысын жасауына не ықпал ететіні және пара беру фактісімен қылмыстық істер не себепті көбінесе тергеу органдарымен аяқталып, сотқа жетпейтіні анықтауды қажет ететін мәселе болып табылады. Сол себепті, сыбайлас жемқорлық қылмыстарын әшкерелеу барысын пара беру фактісінен бастаған дұрыс деп санаймын.

Көбінесе, пара берушілік қоғамның мәдениетінің төмендігінен, пара берушінің білімінің жеткіліксіздігінен, халыққа көрсетілетін қызметтің сапасының төмендігінен және мемлекеттік қызметке деген сенімсіздіктен орын алады. Сондықтан, пара беруді сыбайлас жемқорлық қылмыстарының құрамдас бөлігі ретінде қарастырып, қоғамда паракорлыққа қарсы теріс пікір тудырып, оған қарсы күреске азаматтарды тікелей қатыстыру, мемлекеттік қызметшілердің мәдениетін аттыру, азаматтарға көрсетілетін мемлекеттік қызметтің сапасын жақсарту, халыққа қызмет көрсететін жауапты тұлғаларға қатаң жауапкершілік жүктеу және осындай қылмыстардың орын алмауы үшін олардың әлеуметтік жағдайын тиісті деңгейге көтеру арқылы пара берудің, осыдан туындайтын паракорлықтың алдын алуға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1 «Қазақстан Республикасының 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы № 986 Жарлығы, [//adilet.zan.kz/kaz/docs/U1400000986](http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1400000986).

2 «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Қазақстан Республикасының Заңы, [//adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410](http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000410).

3 Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі 2014 жылғы 03 шілдедегі Қазақстан Республикасының №226-V Заңы, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>.

4 Жанибеков А. К. Общая характеристика уголовного законодательства России и Казахстана, предусматривающая ответственность за дачу и получение взятки / А. К. Жанибеков, А. А. Арын, С. Б. Дузбаева // ҚазҰУ Хабаршысы. Заң сериясы = Вестник КазНУ. Серия юридическая. - 2015. - № 1(73). - С. 451-455.

5 «Сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық фактісі туралы хабарлаған немесе сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылда өзге де жолмен жәрдемдесетін адамдарды көтермелеу қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы 30 желтоқсандағы № 1131 қаулысы, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1500001131>.

6 "Уголовный кодекс Российской Федерации" 1996 жылғы 13 маусымдағы № 63-ФЗ // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/.

7 «Кейбір сыбайлас жемқорлық қылмыстарды қарау практикасы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 27 қарашадағы № 8 нормативтік қаулысы, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000008S>.

8 «Қылмыстық жаза тағайындаудың кейбір мәселелері туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 25 маусымдағы № 4 нормативтік қаулысы, <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P150000004S>.